NARODNA IN UNIVERZITETNA KNJIŽNICA
UDS
I 54 036₄
197000890
COBISS ©

PRIPOVEDKE

ČA LJUDSTVA

PRIPOVEDKE · PRIBAJE · BAJKE

UREDIL

JAKOB KELEMINA

Jakob Kelemina

Bajke in pripovedke

A. Justinek,

„Rev' postanejo B.c'.P. prijatno
Ecl. pač narodne vzgoje.
Ljubljana 2. junija 1944.

Velemir
univ. prof.

NATISNILA MOHORJEVA TISKARNA V CELJU, R. Z. Z O. Z.
(FRAN MILAVEC, CELJE).

BAJKE IN PRIPOVEDKE
SLOVENSKEGA LJUDSTVA

Z MITOLOŠKIM UVODOM

UREDIL

JAKOB KELEMINA

1930

ZALOŽILA DRUŽBA SV. MOHORJA V CELJU

219449
+54036

IZDANO KOT ČETRTA KNJIGA
ZNANSTVENE KNJIŽNICE

54036

Narodna in univerzitetna knjižnica
Ljubljana
N 890/1970

VSE PRAVICE PRIDRŽANE

Predgovor.

I. Marsikak biser narodne pripovedne umetnosti nam je ohranjen na posamnih skritih straneh naših knjig in časopisov, a le malo se je doslej storilo, da bi se to blago zbralo, razčistilo in predstavilo občinstvu kot vedno živ vir za spoznavanje narodne duševnosti. Kotnikove S t o r i j e I., ki jih je izdala Družba sv. Mohorja 1924, so ostale doslej naš edini zbornik, ki ustreza znanstvenim zahtevam. Delo, ki je v Storijah tako srečno začeto, naj bi v širšem obsegu nadaljevale moje Bajke in pripovedke. S pričujočo zbirko želim seznaniti čitatelja s tema najvažnejšima oblikama narodne pripovedne umetnosti, obenem pa želim s tem svojim delom prispevati k poznavanju slovenskih bajeslovnih predstav. Seveda se prizadevanja v eni in drugi smeri vzajemno izpopolnjujejo.

Z besedo »bajka« smo poslovenili tuji izraz »mythos«. Označuje nam povesti, ki obravnavajo vsebino poganskih religij. Bajke v strogem smislu besede bi bile le take povesti, kjer so višja bitja, ki v njih nastopajo, takorekoč sama med seboj. Takih »čistih« bajk imamo pri nas sedaj le malo (št. 1); v naših bajkah se mešajo višja bitja s človeškim svetom: glej n. pr. bajke o Netku, Vilah, Povodnem možu. Mnogi jih bodo mogoče rajši nazivali pripovedke (nemško: Sage, hrv.: priča). Pripovedka se je tako razvila iz bajke, da so dobila ona višja bitja človeške poteze; obenem je seveda v teh bajkah otemnelo mitično jedro. Peter Klepec n. pr. je imel nekoč isto mitično svojstvo kakor Kresnik. V teku časa pa je postal iz njega le še kmečki mladenič, ki se odlikuje v borbah z Mongoli in mu je lastna nenavadna moč ter druge posebnosti. Jasno je po naši razlagi, da mora imeti vsaka pristna narodna povedka še vedno nekaj bajnega jedra, sicer ne moremo govoriti o njej kot pristni povedki, temveč predstavlja zgolj anekdoto.

Bajke s povedkami, legende, smešnice in pravljice so oblike narodne pripovedne umetnosti. Vendar moramo pripomniti, da bajka s povedko ni docela samostojna oblika v tej vrsti. Kajti bajka kakor tudi povedka v prozaični obliki nudita malo več kakor golo snov; ta snov je nekoč tvorila vsebino krajših ali daljših pripovednih pesmi (balad

večjega ali manjšega obsega). Balada s prostoversko vsebino n. pr. je pesem o Trdoglavu in Marjetici; balade z junaško (herojsko) vsebino so pesmi o Kralju Matjažu. Celo naše najstarejše legende so nam sporočene v vezani obliki. Iz tega pa sledi, da moramo take pesmi prav tako upoštevati kakor nevezane povesti, ako zbiramo in preiskujemo verske in herojske snovi. — V življenju vezane poezije nastopi tekom časa kriza: narod zgubi smisel za vezano umetniško obliko; ostanki tega razpada pa so bajke in pripovesti (tudi legende) v nevezani besedi.

Kakor bajke in pripovedke imajo tudi pravljice za predmet in vsebino mitične osebe in dogodke. Toda pravljica se je — največ pod vplivom tujih vzorov — razvila v posebno umetniško obliko, ki kaže v nasprotju z bajko in narodno pripovedko značilne stilistične posebnosti. Pravljica pripoveduje na pester in razpreden način snovi, ki jih pripovedovatelj sam smatra le za namišljeno istinitost, za lahno igro fantazije. V vsebino bajke in povedke pa narod veruje. Za narod so Vile, Povodni možje, Pošasti, Vampirji kos dejanske istinitosti. Povesti, ki govore o njih, se dogajajo, so se dogajale tu med nami: v teh razvalinah, v oni votlini, v tolmunu za tem mlinom; pravljica pa se dogaja v idealni daljini (»deveti deželi«). Pravljica troši, da izkiti in ozaljša svojo snov, vse zaklade neba in zemlje, bajka in pripovedka pa more biti oskodna in skopa; razvili sta se pač iz stilistično sorodne balade. Bajka in pripovedka sta po svojem sestavu vedno preprosti: njun predmet je normalno po en »motiv«. Pravljica se konča z zmago »pravičnega« in kaznijo »krivičnega«. V bajki in pripovedki razlika med dobrim in slabim ni pomembne važnosti; njen zaključek je le prepogosto tragičen. Točne meje med bajko, narodno pripovedko in pravljico seveda ni.

II. Razdelitev gradiva v področju bajk in povedk dobimo, če gledamo na večjo ali manjšo sorodnost prikazanih motivov. V vsaki taki povesti je en motiv najvažnejši, drugi so proti njemu manj odločujoči. Kurent je n. pr. v naših bajkah močni junak, ki kljubuje smrti in peklu. Ako nastopa v povesti o vesoljnem potopu kot rešitelj prvega Slovenca, je tukaj že bolj postranska figura in glavni motiv je v tej povesti vesoljni potop. S tem smo pa že prišli do vprašanja, katere in kake mitične osebnosti poznajo Slovenci. To vprašanje je težavno in z ozirom na sorodne predstave drugih narodov jih moramo porazdeliti takole: 1. Neki del naših mitičnih bitij ima svoj izvor v veri v človeško dušo ali človeškega duha; ta bitja imenujemo duhove (Geister). 2. Po vsej naravi živi druga vrsta

bitij, ki nimajo več tako ozkega odnosa do človeka kakor duhovi; imenujmo jih po njih glavnih zastopnikih vilinska bitja (elfische Wesen). 3. Nekoliko niže po svojih duhovnih zmožnostih stoje demoni, ki se nam zde zastopniki neukročenih moči v naravi. 4. Nad vsem življenjem in svetom stoji, kot neomejen vladar, neko najvišje bitje: nebeški vladar; njemu je kot žena pridruženo neko demonsko bitje. 5. Vesoljstvo z vsemi spremembami je delo boga, oziroma navedenih višjih bitij. 6. Mitična bitja v neki dobi privzamejo človeške poteze in postanejo kot heroji nositelji najstarejših zgodovinskih sporočil kakega naroda.

Po teh vidikih je uravnana nadaljnja preiskava in so nanizane tudi naše povedke.

Govorimo najprej o bitjih, ki imajo svoj izvor v veri v dušo! Ta je napram telesu samostojno bitje, more ga zapustiti med spanjem in na lastno pest doživljati raznovrstne dogodke; telo samo pa leži v tem času v nezavesti in otrplosti. Na drugi strani pa se splošno veruje, da s smrtjo vse človeško življenje še ni pri kraju, marveč da nadaljuje duša še naprej svoje samostojno življenje. Tako dobimo dve skupini duhov. Govorimo najprej o prvi!

Bitje, ki mu je lastno, da mu v spanju uhaja duh, se imenuje v srbski tradiciji zduha ali zduhač (stuhač): glej navedbe Vukovega Rječnika (s. v.). Pri Slovencih spominja na to vero še beseda »dahovina« (št. 69). Tudi mi imamo lepo povest o duši, ki izide v spanju iz svojega telesa in se naseli za nekaj časa v živalski lobanji (Kres 1882, 139, s Tolminskega). Ljudje, ki jim uhaja v spanju duh, imajo po ljudski veri nenavadne zmožnosti, po katerih so za druge ali zelo koristni ali pa škodljivi. Važno je pa to, da moramo med »zduhače« šteti tudi razna bitja nadčloveškega reda. Tudi ona so podvržena splošnemu zakonu, da morajo prevesti del svojega življenja v nekaki otrplosti, ki nalikuje spanju. Dobra bitja te vrste so: Svarožič (Božič, Kresnik), Netek, Jutrman, Kurent, Belin, Deva, Zora, zli duhovi pa: Bes, Črt, Vrag, Vedi, Mora itd. Ako govorimo o dobrih in zlih duhovih, pa ne smemo misliti na moralne lastnosti teh bitij, temveč na njih relativno koristnost ali škodljivost za človeški rod. Kresnik je tistim ljudem, ki jim vlada, Vedogonja, drugim pa Vedomec. Vsak duh ima svojo dobro in slabo plat; iz tega so se pač potem razvila dvojna bitja: Kresnik ima dvojnika v Črtu itd.

Oglejmo si ta bitja podrobneje! Najvišje bitje je bil po veri starih Slovanov Svarog, vladar nebes in zemlje. Svarogov sin Svarožič je znan Slovencem in drugim Slo-

vanom predvsem pod imenom Božič, to je mladi bog (mlado solnce). Še dandanes imenujejo goriški Slovenci »božič« tisti panj ali čok, ki ga na Sveti večer postavijo namesto navadnega zglavnika za ogenj. »Krog ognjišča sede gospodar, gospodinja in vsa družina, se pri ognju grejejo, tolčejo orehe in lešnike, molijo, prepevajo svete in posvetne pesmi in si marsikaj pripovedujejo; božiču pa ponujajo vina iz majolike in ga z vinom polivajo« (Št. Kociančič, Arkiv za povj. jugosl. III, 1854, 280; prim. T. Ruttar l. c. 313). Solnce je Kajkavcem »Bog na zemlji« in imajo povest, ki jo je zapisal Valjavec v Zamladincu (Slov. Glasnik X, 1867, 79), in ki nam to pojasnuje. Na kult solnčnega božanstva pri Slovencih nas spominjajo tudi razne šege pri kresovanju (Kres I, 49); solnčno kolo kot okras na hišah omenja Trstenjak pri koroških Slovencih. Malo jasno je to, kar pripoveduje Dimitz I, 113 o češčenju »velikega boga« na Bledu. Naj še omenim naziv »Beli ban«, ki ga daje istemu bitju narodna poezija (Slov. Glasnik XI, 1868, 64).

Drugo ime, pod katerim poznajo Slovenci in Čakavci solnčnega heroja, je Kresnik (Krsnik, Skrstnik). Ime je v zvezi z besedami: krěsъ »spremememba časa, ogenj veselja«; vъskrěsiti »spraviti koga k vstajenju«; vъskrěšenje »vstajenje«. S svetim Janezom Krstiteljem nima to bitje kaj skupnega. Kresnik je samo apelativ tega bitja, njegovo pravo ime je Božič, Svarožič etc.; enako je apelativno ime »Šentjanževec«; ohranil nam ga je Valvasor. — Končno še omenim, da je obstojalo pri Slovanih ime Chors, Hrs za solnčno božanstvo, vendar je naziv Kresnik slovanskega izvora.

Valvasor in slovenska tradicija vobče ločita dokaj točno med Kresniki (Šentjanževci), ki so človeku naklonjeni, in pa Vedomci (Vidovini, krivimi Kresniki), ki hočejo človeku hudo in odnašajo žetev iz dežele; Kresniki jim pa to branijo, kadar je le mogoče. — Slična je stvar pri Čakavcih, samo da tukaj nastopajo kot glavni nasprotniki Kresnikov (vu)kòdlaci; to je zbirno ime za razne številne sovražnike, s katerimi se mora Kresnik tekom svojega življenja boriti. Važno je nadalje to, da se čakavska tradicija strinja s slovensko v tem, da smatra narod Kresnike za zaščitnike poedinih plemen: torej so nekoč bili Kresniki plemenski bogovi (prim. št. 2, I in Zbornik za nar. živ. I, 124 s). Srbska tradicija nam je ohranila znamenit pridevek solnčnega heroja (v)jedògonja. Kresnik je vjedògonja, ker goni škodljive Vede (Vedomce, Vidovine) iz dežele in jim odvzema žetev, ki jo skušajo ukrasti in odnesti iz dežele. Seveda moramo pripomniti, da srbska tradicija menda ne

loči več jasno med dobrim Vjedogonjom in zlimi Vedomci, temveč imenuje oboje Vjedogonje, kar je očividno pomota. V kesnejšem razvoju pa postanejo iz Kresnika osebe, ki jim je že ob rojstvu odmenjeno, da bodo nekoč zaščitniki naroda. Že ob rojstvu jih je mogoče spoznati po tem, da se rode v »košuljici« (velum); tako dete se zove vidòvito. Moški ali ženska take narave se druži z Vilami in zna več kakor drugi ljudje (Vukov Rječnik 62, 260).

Solnčni junak Kresnik dovrši v svojem življenju nebroj činov, blagodejnih za človeštvo. Med temi jih je, kakor pri Herakleju, ki je tudi solnčni junak, dvanajstero posebno važnih. Znano je, da odgovarjajo ti dvanajsteri čini podobam nebesnega živalskega kroga ali zodijaka, ki ga preteče solnce v enem letu; seveda iz podatkov, ki jih najdemo v slovenskih povedkah, ne moremo vselej dovolj točno razbrati dotične podobe. Nekateri migljaji za to so podani v »Opazkah«. Iz sporočil, ki so nam o Kresniku ohranjena, nam je bilo moči sestaviti dva cikla: starejšega, bajnega (št. 1), kjer Kresnik nastopa še kot vladar sveta ali devete dežele, in pa mlajšega (št. 245), kjer je solnčni junak postal mitični knez Slovencev, ki stanuje v štajerskem Vurberku. Nepopoln je lembaški ciklus; kajkavske tradicije o žalostni kraljici Mari so pa naseljene v Medvedgradu (Arkiv za povj. III, 13 s.). — Smrt solnčnega junaka se je pripovedovala na različne načine; v našem prikazu smo si izbrali verzijo, ki jo ima pesem o lepi Zori. — Kresnik pa v resnici ne umre, temveč mu je samo zavdano in čaka v grobu ali gorski votlini, da se vrne, ko pride njegova ura, v pravo življenje. Ponoči vstaja kot Vampir ali Ris iz groba. Vampir je najstarejša oblika pošastništva; prim. Vuk, Rječnik 260, Máchal, Nákres 183.

V številki tretji so navedena še razna imena za solnčnega heroja: Obilnjak, Kombal, Brgant; ti izrazi morejo pomeniti tako Vedogonje kakor njih sovražnike, Vedomce.

Po splošni ljudski veri je Kresnik velik čarodej, ki se more spreminjati v katerokoli obliko in se tudi narediti nevidnega; enake lastnosti ima tudi njegov dvojnik Vedomec. O ljudeh, ki so poklicani v kresništvo, se pripoveduje, da se nauče čarodejstva pri Vilah, kakor n. pr. v naši povesti št. 5, I. V kesnejši dobi si dotične osebe pridobe to znanje v babilonski črni šoli. Popularna postava dijaka črnošolca (grabancijaša v kajkavski govorici) se združi s Kresnikom v eno. Važno pri tem je, da porabljajo črnošolci in duhovniki, ki tudi imajo po ljudski veri čarovnije v oblasti, svoje znanje vselej v prid ljudem, v čemer se

razlikujejo od zlohotnih čarovnikov. Črnošolci ponavljajo v malem to, kar dela Kresnik v velikem.

Povest o solnčnem junaku je bila razširjena v različnih oblikah; ker pa je bil solnčni junak sam po raznih krajih znan pod različnimi imeni, so se poročila o njem seveda razcepila. Ponekod je bil Kresnik, drugod kraljič ali kralj devete dežele (n. pr. v pesmi »Kresujoče device«). V pesmi »Godec pred peklom« (Štrekelj št. 65) je godec nazvan v enem zapisku »deveti kralj«, v mlajših zapiskih pa že kralj Matjaž. Naše pravljice govore tudi o Desetniku kot izvoljenem junaku; prim. Nar. prav. v Soških plan. III, 74. Po Krasu so pa Kresniki dvanajsteri bratje. Ko je stopila pred dušno obzorje naših dedov Španska, je postal junak v Trdoglavu in Marjetici »španski kraljevič«. Dokaj kesno si je pri Slovencih pridobil ogrski kralj Matija Korvin s svojim modrim vladanjem toliko veljave, da so nanj prenesli svoje tradicije o solnčnem mitu. Frijulski zgodovinar Nicoletti pozna že sredi 16. stoletja slovenske pesmi o Kralju Matjažu. Poudariti pa je treba, da je K. M. prvotno narodni junak hrvaških Kajkavcev. Pri njih je tradicija o tej postavi še vse bolj živa kakor pri nas: tam še vedo, da je K. M. stoloval v mestu Varadinu, da je bil Peter Duci (»Lucipeter«) njegov ban, itd., prim. Štrekelj, št. 915-8. Prestavljen v slovenske pokrajine je zgubil K. M. trdna tla pod seboj in tava odslej v naši tradiciji nestalno od kraja v kraj, kakor nam dokazujeta dva zapiska povesti »K. M. in vožnik« (št. 6, III). Toda v svojem jedru ni K. M. nič drugega kakor solnčni junak: to je izrekel že Sket, Kres 1885, 93. — Kesneje bomo srečali K. M. v vrsti lažnih narodnih vladarjev; prim. o K. M. Kotnik, Čas 1923/4, 217. Opozoriti je še treba na sličnost imen kralj Matjaž in tolovaj Mataj: o poslednjem bomo slišali, da je tudi on prvotno podoba nebeškega vladarja. Kako si je razložiti to soglasje, je težko reči. V gori dremajoči kralj postane predmet in izhodišče novih povesti; K. M. je postal duh zakladnik. V povestih o močnem kovaču (št. 13) sta se združili solnčna in meščeva bajka.

Vesnik sprva menda ni toliko samostojno bitje kolikor nova oblika solnčnega junaka; zato je Vesnikovo mitično povedko težko ločiti od Kresnikove. Njegova družica je Vesna; ubije ga lastni brat ali polbrat (št. 20 s.). V krščanski dobi ga imenujejo Zeleni ali pisani Jurij; devico pa, ki jo reši, imenujejo Marjetico. Njegov nasprotnik je Jarilo (Jarnik) ali Jurij s pušo: zastopnik poletnega kresa. V Kresnikovem ciklu smo srečali žensko bitje, ki ga junak osvobodi iz rok zimskega demona (1, III, 246, III). Pesem, ki

obravnava to epizodo, daje deklici legendarno ime Marjetica (8, I). Mi smo nazvali to bitje s splošnim imenom Deva in sicer s sledečim razlogom. Imamo večje število povesti, ki so nam ohranile isti mitološki prizor, postavljen na neko posebno pozorišče: na pečine, ki padajo strmo v vodo. Take pečine nosijo dosledno ime Devin skok, v ponemčenih krajih Jungfernsprung. Na teh devinih skokih se doigrava ena izmed temeljnih predstav slovenskega bajeslovja: tukaj reši solnčni junak Devo iz ukletstva in ujetništva, deklica skoči iz gradu, v katerem jo drži zimski demon (Trdoglav). Kraji, kjer prebudi Sigurd Valkiro (Trnjulčico) iz spanja, se pri Nemcih imenujejo »Brunhildenbett«. Samo da v germanskih pripovedkah ni govora o skoku. O ženskem bitju, ki ga reši Kresnik, torej govorimo v naslednjem kot o Devi in dopuščamo možnost, da je bilo v rabi še kako drugo ime; res vidimo v vurberškem ciklu, da je ta rešena deklica nazvana Vesina... Tri epizode, ki smo jih nabrali iz Devinega cikla, nam dajejo približen pojem o usodi tega bitja. Deva je sestra rešiteljeva in njemu odmenjena od nekdaj kot edino primerna družica. Junak ji postane nezvest, ona mu zavda, da zapade v otrplost; Devo samo doleti enaka usoda in tudi ona čaka odrešenja. — Ponekod pomeni deva »čarovnico« (kar je naša Deva tudi v resnici); isto velja tudi za Vesno (Let. Mat. Slov. 1883, 334). Tako si moremo razlagati, zakaj so se po Goriškem razvile Vesne v samostojna čarovniška bitja.

Tukaj naj priključimo skromna sporočila o bitju, nazvanem Lada (Máchal, Nákres 35, 200). Po Ščavniškem dolu so nekoč hodile ladavice na Jurjevo prepevat od hiše do hiše. Najlepša dekleta so se čedno oblekla, okitila s cvetlicami in povsod so jih radi poslušali, ko so gnale lado (pele); prim. o tem Trstenjak Novice 1880, 11, kjer je priobčena tudi pesem za to priložnost:

O Lada, Lada, mila Lada,
mi te danes rešujemo
tvojga godu vesele...
Masla si nam ti prinesla,
celi svet je rožen cvet.
Solnce si nam omladila,
da že začne toplo gret...

Prim. k temu, kar pripoveduje Iv. Kukuljević-Sakcinski, Arkiv I, 88 o kajkavskih Vilah ladaricah! Pri Malorusih je Ljalja ali Krasnaja gorka pomladna deklica, okrašena za

sv. Jurija s cvetjem (Nákres 195). Prljeki pravijo o kaki gizdavi deklini, da je oblečena kak »lelika«!

K dobrim duhovom spada še Netek (oblika Netko se baje rabi v Zagorju ob Savi). Pleteršnik razlaga besedo kot netèk »Nimmersatt, Vielfraß«; pozabiti pa ne smemo, da imamo še besedo netečje za brusnice, Preißelbeeren, in to pač pomeni Netkovo grmičje! Besedo moramo izvajati menda od glagola netiti »kuriti«. Netek je kurilec, znamenje ognja zemeljskega ali nebeškega; rdeče jagode brusnice so netečje, njegov sad. Spomnimo se, da imenujejo Korošci netečje Hudičevo zel ali Krutovo zel (Krantenkraut): št. 18! Ako je Netek poosebljen ogenj, nam postanejo jasne poteze v njegovem značaju, zlasti njegova požrešnost: »Živi ogenj, jari žerec, kožoderec, vse polizavec, vse požiravec (Trstenjak, Novice 1857, 83; prim. l. c. 107). Netek potuje neprestano po svetu (ogenj, solnce) in treba ga je dobro pogostiti, sicer je pridelek uničen. Tukaj imamo očividno preostanek in spomin na starosl. Radogosta, kakor se je med drugim tudi imenoval Svetovid. Z Netkom se v glavnem strinja Bogec slovenskih in kajkavskih povesti: beseda pomeni majhen bog, malik, ubožec. Tudi Bogec je neprestano na nogah, on vse vidi in vse čuje (spet podoba solnca).

Malo stopa v ospredje Jutrman, oznanjevalec jutra. Bolj smo poučeni o Zori; povesti (št. 11) govore v lahko umljivih simbolih. Zarika, starajoča se gospa, živi na zapadu (Špansko), od vzhoda (Turško) prihaja njena sestra (solnce), ki postaja vsak dan lepša. Zarja jo ubije in nato sama umre. Lepo in pesniško! Enako se da razumeti tudi druga bajka. Brata, ki stražita Zoro, sta dva Dioskura (ozvezdje dvojčka). Zora se skriva menda tudi pod Dagano, ki pase pred solnčnim vzhodom ovčice na strmi gori (št. 23, 146, II). Tradicija, ki nam jo je sporočil Trstenjak, je mogoče pristna, samo ime Dagana je sumljivo. Po Kresnikovem ciklu smemo pač sklepati, da je Zora hčerka Kačje kraljice (kraljice noči!). Dvojčka Dioskura sta njena brata.

Nadaljnja postava v vrsti dobrih duhov je Kurent ali Korant, Kore, Koreta (Let. Mat. Slov. 1883, 208). Štrekelj je podal nekoliko prenagljeno razlago (Lehnwörterkunde): Kurent »Kurrentschüler«, učenec, ki hodi od hiše do hiše in zbira s petjem mile darove. Pripomniti je treba, da poznajo Kočevarji besedo »Wishigûro« za Fasching; »gore« pomeni v alemanskem »čudak«; »ein närrischer Kuri«: Grimm, D. W. B. V, 2802. V rabi je tudi beseda Mastnjak; beseda Kurent je bolj znana na zapadu. Jedro tega bitja je pa slovansko, oziroma obče arijsko. Povest o Kurentu,

ki se pripoveduje širom domovine, ni nič drugega kakor mitus o mescu. Ako zaključi v nekaterih povedkah močni kovač, nazvan Kurent, svojo zemeljsko pot v nebesih, je vendar njegovo stalno bivališče po smrti v mescu, odkoder pomoli prvemu človeku pri vesoljnem potopu rešilno bilko (št. 208). V svoji mlajši obliki se je ta povedka tako razvila, da gre močni kovač na koncu življenja h kralju Matjažu, ki je, kakor smo slišali, podoba solnčnega junaka. Močni kovač je torej predstavnik nezmagljive, vedno se pomlajujoče življenske sile, ki kljubuje smrti in peklu. V njegovem značaju pa najdemo tudi prijapovske poteze, kakor nam kaže legendarna povest o njem in za tem ljudski običaji. — Pripomniti je treba, da obstojajo o močnem kovaču tudi povesti pravljičnega značaja.

III. Zli duhovi. Prvotno so često eno ter isto z odgovarjajočim dobrim duhom, kesneje pa so se odcepili od njega in dobili samostojno ime. Zato opažamo, da so si dobri in zli duhovi iste vrste neredko bratje in sestre. Bes je dandanašnji znan Slovencem le še po imenu; glej n. pr. krajevno ime Besnica; če na vzhodnem Štajerskem pravijo o kakem človeku, da je besen, tedaj mislijo, da je odljuden, plah. Besovo bivališče je pod vodo (Slov. Glasnik X, 1867, 90). Slično je tudi pri drugih slovanskih narodih. Kako se razlikuje Črt od Besa, ni znano, mogoče sta isto (Županičev Etnolog I, str. 166 s.). Prvotno je bil menda slovenski Čatež isto kakor Črt; vsaj po postavi mu je sličen; vendar vemo premalo o njem in smo ga postavili v naši zbirki k Škratom. Ker biva Črt pod vodo, v peklu (št. 229), ga meša ljudska tradicija s Povodnim možem (štev. 156); tako na primer tudi v eni varianti pesmi o Trdoglavu in Marjetici (Štrekelj št. 89). Črtov epski pridevek v narodni poeziji je Trdoglav, Potoglav, Krutoglav oziroma Krut; v staroslovensko dobo sega tudi naziv Zlodej, kar je bilo nekoč tudi osebno ime. Sinonimno ime je Hudič; narod pozna tudi ženska bitja te vrste, nazvane Hudenice.

Vesnik ali Zeleni Jurij, ki smo ga spoznali zgoraj, ima brata ali polbrata, ki mu streže po življenju in ga nazadnje zavratno ustreli. Temu zločestemu bitju je ime Jarnik, kar je izvedeno iz debla jar; v adjektivni rabi pomeni ljut, srdit: Jara kača, razjariti. Jarnik je zastopnik vročega, nasilnega letnega solnca, ki zada konec milejšemu, pomladnemu. Ime Jarnik (tako pravijo Uskoki na Gorjancih sv. Jerneju) se strinja z imenom Jarilo, čigar praznik so Rusi obhajali ob letnem kresu za časa žetve; vendar je nastopila tudi na Ruskem nekaka zmešnjava z Jurjem

kakor pri nas: praznoval se je namreč Jarilo tudi spomladi ob Jurjevem (Nákres 203). Jarnik je velik strelec in lovec, Jurij pa bolj poljedelec. Njegovo znamenje je puša, odtod naziv Jurij s pušo; radi zločina nad bratom je obsojen, da na veke hodi ponoči kot Zeleni lovec, ki goni volkove in se zato zove Volčji pastir ali Volčko. Iz njega se razvije Zelenjuh, Zeleni vrag; vsakdo ve, da je v slovenskih kletvicah vrag vselej zelen! Iz povesti št. 253, I, ki spada tudi semkaj, spoznamo, da pomaga zločinskemu polbratu mati čarodejka; prepir se vrši radi zakladov, ki jim je lastnik starejši brat. Mogoče je povmes tudi žena starejšega brata. K temu mitu pripadajo naslednje povesti.

V Zlatorogu se prikazuje starejši brat v podobi zlatorogega jelena, ki biva v zemeljskem raju (št. 226). Bogove v živalskih podobah zovemo teriomorfne: glej o tem Nodilo, Rad LXXXI, 156, 211. Prvotni nasprotnik Zlatorogov je pošastni Zeleni lovec, ki ga je pa v naši povesti že spodrinil Trentarski lovec. — Povest o Dagani in Zelenem lovcu je žal tako abruptna, da ne moremo iz nje mnogo sklepati. Ime Dagana menda ne bo pristno, lovec je pa mogoče ozvezdje Orion (Lovec) ali Sirius, hrv. Kuzljak.

Iz mitičnega Čarostrelca postane v kesnejših dobah lovec, ki si pridobi s svetoskrunskimi vražami tako spretnost, da njegova krogla vselej zadene v cilj: nemški Freischütz, njegova krogla je Freikugel. To zmožnost si pridobi lovec s tem, da strelja v hostijo, v razpelo ali podobo Zveličarjevo; vse to je spomin na starejšo predstavo, po kateri sta za tarčo solnce ali Zlatorog! V solčavski povesti o Lampretu in Perku je ohranil samo zadnji brat mitološko ime: Perko — Berthold. Prvotni nasprotnik Čarostrelčev se je pa razcepil v dve figuri: ena je poljedelec Perko, ki nosi to ime po krivem, druga pa ljubljanski grof. Za kazen mora hoditi Čarostrelec po smrti kot Nočni jager. To je nemška tradicija, ki pa sega globoko med Kajkavce; poleg tega je ostala še domača vera v Zelenjaka in Volčjega pastirja.

V krščanski dobi prevzame dediščino teh bitij Vrag, kar je menda nemška beseda (stvn. warg); imenuje se tudi Šent (srvn. sante, sente, »svet«!). Vrag je predmet najrazličnejših pripovedk, od katerih smo prevzeli v zbirko samo najznačilnejše: on je zastopnik mrtve, neplodne narave, biva pod vodo in dovaja v svoje domovanje duše umrlih, spremenjene v živali. Kesneje bomo srečali to bitje v povedkah, ki obravnavajo spremembe na zemlji.

Drugačne vrste so duhovi, ki jih imenuje narod Vede. O njih trdi ljudska vera, da povzročajo solnčni mrk (št. 35). Mogoče so zastopniki suhih poletnih vetrov, vsaj povesti o

Vedomcih in Vetrovih se krijejo. V tem, da odnašajo žetev iz dežele, se krijejo z nemškimi Billeweiß, kar je mogoče slovanska beseda; pristno nemški izraz je Kornschröter, ki prihaja od tega, ker režejo s srpom, pritrjenim na noge, žitne bilke na polju. Solnčni junak pa ima nalogo, da odganja Vede iz dežele in jim odvzema plen; zato ima priimek »Vjedògonja«. Ker Vedomci znajo in premorejo, kar Kresniki, jih tudi zove tradicija krive Kresnike. Ponekod je beseda Vedomec neznana in ljudje govore prosto samo o čarovnikih ali coprnikih. Vsi čarovniki in čarovnice so kakor Kresniki »zduhači«, to je, da izide iz njih duh v podobi kake živali, dočim leži truplo v nezavesti. V slovenščini ima beseda vešča dvojni pomen kakor v srbščini: 1. Zauberin, 2. Nachtfalter.

Čarovnikom odgovarjajo kot ženska bitja čarovnice ali coprnice. Valvasor nam je ohranil še besedo boginje za preroške ženske (V, 478): odtod glagol bogovati v pomenu vedeževati. Po Tolminskem imajo za čarodejke izraz vesne; ker poznamo Vesno kot boginjo pomladi, je dovoljeno misliti, da so čarodejke prvotno služabnice te boginje, ki so obhajale njen god v nočnih pohodih. Drugo tako ime je Bosaruna (št. 182, III), kar pomeni v madžarščini čarodejko. Prekmurski Slovenci poznajo za čarovnico izraz volhva. Nekateri kraji so znani kot zbirališče čarovnic, tako n. pr. Slivnica pri Cerkniškem jezeru.

V zvezi z vero v duhove sta nadalje dve bitji prvotno nemškega izvora: Divji lovec ali Hrust in Perhta; poznajo jih predvsem Slovenci na nemški meji. Divji lovec vodi duše pokojnih ob določenih dneh. Beseda hrust znači nekaterim Slovencem velikana ali krepkega moža. Kakor sem izvajal v Čas. zg. nar. XXIII, 145, je ta beseda nastala iz nemškega Türse, Turst, kar pomeni velikan in je priimek Wodanov. Nemški Wodan sprevaja namreč proti vsem pravicam svojo divjo ali nočno jago po naših gozdovih. Velik je tako, da kar gore prestopa (Let. Mat. Slov. 1885, 151). Kakšen pomen je imel Wodan prvotno, ni dognano. Mogoče je bil to pri nekaterih Germanih najvišji bog, mogoče le demon viharja. Z našega stališča ga bomo, mislim, najbolje uvrstili med zlohotne duhove, sicer bi ga pa mogli tudi navesti med velikani. Prvotno se seveda razlikuje Čarostrelec, Nočni lovec od Hrusta, Divjega lovca. Gôrni mož odgovarja alpskonem. »der wilde Bergmann« in je pač samo drug naziv za Wodana-Hrusta; prim. Graber, št. 92.

Nemškega izvora je tudi Perhta, ki sprevaja duše pokojnih v času od Treh kraljev do pepelnične noči. Takrat se vozi v zraku kot divja Bertha; nasprotno se pa prikazuje

z milostne strani kot »Die schöne Bertha«; iz zadnje besede so naredili Slovenci šalobarda: obstoji namreč običaj, da hodijo ob tistih dneh našemljeni ljudje kot Berte po vaseh. Hicinger pravi, da je njeno drugo ime po Gorenjskem Zlata baba (Novice 1858, 269). Nemška Berhta se strne z Belo gospo (št. 193 s.) v eno osebo; po pripovedki št. 57 je Pehtra kraljica Belih žen. Na Pehtrin kult se nanaša šega, ki jo pripoveduje Pajk 252, da se vrže na sredpostno nedeljo vrkla (otika ali ralka) proti nebu in se nato vtakne v zemljo, kjer je obležala. — Slično vlogo kakor Pehtra, ki se je razvila iz praznika Epifanije, igra v narodni tradiciji sveta Lucija; prim. Let. Mat. Slov. 1886, 103.

O vseh navedenih zlih duhovih se mogoče pripoveduje, da hodijo ponoči težit ljudi in kri pit. Poleg tega pa imamo skupino bitij, ki jim je menda edini posel, da hodijo ponoči vznemirjat speče ljudi. Imenujemo jih s skupnim imenom ozini, zato ker delajo človeku ozko sapo: ozin ga tlači, pravijo ponekod. Mogli bi jim tudi reči polegaji, ker se polegajo ljudem v spanju na prsi. Glavna zastopnika te vrste sta Škopnik in Mora. Izraz Škopnik je v zvezi z besedo škopa, škupa »die Schaube«. To bitje se zove nemški Schaubbock, der gliantige Schab, tudi Schupperl (prim. Unger - Khull, Steir. Wortschatz 534, 537). Slovenska beseda se glasi »zmij«, ali tudi zmaj; na štajerskem vzhodu pravijo: »zminje leti,« kadar padajo utrinki; prim. zmin, »goreča metla, ki po zraku leti« (Črtice, 91, Ravna pri Zdolu). Če se utrne zvezda, je nekdo umrl: ta vera je obče slovenska. Da se skriva za Škopnikom vera v meteorje, je pripomnil že R. Razlag v Zori 1852, 101. Škopnik duši otroke in jih odnaša; njegova prisotnost naznanja smrt. Ako mu pripisuje ljudska vera še, da prinaša denar, se ga očividno zamenjuje s Škratom ali Hudičem (Čas. zg. nar. XXII, 25).

Mora je prvotno nekako samostojno in zlohotno bitje. V kajkavski povesti o Solncu in Nasti (Slov. Glasnik X. t.), 1867, 93—4) pošlje Solnčeva mati devojko k »teci Mori«, da naj jo pogubi. Bolj znana je pa Mora, Mura kot neviden duh, ki sesa ljudi in živino. Mora v tej lastnosti ni več samostojno bitje, nego duša tega ali onega človeka, ki potuje okoli. Ako se posreči Moro zasačiti z bajili, je prisiljena, da se pokaže v podobi dotičnega človeškega bitja. V Mežiški dolini smatrajo, da je Mora živalski duh (Čas. zg. nar. XXII, 24). Mora, Mura se združi po Koroškem z nemškimi Trudami v obliko Trutamora. — V vrsto bitij, ki hodijo človeka gnest, je spadal prvotno »gnjec« Zwerg; beseda je prešla tudi k Nemcem; Poljakom v Sandomerju je

Gnjótek bitje, ki v spanju duši ljudi (Nákres 180). Gnjetec je torej Druckkobold.

Tudi predstave o Volkodlakih imajo svoj izvor v veri, da zapusti človeška duša med spanjem svoje telo in blodi na lastno pest okoli. Nekaterim ljudem je ukleto ali pa lastno, da nadenejo v določenih rokih volčjo podobo. Pri tem jim služi pas iz volčje kože, ki si ga privežejo okrog ledij, nakar zbesne, to se pravi: dobe volčjo naravo. Pa to stanje je samo začasno. Volkodlaku se more ukletstvo »odtvoriti«. Beseda »Volkodlak« je dala povod za vero, da so taki ljudje kosmati ko volk, toda »dlak« nima nič opraviti z »dlako« in pomeni najbrž »človek«; enako je nemški »Werwolf« toliko kakor »Mensch + Wolf« (Oštir v Županičevem Etnologu I).

Naš narod pozna še neko drugo pretvorbo v živalsko podobo. Valvasor in za njim mnogi drugi pisatelji pripovedujejo bajko o takozvanem kačjem porodu, ki se neki dogaja po Kranjskem; na Krasu imenujejo bitja, ki pridejo na svet v kačji podobi, Dahovine, prim. srbske zduhače; pomen je torej spet »Atemgeist«. Pleteršnik še pozna izraz duhovina; »kadar ris spi, gre njegova duhovina drugemu spečemu kri sesat«.

IV. S tem smo odpravili prvo veliko skupino duhov, ki so v zvezi z vero v dušo živečega človeka in v njene magične moči. V drugi skupini se nam je baviti z bitji, ki imajo svoj izvor v veri, da človeška duša nadaljuje svoje življenje po smrti. Primitivni človek si o razliki med živim in mrtvim bitjem ni bil preveč na jasnem, smrt se mu dozdeva kot neke vrste globoko spanje. Duše pokojnih se javljajo spet v človeški ali pa živalski podobi, pa tudi kot lučke itd. Zelo pogosto so te podobe tudi fantastično izkažene. Žive pa ti duhovi povsod v naravi: po drevju, v zraku in vetru (Windseelen), po hribih, v bližini hiš in v gori.

Prva skupina teh bitij so izdani duhovi; radi izraza prim. Hicinger, Novice 1858, 269. Pri njih moremo biti često v dvomu, ali so duše živih ali mrtvih oseb. Navadno se pripoveduje, da je kaka gospodična primorana za kazen »izdati se za kačo«, ali »s kačo lesti« (v kačo se spremeniti, Vodnikov spomen. str. 196). V tej ali drugi živalski podobi mora živeti do odrešitve. Pri nekaterih izdanih duhovih, ki žive kje v gori ali v razvalinah, je mitološki izvor jasen: bitja, ki tu čakajo odrešenja, so stara božanstva. Izdana deklica v Gradišču čaka Anžeta z rdečimi lasmi, t. j. solnčnega junaka ali Jutrmana, da jo poškropi z roso (št. 73). Ukleti vitez v Kolu pri Mozirju pričakuje spet deklico

rdečih las (št. 253, 1.). Njemu ob strani je ukleta Bela žena. Tipična je poteza, da jih bo odrešil človek, »ki ga bodo zibali v zibeljki, stesani iz desk drevesa, ki bo šele vzraslo na gradišču«; prim. Fr. Ranke, Der Erlöser in der Wiege (Untersuchungen zur Sagen- und Märchenkunde, München 1911) in Kotnik, str. IX. Votlina v gori, kjer bivajo izdani duhovi, je podoba spodnjega sveta, pekla; zakladi so pa vegetacija, čakajoča bodoče pomladi, prvega dežja. Ljudje, ki so se mudili v tem kraljestvu smrti, navadno hitro izhirajo, čim se povrnejo na pravi svet. Prvotno pravo jedro teh povedk je pa često otemnelo. Povedke so dobile etičen zmisel. Zakladi, ki jih čuvajo duhovi, so bili po tej kesnejši razlagi pridobljeni s krivičnimi dejanji; duhovi se morajo zato pokoriti v ukletstvu, dokler ni krivica popravljena. Duhove zakladnike je često težko ločiti od gorskih Škratov, ki so istotako gospodarji zemeljskih zakladov.

Najnavadnejša živalska oblika, v kateri se prikazujejo duše umrlih, so kače. Oži, ki žive kje v domačem zidovju, so duše prednikov ter nočni gospodarji dotičnega hrama; od njih se človek nima česa bati, samo Bog ne daj jih usmrtiti, sicer neminovno sledi kazen. Vsak človek ima svojo kačo; ko pogine ona, umre tudi človek. (Lj. Zvon 1887, 224). To pomeni: vsak človek ima svojo dušo, ki pride iz kraljestva Kačje kraljice in se vrne tjekaj po njegovi smrti. Tako nam pripoveduje Kresnikov ciklus; pri Skandinavcih se imenuje ta kača, ki ne zapusti človeka do smrti, »fylgja« slediteljica. Kačja kraljica ima neizmeren zaklad (dnevno luč?); epizode, ki nam pripovedujejo rop te dragocenosti, spadajo h Kresnikovemu ciklu. Bela kača je prvotno menda živalska (teriomorfna) podoba Bele žene in drugo bitje kot Kačja kraljica. Prim. Nákres 205—6.

Duše umrlih otrok se prikazujejo kot nekaki ptički, ki jih imenuje ljudstvo Mave (Sv. Vrban pri Ptuju), tudi Mavje, Movje, Morje (!), Navje. Malorusi poznajo tudi Mavke (duše umrlih otrok); prim. Máchal, Nákres slov. baj. 118 s. Starovisokonem. beseda holzmûun (muoja, muowe) se tolmači 1. furiae, lamiae, Harpye, nočni strah; 2. Eule, sova. Slov. beseda je z nemško sorodna, ni pa izposojena od tam, kakor misli Graber, Car. l. 1913. (103), str. 108 s. Pač pa je nem. izvora slov. kor. beseda »môse«, nem. Mosweiber. Na Pohorju (Lobnica) imenujejo duše brez krsta umrlih otrok »Žive«.

Sicer se pa prikazujejo duše umrlih v vseh mogočih živalskih podobah; te živali pomenijo srečo ali nesrečo, ako jih človek vidi ali sliši. Priljubljen tip takih povedk so

»svareče živali« (št. 90 s.). Na vzhodnem Štajerskem imenuje narod blodeče luči Svečnike — nemški Lichtmandl; kajkavski naziv je Svečarji (Slov. Glasnik XII, 1866, 230); prim. Št. Kociančič, Slov. Bčela IV, 180. — Svečnjaki so po ljudski veri duše tistih pokojnikov, ki so prestavljali v življenju mejnike, zagrebli krivičen denar, ali pa umrli nasilne smrti. Zvečine imajo ta bitja poleg svita še človeško postavo; po njej spoznajo ljudje, kdo so in zakaj delajo pokoro. Pripoveduje se tudi, da zavajajo blodeče luči (Irrwisch) ljudi v močvirje: Kotnik I, str. X. Duše, ki se prikazujejo po smrti v postavi, ki je bila pokojniku za živih dni lastna, imenujemo pošasti (po: zopet in šast: h glagolu šьd »hoditi«), št. 97 s. Med starodavne slovanske predstave spada tukaj vera v Vampirje. Máchal, Nákres, pozna za to slov. izraz pijavice; kje je v rabi? Duh zločestih ljudi, zlasti čarovnikov in veščic, zapusti v prvih 40 dneh svoj grob in se vrača med ljudi; glej Wiesthalerjev članek Lj. Zvon 1883, 703—4; Trstenjak, Novice 1857, 115. Povest o »preminolem Ižekovčanu« (št. 98) nam kaže, kako začenja vampirski motiv pri nas izumirati. Ižekovčan je uganjal s sveto hostijo čarovnije in se vrača po smrti — vendar ne pije več človeške krvi. Za slavno snov o »Mrtvaškem ljubcu«, ki jo podajamo v treh inačicah, prim. Jagičev Archiv VI, 2. zv. Da ima povedka prvotno mitološki pomen, ne more biti dvomljivo; dozdeva se kot odganjek povesti o Lepi Vidi, ki jo dovede solnčni junak iz robstva domov. Jajce, ki zraste na mrtvečevem grobu, je seveda simbol solnca.

K pošastim moramo prišteti še strahove (št. 105 s.). Povesti o teh (nem. Spukgeschichten) stopnjujejo vse vrste smrtne groze, da bi razgibale slušalčevo fantazijo. Če v neki hiši rado straši, se pravi, da se tamkaj javljajo pod nenavadnimi okolnostmi duhovi umrlih. — Neke vrste duhov so nadalje Podmenki ali Razpotniki. Različni duhovi (Škrati, Vragovi, Vešče pa tudi Vile) zamenjujejo deco. Dete, ki ga prinesejo, pripada svetu duhov in izgine, ako se najde za to primerno sredstvo.

Sojenice ali Rojenice so v zvezi z vero v duše umrlih tako kakor Norne sorazmerna bitja Germanov (E. Mogk, Germ. Mythologie § 36). One odločijo, kdaj poteče človeku nit življenja. Ponekod jih pomeša narod z Vilami ter Belimi ženami — a prvotno so ta bitja gotovo ločena; glej Novice 1858, 13, 19; Vestnik (Priloga Zore) 1873, I; njihovo število je zelo različno. — Celjska kronika (16/17. stol.) pozna »Royenize« (Parce) in njihovo jamo pri Pilštanju s figurami in stoli (navedeno pri Pajku, Črtice).

V. Vilinska bitja (elfische Wesen), imenujem tako po Vilah, najizrazitejših zastopnicah te vrste. Semkaj spadajo tudi Škratje, Povodni mož, Hostnik... Tudi ta bitja imajo svoj izvor v veri v dušo, ki živi svoje življenje po smrti. Toda ljudska fantazija jih je naselila po zraku, po gozdovih in hribih, po poljih in v vodah. Dozdevajo se zastopniki v tišini delujočih naravnih moči; njihovi odnosi do človeka pa niso več tako tesni kakor pri duhovih, s katerimi smo imeli doslej opravka. Neka posebnost vilinskih bitij je njihovo svetlo telo; na to lastnost opozarjajo povesti vedno znova.

Škrati so radi svoje kapice nazvani po Goriškem tudi Kapiči. Pri Čakavcih je znano ime Malik ali Malič (Milčetić, Zbornik za nar. živ. I, 228; Trdina, Novice 1859, otok Krk); manj znano je to ime med Slovenci; odmev je Škratovo delo in se zove malik; ako kje ni odmeva, ga je Škrat prestrigel iz kake dupline, kjer biva. Sicer so pa Škratje čuvarji zemeljskih zakladov, vendar pa so različni od duhov zakladnikov. Približujejo se radi ljudem, bodisi tudi le, da se z njimi pošalijo. Narod ponekod ne loči Škrata od Vraga.

Vera v Lesnike (Máchal, Nákres 124 s.), drevesna bitja, je bila ponekod med Slovenci zelo močna. Še l. 1300 je neki Vid Trsteniški (pri Mariboru) izkazoval božjo čast drevesu »na sramoto svojemu stvarniku« (Pirchegger, Geschichte d. Steiermark 296). Nadaljnja sporočila o tem imamo iz Kobarida in Šent Daniela pri Tolminu (Mailly, Mythen, str. 34). Spoznajo se ta bitja po tem, da žive v drevju ali na drevju in da branijo ljudem, ga pokončavati s sekiro. Trdinov »Gugljaj« odgovarja Zybočniku pri severnih Slovanih (Nákres 124 s.).

Nekateri ljudje imajo svojega lastnega Škratca, ki jim nosi denar in pomaga pomnoževati zlato. A treba je Škrata s tem pridobiti, da se mu človek s krvjo zapiše, mu zastavi lastno senco in pismo položi na okno. Obenem mora tisti, ki se mu je zapisal, tudi povedati, kaj si želi. Govori se, da ostaja Malik v človeški senci vedno mlad, sicer bi se postaral in umrl. Zato pa začne človek, ki je zastavil senco, kmalu hirati in ne uide zlepa zgodnji smrti. Za dušo pa Malik ne mara; velik je tedaj razloček, zapisati se Hudobi ali pa Maliku (Trdina).

Škrati, ki se nahajajo najrajši v človeških bivališčih, se zovejo pri Nemcih n. pr. Heinzelmännchen; pri Pohorcih se imenujejo ta bitja Enci: »Enc je svetel duh, ki se prikazuje le ponoči...« (Trstenjak Slov. Glasnik VI, 1860, 58, Sv. Lovrenc na Pohorju).

Vile so pod tem imenom znane samo še v krajih, ki meje na Hrvaško: torej v Beli krajini (Sodevski, Novice 1853); tudi Prekmurci in vzhodni Štajerci poznajo še ta naziv. Po stari Karantaniji je to ime zamrlo: odgovarjajoča bitja nazivljejo sedaj tukaj z južnonem. besedo Žalik žena (Žark žene, Žal žene): die Saligen! Majar pravi, da jih zovejo v Zilski dolini Bele ali Častitljive žene (Novice, 1844, 159). Oboje je v rabi tudi drugod; v Gorjancih nad vasjo Orehovica je jama »Čestitk«; Častitljivo jamo ob Lipljenici pri Kamni gorici navaja A. Müllner, Argo X, 1903, 50, kot bivališče Rojenic. O Belih ženah glej sestavek Belšičanov v Slov. Bčeli 1850, 182. V rabi so brez razločka imena Rojenice, Sojenice, Divje deklice, Božje dekle (po Majarju v Kanalski dolini pri Žabnicah, znano pa tudi v Krembergu ob Muri). Ime »Zavdane deklice« nas spominja na ljudsko vero, da so ta bitja duše ukletih devic; Ajdovske in Rimske deklice spadajo že v vrsto demonskih bitij. Ime »Billeweiß« v dolini Krčice nima kaj opraviti z bajnim bitjem Bilweis, kakor pravi Graber, str. VII. Koroške Billeweiß imajo isto opravilo kakor Žalke, dočim je Bilweis, čigar ime je najbrže itak slovansko (Feifalik, Zs. f. öst. Gymn. 1858, 406), zlohoten čarodej, ki krade žito kakor naš Vedomec. Bo torej tako, kakor pravi Kotnik (Storije IX), da je ta beseda združena iz Vile in weiß; beseda »Vile« je bila nekdaj pač tudi tukaj poznana. Ljudska domišljija je odkazala vso naravo tem bitjem v bivališče brez ozira na ime; vendar pomni, da so Bele žene in torej tudi njih kraljica (št. 193), ki je pa bitje višjega reda, prvotno vodne Vile.

Hostnik, Vilénjak ali Divji mož je isto kar romanski »homo silvaticus«, l'homme sauvage, l'om salvadegh pri Ladinih. Nemški Tirolci vedo o njih, da so padli angeli, odtod še solčavska povedka o Kanihu. Divji možje pač pasejo gozdno zverjad (št. 151), a ne vodijo, vsaj prvotno ne, nočnega lova; kajti to je naloga Divjega lovca, s katerim Hostnika ne smemo zamenjati.

Povodni mož je znan po Slovenskem tudi z nemškimi imeni: Taterman, »ki se bobna boji« (Slov. Glasnik VI, 142; Novice 158, 102); studencu velijo po Koroškem Taterman; prim. Unger-Khull, Steier. Wortschatz 135 s.; nadalje mu velé Gestrin, kar je iz nemškega Wassermann; prim. Slov. Glasnik IV, 1859, 171; Máchal, Nákres 145. Ime Muk je nejasno. — Večjega pomena kakor pri nas sta pri drugih Slovanih Morski kralj in njegova žena (245, VI); prim. Nákres 142.

Slovenci med Muro in Dravo vedo dokaj pripovedovati o Polkonjih, kakor poroča iz Žitalske doline Henrik Rešek,

Novice 1860, 27. V narodnih povedkah ta bitja sicer mnogo ne nastopajo; znano je mesto iz pesmi »Kaj se po svetu godi«, Štrekelj I, 107.

VI. Demone imenujemo bitja, ki predstavljajo naravne moči in dogodke. Od vilinskih bitij se razlikujejo v tem, da jim manjka vsaka duševna poteza, da se dozdevajo zgolj sirove fizične sile. S tem pa še ni rečeno, da mora biti njihov odnos do ljudi vedno sovražen. Demone moremo deliti po elementu, v katerem delujejo in ki ga predstavljajo: imamo torej demone zemlje, vode, vetrov in viharja. Ta bitja se prikazujejo tako v človeški kakor v živalski podobi. Zmaji in pozoji so zlasti predstavniki škodljivih voda in viharjev; to poglavje naše mitologije je obdelal S. Rutar v Kresu V, 41 s. Med ženskimi demoni viharja je posebno važna Jaga baba, Ježi baba, Jeza, Jezinka; prim. Máchal str. 66. Pri nas je ohranjen menda samo še spomin na Kačjo devico Izo; radi sličnosti imena je stopila na njeno mesto sv. Neža. Malo je poznana Bosaruna, kar pomeni čarodejko. Pohorski velikan Vouvel in njemu sorodni baron Balon sta demona, ki zadržujeta v svojih votlinah blagodejne oblake; bajke seveda govore o ovcah ali govedu. Glede Vouvela bi pripomnil, da živi njegov spomin še v izkvarjeni obliki med vzhodnještajerskimi Slovenci. Na dan spreobrnenja sv. Pavla (25. jan.) hodijo dečki po vasi kričeč: »Beži, Pavel, kaj te megla ne dobi!«; prim. k temu Pajk Črtice 220. Ime Vouvel in Balon spominja nadalje na Balamirja, zamorskega kneza v sh. povedkah, ki odvede Lepo Vido od njenega moža.

Ribniška Berbara je bitje, ki zadržuje oblake in škoduje prirasti; zato obstoje razni običaji, s katerimi ljudstvo izprosi od Berbare ali Perperune blagodejnega dežja (Vijenac 1926, 404).

Predstavnik zime je Rabolj (rabelj), ki se bori z Vesnikom, pomladanskim junakom. Rusa, ki jo vodijo ob koncu zime po štajerskem vzhodu (t. j. žival rusaste, rdečkaste barve), bo pač tudi predstavnica minule zime; prim. Slov. Bčela II, 1851, 11.

K demonom viharja moremo prikljućiti vetrove, ako so poosebljeni. Da so imeli nekoč večji pomen, moremo posneti iz Valvasorja, ki pripoveduje, da so blagoslavljali po Kranjskem jame, iz katerih pušejo hudi viharji (II, 245 s., IV, 540 s.). Rekli smo zgoraj, da kažejo Vedomci v svojem bistvu sličnost z vetrovi.

Za gorske velikane poznamo izraz Stramorji; prim. nem. dial. Stramhans v pomenu Struwelpeter: Unger-Khull, l. c.

228; madjarska beseda je Orjaš. Strme, navpične skale s svojimi večkrat človeškimi obrisi so vzbujale v ljudeh dojem gorskih velikanov; skladovje gora je po narodni veri delo teh velikanov; to so njihovi gradovi in božje veže. S temi čisto mitičnimi predstavami so se družili spomini na prastanovnike naše zemlje in spomini na Rimljane ali Grke, ki so zapustili po naših krajih sledove svojega bivanja v silnih stavbah. Odtod ime Rimske deklice namesto Ajdovske deklice (št. 170). Izraz Ajdi odgovarja nem. Hadische Leute; Kajkavci, ki so prevzeli ta naziv od Slovencev, ne da bi ga razumeli, pravijo že Hajduki (!), prim. Slov. Glasnik XII, 1866, 309. Ti velikani se sčasoma znatno približajo človeškim meram; iz nekdanjih brezdušnih nasilnežev postanejo polagoma ljudje, ki jih odlikuje nenavadna moč in pa primerna požrešnost, kakor n. pr. Martina Krpana. Njih odnošaji do ljudi postanejo milejši. Tako postane Blagodej iz soške doline celo ljudski dobrotnik. — Tujega izvora so obledele povesti o enookem Polifemu (Pesoglavcu), ki ga poznajo Belokranjci tudi pod imenom Bistrook; prim. Dolenjec 1906, št. 6; Novice, 1860, 42 s.; Kres, 1882, št. 3.

Romanski Orco (Vuorek) je znan pri Slovencih in Hrvatih, ki meje na Italijane, še pod svojim romanskim imenom. Spreminja se v razne postave in nadleguje nočnega popotnika s tem, da se mu zvali pod noge (Podlegaj) ali da mu skoči na hrbet (nem. Aufhockteufel). Drugod tudi poznajo te stvari, a bitje nazivljejo naprosto Škrat ali Vrag (tako Prekmurci). Vendar je Podlegaj znatno zlobnejši od Škrata; zastopnik je tistih sunkov vetra, ki včasih nenadoma nastajajo na odprtem polju, da človek zares ne ve, odkod so se vzeli.

Med demonska bitja smo pravtako uvrstili v naših bajkah nastopajočo Lepo Vido. Spomin nanjo je ohranjen tudi v sh. tradiciji, kar nam znatno pomaga pri naši studiji. Kakor izvaja Nodilo, Rad LXXVII, 94 et pass., se pri Srbohrvatih soproga nebeškega vladarja imenuje Vida, kar odgovarja moževemu imenu Sventovid, in je skrajšano iz Vidoslava. Ona je obenem sestra svojega soproga kakor Kresnikova »Deva« pri nas. Tudi srbohrvaška Vida postane nezvesta svojemu soprogu, ki ga pripovedke imenujejo Ban Strahinja, Strahor in celo pomaga roparju, ki je, kakor v naši tradiciji, zamorec ali Arabec. S. Rutar domneva (Dun. Zvon VI, 310), da je Lepa Vida od morja do morja potujoča luna. S tem se sklada dejstvo, da zove narod rastlino artemizijo »Vidino pero« (Wermut, Beifuß). Kajti Artemis je bila boginja lune in tudi studencev. Za oznako naše Lepe

Vide je poleg tega važno, da jo najdemo vselej v zvezi z morjem: »Lepa Vida je pri morju stala, tam na prodi si plenice prala.« Slično pravi tudi Nodilo o sh. Vidi, da jo je najti v bližini vode. To nam daje pravico, da približamo Lepo Vido vodni nimfi, imenovani Božja deklica, ki po slovenski tradiciji ponoči pere ob ribnikih plenice. Tudi lužiški Srbi poznajo tako perico in Veckenstedt pravi, da mu je kaj sličnega znano le še iz Bretagne! Jasno je, da je to domača slovanska tradicija, ki so jo prevzeli od Slovencev še štajerski in koroški Nemci; oni zovejo to bitje ali Waschfrau ali Nachtfrau ali Nachtahnl; hodi pravtako ponoči prat kakor Lepa Vida ali Božja deklica. Nadalje se prikazuje tudi ona veličastna Bela žena, ki stoje v vodi spreminja vodo v vino; zapravo je to kraljica Belih žen, kakor je Zlata baba pri Bolgarih kraljica Sojenic (Nákres 78). Potemtakem je soproga in sestra najvišjega bitja, nazvana Lepa Vida, Božja deklica, Bela žena, Zlata baba, Matica, Matoha, prvotno vodna Vila. Ime Matoha ali Matica (št. 146) ni neprimerno za soprogo najvišjega bitja in mater vsega živega. Toda ta Vélika mati kaže tudi neprijazne poteze; videli smo, da uteče svojemu gospodarju in da izdajalsko pomaga roparskemu Arabcu. Tudi naše povedke nam kažejo to bitje z neprijazne strani: kot Preglavico, ki zraste človeku čez glavo in mu napove smrt in nesrečo. Nadalje moramo opozoriti, da pomenja Bela žena Slovencem vseobče tudi smrt. Na slovensko predstavo se naslanja die Tödin, ali Törin pri nem. Štajercih in Koroščih. Slovencem je podoba Smrtnjaka s koso od kraja neznana. Domača predstava je le Bela žena, nazvana tudi Božja deklica. V zimskem času se pojavlja še sorodna Torklja, Torka, Štorklja (Tolminsko, Let. Mat. Sl. 1894, 56), Turklja (Murko), Tvorka (Poženčan, Novice 1846, 112). Za vsemi temi predstavami se skriva pač le mati narava v zimskem, nerodovitnem času. Odkod izraz Torklja, ni znano. — Na koncu naše vrste stoji Mokoška. Beseda mokoš pomeni pri Slovencih sedaj razne vodne ptiče, a je bila gotovo, kakor pri drugih Slovanih, naziv za neko vodno Vilo; izraz mokoš izvaja Jagič od besede moker, moča. Živahen spomin nanjo so ohranili prebivalci nekdaj slov. predela pri Sv. Florjanu na Ložnici; tukaj se je še ohranilo napol slov. ime Lahnwaberl, kjer pomeni Lahn »lava, močvirje«, Waberl pa »baba«. Mokoška je velika čarodejka: nebeški vladar zapade njeni oblasti (št. 1, I); Kresnik gre k njej na posvete (št. 1, 2). Njen večno zeleni vrt se pogrezne. Torej zemlja v poletnem in zimskem času? V zimskem času nastopa kot

Skopulja, ki rajša zamaže kruh, kakor da bi ga podarila revežem.

VII. Kakor nam poročajo stari pisatelji, so častili Slovani najvišjega boga (deus deorum), začetnika neba in zemlje, solnca in svetlobe. Ime (ali priimek?) mu je bilo Svarog, mogoče tudi Tvarog; prim. Županičev Etnolog I, 166 s. Drug naziv za to božanstvo je bil Sventovid, kar se razlaga na različne načine. Svarog ali Svetovid odgovarjata grškemu Uranu ali Kronu. Ker se je smatralo, da to bitje povzroča grom, se je imenovalo pri raznih slovanskih plemenih tudi Perun, kar odgovarja germanskemu Thorrju. Za nebeškega vladarja so prevzeli Slovani nekoč iranski naziv »bog«; zato smemo sklepati, da so se v isti dobi seznanili z mitologijo iranskih narodov in izpopolnili po njej svoja verska naziranja. Bog prebiva v plamenu, kakor pravijo prekmurska sporočila, v plamenu se prikazuje požigalcem njegov obraz (Čas. zg. nar. 1911, št. 73). V krščanski dobi stopi na Perunovo mesto nebeški gromovnik sv. Ilija. Nebeški gromovnik ubije svoje starše, kačo in nekega demona (viharne oblake). Legendarna povest o sv. Matiji, ki stopi na mesto Perunovo, nam poroča, da zgradi Matija »za kazen« rimski most, ki je seveda mavrica. V povedki »Lucifer zveličan« se nam prikazuje nebeški vladar v krščanski obleki; često moremo opaziti, da stari bogovi zdrknejo v kesnejših dobah na položaj demonov. Povest o zveličanem Luciferju moramo tako razumeti, da nebeški vladar od časa do časa zapade ukletstvu in se vrača v obliki megle nazaj v oblake. Slične povesti, v katerih je prikazano zveličanje padlega zlodeja, imajo tudi Nemci; prim. Fr. Ranke, Sagenbuch, 269.

Dočim je bil Svarog v najstarejši dobi bog vesoljstva, je dobila beseda polagoma še drug pomen: Svarog je namreč začel predstavljati staro solnce v nasprotju z mladim solncem (Svarožičem, Božičem). Prim. o tem Nodilo, Rad LXXVII, 86 et pass. Stari bog (Svetovid) rodi z demonskim bitjem (Lepo Vido ali Matoho) zlatorokega in zlatolasega sina Kresnika, Devo, Ogenj (Netka?). O starših Kresnikovih pripovedujejo pravljice kot n. pr. Zmija Mladoženja (Vuk), pravljica o Ježku (Šašelj, Bis. II. 225) i. sl.

VIII. Ostanki naše kosmogonije (št. 206 s.) so ohranili nekatere stare poteze (prim. Máchal, Nákres 3 s.). Solnce je postalo predmet mitoloških predstav, kakor smo videli v Kresnikovem ciklu; mesec, ki se večno pomlajuje in stara, živi v Kurentovem mitu; najbrž je pa tudi Lepa Vida podoba lune; solnce in mesec se namreč predstavljata

enkrat kot moško, drugič kot žensko bitje: prim. n. pr. povest Solnčica in Zarika (št. 11) in pesem »Mesec se je ženia, Sunce si je zea«... Trstenjak, Novice 1879, 409.

Mesec je povrh tega še predmet raznolikih razlag: n. pr. kaj pomenijo temne lise v mescu. Slovenci vidijo v njem ponajveč obrise moža, ki je moral ponoči delati in je preklinjal mesec, ki ga je zato k sebi potegnil (štajerska sporočila pri Pajku, Črtice; prim. Valjavec, Slov. Glasnik XX, 1867, 173, Nedelanci pri Varaždinu).

Zvezde in ozvezdja imajo svoja posebna imena, prim. Slov. Glasnik X, 1867, 221; Čas. zg. nar. 1911, str. 59. K vsakemu takemu imenu je spadala nekoč tudi povest, ki ga je razlagala. Podobe zodiaka ali živalskega kroga napolnjujejo Kresnikov ciklus. Lepo število kajkavskih astralnih povesti je nabral Valjavec (Slov. Glasnik l. c.). Astralnega izvora je mogoče tudi Pes Marko (Orion - lovec in Sirius, »kuzljak«). Za plejado, ki jo poznajo Slovenci pod imenom gostosevci ali gostoževci (poljski: Dždžovnice), navaja Kukuljević-Sakcinski (Arkiv I, 86, op.) ime vlastovice: mogoče je pripadala k temu imenu kaka bajna povest. Povest o Križu sv. Helene, na katerega morajo gledati popotniki, je zelo razširjena: prim. Valjavec, Slov. Glasnik X, 1867, 221 in J. P., l. c. 1865, 373; prim. F. Kočevar, Zora I, 51. Sporočilo o »vesoljnem potopu«, ki je kazen za greh, se ponavlja v raznih povedkah o lokalnih nezgodah: prim. D. Trstenjak, Novice 1857, št. 49; Morlot, Die Sage von der Kirche am See, Mitt. des hist. Ver. f. Krain 1855; S. Rutar, Lj. Zvon 1881, 681 ss. V povedkah o kaznovani Skopulji je obrazovana pojemajoča moč narave, zimski nalivi. — Blagodejnim čarovnikom je dano, da morejo odpraviti preobilno močo (št. 213—4). Za povesti, ki skušajo obrazložiti nastanek kake posebnosti na zemeljski obli, rabimo izraz ajtijološke povesti (gr. aitia, vzrok, razlog): taka povest je, recimo, št. 216.

Ne samo gospod Bog kaže svojo oblast v naravi s tem, da n. pr. ovekoveči sledove kakega pregrešnega čina z »okamenelimi grešniki« (št. 219—22), ampak tudi njegovi protivniki skušajo dokazati svojo moč; po krščanskem poenostavljajočem naziranju je to običajno Hudič. Njemu na rovaš gredo razne nerednosti v naravnem dogajanju; on je tisti, ki podira hribe, proži plazove, se protivi gradnji cerkev in mest. Nebo se nam prikazuje v pravljicah v podobi Zlate ali Steklene gore; ona je bivališče solnčnega junaka Kresnika, ki biva v tem raju često v podobi zlatorogega jelena (teriomorfna povest); na tej gori rastejo zelišča (jabolka), ki

dajejo nesmrtnost. Glej št. 1, IV. V povestih (Sagen) je ta raj lokaliziran na ta in oni kraj: takšen zemeljski raj je Zlatorogovo bivališče in tudi Trdinov Cvetnik v Gorjancih. Povesti o čudežnih zvonovih (št. 227), ki izpolnijo vsako željo, spadajo menda semkaj. Raj (starosl. nav) je prvotno, kakor smo rekli, bivališče solnčnega junaka, ni pa zbirališče pobožnih duš, ki bi tukaj uživale plačilo poštenega življenja.

Tako tudi spodnji svet (pekel) prvotno ni mišljen kot kraj trpljenja in pokore. V tem kraju biva Kresnikov protivnik Črt, nazvan tudi Trdoglav in Potoglav; zatem prebivajo v peklu razni drugi, tudi »dobri« duhovi, ki jih je doletelo ukletstvo. Ako najdemo v podzemlju tudi duše pokojnikov, in sicer v živalskih podobah, ne smemo tega vselej tolmačiti kot kazen, ker najdemo pokojnike raztresene po vsej naravi. Vendar je treba priznati, da sega tudi zamisel pekla kot kraja odplačila v poganske čase; ta ideja zahteva seveda že razvitejših etičnih nazorov. Trpljenje je pokora za prestopke, za katere človek v življenju ni dal zadostila. Vendar so povesti, ki nam pripovedujejo, kako se duše »vicajo« na onem svetu, relativno mlade in nenarodne: n. pr. »Godec na onem svetu«. Slovenski »pekel« leži prvotno vselej »onstran« neke tekoče vode; nalikuje torej nemškemu vodnemu peklu (Wasserhölle!).

Za naše predstave o koncu sveta (št. 230) je pravtako značilno, da pride zadnja pogibelj od vode in ne od ognja. K poglavju o rudah, ki jih odnaša Lah, glej Kotnik I, str. XIV. V odstavek »Stara vera in šega« (št. 235 s) sem uvrstil še mitološko prikazen Desetnika in Desetnice: njihov prvotni pomen je pa težko razbrati.

IX. Zgodovinske povesti. Čim dalje gremo v zgodovini poedinih narodov nazaj, tem teže nam je ločiti v njihovi narodni tradiciji mitične sestavine od zgodovinskih. Spomini na najstarejše vodilne osebnosti in odločujoče dogodke se pomešajo s prvotno čisto verskimi predstavami v nerazdružljivo celoto. Toda v kesnejših dobah zgodovinski element nadkrili čisto mitičnega. Mitične predstave vsesajo zgodovinske sestavine in zadobé zato trdnejše obrise. Iz bajk postanejo napol zgodovinske pripovedke (historische Sage). Take pripovedke so predmet naše junaške poezije. Nosilec slovenskih epskih tradicij v srednjem veku je bil igrc; godalo so mu bile, kakor v pesmi o kralju Matjažu, gosli. Izraz so prevzeli tudi Madžari (Jakob Bleyer, Paul Braunes Beiträge l. 31.): igricz! Nasprotno pa so si izposodili

vzhodni Slovenci odgovarjajočo figuro hrgadüša (hegedüs, igralec): glej Pajk, Črtice (s. v.). Igrc in hrgadüš spadata k »porednim ljudem« (fahrende Leute); prim. Kotnik, Čas. zg. nar. XIX, 11. Izrazi za prednašanje starih snovi so: pregadanje, prečoprečanje (recte: priče pričanje). Najstarejša slovenska napol zgodovinska sporočila se nanašajo na naslednje činjenice in osebnosti.

1. Ko so prišli Slovenci v novo domovino med Donavo in Jadranskim morjem, so tamkaj mestoma našli še stare stanovnike, ki so jih nazivali menda Matarožnike (beseda je ohranjena še kot priimek v Solčavskih planinah); ohranjeni so bili še takrat, vsaj v silnih razvalinah, sledovi kulturnega dela romanskih prebivalcev. Te stavbe so se zdele našim praočetom presilne, da bi mogle biti delo običajnih človeških rok; pripisovali so jih za to velikanom; tako se je spomin na čisto bajna bitja (velikane), združen z mislijo na prastanovnike, spojil v predstavo o Ajdih. Povesti o njih smo obravnavali zgoraj.

Spomin na Atilo, ki je s svojimi Huni povzročil toliko gorja, je živel tudi pri Slovencih, dasi ti niso imeli z njim neposrednega opravka. Spomin na hunsko dobo je ohranjen v naši tradiciji v glavnem v dveh osebah: v Psu Marku in v Atili. Naše povedke o Psu Marku, ki smo ga srečali že zgoraj, se strinjajo v neki bistveni potezi z gotskimi sporočili o postanku hunskih krvolokov. Ta namreč pripovedujejo, da so Huni pravzaprav izrodek gotskih čarodejk (haljaruns), ki jih je narod izgnal v pustinje; tukaj da so se spečale z zlimi duhovi in potomstvo so bili Huni, ki so potem podvrgli vse narode. Tudi Pes Marko, sin zavržene devojke, se vrne na čelu »pesoglavcev« v domovino in jo opustoši. Na postanek osebnosti Psa Marka je sicer vplivala italijanska tradicija o »Pulicanu«. Pulicane je bil sin psa in neke krščanske gospe v Kapadokiji. Dolnji del njegovega telesa je bil pasji, gornji pa človeški. Da jedro te osebnosti ni čisto zgodovinsko, nam postane jasno ob Trdinovi povesti (št. 240, IV). Pes Marko je čarostrelec in torej prvotno eden izmed Kresnikovih protivnikov. Tudi Atila, ki ga neka beneška sporočila istovetijo s Psom Markom, se prikazuje po smrti kot »Zelen lovec«. Pes Marko ali kralj Pesoglav in Atila tvorita potemtakem jedro slovenske hunske priče, ki je bila prvotno razširjena v pesmih, dočim dandanes obstoja le še v povestih. Misliti nam je tu na cikle, ki so obdelovali to snov. Završetek cikla o Psu Marku nam je ohranila hrvaška povest (št. 242), ki jo zato priobčujemo v naši zbirki. S spomini na mitične Psoglavce in Hune so

se sčasoma spojili še spomini na Obre ali Avare, ki jih narod sicer pozna že po njihovem pravem imenu (Slov. Glasnik VI, 1860, 143). Zlasti pa je legel v kesnejših dobah na to staro plast tradicije še spomin na neko drugo iztočno pleme, enako krvoločno kakor Huni in Avari: vzhodni Slovenci so imeli priliko, se pobliže seznaniti s plemenom Pečenegov ali Bissenov; ogrska država jih je naseljevala kot mejne čuvarje v pokrajinah, ki so mejile na Slovence. Še danes imamo pri Ljutomeru Bisenski vrh; na vzhodu je razširjeno ime Bisenjak, Besenjak. Mogoče izvira odtod ime Bizjaki, Bezjaki: to so hrvaški Slovenci. Bisenci = Besenjaki so bili jezdeci, oboroženi s sulicami. Zato naše povesti vedno pripovedujejo o beguncih, ki beže iz vztočnega ujetništva in imajo med potom opravka z zasledovalci, oboroženimi s sulicami. Po ljudski etimologiji so postali iz Besenjakov Pesjaniki (kajkavska oblika) in so dobili ti jezdeci v naši tradiciji tudi pasje glave. Iz nemške oblike Bessenaere se je razvil Pesajnar, Peslajnar itd. Vedno pa je živa ostala vera, da je domovina teh divjakov na vzhodu. St. Vrazu je pripovedovala mati, da se zovejo Pesjani tudi Kalvini (to je Madžari); prim. Lj. Zvon 1883, 252.

Tudi lastna narodna zgodovina se je opevala v pesniški obliki, dasi so poročila o tem zaenkrat še redka. Verjetno je, da smo imeli plemenske cikle, v katerih se je pripovedovala zgodovina posamnih plemen od početka pa do najnovejše dobe. Iz starih plemenskih bogov »Kresnikov« so polagoma postali bajni slovenski knezi. V njihovi vladi živi spomin na zlati vek slovenske zgodovine, v njej se zrcali blesk slovenske samostojnosti. V obtoku sta bili zlasti dve varianti tega cikla: v eni je osrednji junak ostal Kresnik, v drugi, novejši, pa se zove kralj Matjaž. Kresnikova povest je našla posebno v štajerskem Vurberku svoje oporišče. Ta kraj je moral biti v stari dobi nekako politično in versko središče tamošnjih Slovencev; iz njegove bližine imamo znamenita krajevna imena, tako n. pr. Trotkovo, ki nas spominja na Perunov ali Trotov kult. V bližnjem gradu Hrastovcu je lokalizirana pripovedka o nečloveškem gospodu (št. 254), ki je nekdaj mogoče imel tesnejše zveze s Kresnikovo povestjo.

Povest o vurberškem Kresniku je obsegala celotni potek njegovega življenja; verjetno je, da so vplivale tradicije Lohengrinovega romana na vsebino domače povedke. Lohengrin pripada nekemu mitičnemu rodu, čigar skrivnost se ne sme razkriti; vendar povzroči žena iz neprevidnosti ali ljubosumja katastrofo. Nekak pojem o pesmih, ki so kro-

žile med narodom, dobimo iz odlomka vzhodnoštajerske pesmi, ki je sporočena v Vrazovi zapuščini (Vraz XVII, 35). Junak, pač Kresnik, išče sedem let Julianezo, cesarjevo hčer, ki jo je ugrabil zamorec. Ime Julianeza kaže, da se gibljemo v viteških krogih. Moja obnova te znamenite snovi uporablja gradivo, ki ga je poglavitno nabral neumorni Trstenjak, nato pa uredil Jože Pajk (Kres II, 578). Temeljito poznavanje snovi mi je pomoglo, da sem vzidal v te razvaline še kakšen kamen in kamenček, ki se je bil tekom let razrahljal in izluščil iz prvotne zveze. Seveda je moja rekonstrukcija samo poskus in je nujno želeti, da se nabere še novo gradivo. — Od lembaškega cikla imamo doslej samo eno epizodo (št. 246, I—II); pripoved kaže tukaj že docela viteški značaj. Upam, da bodo kesnejše preiskave poglobile mojo ugotovitev, da sta prvotno vurberški in medvedgrajski ciklus celota; prim. Arkiv za povj. juž. Slav. III, 13 s.

Slično se je začela tudi druga velika oblika solnčnega mita pretvarjati v zgodovinsko snov. V novejši fazi razvoja postane kralj Matjaž, osobito na korotanskih tleh, predstavnik in nositelj nekdanje narodne samostojnosti; v njegovi skrivnostni smrti se odražava pogin karantanske države. Najmlajša oblika povesti o kralju Matjažu je tista, ki nam je ohranjena v epskih pesmih o tem kralju. V eni izmed njih je kraljeva prestolnica Celje, kar nam razodeva, da so tudi celjski grofje s svojo burno zgodovino prispevali gradivo za to obliko naše povedke.

Tudi ostala važnejša mitološka bitja so postala središče večjih ali manjših lažnih zgodovinskih povesti. Bajka o ugrabljeni Devi živi med Slovenci in ponemčenimi sosedi v povestih o Junaški deklici in o Devinem skoku (št. 248-9). Deva je sedaj postala deklica, ki se reši pred zalezovanjem s skokom v globočino; zalezovalci so sprva Psoglavci, Huni, kesneje pa je kakšen vitez; rešitelj je soprog ali kdor si bodi. Vse važnejše elemente te bajke najdemo v povesti 249, V, kjer Hun odvede Devo s seboj. Na Gorenjskem je razširjen ciklus o vitezu Lamberžanu, ki je paralela povedke o kralju Matjažu.

Tudi snov o Lepi Vidi se je sčasoma odela v zgodovinsko haljo. Z ozirom na morsko scenerijo in na ločitev zakoncev bi mogli L. V. primerjati nemški Gudruni, samo da je njen značaj tudi v zgodovinskem razvoju dvoličen. L. V. uteče svojemu soprogu, da se znebi nadlog zakonskega življenja, nazaj pa jo privede hrepenenje po detetu, kakor v naši povesti. Da bi se zakonca spet združila, o tem ni govora.

Zlasti srbohrv. epika pa pripoveduje, da gre mož iskat ubežnico in jo iztrga iz rok roparskega črnca. Ženi velikodušno odpusti ali jo pa tudi kaznuje za izdajstvo; prim. o tem medžimurski odlomek, Štrekelj št. 252 in Rad LXXVII, 94. V nekaterih povestih pa mora iti L. V. proti svoji volji s črncem ali Turkom v sužnost. Iz tega se je nato mogla izcimiti povest o Miklovi Zali (št. 252), ki je bila prvotno razširjena v pesniški obliki; toda ta se je zgubila do tistih dveh verzov, ki smo ju citirali v št. 252. Manj znane oblike te snovi so tiste, ki imajo svoje oporišče v Visokem gradu pri Kostanjevici oziroma pri cerkvi M. B. v Slinovcu; prim. Mati B. dobrega sveta ali bratovska ljubezen (Dr. sv. Moh. 1907, str. 36; Let. Mat. Slov. 1870, Mahmud).

Motiv dveh sovražnih bratov je posebno lepo odet v napol zgodovinsko haljo v povesti št. 253, I; verjetno je, da imamo tukaj pred seboj stara dva sovražnika, Vesnika in Jurija s pušo. — V štev. 254—6 imamo povesti o hudih graščakih, ki so pa nekoliko več kakor Trdinove običajne »vaše gnade«, kajti v njih tiči staro hudičevo jedro; pri Krutogvavu razodeva že ime samo, kakšnega kova je (št. 18). Vitez pade, zasledujoč mladenko, raz pečino: motiv Devinega skoka! Za te viteze je značilno, da ponižujejo svoje tlačane do živali, kar je, kakor smo omenili, glavna poteza hudega duha.

Povesti, ki obdelujejo prve boje z Nemci, nam razodevajo, da so bili ti konflikti usodni za staro vero in svobodo; povesti pa, kakor ona o knezu Domicianu, nam kažejo, da si je krščanstvo tudi mirno utiralo svojo pot.

Našo zbirko zaključujeta postavi dveh narodnih junakov mitičnega izvora, namreč Peter Klepec, ki je solnčni junak postavljen v kmečke razmere, ter Martin Krpan, ki spominja na ješče velikane srednjeveških povesti. V obeh povedkah je obdelan zelo tipičen motiv: borba med kmetom in vitezom. — To torej bi bile naše najvažnejše epske snovi, pri katerih se da dokazati mitični izvor. Ostalih zgodovinskih snovi ni v naši zbirki.

Še nekaj opazk o načelih, ki so me vodila pri prirejanju te zbirke. Za proizvode narodne pripovedne umetnosti je značilno, da je njih vsebina kolikor toliko trdna in ustaljena, oblika pa ne. Ta se spreminja na poti od ust do ust. Oblika, ki jo najdemo pri povedkah v enem ali drugem zapisku, je vselej last dotičnega zapisovalca. Kesnejši izdavatelj na to obliko ni vezan, vsaj ne tako močno kakor izdavatelj narodnih pesmi. Že s čisto tehničnega stališča bi bilo v mnogih primerih nemogoče ohraniti prvotno stilizacijo,

ker je imela vsa Trdinova generacija običaj, razblinjevati brez meja narodne pripovedne motive. V takih primerih je bilo pač potrebno poiskati v zapiskih poglavitne momente in jih povedati z avtorjevimi besedami. Jezik je približan književni rabi, vendar so ohranjene kake značilne jezikovne posebnosti. Sprejete so v zbirko zlasti povesti, ki so naše, bodisi da nosijo dotična mitična bitja domače ime, bodisi da so povesti lokalizirane v naših krajih. Vse ostalo je uvrščeno v zbirko le po potrebi. Pri poedinih povedkah mi je bil princip izbire ta, da priobčim od vsakega tipa vselej tistega, ki je najznačilnejši. Sorodni tipi so naznačeni v virih.

Bibliografski podatki seveda niso do zadnjega izčrpani. Od tradicij drugih Slovanov sem vpošteval pred vsem Kajkavce in sosedne nam Čakavce v Istri in Liburniji.

Želeč, da ta zbirka poživi v širših krogih zanimanje za našo narodno starino in da postane pripomoček narodne vzgoje, izročam knjigo javnosti.

V Ljubljani, maja 1930.

Avtor.

BAJKE IN PRIPOVEDKE

I.

DUHOVI.

1. Kresnik.

(Stari ciklus.)

I. Kresnik je zlatolasi in zlatoroki sin nebeškega vladarja. Devet let ga ni mogla poviti njegova mati, dokler je ni blagoslovil soprog, ki je bil tako dolgo v oblasti zle čarodejke.

Ko je bil Kresnik še mlad, je pasel čredo na planini. Baš je bil malo zadremal, kar pride iz daljnih krajev njegov smrtni sovražnik, kačji kralj Babilon. Pokral mu je vse krave in jih odgnal daleč nekam v hribe in tamkaj skril v veliki gorski votlini. Kresnik se prebudi in pogreši svoje blago; poda se na pot, da bi ga poiskal. Po dolgem času dospe pred tisto votlino in udari s silno boklačo ob skalnata vrata. Mahoma privre na tisoče hudih duhov iz pečine; a čim se pokažejo ti duhovi na svetlem, se začne bliskati in grmeti kakor na sodni dan. Kresnik je pa vedel, da so ti psoglávci sami vražji coprniki. Zato je potolkel vse od prvega do zadnjega in takoj se je zvedrilo. Ko se je nato prikazal še kralj Babilon, je pobil tudi njega. V votlini je našel svojo čredo in jo odgnal domov.

II. Zatem se poroča o nekem drugem slavnem činu, ki ga je izvršil Kresnik, da je namreč odnesel krono Kačji kraljici. Kajkavski Slovenci imajo tole povest: Bil je svoje dni cesar, ki si je vsak dan ogledoval na konju širne pokrajine svojega

cesarstva. Vsak dan je videl na neki ledini Kačeca ali Kačjega kralja, ki se je tam igral in pri tem odlagal dragocenost vseh dragocenosti, svojo krono. Cesar si je zaželel te krone in razmišljal, kako bi se je mogel polastiti. Čarodejka, h kateri je šel na posvet, mu pove, kaj ima storiti. Zapovedal je, naj napravijo zidarji in tesarji in kovači devet železnih vrat od njegovega gradu pa do one ledine. To se je zgodilo, kakor je velel ... in cesar se napoti na konju do ledine. Kačec je bil zaspal, cesar mu je vzel zlato krono in odjahal čim hitreje. Toda kaj kmalu mu je bil Kačec za petami, a cesar je bil tako uren, da so bila prva vrata že zaprta, ko je dospel Kačec do njih. Razbil jih je, a cesar je bil že pri drugih. Osem vrat je tako razbil Kačec, sledeč cesarju, pri devetih se je sam ubil.

III. Kresnik je bil v prastarem času mogočen vitez. Ko je on vladal, je bilo po svetu še dosti goščav in v njih mnogo roparjev. To nadlego je Kresnik pobil in postreljal. (Tako je osvobodil Kresnik nekoč lastno sestro iz ujetništva, v katerem jo je dolgo časa držal pozojen velikan. Zmaj mu hoče odkupiti deklico za drevo, ki vedno zeleni in rodi zlata jabolka. To drevo vsadi v Kresnikovem vrtu. Nato prinese zaklade ... in vodo življenja (?). Te zaklade mora odslej stražiti zmaj ... Rešena sestra Deva postane nato Kresnikova življenska družica.)

V spomin na to zmago kurijo Slovenci še dandanes kresove na Ivanji večer in hodijo nakičene deklice po kresnicah. Nobena vas ne bo srečna, kjer bi dekleta zanemarjala ta običaj. In to bo trajalo, dokler bo svet stal.

IV. Kresnikov grad stoji daleč v Jutrovi deželi, na Zlati gori. Pred gradom raste visoka jablan, ki nosi zlate sadove. Kdor je tako srečen, da dospe na to goro v grajski vrt in utrga zlato jabolko,

ne umre nikoli. Kresnik ima zakletega sovražnika Vidovino; imenuje se tudi krivi Kresnik, ker zna čarati kakor pravi. Je pa zlohoten duh, ki skuša pravega ugonobiti. Nekoč se je napotil krast zlata jabolka, a ni mu šlo po sreči. Ko je bil že vrh gore, je padel čez strmino in se ubil. (Šlo pa mu je narobe, ker se zjutraj ni prekrižal!)

V. Dvignil se je gavran s pomorske dežele; visoko v oblake se je pognal ter letel proti Kresnikovi deželi. Pastirček je pasel koze nekega dne dopoldan. V zraku sliši silno šumenje, ozre se kvišku — baš nad njim leti črn vran, velik kakor žrd. Tako je mahal črni ptič s kreljutmi, da so se lomili vrhovi hrastov in padali na tla. Koze so teptale z nogami in rinile z glavo v zemljo.

V zlatem gradu je sedel Kresnik in zrl čez svoje dežele. »Zopet mi prihaja kleti Vidovina, da odnese rod moji deželi.« Vran je bil padel na posejano njivo ter počel iskati v oranicah semenje, ki ga je posejal Kresnikov kmetič. Pobral je tri zrna in se pognal v zrak, da bi »ja« odnesel iz dežele. Pri tej priči se sprevrne Kresnik v neresta in švigne urno kakor blisk po zraku za gavranom, da bi mu vzel plen. Ves dan sta letela visoko pod nebom. Na večer dohiti Kresnik gavrana nad »Krvavim morjem« in mu odvzame zrna. Ponese jih nazaj v deželo in vrne materi zemlji.

VI. V gradu je bil grof. Ta je bil Vidovina. Nekoč pravi svojemu slugi: »Pelji me v lozo!« Tam mu da v roke palico in mu veli: »Tu imaš palico, pojdem malo v grm. Videl boš, da se bosta dva prasca klala. S to palico udari šarastega!« To je sluga storil, nakar sta izginila oba prasca. Sluga gre nazaj h kočiji. Grof se vrne in mu pravi: »Dobro si storil!«

VII. Nekega dne je hotel Kačji kralj ukrasti Kresniku kozla, ki je imel zlato brado. Kresnika

baš ni bilo doma, lovil je s svojim psom po planini. Ko pride domov, hitro pogreši kozla. Takoj zapreže svoje bistre štiri zelenke in zdirja za roparjem. Dojde ga baš ob morju. Z ostro sekiro mu razkolje glavo, kozla pa vpreže v kočijo. Koder se je vozil, je namakal zemljo hladen dežek in tisto leto je rastla sama zlata pšenica.

VIII. Kresnik je imel brata Trota, s katerim sta junačila po starem svetu. Povest o Trotu bomo čuli kesneje. Tudi on zna dobro vihteti svoje orožje nad glavami sovražnikov.

IX. Kresnik zna bajati in se more pretvoriti v vsako stvar. Tako se je nekoč spremenil v seka (ogrskega bika z dolgimi rogovi) in je v tej podobi premagal nekega sovražnika v zraku. Storiti se more tudi nevidnega. Vsako noč se poda Kresnik na pot, da pregleda vse kraje svoje dežele. Vrne se prej, nego more njegova z njim v eni postelji počivajoča žena kaj opaziti. Potuje tako brzo, da ga je mogoče videti le en hip. Pravijo, da potujoč nosi glavo v roki, iz vratu pa mu švigajo plameni, da se vse sveti, koder hodi.

X. Stara povest je pripovedovala pač tudi, da je junak ugrabil hčer sovražne mu Kačje kraljice (Zoro) ...

XI. Ta svoj čin plača Kresnik v cvetu svojih let z življenjem. Brata ugrabljene deklice namreč zvesta, kje se nahaja ugrabljena sestra, in jo odvedeta domov. Kresnik pohiti za njima, vname se boj in mlajši brat ga zabode... Toda Kresnik ne umre v resnici, temveč le otrpel leži v grobu. Ponoči vstane iz groba strašna pošast - Vampir; popotnika buri na samotnih potih, zahaja v človeška bivališča in pije spečim kri. Izbljuvana kri razodeva sledove Vampirja. A ko ga zalotijo solnčni žarki, otrpne nanovo in leži onemogel v razorih. Toda mine doba ukletstva in junak se prebudi

spet k pravemu življenju na zemlji. Tako hodi iz kraljestva dneva in luči v kraljestvo tmin in nazaj ter bo hodil, dokler bo stal nebeški obok. Doba, ko se nahaja Kresnik v prekletstvu, je obenem tudi čas žalosti in pokore za njegov narod. Toda ta upa na vstajenje in zmagonosen povratek svojega vladarja. — Tudi družica Kresnikova zapusti, ko pogine soprog, našo zemljo in čaka, da se spet združi z njim, ki mu je prisojena na vse veke.

2. Razna sporočila o Kresnikih.

I. Slovenci so nekdaj imeli po raznih krajih svoje varuhe, ki so gospodovali njihovi deželi in jih varovali nadlog. Imenovali so jih Krstnike. Če sta se dva Krstnika vojskovala, je zmagalec vselej pridobil svoji deželi srečo in blagostanje. V deželi zmagančevi pa se je vrstila nadloga za nadlogo; polja niso rodila, v goricah je bila slaba trgatev in ljudje so bolehali za kužnimi boleznimi. (Sv. Anton v Slovenskih goricah.)

II. Če se v času žetve na večer v oblakih bliska, pa nič ne grmi, ampak samo blisk šviga iz oblaka v oblak, tedaj se Krsniki med seboj za snopje poskušajo. Vsak Kresnik ima svoj kraj. (Sv. Barbara pri Vurbergu.)

III. Kadar se v daljavi bliska, pa se nič groma ne čuje, pravijo ljudje, da se Krstniki med seboj za dežele bojujejo. Vsaka dežela ima namreč svojega Krstnika, a o tem nihče kaj prida ne zve, niti njegova žena ne. Krstniki so dijaki črne šole, ki se izučevajo v babilonskem stolpu. Tisti, ki je v boju druge premagal, ima v svoji deželi najboljšo letino. To je spoznati po tem, da ima sadje: jabolka, hruške, slive, pa tudi vsakovrstno zelišče — posebno znamenje. Če je to znamenje podobno meču, je očitno, da je Krstnik premagal sovražnike

z mečem. Tedaj bo tudi prihodnja letina dobra. Ako so pa na sadju pike, so se streljali s strelami in bo prihodnja letina slaba. Pazite samo, pravijo ljudje, da ima vsak sad v resnici nekako znamenje. — Iz onih bojev se Krstniki vračajo često docela razsekani domov, pa se hitro zvračijo. (Radislavci.)

IV. Slovenci blizu Gorice imajo vero, da se na večer pred Šentjanžem bojujejo coprnice s Krstniki. Krstniki pa so dvanajsteri bratje; to je: če je v kaki družini od enega očeta dvanajst sinov, je dvanajsti med njimi Krstnik. O kresu so ti Krstniki v veliki nevarnosti, ker jih coprnice napadajo z rahlami in koli ali pravzaprav z ostanki rahel in kolcev, ki se odlomijo in ostanejo v zemlji, kadar se v jeseni te stvari pobirajo in pospravljajo. Da bi torej coprnice ne imele orožja, s katerim bi se borile s Krstniki, se kmetje potrudijo, da porujejo vse konice iz zemlje.

V. Valvasor nam sporoča ljudsko vero, da se prikazujejo ob Pivki v določenih časih, recimo na Sveti večer, velike množice duhov, ki jih imenujejo ljudje Vedavce (Vedavèze). Ti duhovi baje otrokom izpijejo kri, tako da morajo umreti. Tem strahovom pa se postavljajo po robu drugi duhovi: Šentjanževci in se bore z Vedavci. Mnogo ljudi je že videlo take boje.

3. Obilnjaki, Kombali, Brganti.

I. Ako se ob lepih jesenskih večerih od vročine bliska, pravijo v Ivanjkovcih, da se Obilnjaki sekajo. Vsak kraj ima svojega Obilnjaka, ti pa se bojujejo z meči in obilnost pade v tisti kraj, čigar Obilnjak je zmagal.

II. Medžimurci pravijo, da Kombali po gorah megle nabirajo, iz katerih se pozneje bliska. Črne

šole dijak zna s posebnim prahom Kombale postreliti. — Kadar se hudo bliska in strašno grmi, pravijo Slovenci, da se Kombali sekajo.

III. Od Pohorja do Karavank pripovedujejo planinci, da se Brganti sekajo, kadar se brez groma bliska.

4. Črne šole dijaki.

I. Kresnik je črne šole dijak. Ti dijaki se izurijo v babilonskem stolpu v vseh tajnih umetnostih. Tam sede na ranti kakor golobje. Vsako leto vrag enega pograbi in odnese. Ko se je dijak izučil, hodi po mlakah iskat lintvore. Ako je dijak na kraju muže opravil svoje tajne coprniške molitve, se pozoj na suho izvalja, in sicer najprej v podobi svinje, nato v podobi krave in slednjič v podobi konja. Dijak mu natakne uzdo in ga zajaše. Nato se dvigneta oba naravnost kvišku, z njima pa tudi sivi oblaki in burja. Koder jaše, pada toča in razsaja vihar, ki lomi stare hraste po sredi ali jih pa ruje s koreninami vred, hrame pa podira. Dijak goni pozoja po takih krajih, kjer na svojem potu k pozoju ni dobil kruha in stana, da tam prenoči; dijake črne šole je torej treba gostoljubno sprejeti. Ljudje pravijo, da pri vsaki nevihti dijak pozoja jaše. Pozojevo meso imajo ljudje v jutrovih deželah pod jezikom, da jih hladi, drugače ne bi mogli strpeti od solnčne vročine.

II. Pozoj se najde v velikih bérekih, mlakah, v katerih navek voda izvira, pod cerkvami ali pa pod gradovi. Iz mlake, v kateri je kak pozoj, se vsako jutro kadi, preden solnce vzide. Pozoj je globoko v mlaju, in če dijak črne šole zanj zve, hodi vsako jutro nad njim molit in vsakič, kadar moli, pride zmaj malo više. Kadar se pa vzgodnjâ (postane goden), pride v vodo in dijak moli tako

dolgo, da pomoli zmaj glavo. Nato opravi dijak tri molitve in pri vsaki se zmaj nekoliko dvigne iz globine, tako da je pri tretji docela na kopnem. Tedaj pa vrže dijak iz črne šole uzdo nanj in odjaše na njem v jutrno deželo. Tam služi njegovo meso, da se ljudje z njim hladijo; zakoljejo ga in stržijo. Lintver je dolg več sežnjev, podoben je veliki kači, samo da ima peruti kakor skržabec. Če pozoj v zemlji z repom mahne, se vse strese kakor ob potresu. Dijak hodi pozneje, ko je opravil s pozojem, po vaseh prosit kislega mleka; če bi mu nič ne dali, bi jahal pozoja nad tistim krajem, da bi jim toča vse pobila in vihar šume in hiše porušil. Ljudje mu radi dajo, kar želi, če ga poznajo; ali on se često preobleče, da ga nihče ne pozna. Če je pozoj pod kakim gradom ali pod cerkvijo, ljudje prosijo dijaka, naj ga ne izpelja, ker bi sicer porušil grad ali cerkev in naredil škodo. Če se pa zmaj preveč vzgodnjâ, pa pogoltne celo živinče, ki se pase blizu njegovega bivališča. Zato gonijo črne šole dijaki zmaja iz naše dežele, da ne dela škode. Črne šole dijak mora biti trinajst šol učen. V to šolo jih vzamejo samo dvanajst hkrati. Nazadnje pa, ko šola mine, donese njihov učitelj enajst knjig, pa jih vrže mednje; tisti, ki ne ulovi nobene, mora po svetu pozoje preganjat. Ta dijak dobi potem posebno knjigo, ki piše, kako se to dela.

Nekoč je dijak speljal na enem mestu kar dva pozoja in pozval nato pastirja, ki je pasel poleg njega, naj gre jahat. Pastir ga posluša in dvigneta se v zrak. Od silnega viharja odleti pastirju klobuk. Pastir pove dijaku, kaj se je zgodilo, ta mu pa reče, da sedaj ne utegneta, da bi ga šla iskat, ker sta že strašno daleč stran od tistega mesta. Tako dojašeta v jutrno deželo. Tam gresta spat, a ko se

pastir zjutraj zbudi, je bil pri svoji živini in klobuk poleg njega.

III. Petelina ni dobro čez tri leta rediti; če bi postal sedem let star, bi znesel jajce, iz katerega bi se izvalil lintvert. Lintverta si pa moreš tudi sam izrediti. To je poskusil neki župnik; blagoslovil je raka in ga del v jamo; vsak dan mu je prilival malo vode in gnojnice, rak je naglo rastel in v nekaj letih postal tako močan, da je vselej stresal cerkev, kadar je župnik v njej maševal. Župnik si ni vedel pomoči; tedaj ga pa obišče na srečo črnošolec in gospod ga naprosi, naj mu odpravi zver, ki si jo je sam zredil. Po dolgem obotavljanju dijak privoli. Župniku reče, naj gre v hosto in se tam prime za leskov grm, da ga nevihta, ki bo nastala, ne razčesne. Župnik stori, kakor mu je rekel. Ko je nato dijak z molitvami dvignil lintverta v zrak, je nastal strašen vihar, ki je izrval leščevje in župnika na drobne kose raztepel.

IV. Nedaleč od Radovljice sreča kmet mladega gospoda, ki ga prosi, naj mu pokaže pot k jezeru na neki gori, ki jo natanko določi, in mu obljubi dobro plačilo za trud. Kmet je takoj pri volji, da ga spremi tjakaj, se napravi in gresta. Dospeta na mesto in gospod mu da plačilo, kakor je bil obljubil, ter mu reče, da ga več ne rabi. Se zahvali in gre. Pa si misli in reče: »Šembraj, ta človek ima gotovo kaj v mislih.« Stopi v stran in se skrije za debelo drevo, tako da je bil skrit pred gospodom. In videł je, kako je vzel gospod iz suknje čudne črne bukve in začel stoje na kraju jezera brati. Kar pride iz vode črn kozel in se vstopi pred gospoda. Gospod zapre bukve, jih spravi v suknjo in sede na kozla, kozel pa plane v vodo in zgineta oba. Kmet je to gledal izza drevesa in radovednost ga žene k jezeru. Ker pa tam nič ne vidi in ne najde, se vrne domov;

nikomur ne pove, kaj se je zgodilo in kako. Preteče leto in dan. Primeri se, da je tisti kmet imel blizu jezerca nekaj opraviti. Kar zagleda istega gospoda, ki ga je pred letom dni videl, kako se je v jezerce pogreznil. Približa se mu, se mu odkrije ter ga po domači šegi srčno pozdravi. Gospod kmeta prav tako, ker je bil prijazen gospod, ne tako ošaben, kakor so gospoda dandanašnji. Pobara ga zdaj kmet, odkod in kam. »Iz jezera pa k Vam,« reče gospod in pripoveduje nadalje takole: »Da si me danes leto videl v jezero planiti, vem in vem tudi, da si izza drevesa gledal za mano. Takrat sem šel v črno šolo se učit vsakovrstnih koristnih reči. Kozel me je prinesel skoz vodo v prostorno poslopje. To poslopje je bila črna šola. Tu so mi navlekli raznih bukev, ki sem jih moral v letu in dnevu vse prebrati in gorje meni, če bi jih ne bil vse prebral, javelne bi bil še kedaj po zemlji hodil. Bog ve, kaj bi se bilo z mano zgodilo. Bral sem jih torej noč in dan, ne da bi bil od tistega časa kaj zaužil. K sreči pa sem vendar vse prebral in podkovan v sleherni učenosti, da skoro bolj ne morem biti, prihajam zopet na površje zemlje. Vem za zaklade pod zemljo, vem za rudo, zlato in srebro in vem več drugih reči, ki pa niso, da bi jih povedal; ker ste pa molčali, da niste nobenemu povedali, kaj se je zgodilo z mano, sem Vas voljan sabo vzeti in greva, če hočete, po rudo, zlato in srebrno. Blizu je, nedaleč odtod.« Šla sta in prišla do gore. Tu se ustavita. Gospod nekaj zamrmra in v skali se odpre luknja v goro. Pred luknjo pa je stala pošast (ali grozovit velikan ali prečudna zver). To zver gospod nekako odpravi in stopila sta brez ovire v jamo. V jami pa je od stropa viselo zlata in sreba, da ga je bilo lepo videti in — škoda, škoda — da dalje ne vem...

5. Drugi blagodejni čarovniki.

I. Groga z Grobnika v Bistriški dolini je moral na vojsko. Sredi bojnega meteža opazi na polju tri prelepe, belo oblečene device, ki so jim vihrali zlati kodri čez ramena po plečih. Držale so se za roke, kakor bi hotele plesati. Groga začuti usmiljenje z deklicami, skoči k njim ter jim reče, naj se umaknejo od tu, ako nočejo zgubiti svojega mladega življenja v krvavem boju. Deklice, ki so bile Vile, se skažejo mlademu vojaku hvaležnega za njegovo dobro namero. Dajo mu majhne čudežne bukve, v katerih so bile najrazličnejše skrivnosti. Imele so pa bukve tudi same po sebi skrivnostne moči. Tako so ga obvarovale, da ni bil ubit na bojnem polju. In ko se je vrnil domov, je vedel zdravilo in pomoč za vsakega bolnika, pa naj je bil še tako bolan; vse to je našel v bukvah. V knjigi je našel celo, kje je bolnik in kako se pride k njemu. Ni mogel zgrešiti pravega pota, ker so mu ga kazale bukve. Tako je rešil mnogo ljudi gotove smrti in jih je spravil često tudi na pot poboljšanja in pobožnega življenja. S tem pa je zgubil stari sovražnik človeškega rodu, Hudi duh, moč in pravico do njih. In je pokazal Grogi, kako ga zato sovraži. Nekoč so Grogi bukvice povedale, da rasto na Snežniku rože, ki zelo prijetno dišé in ki mu bodo same razodele, za kako bolezen se rabijo. Groga se hitro poda na pot, da bi si nabral teh lekovitih rož, kakor so mu velevale bukvice. Kmalu je bil na mestu, kjer so rastle, saj so mu bukvice kazale pot. Komaj jih pa začne trgati, se začuje strašen šum, enak viharju — in že stoji za Grogom Hudič. Rad bi pograbil Grogo in ga odnesel v svoj brlog, ako bi imel moč do njega. Ukaže mu osorno, naj se zgubi odtod in naj rože pusti pri miru, ker drugače kmalu ne bo videl nobenega človeka več v peklu! A pridni Groga

se ne zmeni dosti zanj in nabere rož, kolikor ga je volja. Hudič se nejevoljno okrene, da bi odšel, in odtrga Grogi kos pete. Groga je še naprej zdravil ljudi in ob priliki kazal mesto na nogi, kjer mu je Hudič odtrgal kos pete.

II. V Gančanih v Prekmurju so se nekdaj godile velike comprnije. V tej vasi je živelo njega dni več tako imenitnih comprnjakov, da je ostal spomin nanje med ljudstvom še danes. Znali so pa tudi tako comprati, da je bilo marsikoga strah pred njimi. Tako se pripoveduje o nekem comprnjaku Križaniču, ki mu je prišel v roke, kdorkoli mu je hotel kaj izmakniti. Mož je sicer držal svoje pod palcem, a ni bil zloben. Neka ženska je nekoč odnesla nekaj skalja ali cepljenih drv z njegovega drvòtana. To skalje je bilo že vse sprhnelo in ne več dosti vredno. A comprnjak je vendar učinil tej ženski, da se dvanajst let ni mogla opreti na nogo.

Nekoč je pa neka ženska skopala dve grlini njegovega krompirja in si ga je hotela odnesti domov. Njej pa je comprnjak napravil, da se je morala sleči do nagega ter tako oditi z njegove njive.

Ako je imel ta mož težake na polju, tedaj ni bilo nikdar dežja. Zarano je odnesel stolnico na vrata in dokler je bila tam razprostrta, ni bilo ni kapljice dežja, pa naj se je še tako bliskalo in grmelo. Zvečer pa, ko je stolnico skup zgrnil in odnesel na njeno mesto, se je takoj spustil dež.

Nekoč pa je imel ta človek mlatce. Mlatili so mu kuma Mančèc in dva druga možaka. Ko so vse zmlatili in prevejali, je pustil kuma zunaj za skednjem vrečo pšenice, da bi si jo ponoči skrivoma odnesel. Ko je kuma mislil, da comprnjak že spi, si je prišel po pšenico. S trudom si zadene vrečo na rame in hoče domov. A kaj se zgodi?

Nikamor ne more z mesta. Hotel je vrečo spustiti z rame, pa tudi tega ni mogel! Tako je stal z vrečo na rami vso noč na gumnu, dokler ni prišel zjutraj gazda k njemu in mu dejal: »Kuma, le odložite pšenico, le odložite. Vem, da jo pač težko nosite na rami!« Na te besede se je siromak komaj rešil bremena, ki ga je imel vso noč na ramah. Nikdar več mu ni prišlo na misel, da bi kradel.

Nekoč pa je Križaniču odpeljal sosed race in jih prodal nekemu kapunarju. Križanič je nato napravil, da kapunar živadi ni mogel nikjer prodati, nazadnje jih je moral dognati nazaj v Gančane in vrniti pravemu gospodarju.

III. Naše gore list je pač tudi čarovnik Kauz (Tkavec), o katerem pripovedujejo Korošci. Mož zavda svojemu hlapcu in ga spremeni v duha; ustavlja tiste, ki mu hočejo kaj ukrasti itd. Živel je na Medvedovih pečeh. Po smrti jezdi kot pošast na vrancu čez planine.

6. Kralj Matjaž.

(Stari ciklus.)

I. Kralj Matjaž je imel Vilo za dekle. »Rodila jo je jutranja zora, Rojenice so jo zibale v zlati zibelki, bila je nebeška devica.« Poleg nje pa je imel še neko kmečko deklino za ljubico, ki je bila lepa ko gartroža. To pa je zvedela Vila; sklenila je to kmečko deklino ubiti: pa ko jo je videla prvič, se ji je zasmilila, tako lepa je bila. Zato pa se je odločila, znesti se nad kraljem Matjažem.

Neki večer je prišel kralj Matjaž zopet k Vili. Ona mu ponudi, kakor vselej, krožico vina. Komaj pa spije, že nasloni svojo glavo na mizo in zaspi. Vila mu je pomešala takšen strup med pijačo, da mora tako dolgo spati, kolikor ona hoče. Ko je

Vila tako kaznovala nezvestega ljubimca, se je dvignila nazaj v svetle oblake.

Kadar bo pa vsa rodbina kmečke dekline pomrla, se povrne Vila spet na zemljo, da vzbudi kralja Matjaža in postane njegova žena. Takrat bo nastopil zlati vek; srečen tisti, ki ga učaka!

II. Pred mnogimi stoletji je bila štajerska zemlja porasla z gostimi gozdovi in v njih so živele strašne divje zveri. Takrat je bil pri nas kralj, ki so ga zvali za kralja Matjaža. Bil je jako dober vladar. Kmetom ni bilo treba štibre plačevati; bila je to za naš narod zlata doba, na katero še zdaj misli s hvaležnostjo.

Nekoč je Matjaž zapovedal svojim vojakom, naj sklestijo in posekajo šumo za šumo po vsej štajerski deželi. Prišli so do Svete gore, da posekajo tudi njeno šumo. Pod goro je bil studenec in okoli njega gost les. Ondi se vojaki ustavijo, kajti tu si nobeden ni upal posekati niti enega drevesa. Kralj Matjaž jih vpraša, zakaj ne sekajo drevja, in odgovore mu: »Na tej gori bivajo Vile in gorje onemu, ki useka tu le eno drevo.« Razuzdano se je zasmejal nato kralj Matjaž, izdrl vojaku sekiro in šel k studencu. Pri njem je rasla lepa tanka jelša. Kralj mahne s sekiro po njej. Nato hoče sekiro izdreti, da bi z njo še drugikrat usekal, pa ne more. Z gore pa se začuje strašna grmljavica in nekdo zakriči: »Joj tebi, kralj Matjaž!« V tistem hipu zagrne Sveta gora kralja Matjaža in njegove vojake. Ubila jih ni; votlina se je naredila nad njimi in v tisti spijo zdaj vsi: kralj Matjaž in njegova vojska. Vsakih sto let prileti zlata ptica in leta okoli Svete gore. Prav tedaj se zdrami kralj Matjaž ter posluša in posluša. Ali vse je tiho okoli njega in zato zopet zaspi. Kadar bo na svetu največja sila, tedaj bo vstal. To bo pa takrat, ko bo Turek ves svet premagal. Tudi tedaj bo

priletela tista zlata ptica in bo tako žalostno zapela, da se odpre Sveta gora. Kralj Matjaž se bo tedaj vzbudil s svojimi junaki. Takrat bodo Vile Matjažu zopet dobre in mu bodo pomagale. Blizu Svete gore bo nastal strašen boj med Turkom in kraljem Matjažem, da se bosta tresla zemlja in nebo. Turek bi sicer zmagal, ali Vile mu bodo vso vojsko zmotile ter metale vanj blisk in grmljavico.

III. Kmet je vozil z Ogrskega vino na Koroško. Na svojem potu pride skozi veliko dobravo do visoke gore. Na gori zagleda kočico, ki je bila napol vzidana v zemljo, tako da se je komaj videla streha iz nje. Pred vrati opazi vrlega junaka, s sabljo opasanega. Ko se mu približa voznik z vozom, jame junak takole govoriti: »Ti si, prijatelj, z gornje naše strani. Povej mi, lazijo li še mravljice na sledeče tri vrhe: na vrh Sv. Krištofa, Sv. Magdalene in Sv. Urha?« — »Lazijo še sedaj, ali redkeje nego prej,« odvrne voznik. Junak pa nadaljuje: »Reci doma: Kadar vera toliko oslabi, da ne bo nihče več dohajal na one tri vrhe, tedaj bom vstal in prišel s svojo črno vojsko.« — »Kdo pa si ti?« ga vpraša kmet iznenaden. »Kralj Matjaž sem! Stopi bliže in pojdi z menoj v to kočo, da se prepričaš na svoje oči o tem.« Voznik vstopi, a kralj Matjaž mu veli: »Stopi mi za ledja pak poglej preko desnega ramena skoz tole okno!« Kmet ga sluša in zagleda ravno polje, široko in dolgo. Po vsem polju prek in prek pa stojé drug pri drugem oboroženi vojaki s svojimi konji. A vse je mirno in tiho, nihče se ne gane, kakor da bi spali konji in ljudje. »Evo ti črne vojske,« reče kralj Matjaž začudenemu kmetu. »Poglej zopet skoz okno.« Korošec pogleda, kralj pa prime polahno za sabljo ter jo malo potegne iz nožnice. A v tem trenutku se vsa vojska oživi. Vojaki privzdignejo glave, konjički pa začno kimati in

hrzati ter s kopiti udarjati. »Vidiš,« pripomni nato kralj Matjaž, »temu ne bo dolgo in jaz vstanem ter potegnem sabljo iz nožnice. Topel veter bo vel tedaj in vdihnil vsem ljudem eno misel. Tedaj poskačejo moji vojaki na konje in črna vojska bo stala v bran za sveto staro vero. Tedaj bo prijelo za orožje vse, kar nosi moško glavo. Bilo staro, bilo mlado, vse pohiti v vojsko, branit staro vero. Nastane pa takrat taka sila, da se še človek preobleči ne bo utegnil, temveč vsakdo pojde na vojsko v opravi, ki jo bo baš nosil na sebi. A zbralo se bo toliko pravovernega ljudstva, da boj niti toliko ne bo trajal, da bi mogel človek pojesti tri hlebe kruha. In če pade tretji hleb komu iz rok, mu bo rekel njegov sosed: Pusti ga, brate, naj leži, po boju bo hleba in vsega dovolj. Tako naglo bodo premagali sovražnika stare svete vere!«

IV. Pred njegovo jamo v Pečici bo na božično noč zrastla zelena lipa. Od polnoči do ene bo tako sladko cvetela, da napolni s prijetnim vonjem vso okolico. Cvetela bo pa samo eno uro in potem se posušila. Na to posušeno lipo bo obesil kralj Matjaž na dan sv. Jurija svoj ščit in tedaj ozeleni lipa znova. To bo znamenje boljših časov, ali dotlej je še silno dolgo; prej se bodo godile še hude reči. Iz pečine, ki služi za vrata palači kralja Matjaža, si bo napravil kleti sovražnik korito za napajanje konj. Prej bo še med južnim in severnim morjem krvava vojska. Prej bodo še neverniki podrli narodu svetišča, prej bodo pod Pečinami jahali na železnih konjih in bo hleb kruha veljal mošnjo zlata.

V. Vipavci pripovedujejo, da visi izpod stropa Matjaževe dvorane velik meč in da od njega kapa kri v velikansko skledo, stoječo na tleh. Kadar bo ta skleda polna, tedaj se prebudi Matjaž. — Po tolminski pripovedki podpira Matjaževo dvorano

strašno debel železen steber. Okoli njega teka hlapec Malhus, ki je bil dal zaušnico Jezusu, ko so ga Judje trpinčili. Na roki ima Malhus železno rokavico pa vsakikrat, kadar pridirja okoli stebra, udari vanj z rokavico. Ko ga bo pretolkel, tedaj se prebudi Matjaž in napoči sodni dan.

VI. Kralj Matjaž spi v raznih gorah po Slovenskem. Pred votlino stoji večkrat majhen možek, ki vodi ljudi v notranjost. — Kralj Matjaž spada tudi med duhove, ki čuvajo zaklade. Ohranjene so povesti, ki kažejo, da je dobro poiskati dremotnega vladarja v njegovi votlini.

7. Vesnik.

Na Jurjevo si izbero dečki najlepšega izmed sebe, ga opletejo lepo s cvetjem, tako da se njegova obleka nič ne vidi. Temu mladeniču velijo Vesnik ali Zeleni Jurij. Vodijo ga, veselo pevajoč:

»Zelenega Jurija vodimo,
maslo in jajce prosimo,
Ježibabo zganjamo,
mladoletje trosimo!«

Poleg Vesnika hodi Rabolj, v slamo zavit. Na zeleni trati se Zeleni Jurij in Rabolj sprimeta in mečeta. Zeleni Jurij vsekdar zmaga. Rabolj ima včasih tudi kožuh na sebi.

8. Deva.

(Stari ciklus.)

I. V deveti deželi nekje stoji grad, last imenitnega gospoda. Ta je imel sina in hčer. Ko je šla deklica nekoč ob zori na vrt, da bi si natrgala cvetlic, jo je ugrabil Trdoglav, pozojen mož, in odnesel v kreljutih v svoj veliki Pusti grad. Pri-

govarjal ji je na ženitev, a zastonj. Zato jo je začaral, tako da ni mogla uteči nikamor iz svoje sobe. Grad je bil pust in ves z mahom prerastel, živo bitje se ni zgubilo v bližino. Sedem let je tukaj samevala deklica, ki ji je bilo ime Marjetica. Dannadan je slonela ob linah in si česala lase z zlato ščetko; v pripravljeno neško so padali sami draguljci iz teh prekrasnih kodrov. Ko je minilo sedem let, pride pod grad na lov njen brat. Opazi deklico in jo nagovori. Devica mu pove, kako je prišla semkaj in kako bi jo mogel mladi kralj osvoboditi. Reče mu: »Ko mine teden, se poda Trdoglav na Ogrsko, kjer bo navzoč pri nekih prisegah; prežal bo namreč na duše tistih, ki bodo po krivem prisegali. Do takrat si preskrbi tri leskove letorasli in udari z vsako trikrat ob zid. Na ta način me boš razčaral.« Tako se je zgodilo. S šibami je po trikrat udaril ob zidove Pustega gradu, ki se je ves stresel in zamajal. Deva se spusti nato skoz lino na tla:

»Skoz okno poskočila je
in živa še ostala.
Ji hitro dene centov pas,
na prst natakne prstan zlat...«

In jo odvede domov na gostijo. V nekaj trenutkih nato je završalo v oblakih, kakor če prihaja nevihta. Trdoglav na daljnem Ogrskem je doznal, kaj se je zgodilo na njegovem gradu. Ni čakal prisegam konca, temveč je zletel domov. Pred njim vihar, za njim vihar. Kmalu stoji pred kraljičem in mu pravi: »Nič ti ne pomaga, da si mi vzel Marjetico, saj veš, da je tvoja prava sestra.« Ta mu pravi: »Če jo hočeš imeti, mi prinesi zlato drevo, ga vsadi tu na vrtu, da bo zmeraj zelenelo. Trdoglav prinese v nekaj trenutkih drevo, ki večno zeleni. A še ni bilo dobro, prinesti je moral zaklade. Še

ni bilo dobro, kraljič mu reče, da bo Marjetica njegova, ako prebrede križno vodo. Tega pa Trdoglav ni hotel storiti:

»hudoba se je zasuknila,
je z repom pol gradu pobila.«

II. Mladi Ivan je zasnubil Nežico s pristave, a si kesneje premislil (in si izbral drugo). Nežica, ki je znala čarati, mu zapreti z osveto. V gori si nakoplje strupenega korenja:

»v piskrič ga nalagala.
Korenjče je zviralo,
Ivani srce umiralo.«

Umirajoči Ivan spozna, kdo mu nalaga to bol, in pošlje svojega brata k zapuščeni nevesti, češ, naj mu prizanese. Nežica odpravi sla z lepimi besedami; a ko se ta vrne domov, najde brata mrtvega.

III. Pri Trgu se dviga hrib, nazvan Poljanica. V hribu se nahaja votlina, ki se na dnu zožuje v tesen rov, in ta se baje vleče skoz ves hrib. Tukaj je živela pred davnim vekom samotarka, devica s pajčolanom. Nihče ni vedel, odkod je prišla v te kraje. Da je visokega rodu, o tem ni nihče dvomil; kajti ljudje, ki so prihajali k studencu Kuhinjščaku po vodo, so videli na roki te čudovite žene dragocene prstane. Kdor jo je hotel videti in občudovati njeno lepoto, je prihajal zarana k temu studencu po vodo; kajti ob zori si je navadno umivala pri studencu svoje prekrasne lase. Siva obleka ji je pokrivala vitko telo, na glavi pa je nosila pajčolan. Táko so jo videli ljudje, a nihče ni imel sreče, da bi kdaj slišal le besedico od nje.

Neko jutro si je spet umivala svoje lase in pozabila pri povratku svoj pajčolan. V votlini je iskala zaman dragoceno kopreno. Drugo jutro

je prišla spet k studencu, a glej, pred njo stoji mladenič in ji pomoli zgubljeno ogrinjalo. Toda preden ji ga izroči, zahteva, naj mu pove svoje življenje. Tedaj je začela samotna devica: »Hči sem mogočnega kralja in sem ljubila mladeniča, ki pa za mene ni maral. Ker sem pa izurjena v tajnih čarovnijah, sem ga spremenila v kamen, da ga tako kaznujem. Ko je zvedel to moj oče, me je zavrgel in preklel. Sedaj pa moram čakati, da bo mladenič odrešen in to se bo zgodilo, kadar zasijejo na nebu tri zvezdice z rdečo lučjo. Tedaj ga bom smela enkrat poljubiti, nato pa nama je obema umreti.« Še danes čaka zavdana devica v tisti votlini na one tri zvezde, ki ji prineso odrešenje.

9. Netek.

I. V dolnjih krajih celjskega okrožja za Savo, morebiti tudi onkraj Save na Kranjskem, pomeni Netek psovko, kletvico, ki znači to, kar Hudič. Razloček je v tem, da netekujejo le manj poredni ljudje, bolj sirovi pa hudičujejo. V teh krajih je Slovencu vsaka neprijetnost brez razlike »netek«. Više proti Celju pa imajo Slovenci samo tistega za »netka«, ki ga ni mogoče nasititi, ki potrebuje več jela in pila, kakor po navadi človeku gre. Ta poslednji pomen naše besede izvira iz sledeče ljudske vere. Netek je, pravijo, neko bitje, ki potuje neprestano po svetu v človeški podobi. Obišče vse kraje in vsako hišo posebej in prosi jedi in pijače. Kjer mu radovoljno kaj dajo, ne poje in ne popije več ko navaden človek; ali gorje tistemu kraju, tisti hiši, kjer bi ga hoteli odpraviti brez postrežbe. Razsrdi se, preišče vse kote po hiši in požre na mah vse, karkoli najde živeža za človeka ali žival, pa naj zaloga drugim zadostuje za več let. Največji sod izprazni na dušek! Še

hujše: takšnim ljudem ne rode tri leta ne njive ne vinogradi ne sadonosna drevesa! Tako dela Netek povsod, kjer ga odpravijo iz skoposti od hiše brez jedi in pijače. Kjer ga pa prijazno sprejmejo in mu kolikor toliko po možnosti postrežejo, tam se skaže hvaležnega. Vse prazne vreče napolni z najlepšo pšenico, vse prazne sode nalije z najboljšim vinom in pusti za seboj kupe zlata. Zatorej pravijo, da ni varno neznanega človeka brez jedi in pijače odpravljati od hiše, ker bi se moglo zgoditi, da bi nevede in nehote odslovili baš Netka.

II. Za Krko stoji samotna krčma. V to krčmo je prišel spomladi leta 1864 neznan popotnik. Imel je dolgo belo brado in bele vlasé kakor kak starec, v obraz in život pa je bil zdrav in čvrst kakor 25 leten mladenič. Krčmarica, stopivši v hišo, se začudi in ga vpraša, kod je prišel noter, ker ga ni videla prihajati skozi vežo. Gost veli: »Po najkrajšem potu.« Krčmarica: »Najkrajši pot je skoz zid!« Gost: »Seveda.« Krčmarica: »Ne zamerite, kdo pa ste?« Gost: »Jaz sem Netek.« Krčmarica: »Za ime Vas nisem vprašala, hotela bi vedeti, kaj ste.« Gost: »Hlapec sem.« Krčmarica: »Kdo pa je Vaš gospodar?« Gost: »Bog v raju!« Krčmarica: »Kaj? Da je kakemu človeku tako ime, tega pa ne verjamem!« Krčmarica po tem pogovoru ni vedela, kaj bi si mislila, ali da se popotnik šali, ali da se mu blede. Vprašala ga je, kaj bi rad. On veli: »Napravite južino za dvanajst ljudi.« Krčmarica: »Kje pa imate svoje tovariše?« Gost: »Nikjer.« Krčmarica gre majaje z glavo v kuhinjo, da pripravi zaželeno južino. Ko je bila skuhana, vpraša gosta, ali bi mu prinesla vso ali samo za enega. Tujec reče, naj prinese vso. Postavila je na mizo skledo krompirja, skledo žgancev in skledo zelja. Popotnik je jedel hlastno, da je kar strmela. Izpraznil je vse tri sklede, še preden je

minulo četrt ure. Še bolj čudno pa se je zdelo krčmarici to, da ni gost nič ne žvečil ne požiral, da mu je jed kar nekam zginevala, kakor je slišala, da se je godilo pred petdesetimi leti ob času lakote. To je bilo takrat, ko so bili Francozje odšli in so prišli v deželo spet cesarski. Krčmarica je bila preverjena, da je moral bit gost neizrečeno sestradan. Ko je odjužinal, mu je šla po vina in mu prinesla merico takega, ki ga je dajala poslom. Bilo je dosti kislo, zato mu ga pa tudi ni mislila računati. Gost popije in vpraša za račun. Usmiljena krčmarica veli, da je že plačano. Nato se dvigne tujec in reče krčmarici s slovesnim glasom: »Vaša sreča, da mi niste nič računali. Bili bi se povrnili žalostni časi, kakršne so doživeli Vaši predniki pred 50 leti!« In omeni, da je bil že takrat tukaj in da mu je njen oče trošek zaračunal. »Kakor se postreže meni, tako postreže Bog ljudem.« Ob teh besedah se gost vzdigne in udari s potno palico ob steno. Zid se razmakne in gost gre skozenj kakor skoz vrata in izgine. Krčmarica se je zdaj uverila, da se Netek ni šalil in da se mu tudi ni bledlo, da je on res božji služabnik. Neizrečeno jo je veselilo, da mu je vse jedi dobro pripravila, samo to jo je jezilo, da mu ni prinesla boljšega vina. Zemlja je tisto leto obilno sadeža obrodila, posebno veliko se je dobilo krompirja, ajde in zelja. Vino pa je bilo cviček, da najstarejši ljudje niso pomnili take kislice.

III. Bilo je bitje, ki ni bilo ne človek in ne žival. Hodilo je od hiše do hiše. Kamor je prišlo, je leglo pod mizo. Ljudje so mu dajali jesti. Dasi je vedno jedlo in mnogo pojedlo, ni bilo nikdar sito. Ker mu ni nič teknilo, so ga imenovali Netek. Če so ljudje Netka kaj vprašali, ni rekel drugega kakor: »neč'm.«

Tedaj je nastala huda lakota. Ljudje so sicer mnogo kuhali, a zaleglo jim ni nič; vedno so bili lačni. Lakota je bila tako huda, da so jedli celo koprive. Kjer pa so dali Netku jesti, tam ni bilo lakote.

Nekoč so kosili pri kmetu Osojniku. Ko je prišel opoldne Netek, mu niso dali nič jesti. Popoldne pa so našli starega Osojnika, ki je bil šel v mlin, da je jedel koprive in umiral od gladu za plotom pri mlinu. Tako se je maščeval Netek!

Nekoč je prišel k Perkovim. Dali so mu dva hleba kruha in veliko latvico kislega mleka. Ko se je najedel, je šel v zavod (gozd). Od tistega časa niso videli Netka nikdar več. — Lakota je trajala tri leta. Ko pa so minila ta leta, in ko so jeseni zobali črešnje, so jim že nekaj zalegle. In če je gospodinja skuhala žgancev iz novega žita, toliko kolikor za časa lakote, so jih bili vsi siti in jim jih je ostala še polovica.

10. Jutrman.

O Jutrmanu pravijo po Dolenjskem, (?) da pred solnčnim vzhodom po travnikih roso tori. »Hajdmo kosit, dokler še Jutrman roso tori,« pravijo kosci, ko odhajajo na delo.

11. Zora.

I. Postaren par na Vlaškem si izprosi od Boga rod in dobi dve hčerki: Zariko in Sončiko. Zariko zasnubi španski kralj in jo odvede s seboj; Sončico pa ukrade turški car in jo postavi nekje na Španskem na semenj. Mimo pride španski kralj in kupi za svojo ženo Sončico najlepše in najdražje blago, ki je bilo na trgu. Dovede jo k svoji ženi, a ta po tolikih letih ločitve ne spozna več svoje sestre, ki je bila takrat še mlada, ko je ona odšla z doma.

Ženi ni bilo prav, da ji je dovedel tako lepo sužnjo. Kralj ji pa reče: »Trdo delo ji bo že obralo lepoto.« Pa je bilo baš narobe. Dasi je kraljica nalagala novi dekli najslabša dela v hiši, kakor umivanje stopnic, je vendar postajala vsak dan »gorši«. V Zariki se vzbudi zavist in ljubosumnost. Pošlje hlapce v hribe, naj ji nabero »ribice, ki so z imenom kačice«. Iz njih skuha strupen napoj in ga da sestri, češ, naj pije. Sestra izpije čašo, pa mora kmalu leči. Čuti, da ji prihaja smrt. Zadnje misli nesrečne device so v daljnem rodnem kraju:

»Vleci, vetrček hladan,
sem iz laških dežela,
Kjer so oče 'n mat' doma...«

Zarika je slišala te besede in spoznala, da je zavdala lastni sestri. Skesano se zgrudi poleg mrtve in izdahne dušo.

II. Druga pesem pripoveduje o mladi Zori, ki jo stražita v visokem gradu dva junaška brata. Nekoč stoji Zora v oknu, kar pride pod grad mlad kraljič in jo ogovori. Zora mu pravi, da naj izgine odtod, če mu je življenje drago; če opazita brata, da postava pod njenim oknom, bo moral plačati svojo drznost z življenjem. Njega to ne prestraši, temveč zatrjuje ji ljubezen in ji razodene željo, da bi jo spravil zlepa ali zgrda na svoj dom. Iznajdljiva Zorka pove mladeniču, kako bi se dalo to storiti:

»Če bi me kraljič le rad vzel,
sej imam jest neznan koren,
neznan koren, koren lečen,
ki ga pod jezik položim,
precej zvečer hudo zbolim,
zjutraj pa že mrtvà ležim.«

Ko jo bodo dejali v rakev, naj pride ponjo. Zorka stori tako, na videz umre. Vse joka v gradu za njo; samo grajski norec namiguje, da mlada

kneginja ni mrtva. Brata se s tem prepričata o sestrini smrti, da ji vlijeta »v belo dlan« raztopljenega zlata; Zorka se ne gane! Grajski norec tudi sedaj ne verjame, da je Zora mrtva.

Kraljič komaj in komaj pričaka, da zaide solnce za gore in se začno utrinjati na nebu zvezde. Prijezdi do gradu, odpre rako in vzame mladenki izpod jezika »koren lečen«. Zora oživi in kraljič jo posadi na konja. Hitro zdirjata na kraljevičev dom. Grajski norec opozori brata, da sestra menda odhaja z doma.

Brata zvesta, kje se nahaja sestra, in gresta lovit pod kraljevičev grad. Zorka ju pozdravi in jima dá roko; mlajši brat ji zvijačno sname rokavico in se prepriča po nekem znamenju, da ima zgubljeno sestro pred seboj. Brzo jo brata spravita na konja in odpeljeta seboj. Ugrabljena Zora pokliče svojega moža na pomoč. Kmalu je ta bratoma na sledu; tako se med trojico vname boj. Brata sta močnejša kakor napadalec:

»V srce ga vbode starji brat,
oj starji brat, nemili brat!
Zavpije Zora, zakriči,
raz konja pade, omedli.
To storil je neznan koren,
neznan koren, koren lečen!«

12. Belin.

Belina ima narod po Tolminskem za velikega zdravitelja in mu daje priimek »sveti«. Z njegovim »ključem« se baje more ozdraviti slepota.

13. Močni kovač, nazvan Kurent.

I. Ko je bil Kurent dve leti star, so mu umrli starši. Po njihovi smrti ga je vzel stric pod streho, pa ga je zapodil, ker mu je deček kljuboval. Nato

je služil pri nekem kmetu. Prislužil je vsega tri denarje, ki pa niso imeli v njegovem žepu obstanka. Ko je potoval po svetu, so ga zaprosili trije berači zapored miloščine in dobrosrčni dečko je obdaril vsakega z enim beličem. Nato pristopi k njemu starček in mu reče, naj si izvoli tri reči. Pust, ki so mu šle samo posvetne reči po glavi, si je izvolil: mošnjo, v kateri bo vedno dovolj denarjev, gosli, s katerimi bi vsakega prisilil k plesu, in puško, s katero bi zadel vsako žival.

Zdaj se je začelo zanj veselo življenje, ko je pohajkoval po svetu. Čemu mu je pri tem služila vselej polna mošnjica, je jasno; povedati pa moramo, kako so mu prav prišle gosli in puška.

Kurent je vedel, da Hudir v gozdu polhe pase in jih ponoči sem in tje goni. Šel je torej ponoči v hudirjev gozd in si je tam zakuril. Ko Hudir prižene polhe mimo, mu Pust vzame nekaj polhov in jih vrže v žerjavico. Ko se je hotel Hudir v njega zaleteti, je Pust zgrabil gosli in je Hudirju tako zagodel, da je plesal, dokler si ni peta obrusil. — (Povest je okrnjena.)

Nazadnje pa je moral umreti. Sv. Peter ga ni pustil v nebesa, pa toliko mu je vendar prijenjal, da mu je nekoliko vrata odprl, češ, naj vendar malo v nebeško slavo poluka. Pust pa je uporabil to priliko in je vrgel skoz odprtino klobuk v nebeški dvor, potem je pa rekel, da si gre ponj. Ko pa je bil že v dvoru, se je usedel na klobuk, rekši: »Bog je dal tako pravico, da sme vsak na svojem sedeti.« In ostal je v nebesih.

II. V starih časih je živel na tem svetu tudi Kurent. Dasi je ugnal marsikako burko ter celo smrti in hudičem nagajal, vendar prebiva tudi on v nebeškem kraljestvu.

Služil je pri nekem bogatem kmetu celih dolgih sedem let; prislužil si je sedem belih vinarjev in

eno suknjico. Ko je dokončal to službo, se je napotil po svetu. Koderkoli je hodil, je vpil: »Sedem let sem služil, sem sedem belih vinarjev zaslužil in eno suknjico.« Sreča ga berač, ki mu pravi: »Če si jih zaslužil sedem, pa daj meni enega.« »Na, na — saj mi jih ostane še šest,« veli Kurent ter gre dalje, kričeč: »Sedem let sem služil, sem sedem belih vinarjev zaslužil in eno suknjico! En vinar pa sem daroval potrebnemu beraču.« Seveda se mu je smejalo kar vse od kraja. No, zato so ga pa nadlegovali berači drug za drugim; vsakemu je dal po vinar ter vpil in pravil, koliko let je služil, kaj je zaslužil in koliko je že oddal. Končno mu ostane samo še suknjica. Ali glej, poprosi ga za mili dar še en berač, ki pa je bil sam gospod Bog. Ker pa ni imel Kurent nobenega vinarja več, mu da suknjico. Nato pa reče berač: »Ti, Kurent, ti si res usmiljena dušica. Kaj bi si pa ti poželel?« — »Hahaha,« se zasmeje Kurent, »kaj mi neki moreš dati? No, pa če imaš res kaj posebnega, tak mi daj goslice, da bo moral vsakdo plesati, če zagodem; puško, s katero ustrelim vse, na karkoli pomerim; nit, ki bo držala, karkoli zavežem; železno stolico, na katero se prilepi vsakdo, dokler ga jaz ne izpustim. Ta stolica pa naj bi vedno bolj pekla, če bi bil kdo na njej.« — Kurent se je le norčeval, kakor je bila to njegova navada. Kako pa se začudi, ko hkratu opazi, da ima pod pazduho goslice, čez ramo lepo puško, v žepu niti, poleg sebe pa železno stolico. Berača pa ne ugleda nikjer več. Kurent si misli: »Naj bo, kar bo, dobra je ta« ter gre proti nekemu mestu. Tam uzre na pašniku gospoda, ki je streljal velikega ptiča, a ga ni mogel ustreliti. Kurent se mu začne rogati: »Hooo, gospod, ali Vas ni sram, da niti tega ne zadenete?« Gospoda pa ujezi, da se mu posmehuje takšen nepridiprav, in reče: »Če ga ustreliš ti, pojdem nag

ponj.« Kurent pravi: »Dobro, naj velja.« Vzame puško, pomeri, ustreli, a ptič pade mrtev baš na sredo velikega robidnika. »Torej, gospod moj, ali ste mož beseda?« vpije Kurent. Gospod pa se brani na vse mogoče načine; ponuja mu denarja, prosi, moli, preklinja — a izdalo ni vse to nič. Sleče se, ter leze z veliko opreznostjo skozi robidovje. Ko je bil na sredi, pa vzame Kurent goslice ter začne tako lepo gosti, da jame oni gospod kar plesati tam po tisti robidi, da je slednjič ves krvav in odrt priplesal iz nje, nakar je še dolgo skakal, prosil in rotil. Ko se Kurentu zazdi, da gospod že omaguje, jenja gosti, se pokloni ter odide. Gospod pa gre in ga zatoži sodnikom. Tem gospodom se je zdela ta hudobija tako velika, da so ga obsodili na vislice. Melgovt (rabelj) je čakal le še povelja, da mu zavije vrat, kar spregovori Kurent: »Gospodje sodniki! Kdorkoli stoji na enakem tronu kakor jaz sedaj, ima še kako željo na prosto, ki mu jo izpolnijo. Moja želja pa je majhna; dajte mi goslice, da vsaj enkrat še zagodem; potem pa naj umrem, če že moram res umreti.« Sodniki so bili koj pri volji, da mu dovolé to skromno željo. Oni gospod pa, ki se je bil naplesal v bodeči robidi, vpije: »Ne dajte mu, ne dajte mu, bomo plesali, da bo joj, ne dajte mu.« Sodniki pa ga ne slušajo in gospod še enkrat zatrjuje: »Ne, ampak to je gotovo, da se boste kesali! Ker pa mu mislite dovoliti, prosim vas, privežite me h kolu, ker sem se že naplesal.« Njega privežejo h kolu, a Kurentu dajo goslice. Kurent zagode, a vsi sodniki in poslušalci začno plesati in skakati, da jim pritečejo po čelu vroče srage. Nastal je strašen šum, vpitje, prošnje, kletev — vsevprek! Melgovt je skočil z vislic ter si zlomil nogo. Oni gospod pa je drgnil in mencal ob kolu neprestano gori in doli, kriče: »Saj sem vam dejal, da mu ne dajajte! Saj sem

vam dejal, da mu ne dajajte!« V splošnem hrupu in vpitju je spazil Kurent ugoden trenutek in izginil; spravil je lepo svoje goslice ter jo pobrisal. Nikomur ni prišlo na um, da bi tekel za njim.

Kurent je šel po svetu. Ustavil se je pri nekem kovaču, kjer je služil mnogo let. Kar se Kurenta domisli Smrt ter pride ponj. Reče mu: »Kurent, čas bi bil, da te povedem k Bogu!« »Prav imaš,« odvrne on, »pa pojdi, pojdi na to jablano in natrgaj košek lepih jabolk. Poneseva jih Gospodu za dar!« Smrt se spravi na drevo, Kurent jo pa priveže z ono nitjo k drevesu in jo tam drži dolgo časa. Dokler je Smrt, rada ne rada, počivala na drevesu, ni na svetu nihče umrl. Smrt ga prosi in vzdihuje, naj jo pusti, a zaman! Ko pa mu obljubi, da ne pride nikoli več ponj, jo odveže, nakar zdirja domov, da se je vse kadilo za njo. Smrtnjak, njen mož, pa pravi: »Čakaj, čakaj, ga pa jaz dovedem!« A kaj, še slabše se mu je godilo! On jih je pa dobil s palico že za zajtrk. Ko Smrtnik obljubi Kurentu, da ga ne pride več klicat, sme tudi on z drevesa. Za sedem let pa pride ponj sam peklenski glavar, da poskusi tudi on, kaj zna Kurent. — Kurent spravi nato Hudiča v meh.

Čez nekaj let pride nad Kurenta Hudič, ki je bil na eno nogo hrom. Kurent ga ogovori: »Oj, kako se mi smiliš; truden si dolgega potu, truden. Sedi, sedi na ono stolico, da se malo spočiješ!« Hudič se vsede, vstati pa ne more več. Kurent pa se smeje, segreje železo, pa mu posmodi še drugo zdravo nogo. Stolica pa je pekla Hudiča čimdalje bolj, da se je kar zvijal od bolečin. Kurent je odžgal Hudiču še drugo nogo, tako da je postal hrom na obe. Hudič je vpil, prosil, klel, a Kurent se je smejal in žgal. Po sedmih letih ga izpusti in Hudič je komaj prilezel nazaj do pekla. Vesoljni

pekel se je zarotil, da ga noče medse, češ, kdo bo neki Kurentu kos!

Kurent pa se je po mnogih letih naveličal življenja. Poskusiti je hotel najprej v peklu, na nebesa se itak ni smel preveč zanašati. Napoti se pred peklenska vrata. Ko ga Hudiči zagledajo, zaženo strašen hrup, vsi hite prestrašeni k vratom ter jih tiščé tako močno, da jih s kremplji prebodejo skozinskoz. Kurent si pa misli: »Čakaj, moram lete žebljičke zabiti in potolči,« ter zabije štrleče kremplje po nasprotni strani zopet v les.

Nato pa kupi vina ter gre k nebeškim vratom. A sv. Peter mu ni hotel odpreti, rekoč, da za nebesa itak ni maral, ko si je volil tiste tri stvari. Kurent dé: »Na, malo vina pa vendar vzameš od grešnega Kurenta, pa razkoračiti se moraš, če hočiš piti.« Sv. Peter vzame, se razkorači, a Kurent smukne skozi »koračo« v nebesa. Tam za vrati zagleda na tleh suknjico, ki jo je bil daroval nekoč onemu beraču. Poskoči nanjo ter pravi: »Pravica je taka, da vsak sme sedeti na svojem.« Peter ga zatoži samemu Bogu, ki ga pa okrega: »Ej Peter, vin', vin' te je opravil'! Pa pusti ga no, ker sedi na svojem.« In tam je ostal.

III. Po nekaterih povestih pa najde močni kovač Kurént svoj počitek v luni. Tiste črne pege v mesecu so zaprav kovač, ki mu dajejo nekateri ime Jurij ali Martin.

14. Kurent uklet v vola.

I. Nekdaj sta potovala gospod Bog in sveti Peter po svetu. Prišla sta v neko vas in Gospod reče Petru, naj kupi vojko. Peter to stori in nato dospeta v velik gozd. V tem gozdu je živel strašen ropar, ki so ga imenovali Kurenta. Bil je takšne postave kakor nekdaj velikani, ki so bíli Boga

Očeta. Vsakega človeka, prišedši skoz ta gozd, je prijel, oropal in nazadnje ubil. Zdaj stopita tudi naša popotnika v to šumo. Kurent, ki ju je bil že od daleč zapazil, jima pride naproti. Tako glasno se nad njima zadere, kakor da bi bil pritulil vihar, in zakriči, da je vse drevje zatrepetalo: »Takoj mi dajta vse, kar imata!« Nato reče Bog svojemu svetniku: »Vrzi nanj vojko!« Peter to hitro stori in v tem hipu postane iz roparja junec na vrvi in Peter ga odpelje s seboj. Nato prideta v neko vas. Tu gresta k nagornjaku in Gospod mu ponudi junca, celo zastonj. Mož ga vesel vzame, Bog pa mu reče: »Za sedem let prideva po žival, med tem časom pa ne smeš junca niti oddati niti pretepati niti zaklati. Če se boš tega držal sedem let, ti bo vse jako rodilo, sedmo leto bo pa toliko prirode, da je še svet ni videl. Na pustni dan prideva po junca.«

Vse se je zgodilo, kakor je rekel Gospod. Vsako leto je bilo jako rodovitno. Toliko je bilo vsega, da so siromaki s sveta preminoli pa tudi penezi, kajti ljudje so dajali vse zastonj. Po vsej vasi so znali povest o juncu, ki je bil vzrok, da so prišle tako dobre letine. Sedmo leto vidimo spet Gospoda in njegovega svetnika, kako stopata proti oni vasi. Že od daleč se je slišalo strašno in razuzdano vpitje in razgrajanje. Ko prideta sredi vasi, vidita, da je zbrano vse ljudstvo, pražnje oblečeno; po cesti so pa gonili junca ter zbijali vsakovrstne šale in norčije. Gospod reče vsem, ki so stali tam okoli: »Takšnih let ne bo nikoli več, spominjajte se jih na današnji dan!« Nato sta prijela za vojko in odšla z juncem. Ko sta bila izven vasi, veli Gospod svetniku svojemu, naj vzame živali vojko z vratu. Peter to stori in vol postane pri tej priči zopet človek, kakor je bil prej. Kurent poklekne pred Gospoda in ga milo prosi odpuščenja. Gospod mu

odpusti. Kurent pa gre v neznan kraj, daleč preko morja in tam spokorno živi do smrti. Od tega je prišlo, da so ljudje začeli na pustni dan uganjati burke in ta navada je še ostala doslej.

II. Med raznimi burkami, ki jih počenjajo ljudje Kurentu v čast, naj omenimo posebno navado v Savinjski dolini, kjer manejo proso.

15. Mladenič v luni.

Bil je nekoč mladenič v službi pri kmetu. Rad je delal in si med delom prepeval. Zaslužil si je suknjico pa tri novčice. Dečko je vzel to za dobro in se podal po svetu. Sreča ga berač in ga prosi vbogajme. Deček seže takoj v žep in podari revežu prvi novčič, pri tem si pa poje: »Sem služil, pa tri novce zaslužil, povrh še suknjico. Eden novčič sem oddal, dva še imam, pa še suknjo povrhu.« Prihodnjemu beraču je dal drugi, tretjemu zadnji novec in pri tem prepeval svojo pesem. Nazadnje pride še suknjica na vrsto. To je dobil v darilo star berač. Prvi trije berači so bili angeli, četrti pa je bil sam gospod Bog. Ko mu je bil mladenič podaril suknjico, ga berač vpraša, kaj si želi za svojo miloščino. Deček pravi: »Da bom vedno mlad in vesel!« Gospod Bog je bil s tem zadovoljen in ga je postavil v luno, kjer ga vidimo z vsakim mesecem mladega.

16. Kovač v luni.

Kristus in sveti Peter sta prišla v kovačnico in prosila za malo pokrepčilo. Kovačica ju hoče z grdim odpraviti, a kovačeva stara mati jima postreže s kosom kruha in skledico mleka. Popotnika pospravita kruh in mleko, nato pa prime Kristus staro mater in jo vrže v ogenj. Začne goniti meh in čez nekaj časa skoči kovačeva mati iz žerjavice

mlada in lepa, kakor je bila takrat, ko je šla k poroki. Popotnika odideta. Kovač je gledal to čudo in si dejal, da ni pravica, da bi človek imel mlado in lepo mater, poleg nje pa staro in grdo ženo. Brž pograbi babo in hajd z njo v ogenj! Kakor je videl Kristusa, je delal tudi on: gonil je meh, pa mu ni nič pomagalo, hudobna kovačica le ni več vstala. Za kazen ga je prestavil Bog v mesec. Tam gori sedi še danes pri ognju in goni meh in ga bo gonil do sodnega dne. Ta kovač je tisti temni mož, ki ga vidimo v luni.

17. Kovač pri kralju Matjažu.

I. Kovač s Pasjega brda je hodil v mladosti po svetu in prestal veliko hudega. Orožje se je tako dobro naučil kovati, da mu ga ni bilo para na Kranjskem. Kralj Matjaž, zvedši, kako in kaj, ga povabi k sebi in od sedaj kovač spremlja kralja križem svet. Ko pa gre kralj s svojo armado počivat v goro, se poslovi kovač od njega in se vrne z bogatimi darili domov ... Godilo se mu je tako kot kovaču v luni, samo ko mu strohni suknja, na kateri je čepel v nebesih proti volji sv. Petra, je moral pobrati kopita in se spraviti iz nebes. Kam se hoče revež obrniti? Nikamor ne ve; ves zamišljen joka zunaj nebes. Kar se spomni kralja Matjaža, ki mu je bil zvesto služil veliko let in dobro koval orožje: »H kralju grem, on me mora imeti,« beseduje kovač in se poda na pot h gori, kjer počiva njegov vladar. Stari Matjaž se zelo zveseli zvestega kovača. Odslej ostane v votlini pri njem in kuje orožje. Kadar pa pride rešilni dan, tedaj se spet prikaže s svojim kraljem na luč sveta. Kralj povede svojo armado nad nejeverne kralje, ki jih bo premagal vse, in ko se to zgodi, bo konec sveta.

II. Bil je svoje dni kovač, ki je zagrešil, ne vem kaj, pa so ga za tisti greh obsodili na smrt. Ko je ležal v ječi in čakal, da ga povedo pod vislice, se je zgodilo, da je ušla graščaku, ko je bil na lovu, lisica v neko votlino. O tej votlini pa so pripovedovali, da spi v njej kralj Matjaž in njegova vojska. Nobenega ni mikalo, da bi šel notri gledat, kam se je zatekla lisica. Graščak se spomni na ujetnika, ki ga je imel v verigah, in ga da dovesti pred votlino. Veli mu, naj gre po lisico v jamo. Če jo ulovi, mu darujejo življenje. Kovač pristane in gre za lisico. V notranjosti je bila velikanska dvorana, polna vojščakov, v sredi pa miza, pri kateri je dremal kralj. Lisica se je bila zatekla pod to mizo, in kovač jo je zgrabil. Pri tem se zdrami eden Matjaževih tovarišev, pa reče kovaču, naj si iz kupa denarja v kotu napolni žepe, pa naj zunaj ne pove nič tega, kar je videl v votlini. Jetnik se vrne z lisico in je bil prost, kakor so mu bili obljubili. Ljudje pa so opazili, da ima kovač naenkrat toliko denarja, in ga ovadili graščaku. Prišlo je tako daleč, da so ga začeli dolžiti, da je moral nekoga ubiti, pa da je tistemu denarje pobral. Ko je stal pred graščakom, je moral povedati, odkod mu je denar. Priznal je vse in povedal tudi, da je Matjaževa brada že dvakrat zrasla okoli mize in da ima kralj v nožnicah silen meč. Graščak ukaže nato kovaču, naj se vrne v jamo in vzame Matjažu meč. Čul je bil namreč, da se bo kralj Matjaž prebudil, ko obraste njegova brada tretjič mizo. Tedaj bo izdrl meč iz nožnic in s tem zbudil svojo spečo vojsko. Nato se bo pokazal na zemlji in si podvrgel vse kralje in gospodarje. Jetnik je moral nazaj v jamo. Tam so mu ukazali, naj podkuje Matjaževega konja. Podkve so bile srebrne, vsaka je tehtala sedem centov. Kovač stori, kakor so hoteli, in prosi, da bi

smel nesti kraljev meč gospodu grofu. Matjažev tovariš, ki mu je bil ukazal, naj podkuje konja, mu reče: »Če kdo potegne meč le malo iz nožnic, se strese ves svet in se prebudijo kraljevi vojaki.« Kovač je s težavo nekoliko privzdignil meč in vse se je začelo tresti in vojaki so se začeli dramiti. Kovač je prestrašen zbežal iz brloga.

III. V lepi prlješki deželi je živel v starih časih mož, ki mu resno delo ni bilo mar, pač pa je nad vse ljubil pijačo. Vse svoje premoženje je že zapil; ostalo mu je samo suho grlo in prazna mošnja. Dolgo je razmišljal, kako bi prišel do kakih denarjev. Nazadnje se napoti v velik les v bližini domače vasi. Dasi mu je bil žep prazen in glava čista, si je na potu glasno prepeval:

Dere de kral Matjaž kràlüva
te de kmetič lahko kmètüva.

Nekaj časa blodi mož po šumi, kar zagleda pri potu veliko borovico. Leže podnjo in še pri tem poje svojo pesem o kralju Matjažu. Nato zadremlje. Sanjalo se mu je, da stoji v veliki votlini; pri mizi sloni kralj Matjaž in počivlje, vendar mu oči neprestano utripljejo. Od stropa je visel velik zvon iz čistega zlata. V kotu so stale tri kadi do vrha polne samih zlatih. Zdaj pa začuje glas: »Vzemi si zlata, kolikor rabiš, potem pa odidi.« Nato se mož prebudi, a pred seboj ugleda res neko votlino, ki je prej ni bil opazil. Napravi se korajžnega in stopi vanjo. Ko je dolgo taval po temnih hodnikih, naenkrat dospe v prav tako votlino, kakršno je bil videl v sanjah. Za mizo je slonel Matjaž in dremal, oči so mu neprestano utripale, brada mu je že sedemkrat prerasla okoli mize. Od stropa je visel silno velik zvon iz čistega zlata. In kar je bilo najlepše: tudi tri kadi, do roba polne samih zlatih, so stale na drugem kraju mize.

Mož gre tjakaj in si napolni žepe; nato hoče oditi, vendar pa še pristopi k zvonu in potrka nanj. Zvon se je oglasil tako svečano in ubrano, kakor da bi igral velik mojster na orgle v cerkvi. Po vsej votlini se je razlival njegov mogočni glas in se zgubljal v daljave. Spavajoči vladar je vztrepetal, kakor da ga je prešinilo novo življenje.

Mož se je vrnil s svojimi zlati nazaj v krčmo. Tam je popival noč in dan in še drugim je kupoval piti. Poleg tega je prepeval neprestano svojo pesem v čast kralju Matjažu, tako da je vsem presedalo. Vrgli ga vendar niso iz gostilne, ker so videli pri njem vse polno zlatov nenavadnega, starinskega kova. Pozvedovali so: »Kje si dobil toliko penez?« Pa on se ni hotel izdati, temveč je v odgovor znova zapel svojo pesmico. No, nazadnje je šel zadnji zlat iz žepa. Spet se je podal v les in se vsedel pod borovični grm. Spet je odmevala njegova pesem v gozd:

Dere de kral Matjaž kràlüva,
te de kmetič lahko kmètüva.

Za nekaj časa zaspi, pa dolgo se mu ni hotelo nič sanjati. Nazadnje se mu pa le zopet začne tako sanjati kakor prvikrat. Samo treh kadi ni bilo več, videl je zdaj samo eno. Ko se zbudi, ima spet votlino pred seboj in se poda vanjo. Takoj je pri kadi, si napolni žepe in hoče oditi. Nekaj ga je pa vleklo nazaj k zlatemu zvonu. Spet je potrkal nanj in zvon se je oglasil mogočno kakor poprej. Kralj Matjaž je še bolj vztrepetal kakor prvikrat, dozdevalo se je, da vstaja — hkrati je pa vse zamrlo in prešlo. Tudi ta denar je šel isto pot kakor prejšnji. Tedaj gre naš možak tretjič pod borovični grm gledat, če bo kaj. Zapel si je in zaspal, ali nič se mu ni sanjalo. Ko se zbudi, ni nikjer votline. Zdaj se začne jokati in zove kralja Matjaža. Nato zaspi znova. Vendar sanjalo se mu ni nič,

samo neke sence so lazile okoli njega. Zdaj se je spomnil, da se je pregrešil s tem, da je potrkal na zvon. Žalosten je obsedel pod borovico, nič ni jedel ne pil. Nekega jutra zarana so ga našli mrtvega.

Povest pravi nadalje, da se bo vzbudil kralj Matjaž, kadar preraste brada devetkrat okoli mize. Tisti zlati zvon bo začel sam zvoniti tako glasno, da se bo čulo po vsem svetu. Nato pride vladar s svojo vojsko, ki zdaj tudi spi v drugi votlini poleg njega, in bo premagal vse cesarje in kralje. Poslej bo vladal mir na zemlji in spolnile se bodo besede kmetičeve: »Dere de kral Matjaž kràlüva« itd. . . .

18. Trdoglav. Krutoglav.

Gori smo čitali o Trdoglavu povest, kako ugrabi Devo in jo povede v svoja bivališča pod vodo. On je torej Kresnikov sovražnik in mu nasprotuje v njegovem delu, ki hoče človeku dobro. Njegovo drugo ime je Krutoglav ali Potoglav. Krutoglavu ali kratko Krutu so posvečene brusnice ali netečje. Po krajih, kjer bivajo potomci nekdanjih Slovencev, se zovejo brusnice, kojih rdeče jagode vsi poznamo: Krutova zel, nemški Grantebeeren. Pripoveduje se: Ako natanko gledate jagode, opazite, da ima vsaka svoj križec kot znamenje. In to je bilo tako: Hudič si je izprosil od Boga Očeta sad, s katerim sme gospodariti po mili volji. Gospod mu je ustregel in izročil brusnice, ki se od tedaj imenujejo Krutovo zelišče, to je Hudičevo zelišče. Da pa jagode ne bi škodovale ljudem, jih je poprej zaznamenoval z znamenjem svetega križa.

19. »Mital.«

Nedaleč od Radeč na Kranjskem je jezerce po imenu Mitalo. Neki vodnik je obrazložil Davorinu Trstenjaku pomen besede takole: »Mitau« je bil

v veri starih Kranjcev hud duh; bival je v tem jezeru in se je ljudem prikazoval najrajši v pasji podobi. Svoje dni pripodi lovec jelena do tega jezera in ga tu ustreli. Pa pok iz njegove puške zbudi Mitala in ta dvigne hud veter, ki pahne lovca v jezero, kjer utone.

20. Jarnik.

Na sv. Jerneja dan se ne sme orati; kdor pa le orje, tega sreča sv. Jernej in mu reče: »Ti me ne spoštuješ, jaz sem že dosti dolgo na meh odrt; zdaj bom pa tebe odrl in nosil tvojo kožo. In ga odere (na Cerkljanskem, Goriško).

21. Jurij s pušo.

I. Slovensko ljudstvo pripoveda, da Jurij s pušo Krsnika v peto strelja, ker ga na nobenem drugem delu trupla ne more raniti. — Narodne prislovice: »Jurij spod brega, s puško sprega, rad bi ustrelil, ako bi mu kdo držal peto (ali gleženj).« — »Jurij s pušo jetra reže, plete mreže, v blato vrže.«

Okrog Karlovca pripovedujejo, da se zbero na Jurjevo vsi volki (vunci!) na eno mesto in čakajo sv. Jurija, ki se nam pokaže tukaj v nenavadni časti volčjega pastirja (volčko). Prijaše na ognjenem kozlu (jarcu) in odkaže vsakemu, kje mu bo lov loviti in kaj delati. — Enako iz Ivanić-grada; tukaj je pa svetnik že sam postal bel volk.

22. Zlatorog.

Jezerska dolina in skalna Komna sta bili nekoč planinski raj. Tam so bivale Bele žene, mila dobrosrčna bitja, ki se jih narod še danes s hvaležnostjo spominja. Prikazovale so se v dolini, pomagale siromakom v stiskah, posebno še ženam

pri porodu; tak otrok je bil potem vse življenje pod posebno zaščito Belih žen. Pastirje so učile spoznavati zdravilna zelišča in njih moči; ob golih skalnih robovih so probujale k rasti sočno travo, da bi našla koza ubožčeva tu svojo pašo. Izogibale so se zahvalnosti dolincev; in če se je kdo drznil, približati se preblizu visoki dolini, so ga odvrnile od nadaljnega pota z grozečimi kretnjami. Če je prišel kdo pomotoma ali v nalašč iz drznosti v bližino njih bivališč, so ga prisilili kameni plazovi, nalivi in toča, prihajajoča iz gor, k povratku.

Na steni, ki pada strmo v Soško dolino, so se pasle bele koze teh devic; če se jim je kdo približal, so spuščale nanj kamenje. Te koze je vodil Zlatorog, krasen kozel z zlatimi rogovi. Bele žene so ga naredile neranljivega. Če ga je strelec zadel, je iz njegove krvi, pa naj je kamorkoli padla, izrastlo čudovito zelišče, imenovano čudežni balzam ali triglavska roža. Ako je Zlatorog použil le en list tega zelišča, je takoj ozdravel, pa naj si ga je lovec zadel v samo srce. Njegovi zlati rogovi pa so bili ključ do zlata v gori Bogatinu, ki ga čuva stoglavi zmaj.

Kjer se stekata Soča in Koritnica, je stala nekoč ob cesti v Trbiž krčma. Hčer krčmaričina je imela mnogo snubcev, ljubila pa je le Trentarskega lovca, sina slepe vdove. Ta mladenič je slovel daleč naokrog kot najboljši lovec, splošno se je govorilo o njem, da je pod zaščito Belih žen. Poznal je vse steze in ni se mu bilo bati kamenih plazov. Neko spomlad so prišli na svojem potu v severne kraje zopet beneški kramarji in se ustavili v krčmi. Eden med njimi, mlad in bogat Lah, se je s sladkimi besedami dobrikal domači hčeri; tudi z lepimi darili ni skoparil. Zato sta se deklica in Trentarski lovec sporekla in dekle mu je sponesla, da so Lahi fina gospoda, ne pa takšni kakor je on, ki pozna

vsa bogastva gorá, pa ji doslej še ni prinesel niti triglavske rože, dočim ji je Lah že ob prvem svidenju podaril biserno ogrlico. Nato je lovec togotno odgovoril: »Vem, kje je ključ do Bogatina, in če ga dobim, sem kralj v primeri s tvojimi kramarji, ki jim potem tabernaj, kakor hočeš.« Užaljen je zapustil krčmo in se nato sestal z Zelenim lovcem. Ta mož ni bil baš na najboljšem glasu. Pripovedoval mu je mnogo o bogastvu v Bogatinu in ga pregovoril, da sta šla še isti večer zalezovat Zlatoroga. Res sta mu prišla na sled, Trentarski lovec ga je s strelom pogodil in potem sta sledila težko ranjeni živali po ozki stezi, ki se je končavala pred strmo pečino. Tedaj zagleda Trentarski lovec med snegom in ledom najlepše triglavske rože, med njimi tudi planike, ki je iz njih kuhal svoji materi zdravilo za oči. Mladenič se je spomnil uboge matere in že je hotel opustiti svoj namen, a Zeleni lovec ga začne zbadati s porogljivimi besedami in tako je šel lovec dalje po krvavi sledi. Zlatorog pa je medtem že pritekel do mesta, kjer so rasle krvavordeče triglavske rože in jih je nekaj použil. Dale so mu prejšnjo moč; skokoma se približa po ozki stezi trentarskemu lovcu; krasno zažari njegovo rogovje v solnčni luči. Lovca zapusti ob tem pogledu mirna zavest: pred njim ponosni Zlatorog, ki se približuje v grozečem naskoku, pod njim brezdanja globina, zadaj nebotična stena: zavrti se mu v glavi in telebne v globino. Drugo pomlad je priplavalo njegovo truplo pred krčmo. V roki je lovec držal šopek triglavskih rož.

In ko so poleti prišli pastirji zopet v Jezersko dolino, so našli na mestu prejšnjega raja skalno pečevje; Bele žene so kraj za vedno zapustile, z njimi so odšle tudi bele koze. Zlatorog je v svoji jezi popolnoma porušil in pokopal livade in še danes se v skalovju poznajo sledovi njegovih rogov.

23. Zeleni lovec in Dagana.

Živel je v starih časih Zeleni lovec, ki je prinašal z gore, kakršen plen je le hotel, tudi največjo dragocenost sveta, zlato srno. Ljubila ga je namreč morska deklica Dagana, ki biva poleg morja in goni zarana bele ovčice na planinske pašnike. Kadar jo je hotel videti, jo je moral čakati na strmi gori pred solnčnim izhodom. Ta Zeleni lovec je pa zasnubil hčer nekega mogočnega kralja. Kralj, ki mladeniču ni bil naklonjen, odvrne: »Prijatelj, nekam visoko si se zaletel. Kdor hoče imeti kraljevo hčer za ženo, mora biti že kaj posebnega. Slišim, da si tako izvrsten lovec, da ti ne uide nobena zver; dokaži to in pripelji mi z gorá živo zlato srno. Ako to storiš, dobiš mojo hčer za ženo. Če ne, ti odleti glava pod sekiro. Jutri dopoldne mora biti zlata srna živa na mizi, sicer —« Lovec se poda navsezgodaj v gore, da bi počakal Dagano in jo prosil pomoči. Čakal je in čakal, a Morske deklice ni bilo odnikoder. Kadila se je namreč tisto jutro huda megla in tako ni prignala ovčic na pašo. Lovec spozna, da ne bo mogel izvršiti, kar veleva kralj, in se vrže v obupu v prepad, kjer si razbije glavo. Zastonj ga je čakala kraljična. Zvečer je bleketalo okoli gradu mlado tele. Kraljična je spoznala, da je to lovčeva duša, in prejokala je vso dolgo noč. Kralj je dal brati svete maše in bleketanje je prestalo.

24. Čarostrelec Lampret.

Tam, kjer je sedaj »Perkova puša«, je bila včasih Pušnikova kmetija. Pred mnogimi leti je živel Pušnik, ki se je pisal za Lampreta. Ta Lampret je bil čarovnik. Znal je začarati, da je prišla vsakovrstna divjačina na njegovo dvorišče, kakršno je le hotel. Večkrat je šel iz veselja, ali sam ali

z drugimi, na lov. Bil je dober lovec, pa slab kmet. Kmetija mu ni uspevala, in zemlja mu je slabo rodila.

Nekoč je šel Lampret v vas k bratu Perku. Pri Perku je bil hlapec, ki je bil tudi čarovnik in je o sebi mislil, da zna bolje čarati od Lampreta, kar mu je tudi povedal. Lampret mu smeje pravi: »Pa se poskusiva. Jaz ti bom sedaj nekaj naredil in videli bomo, če si znaš pomagati in kdo je večji čarovnik.« Po teh besedah vzame nož, ga nese pod kap ter ga zasadi v zemljo. Ko pride nazaj v hišo, je hlapcu tekla kri iz ust in nosa. Lampret mu reče: »No, pomagaj si, če si bolj moder kakor jaz.« Hlapec je čaral na vse načine, da bi si ustavil kri, toda ni šlo. In začel je prositi Lampreta: »Nehaj, če ne poginem.« Lampret je šel ven, potegnil nož iz zemlje in hlapcu je odleglo. Hlapec je priznal njegovo premoč in dejal: »Vidim, da si modrejši od mene!«

Kamničani, ki so vedeli za Lampretovo čarovniško moč, so ga hoteli prekositi. Dali so nekoga študirat, potem pa so povabili Lampreta, da bi se kosal ž njim. Lampret je odgovoril, da naj pride Kamničan v Robanov kot. Ko so se sešli, pravi Lampret: »Postavili bomo cepljenico (sekiro) koncem Robanovega travnika in streljali čez ves travnik skozi sekirino uho. In kdor ustreli skozi uho, ta bo najboljši.« Prvi je streljal Lampret. Njegova krogla je šla skozi topor in skozi uho. Za njim je streljal kamniški študent. Ko je ta izprožil, se je krogla zavrtela okoli puške in padla na zemljo. In Lampret mu pravi: »Toliko si slabši od mene, kolikor je železo od jekla.«

Kranjce je jezilo, da jih je Lampret premagal. Hočejo se nad njim maščevati. Povabijo ga, naj pride na Kamniško sedlo, da pojdejo skupno na gamze. Lampret je res šel in vzel puško s seboj,

ki pa jo je začaral, da je bila nevidna. Ko vstopi v kočo, ga pozdravijo in se mu zahvalijo, da se je odzval vabilu. Ko pa vidijo, da nima puške, ga mislijo napasti, češ, zdaj ga imamo, zdaj nam ne uide. On pa vzame puško z rame, se nasmehne in pravi: »Puško imam tukaj in prinesel sem še smodnika za pokaditi in svinca za poškropiti.« Ko so Kamničani to videli in slišali, so se prestrašili in zbežali.

Neko nedeljo je spravljal Lampret nekega pastirja, da bi šel z njim na lov na Okrešelj. Ta se je branil, ker je hotel iti k maši. Lampret mu je le prigovarjal, češ, saj se ne bo nič zgodilo, če gre. Slednjič ga je pregovoril. Ko sta prišla na Okrešelj, sta malo sedla in Lampret mu je začel pripovedovati, kaj se godi po svetu. Naenkrat pa se obrne k pastirju in mu reče: »Sedaj nabija ljubljanski grof puško in me misli ustreliti.« Nato vzame svoj klobuk in reče pastirju: »Hitro se ureži v prst in stisni tri kapljice krvi na klobuk.« Komaj je pastir to storil, je že iz Ljubljane ustrelil grof in krogla je priletela v ono kri na klobuku. Grof je bil namreč tudi čarovniški, dasi manj kakor Lampret. Takoj je vedel, da ga ni zadel. Zato je šel brž k procesiji, ki se je vršila prav tisti čas v Ljubljani. Lampret pa je nabil ono kroglo v svojo puško in ustrelil. In grof je padel, baš ko je šel za procesijo.

Brat Perko je prišel nekoč k Lampretu in se čudil, zakaj ima tako slabo posestvo, ko je vendar tako dober lovec, in da Lampret na lovu vedno kaj dobi, on pa nič. Lampret ga vpraša, ali bi rad kaj ustrelil; če hoče, lahko ustreli kar na dvorišču. Brat je seveda pritrdil. Lampret je hitro začaral in v hipu je bilo dvorišče polno razne divjačine, ki je točila krvave solze. In Perk je ustrelil lepega jelena.

Nekega dne sta šla Perk in Lampret skupno na lov. Lampret je kmalu ustrelil gamza in ga odnesel domov. Perk pa zopet ni imel sreče. Ko je šel proti domu, je hotel med potjo še stopiti k bratu in pogledati, da li je on kaj dobil. Ta je baš drl gamza, ko je Perk šel po polju proti hiši. Tedaj ga je zagledala Lampretova žena, ki je možu pomagala, in je rekla: »Perk gre k nam in zopet bo hud, ker si ti dobil, on pa nič.« Lampret vzame s stene puško in ustreli brata skozi okno. Potem je šel iz hiše in izginil; od tistega časa ga ni bilo več nazaj.

Precej časa potem, ko je bil izginil, se prikaže v Trati za Olševo na koroški strani nekemu lovcu. Bil je v kratkih irhastih hlačah, zelenih nogavicah in rdečem telovniku; na glavi pa je imel zelen klobuk. Lovec se ga je ustrašil. On pa mu reče, naj se ga nič ne boji. Nato ga je vprašal, ali bi rad imel dobro puško. Lovec seveda pritrdi. Lampret mu reče, da naj gre v Pušnikovo hišo, kjer visé za vrati na steni tri puške, vzame pa naj srednjo. Lovec gre res v to hišo, a ko pogleda na steno, vidi, da vse tri puške nihajo. Ustrašil se je, pustil puško in zbežal. — V Lampretovi hiši pa je še dolgo strašilo.

25. Čarostrelec Jernik.

Tudi pastir in lovec Jernik na Jezerskem je znal coprati. Nekoč gre na lov, zacopra in Hudič mu prižene lepega gamza. Jernik gamza ustreli in ga nese v pastirsko kočo v Povšnerjevi planini. Kar pride Hudič, oblečen kot lovec, s kratkimi hlačami in zelenimi nogavicami, pogleda gamza, pogleda Jernika in zopet izgine. Jernika obide groza, zadene plen na hrbet in jo urnih krač pobriše v dolino.

Drugič gre neki lovec na petelina. Ustreli, petelin pade z drevesa in lovec ga išče in išče, a petelina ni nikjer. Pa kmalu se domisli: »Jernik mi je zacopral.« Čez nekaj dni najde ostanke petelina pod drevesom.

Nekoč je Jerniku trda predla. Hudič svojemu varovancu ni bil vedno tako uslužen in milostljiv kakor tedaj, ko mu je prignal gamza. Nekoč gre Jernik z nekim drugim možem po cesti. Kar se ga loti Hudič in ga začne metati ob kupe kamenja poleg ceste. V vsak kup ga vrže. Jernik se komaj sproti pobira in prosi Hudiča, naj ga vendar že pusti pri miru, pa peklenski duh ne pozna usmiljenja. Jernikov spremljevalec gleda, kako nekaj meče moža s kupča na kupček, a Hudiča ne vidi. Šele ko prideta v bližino hiš, izgine peklenščak.

26. Nočni jager.

V starih časih je živel zločest lovec. Rodil se je kakih petsto ali tisoč let kesneje, kakor je modri Bog svet kaznoval radi njegove razuzdanosti s potopom. Ta lovec je hodil vsako mlado nedeljo (nedelja po mlaju) na lov; pred solnčnim izhodom je pa počenjal vsakojake coprnije. Do Boga mu ni bilo nič, temveč se je ustil, da je on sam sebi gospod. Doma je bil le malokdaj, večinoma je zalezoval divjačino; nobene mlade nedelje ni prepustil, da ne bi šel streljat po šumi. Tega lovca so večkrat Vile svarile, naj ne bo tak hudovernik, in so mu prorokovale, da ga bo kazen zadela, da se bo moral vračati z onega sveta in se mučiti in treti po naši zemlji. Toda dobri opomini so bili zaman; v odgovor je sramotil božje deklice, da so bodikaj; grozil jim je, da jih bo vse do poslednje postreljal in jim ne bo dal miru. Po nekem takem razgovoru se je vrnil srdit domov, a s prazno

torbo. Žena njegova je pozvedovala, kaj mu je, a ni hotel ničesar povedati. Drugi dan je srečal zopet Vile in te so ga znova začele karati. Toda v odgovor je začel med strašnimi kletvami nanje streljati. Vile pa so se mu poskrile, tako da ni nobene več videl. Nekatere njih so ga šle tožit dobremu Bogu. On jim dovoli, da smejo kaznovati lovca, tako da bo njegov konec za zgled ljudem, ki jih je s svojimi govori pohujševal.

Bilo je spet neko mlado nedeljo, ko je šel pred solnčnim izhodom na lov. Na nekem križpotju je stala jablan; prav na tem mestu se je on prvikrat pričkal z Vilami. Nekaj ga zazove iz te jablane; on pǫglеduje na vse strani, nikogar ne vidi. Spet se nekaj zglasi in mu reče: »Za tri dni boš umrl.« Obide ga strah; nekaj ga tako strese, da so vse zeni (mravljinci) po njem šli in komaj je dospel ves preplašen domov. Pokliče ženo: »Meni ni dobro, za tri dni mi je umreti,« in pove vse, kaj se je zgodilo. Ko je prišel tretji dan, se pokaže na obloku žena in reče: »Tvoj čas je potekel, zapustiti moraš ta svet, kakor ti je bilo rečeno. Zato pa, ker nisi spoštoval Boga in nas Vil in ker si vsako mlado nedeljo tako poteptal, da si vedno hodil na lov, boš hodil z drugega sveta nazaj na zemljo in zato te bodo ljudje zvali ‚divji nočni jager' na znamenje celega sveta.« — In tako se je tudi zgodilo. Lovec je umrl; in ko so ga zakopali in držali isti večer karmine ob sveči, ki so jo donesli v hišo, je pod oknom nekaj zajavkalo in vsi so bili presenečeni, ker spoznali so njegov glas. Tisto noč pa ni prišel v hišo, samo zunaj je javkal. Drugače pa je prišel vsako noč, a da ni niti ene prepustil. Prišel je v hišo in tožil, v kaki muki in nejevolji živi, in je pozval ljudi, naj gredo gledat, kakšne cucke ima. In so šli gledat. Potem je pa iznenada rekel: »Moja ura je prišla.« Tedaj si je vzel puško,

pozval cucke, ki jih je bilo nebroj, in odšel v šumo. In še dandanašnji ga je moči videti; zlasti na mlado nedeljo! Cucki so črni kakor je na vsem svetu žižek, samo na vratu imajo belo liso. Cucki čvenkajo in se podé po gozdu, on trobi v rog kakor pravi lovec; včasi tudi ustreli, a puška ne poči bolj, kakor če bi kdo s pralko po hrastu udaril. Ako ga srečaš, se ti ni bati ničesar; reci samo: »Dober večer!« in pojdi svojo pot.

27. Nočni lovec odrešen.

Svoje dni je šel neki fant proti večeru iz Radvanja na Pohorje malo v vas. Pri Habakuku sliši nad seboj divjo jago. Psi so lajali, puške pokale. Predrzni mladenič je začel posnemati te glasove. Naenkrat mu prileti odnekod v hrbet človeško stegno in zasliši se glas: »Ker si pomagal loviti, boš pomagal glodati.« Poleg fanta je stal naenkrat Nočni lovec in mu rekel, naj napravi ogenj. Fant, ki je bil spočetka ves preplašen, se pomiri, ko opazi, da mu Nočni lovec noče nič hudega. Nanese hitro nekaj suhih vej in jih zaneti. Ko je že plapolal ogenj, povabi molčečega lovca, naj prisede. Nato začne lovec: »Glej, sedem let se moram že treti po Pohorju in loviti brez prestanka, ne da bi vsaj enkrat zatisnil oko. Dovoli, da se vsaj sedaj tukaj prespim. V zahvalo si smeš iz moje puške tukaj ustreliti vsako žival, ki ti pride pod roko.« To reče in zadremlje. Mladenič je pa zrl v temno noč. Mimo so pridirjali zajčki, srne, jeleni v taki množini, da nikoli tega. Mladenič je streljal po mili volji. Divji lovec se je medtem prebudil in reče mladeniču: »Ker si mi dovolil počitka pri svojem ognju, je tvoja vsa divjačina, ki si jo nastreljal.« Mladenič pograbi iz plena zajca, da bi ga odrl. Nato lovec še enkrat: »Hvala ti, mladenič, da si me odrešil za vselej popotovanja brez miru

in pokoja, hvala ti.« Ko se ozre mladenič kvišku, je izginila puška, zajec, ogenj — in tudi lovca ni bilo nikjer več.

28. Zeleni vrag ali Hudič.

I. Vrag, ki ga pozna naše ljudstvo, se v razliko od krščanskega rad zadržuje v vodi: v skočilu ali slapu pere svojo mater; če pada solnčni dež, pa tepe svojo ženo. Preko vode goni ob določenih časih živali — duše pokojnih — v svoje podvodno kraljestvo.

Sicer pa ga vidijo ljudje ponoči, kako dirja na iskrem belcu čez polja, ali se vozi v žareči kočiji mimo kakih razvalin, ki zakrivajo krivično pridobljene zaklade. A tudi podnevi ga morejo dobiti oni, ki ga iščejo. V podobi Zelenega lovca se pridružuje nesrečnikom in jih zapeljuje k nepremišljenim činom, ki jim prinašajo obup in pogubo. Kdor hoče imeti od njega denar in zaklade, se mu mora zapisati z dušo in on ne pozabi priti po svoj delež. Tisti pa, ki ima kaj soli v glavi, more opehariti samega Hudiča za njegovo pravico.

Vraga je pač videl Grega v Mežiški dolini, ki je stavil pri Piku (kmetu), da si upa prinesti opolnoči od skednjih vrat leseni zapah. Grega se je ojunačil pa šel na skedenj. Pri vratih je zagledal velikega, zelenega moža z velikimi, iz ust molečimi zobmi. Grega je šel neustrašeno dalje. Ko je imel pol poti za seboj, je bil zeleni mož že tako velik, da je segal preko strehe. Grega je zbežal in zgubil stavo.

Ženica iz Sela (na Koroškem) je imela pri nabiranju jagod smolo, da je šla po trudapolnem dnevu praznih rok domov. V obupu se je hotela obesiti. Vzela je neko rozgo in se pripravljala na posel. Prišel je možic, Škrat, in ji kimal: »Le daj

se, le daj se!« A ona se je premislila. V tem je zrastel možic v velikana in jo hotel požreti. Komaj mu je ubežala.

Pohorci na vzhodnih obronkih poznajo Zelenjuha ali Zelenjaka, ki obiskuje kot zeleno oblečen lovec koče drvarjev in jezdi včasi na kozlu, ali se pa vozi po zraku in ima vprežene štiri lesene vrane. (Zelenjak vodi tudi divjo jago.)

II. Blizu gradiča Pleterje na Dolenjskem je ribnik, v katerem se nahajata dva požiralnika ali očesa. Kadar je bilo mnogo dežja, bruha voda precej visoko iz teh očes; tako pride v to jezerce dosti rib, ki potem tamkaj ostanejo: ščuke, šleni, postrvi.

Pod ribnikom, kjer je odtok, si je nekdo zgradil pred mnogimi leti mlin; njega ostanki baje še stoje. Pripovedujejo pa, da mlinarju tod ni bilo obstanka, ker mu Hudič ni dovolil, da bi mlel. Če je mlinar vodo zaprl, mu je Hudič vselej ponoči odprl zatvornice, da ni mogel nabrati vode. Če so pa tekla kolesa, mu je pa zlomek nevoščljivi ponoči spuščal vodo in spet ni bilo nič z mletjem. Ljudje pripovedujejo, da so videli, kako je Hudič vselej, kadar je mlinarju katero zagodel, smuknil nazaj v svojo vodo. Ponoči je hodil mlinarja vlačit iz postelje; skratka, nagajal mu je, kar se je dalo. Mlinar je nazadnje, hočeš nočeš, pustil svoj mlin in odšel drugam.

29. Hudi duh goni živali.

I. V Prekmurju si ljudje »gučijo«, da Vrag gostô žene Nemcem ribe gor po Muri. Videl ga je nedavno neki Bistričanec, Bublekov Vanek, ki je baš ribe lovil v Muri. Vrag je prišel od spodaj in zavpil Bistričancu, naj vzame svoj kržak iz vode, dokler on s svojimi ribami mimo ne odide. Bistričan ga je ubogal. Vrag je pa gnal ribe kakor ovčar,

kadar žene svojo čredo. Kesneje je naš Bistričanec kljub temu nalovil vse polno rib.

II. Neki Lipovščan, Vinkiščev Tinek, pa vidi večkrat v noči Vraga, da ima osmero velikih mačk vpreženih, pa se z njimi vozi kraj Pinkave gor pa dol. V rokah ima bič, pa kadar mačke začnejo krnjavkati, tedaj poka z bičem po njih.

III. Hudič je gonil jato polhov na pašo. Treba pa je bilo iti čez Kolpo. Zato je prosil brodarja za prevoz. Pogodila sta se, da bo brodarjevo vse, kar bo udaril na en mah z drogom. Ko je udaril brodar z drogom proti polhom, je ubil samo enega, in sicer najmanjšega. Bil je majhen kakor miš.

IV. Pripovedujejo po Kranjskem (in drugod), da vodi Hudič polhe na pašo. Valvasor sam je slišal ponoči v gozdu, kjer so lovili polhe, tleskanje in pokanje, kakor če vozniki pokajo z biči. Kmalu nato se je usula silna množica polhov, a kmetje so pometali nanje obleko in obutev in polhi so se zarili v te stvari; tukaj so jih nato kmetje polovili. Toda kaj takega se ne dogodi vsak večer, temveč samo ob sobotah in drugih svetih časih. Živalce pa da se zato zateko v človeško obleko, ker potem Hudič nima nobene oblasti do njih. Pravijo nadalje, da se sliši za pokanjem oster žvižg; ob tretjem žvižgu se prikaže nesveti gospodar teh živalic, in človek, ki se tedaj nahaja v gozdu, naj se stisne v kakšen kot, sicer se mu pripeti, da ga sam hudir — in ne baš milo — sune s poti. Hudič se prikaže v strašni podobi: do pasu človek, od tam pa kozel. Vsak starejši polh ima svoje znamenje od gospodarja, namreč zarezo na uhlju; mlajše živali, ki še niso zapustile drevesa, tega znamenja nimajo. Hudir tudi polharjem nagaja pri njih poslu, s tem da jim sproži kloste (pasti).

V. O Šentu pripovedujejo (menda na južnih pobočjih Pohorja), da škoduje najbolj na Sveti

večer. Tiho prišanta (!) k hramu in odžene svoje služabnike. Ti morajo plavati preko velike vode, potem jih pa spremeni v volke. Dvanajstere noči po božiču se torej velé volčje noči, ker ima takrat Šent svojo moč. — Na Štirskem se vodja koledníkov imenuje Volčko.

30. Vrag hodi ljudi težit.

Vrag, ki se prikazuje prekmurskim Slovencem, ni tako grdo črn pa oduren kakor tisti, ki si ga Nemci ali Ogri malajo. Rogljev tudi nima. Največkrat je še prav lepo oblečen: ima bel pruslek pa zelen krščak na tri kikle. Včasih se prikaže tudi z razsohami. — Pravijo, da hodi ponoči koga težit. Najrajši pride nad takega človeka, ki si je po sili zasvojil kakšno ljudsko blago. Ni še davno, da je hodil Vrag težit bratonskega župana. Ta človek je namreč našel množino penez, pa so se mu za prste zasmolili. Zato pa ga je Vrag prišel vsako noč težit, pa mu ni dal prej miru, dokler ni najdenih penez vrnil do slednjega krajcarja.

31. Hudega duha klicati.

I. Nedaleč od Cerkniškega jezera in Šteberskega gradu pri Bočičah (te vasi ni) so tri jame, ki gredo globoko v zemljo in so slične kakim strmim skalnatim stopnicam. Po teh jamah se pride na dnu do neke tekoče vode, ki jo rabijo ljudje v bližnjih vaseh za vsakdanje potrebe. Ob tej vodi se prikazuje baje nekaterim ljudem Hudi duh in jih zavaja z lažnivimi obeti k coprnijam. In ne malo ljudi je prišlo radi tega že na grmado.

II. Hacapikel je Hudič, ki stanuje v Gradišču pri Gornjem gradu. Opolnoči se da priklicati in deli denar.

32. Otrok prodan Hudemu duhu.

Suhovršniku pri Novi Štifti se je slabo godilo. Nekoč je prišel k njemu mož v lovski obleki. Suhovršnik mu je potožil, kako slabo se mu godi. Lovec mu pravi: »Če mi daš svojo hčerko, ti dam toliko zlatov, da jih bo ves pod (skedenj) poln.« Suhovršnik mu je obljubil hčer, lovec pa je pokril ves pod z zlati in ga vprašal, kdo bode hranil ta denar. On mu odgovori, naj ga on hrani. Tedaj pa se sredi poda pokaže luknja in ves denar zgine v njej.

Med časom pa, ko sta se lovec in kmet razgovarjala, je nesla hčerka malo južino delavkam na njivo. Tam jim je potožila, da jo je oče prodal. Bila je zelo žalostna. Ko se je vračala in je prišla do groblje, kjer so rastli jaseni, je potegnil velik vihar in deklica je izginila.

33. Trentarski študent.

Na Tolminskem, zlasti v Drežnici, se pripoveduje, da je nekdaj študent iz Trente pod Triglavom v Vidmu v šolo hodil. Kakor navadno delajo kmečki starši, tako so tudi Trentarji nosili svojemu sinu kruh in živež od doma v Videm. Ali pozimi je padlo v Trenti toliko snega, da so bile vse hiše zakidane in da ni mogel nihče od doma. Trentarski študent je v Vidmu neizrečeno stradal in se v največji sili zapisal Hudiču, da mu je denar prinesel. Ker pa je bilo to za dušo zelo nevarno, se obrne Trentarski študent do svete Šembilje in jo vpraša za svet, kaj mu je storiti. Ta ga je naučila, kako naj se Hudiča odkriža, in mu celo podelila dar prerokovanja. Študent stori po nasvetu in Hudič mu ni mogel več škodovati. Vendar zaradi svojega greha ni mogel postati duhoven in maše brati.

Od Šembilje dobljeni dar je Trentarski študent tudi rabil in prerokoval, da pridejo nekoč od solnčnega zahoda divji vojaki s kozlovo brado in da bodo vso soško dolino tako oplenili in opustošili, da ne bo moči najti kravjega repa od Predela do Gorice. Vse može odvedejo ti vojaki s seboj, tako da jih na Tolminskem samo toliko ostane, da se bodo mogli zbrati z lahkoto vsi skupaj v senci enega oreha. Žene bodo tako želele mož, da bodo od gore do gore letale, ker se jim bo zdelo, da tam moška suknja leži. Ali kadar bodo prišle na omenjeno mesto, ne bodo našle drugega nego »trhlen štor«!

34. Vragov konec.

V Hribarnikovem grabnu v Mežiški dolini je živel star čevljar. Nekega kvatrnega večera je delal pri odprtem oknu. Prišel je eden izmed Škratov v svinjski podobi, ki so mu pomagali ob takih večerih pri delu, in posmehljivo dejal čevljarju skozi okno: »Čevljar, kaj delaš tako pozno?« Čevljar je bil jezen, da pomagač ni prišel skoz vrata kakor po navadi, pa je prijel za kopito in udaril Zlomka s tako silo po rilcu, da se je kar na mestu zgrudil. Pa se je kmalu spet pobral in rekel čevljarju skoz okno, naj ga še enkrat udari. Ta pa je dobro vedel, da Hudobe nikoli ne sme dvakrat udariti, ker je tedaj človek pogubljen. Rekel je: »Jaz koj k prvemu udarim tako, da je dosta.« Nato se je Hudobec zgrudil, strašno zarjul in se zvalil po bregu v jarek, ki se še danes imenuje Vražji graben.

Zjutraj je šel čevljar gledat v jarek in je videl tam crknjenega konja. Poklical je soseda, da bi odpeljala mrhovino. Ko sta se vrnila v jarek, konja ni bilo več tam.

35. Vedomci delajo solnčni mrk.

I. Pomrčanje sunca je tak. Bili su dva slugi pri jednoj hiži; jedan je bil debeli, a jedan strašno suhi, i to su bili sunce i mesec. Gospodar je pital: »Kak je to, ti si tak jako suhi, a on je tak debeli; ti ješ pri jednom stolu kak i oni drugi?« Nu, on ne je nika rekel i gda se je spunilo sedam let, sluga veli gospodaru: »Japica, zemite svoju sablu pak idete zutra ob oni vuri na ono križanje, pak bute vidli, gda se budu dva psi trgali. Ako bude debeli pes suhoga preobladal, onda zemete sablu pa ga tučete tak dugo, da je restirate. Ako bude suhi ikak jakši, onda pustete mir.« Gda je došla ta vura, odišel je gospodar, a slugov je nestalo. Sunce je potamnelo, a tak je 's (vse) žalostno bilo. Videl je, kak su se dva psi trgali jako strašno i skoro je vre debeli pes suhoga preobladal. Skočil je na njega i tak ga je zgrizel, da je komaj živ ostal; onda je odbejžal debeli, a ov suhi pak dimu. Došel je gospodar dimu pak ga sluga pita: »Nu gazda, kaj ste vidli?« Gazda mu veli: »Joj meni, Bog mi više ne daj toga videti, tak su se grizli dva psi, da sem komaj živ ostal.« Sluga veli: »Ovo sem bil ja i on drugi sluga; nu japica, najte se više bojati, vezda bude na ovi strani 's plodno, a na oni strani, od kud je ov, neplodno, on je mene onda preobladal (?).«

II. Gospodar je imel hlapca, ki je zjutraj vstajal tako utrujen, kakor da je vso noč bil v najtežjem delu. Povpraša ga nekdaj gospodar: »Kako li to, da si ti vsako jutro ves bled in jasen, kakor bi te iz groba vzdignil?« Hlapec odgovori: »Sam sebi ne morem kaj! Če se porodi človek ob nekem posebnemu času leta, usojeno mu je z Vedomci dirjati vsako noč do zarje. Te velike težave se nihče ne izbavi sam, dokler je živ, ako njemu kdo ne pride na pómoč. Tak sem tudi jaz. A meni

bi že drevi z lahka pomogli, če Vas je volja.« Gospodar, zelo krepek mož, veli brez odlašanja: »Rad storim, a povej mi, kako se to dela.« Hlapec reče: »Drevi pojdem zopet v goro, kamor hodim vsak večer, tjakaj na planico pod stari dob, ki je znan vsakemu, kar nas je iz tega kraja. Tudi Vi odidite kmalu za menoj z doma; ali prej si urežite leskovo letorasel in vzemite jo s seboj. A zdaj me dobro poslušajte! Kadar bodete na planici, zveste čudo, kakršnega niste slišali morda še nikoli. Trije tovariši, rojeni vsi v enem času: lev, medved in jelen, bodemo tekali v zverinskih telesih okrog doba. Skušajte priti kar najbliže do tega drevesa in čim prisope k Vam jelen, mahnite ga trikrati z leskovo šibo. Ne bojte se pogibeli ter vedite, da bom jelen jaz. Tretjič tako udarjen se osvobodim svoje muke.« Gospodar je storil, kar mu je bilo naročeno, ter je zvečer zgodaj šel za hlapcem. V gozdu res najde okrog onega debla tekajočega leva, medveda in jelena. Prikrade se s tanko leto-raslijo in švrkne jelena, ko mu pride na mah. Tako ga je hlestnil prvič, drugič in tretjič. Zver se prestvori nazaj v hlapca ter zavpije gospodarju: »Bog Vam stokrat povrni!« Odsihdob mu ni bilo potrebno hoditi z Vedomci tekat.

III. Neki gospod je bil silno žalosten proti večeru, pa ga vpraša njegov hlapec, kaj mu je. Gospodar pravi: »Zato, ker se bojim tega večera, kajti prišel bo moj sovražnik, da bi me usmrtil. Ti bi me pa mogel rešiti. Ko se bova pod orehom borila, boš ti na strani stal s kolcem in ga boš v nic enkrat udaril; on te bo prosil, da ga daj še enkrat, pa ne smeš, zakaj drugi udarec bi veljal meni.« Ko pride večer, se gospodar spremeni v rdečega vola, njegov sovražnik pa v črnega; gresta pod oreh, pa se začneta bosti; ko je začel črni vol zmagovati, pride hlapec pa ga udari v nic; vol se

zvrne rjoveč in prosi, da bi ga še enkrat. Gospodar se sedaj spet spremeni v svojo pravo podobo in reče slugi: »Slišal boš, kako mojemu sovražniku že zvoni. Daj, stopi na levo mojo nogo in poglej mi čez desno ramo.« Hlapec je res slišal, kako je onemu v deveti deželi zvonilo.

36. Goriška sporočila o Vedomcih.

I. Vedomec je človek. Novorojeno dete je treba pomoliti skoz okno, tako se ubrani, da ne postane iz njega Vedomec. O Vedomcih se pripoveduje, da se ponoči na križpotih shajajo in kakor koštruni trkajo. Zato mislijo nekateri, da je Vedomec vsak človek, ki ima plešasto glavo. Nekateri pa imajo Vedomce za strašne velikane, ki se ponoči okoli klatijo po hostah in polju in imajo tako moč, da stara drevesa rujejo.

II. Kjer se potje križajo, tam se shajajo Vedomci. Vsak pride po svojem potu in začno se ruvati. Če kdo reče, naj se bijo še bolj, so hipoma pri njem ter ga raztrgajo na cepere. A nobene moči uže nimajo do človeka, če prestopi hišni prag ali tretjo stopnico. Vedomec nima brk in je motnih oči. Ako mu pogledaš v oko, vidiš v njegovi zenici nizdolu obrnjeno svojo podobo. (Volče pri Tolminu.)

Dete, ki se rodi po zadnjem koncu, bode »veščc«, ako je moško, a »vešča«, ako je žensko. Da se takemu otroku »odtvori«, deti ga je z obema nogama naprej skoz okno, kadar ga neso h krstu. Dobro je tudi, ako se pretakne skozi rokav. Porodnica treba da ima vedno moško obleko pri sebi, dokler ne gre v cerkev; drugače pride Vedomec ter ji vzame otroka.

Vešči in Vešče ne živé prijetno. Po hišah jemljo treskilnike ter se z njimi bijo na kakem razpotju. Da bi Vedomci ne odnašali treskilnikov iz hiš, zasekujejo se vanje po trije križi. Vedomci se

z obrnjenimi treskilniki tepó tako silno, da so vsi razmesarjeni, a vendar so zopet zdravi, kadar se ob zori vračajo domov. (Tolminsko.)

III. Vedomca moreš spoznati po črnih obrvéh. Ljudstvo ima Vedomce za navadne ljudi, ki ponoči ob poznih urah po hišah hodijo in se morejo ob tej priliki tudi izpreminjati v razne živali. Ako človeka zjutraj, ko se prebudi, bolé na rokah ali nogah členi, ali če mu ponoči v težkem spanju sapo zapira, pravijo, da je tega človeka »Vedomec mastil«; pravijo, da se more vedomec prikrasti v hišo skozi najmanjšo luknjico, tudi pri ključavnici. Pri večjih ljudeh Vedomec nima posebne moči. Tembolj nevaren je pa otročičem, ki jih zaduši speče v zibelkah. Pravijo, da se otroci, ki so jih Vedomci zadušili, najbolj po tem poznajo, da so po smrti čisto črni. O ljudeh, ki se pretvarjajo v Vedomce, pravijo še, da tega niso krivi sami, ampak da jim je že tako prirojeno. Vedomci pa opravljajo svoja dela v nezavednosti. Ako človek sreča Vedomca, gredočega na delo, pa ga ogovori, se Vedomec takoj predrami ter vrne domov. O človeku, ki je Vedomca tako predramil, pravijo, da ga je »vrnil«.

V neki vasi v tržaški okolici se je vračala žena pozno domov. Na potu je srečala Vedomca. Bil je opravljen kakor Tirolci in obut v visoke škornje. Žena je poznala Vedomca, bil je namreč neki starec iz bližnje vasi, in mu rekla: »Kam pa, kam, oče Ivane?« Vedomec se je nato vzdramil ter jo takoj obrnil domov. O oni ženi ljudje še vedno pravijo, da je »Vedomca vrnila«. Mnogi ljudje pripovedujejo, da se jim zjutraj, ko se zbudé, poznajo po truplu kakor ugrizi velikih zob, ali pa, da se jim posebno za pestmi pozna, kakor bi bili ponoči okovani v težke okove. Takrat pravijo: »Vedomec me je mastil.« Če pa kdo pričakuje,

da bi prišel v njegovo hišo Vedomec, ima sredstva, da ga zavrne. Eno tako sredstvo je, da se napravi na tleh ali pa tudi pred hišo samo krog ali kolobar. Ko pride Vedomec ob svoji uri, se ustavi pri onem krogu. Potem pa v podobi drobne miške toliko časa teka okoli po risu, dokler se ne speha, nakar se vrne domov. Pravijo, da zgubi tedaj Vedomec za vselej svojo moč pri tisti hiši.

37. Koroško sporočilo.

Po Koroškem so Vedomci otroci, ki se uležejo v kvatrnem tednu: so pa to ali moški ali ženske. Prej je bilo kaj več čuti o njih, zdaj se pa ne vidi in ne sliši več dosti o njih, ker znajo babice proti temu pomagati. Bili so pa Vedomci in »Vedomce« (to je ženske) ljudje, ki so se ponoči na križpotih shajali in trkali kakor kozli. Zato so ljudje menili, da je vsakdo Vedomec, ki ima plešasto glavo.

38. Pri beneških Slovencih.

Vedomci so splošno znani pri beneških Slovencih. Že pri rojstvu spoznajo, kdo bo Vedomec, a če poskrbijo o pravem času, morejo dete rešiti vedomstva. Neso ga namreč, preden ga mati vzame k prsim, na vrt ali na bližnje polje, kjer poiščejo rogovilaste vinske trte; skoznje pretikajo Vedomčka pa se povrnejo z detetom po drugi poti domov, samo ne smejo gredoč z nikomer govoriti, sicer je ves trud zaman. Ako je sredstvo kaj zaleglo, mora trta v kratkem usahniti. Če pa ni mogoče z detetom na polje, recimo, zavolj zime ali drugega zadržka, nesó — vedno molčé — dete skoz hišo, ki ima dvoje vrat, tako da pri enih gredo noter in se vrnejo z detetom po neki drugi poti in pri drugih vratih spet v hram. Imajo pa še tretji pripomoček, ki je dober posebno za živino,

ker tudi njo popade vedomstvo. Vzamejo namreč mladorojenega Vedomca in ga vtaknejo v peč, iz katere so baš vzeli sveže pečen kruh, in ga potem zopet po glavi izvedejo iz peči. Ako se pa Vedomca ne reši, se mora tak človek potem vse življenje shajati z drugimi Vedomci na križpotjih. Zbirajo se na večer, noseč v rokah goreče bakle, lové se in tolčejo, nazadnje si pripravijo večerjo. Pri tem pojedó navadno prvo žival, ki jo na poti srečajo. Posebno jim diši človeška kri. Ako zaide kdo drug mednje, ga Vedomci brž ujamejo, mu slekó kožo, izsesajo kri in izjedó polt do kosti. Potem se zabavajo s tem, da mečejo kosti kvišku. Nazadnje jih spet zberó, stlačijo v kožo in obudé človeka vnovič k življenju in mu dovolijo, da nadaljuje bled in medel svojo pot. O takem človeku se reče, »da so ga Vedomci oblizali«; kdor pa ima pri sebi kakovo ostré, s Kristovim imenom zaznamenovano, in z njim vreže križ v zemljo, kadar je zašel med Vedomce, se jih takoj iznebi.

39. Gorenjski Vedanc.

Vedanc ima postavo moža, njegova usta so žareča. Kreta se in straši ob kvatrnih tednih.

40. Vedomci uročijo z zlim pogledom.

Človek, ki ima obrvi ali žolte ali pa vkup zraščene (Vedomec!), mora najlaže uročiti (vurčiti). Marsikje pravijo, da tak človek ustreli s svojim pogledom.

41. Vidovina.

Medžimurci imenujejo čarodeja Vidovino. On more kravam mleko začarati, kobilam žrebeta, svinjam prasce. Vidovina ima kapo, ki ga naredi nevidnega. On ve iz mesečine mleko delati, iz

pšenice pa speče vidov bosman. Bosman je pogača, ki jo pečejo za gostovanje. Na njej stojé iz testa narejene kokoške, telčeki, kravičke i. dr. Vidov bosman stori, če ga jé nevesta, da rodi same vojake, cesarje in kralje.

V štajerskih povestih je Vidovina, kakor smo videli, nekak zaveznik Kačje kraljice in Kresnikov sovražnik; on mu hodi krast zlata jabelka in se pri tem ponesreči.

42. Belokranjski Vidovina.

Vidovina odnese večkrat drvarjem v lozi klobuke, drugim razmeče in raznese konoplje, ki jih imajo raztresene po travi, da pade rosa nanje. Kadar se stepó vetrovi in nastopi vrtinec, je to storil Vidovina. On odnese tudi letino iz ene dežele v drugo. — Dete, ki ga donesó k svetemu krstu, je v nevarnosti, da se spremeni v Vidovino in izgine. Ženske in dekleta nosijo včasih Vidovino po sedem ali devet let. Kadar gre potem od njih, zamori ves rod.

Žena je pekla kruh, ko je veter silno pihal. Zato je veter hudo zaklela. Nato pride k njej star mož. Temu dá žena cel hleb kruha, ki ga neznanec naenkrat pojé. Zato mu dá še drugi hleb, tega pa pojé le do polovice. Ko se je najedel, pravi ženi: »Glej, žena, kako sem jaz krvav, ker sem se mučil po trnju in kopinju. Da mi nisi dala kruha, bi te bil raztrgal, ker si klela veter.« To je bil Vidovina.

43. Čarovnik hodi v megle.

Pri Svetem Duhu nad Lučami je živel svoje dni bogat kmet, ki so mu rekli Črni gospod, ker se je navadno črno nosil. Imel je veliko klet, polno praznih polovnjakov. Nekega dne pred hudo uro veli svojemu hlapcu, naj mu vtakne v vsak sod

rozgico vinske trte. On sam pa se črno oblečen nekam odpravi. Blizu njegove hiše pa je bil velik borov gozd in zato si je njegov hlapec, len, kakor je bil, mislil, zakaj bi borove veje ne veljale, ki so tako blizu pri rokah, dočim bi po trsove rozge moral še daleč v vinograd hoditi. In res potakne v vsak sod namesto trsove rozge borovo vejico. Čez malo časa nastane silen vihar z bliskom in gromom, končno začne še rožljati gosta toča po pečinah, na katerih stoji cerkev svetega Duha. Ko huda ura premine, so kmetje v okolici strmeli, zagledavši svoje gozdove. Vse borovje je bilo golo, toča ga je poklala. Kaj pa je rekel Črni gospod k vsemu temu? Tudi on se je čudil, še bolj pa jezil, a ne zato, ker je toča borovje pobila in poklala — na to se še ozrl ni —, ampak zato, ker je imel v kleti vse sode polne borovih igel. Črni gospod je bil namreč čarovnik, ki je znal v megle hoditi in tam točo delati. Mislil je tistikrat vse vinograde v okolici s točo pobiti in vino v svojo klet spraviti; ali nepokorni hlapec mu je štreno pomešal.

44. Čarovnik in kum.

Nekdaj je bil tolovaj, ki je bil obenem tudi coprnik. Bil je večkrat pod mostom ko kje drugde. Zavoljo svoje hudobije je bil po vsem svetu znan. Ljudje so ga hoteli ukončati, in sicer s puškoj, pa nobena krogla se ga ni prijela. Ta tolovaj si je bil s svojim kumom jako dober. Kum ga je nekdaj pital: »Kak Vi morete to napraviti, da Vas nihče ne more ustreliti.« On mu reče: »Pa lahko bi me ustrelil, kdor bi le znal, in sicer takole: moral bi biti žrebec, devetkrat podkovan; vsekdar bi moral tako ritati, da bi mu vse štiri podkve odpadle. Kapice od tistih čavljev, s katerimi so bile podkve pribite, bi moral odsekati in iz njih kroglo na-

praviti; ž njoj bi mene ustrelil.« Kum to napravi, ide in tolovaja ustreli. Preden je tolovaj umrl, je še rekel: »Ne bi mislil, da bi z mojega kuma bil takšen pes.« Te besede je izgovoril in umrl. (Središče.)

45. Vesne, Vešče, Čarovnice na Goriškem.

I. Vesne prebivajo le po visokih gorah, vrh katerih imajo grozno lepe palače. Tam gori se pomenkovajo, kako in kaj bo to leto, kaka letina bo, kdo bo umrl, in še mnogo drugih reči. Če se človek, ki je tisti hip rojen, gori splazi, more zvedeti vse, kaj se bo to leto zgodilo; ali gorje mu, če ga zasačijo! Okrog in okrog teh palač je velik krog, iz katerega med letom ne smejo, razen meseca februarja. Tega meseca pa, ki mu zato tudi pravijo »vesnar«, pridejo v dole in se vozijo vsak večer od enajste do dvanajste ure na nizkih lesenih vozičih tik poti. Ker so pa kola scela, škripljejo njih vozovi. Ali ne sliši jih vsak, ampak le tisti, komur je to prirojeno. Gorje pa tistemu, kogar povozijo; on umrje čez leto in dan. Zato so nevarne posebno pijancem, ki se po tleh zapletajo, ker lahko pridejo pod njih voz. — Šel jih je bil nekoč človek v goro poslušat. Po vseh štirih se priplazi tiho tako blizu njih, da je skrivaj vse čul. Ali ugledale so ga bile, ker je pokonci stal. Zato se zakadijo s tako silo nadenj, da bi ga bile koj pomikastile, ko bi jim ne bil ušel. Semlele bi ga bile, kot malin moko. Toda bil je k sreči že izven njih kroga, tako da niso smele za njim. Le vpile so: »Srečen si, ki si nam ušel.« Vedel je potlej tisto leto, kaj mu je treba storiti. (Ročinj.)

Ljudje okoli Gorice vedó o nekih stvareh, ki jim pravijo Vesle. Mislijo si o njih, da so kobile, ki od enajstih do polnoči brano vlačijo. Gredó

pa prav tako hitro in še hitreje od vetra in njih brana iskre kuje, da se že od daleč vidi, kadar gredó. Ni jim mogoče uiti, in kogar povozijo, vsega tako pokvečijo, da žive dni ni več za nič.

II. Vesne črčijo, kadar ponoči gredó. Nekdo je znal, kedaj pojdejo, in jih je skrit čakal, da bi slišal, kaj bodo govorile. A one so zanj vedele in so mu rekle: »Vcepi sekiro v ta tepelj.« Storil je tako, a vse leto sta ga potem boleli nogi. Ob letu jih je spet šel čakat in rekle so mu: »Iznemi sekiro iz tega teplja.« Storil je ter ozdravel.

Ono leto so me roke bolele. Vsa zdravila sem poskušala, kar se da misliti, ali ni mi bilo bolje vse leto. A naposled — zdelo se mi je, kakor bi to bilo ob letu — mi je vse prešlo. Zato sem rekla: »Kaj, ko bi bile Vesne?«

Kmetu se je mej oranjem utrgala gredeljnica, a oglasilo se je nekaj v bregu, ter mu reklo:

Vij, vij trto drgavito,
da ti bode stanovito.

46. Vešča z bezovo roko.

Po Tolminskem se pripoveduje, da je bil hraber mladenič nekdaj splezal na oreh, baš ondi, kjer so se razbijali Vedomci. Mesarili in trgali so se, da je bilo groza; glave, roke ter noge so metali vse križem okoli sebe. Tudi prileti neka roka do mladeniča in ta jo pograbi. Kadar se jim je bilo raziti, našli so se vsi celi in zdravi; samo nekemu dekletu ni biló roke. Iskali so je ter iskali, a niso mogli najti. Tedaj nekdo izmej njih skoči v bližnjo vrzel, odreže kos beze, naredi z nje roko in jo dá dekletu. Nekaj let potem se je mladenič sprl s tem dekletom in reče v jezi: »Molči ti, ki imaš bezovo roko.« Ob tej besedi ji je postala roka zares bezova ter je mladi ženski odletela.

47. Vešče in ribič.

V primorski vasi so živele tri Štrije. V tej vasi je stanoval tudi ribič. Vsak večer, kadar je končal delo, je privozil svoj čoln k bregu ter ga ondi privezal. A vsako jutro ga je našel drugje. Da bi doznal, kdo mu to dela, gre zvečer ter se skrije pod čolnom. Kadar odbije ura enajst, začuje korake, prihajajoče vedno bliže. Naposled stopijo v čoln tri ženske, katere je poznal in sploh se je po vasi o njih govorilo, da so Štrije. A ena izmed treh, in to ona, za katero se je mislilo, da je največja štrija, bila je njegova ljuba. Ko stopijo v čoln, reče glavarica: »Idimo v treh!« — ali čoln se ne gane, nakar se vse tri osuplo spogledajo. Glavarica še enkrat zakriči: »Idimo v treh!« a čoln se zopet ne zgane. V tem se domisli ena, da je morebiti nosna in naglo to pove tovarišicama. Zopet zakriči glavarica: »Idimo v štirih!« Tedaj je čoln začel plavati. Šle so kakor veter in hitro so po morju prišle v Jutrovo deželo, kjer je bil dan, ko je bila noč v naših krajih. Dopluvši bregá, ostavijo čoln pri kraju in potekó v mesto, blaga si nakupovat. A ribič, ki je bil skrit pod čolnom, pogleda zdaj nekoliko okrog sebe, ter se vidi v neznani deželi, kjer so že imeli poletje, a doma je bila še zima. Zatorej izleze izpod čolna ter od bližnjega drevesa utrga nekaj lepih črešenj, potakne si jih za klobuk in se iznova skrije. Ne dolgo potem se povrnejo Štrije in zavozijo proti naši deželi. Na domači breg pripluvši, spravijo čoln v zavetje in vsaka odide domov, a ribič nekoliko pozneje za njimi. To se je godilo še pred zórom. Drugi dan je bila nedelja. Ribič pride v cerkev s črešnjami za klobukom. Vse se mu čudi, a nikdor se ne more domisliti, kde bi bil mogel dobiti črešnje. Edino Štrija, njegova ljubica, ki je bila tudi v cerkvi, spómene se sinočnje vožnje ter

ugane zvijačo. Kadar se zopet snideta, poprosi ga lepo, da bi je nikomur ne ovadil, ter mu obenem odpove ljubezen, ker je po zvijači zvedel nje posel.

48. Čarovnice delajo točo.

Nad Črno se je zbrala nekega dne huda nevihta. Neki hlapec je bil že dolgo na polju. Videl je, kako je iz oblaka, ki je krožil okoli hiše, skočila črna ženska in se spet dvignila v oblak. Hlapec se je skril za grm in gledal, kaj bo. Tedaj je prišla na polje druga neznana ženska, se slekla in se po vsem truplu namazala s črnim mazilom ter potem govorila: »Smuk nad grmovjem, smuk nad pečovjem!« Mazilo je skrila pod grm in izginila v oblak, iz katerega je začela nato padati toča. Hlapec je vzel posodo z mazilom, kar ga je pustila čarovnica, in se namazal po vsem telesu. Nato je izustil one besede, ki jih je govorila ženska, samo da si jih ni dobro zapomnil. Rekel je namreč: »Smuk po grmovju, smuk po pečovju.« Ko je to spregovoril, ga je zgrabila neznana sila in ga začela nositi po grmovju in skalovju, da je bil do krvi opraskan in pobit. Samo še nekoliko živ je naposled vendarle obvisel na borovi veji in si s tem rešil življenje.

49. Coprnice gonijo ljudi.

Večkrat se zgodi, da se kdo vrača kasno v noči iz druge vasi in zaide, zgubi pravo pot in zablodi, da ne ve ne kod ne kam. Tak človek potem pravi, da so ga coprnice gonile sem in tja in ga niso pustile prej domov, dokler ga niso dobro spehale. Vsakdo obenem pravi, da je dobro poznal coprnice, ki so ga gonile, da pa jim je moral obljubiti, da jih v svojem življenju nikomur ne ovadi, ako noče, da ga drugič umoré, ali mu vzamejo govor.

Nekoč so hotele coprnice dobiti v roke poljanskega lovca Čuka. Ta pa je imel z blagoslovljenim prahom pa z žeblji iz konjske podkovi nabito »pukšo«, pa je ustrelil na coprnice. Eno je zadel v črevo (trebuh), pa so jo tovarišice takoj pograbile ter odnesle domov, da je lovec ne bi spoznal. Ta zadeta coprnica je za nekaj dni umrla. Njene pajdašice so znale, kaj je vzrok njene smrti, pa so raznesle glas, da so se ji gliste droba prijele in je zato morala umreti.

50. Coprnica pobira pšenico.

Neki kmet je opazil, da postaja njegova pšenica, ki je sprva vselej lepo kazala, vsa snetljiva, ko se je začela klasiti. Premišljeval je, zakaj tako, in hodil vsako jutro na njivo. Ko pride nekoč na polje, vidi, da leta nad njivo gosak in s perutmi peruha po klasju. Nekdo je pa kmetu povedal, da naj si napravi devet krogel iz žegnane soli in devet krogel iz žegnanega praha in z njimi naj nabije puško. On to res stori in gre z nabito puško na njivo. Kmalu je bil spet gosak na mestu, se spreletel nad vso njivo in poperuhal po klasju. Že hoče odleteti, a v tem trenutku sproži kmet puško — krogla je zadela! Gosak se zasukne in leti proti sosedovi hiši, kjer se spusti v dvor. Tu se spremeni v sosedo in začne pripovedovati, da jo je sosed obstrelil, a ta spet pravi, da ni streljal na človeka, temveč na gosaka. Drugi dan je soseda umrla.

51. Nabiranje rose.

Neka gospodinja v Središču je svojo deklo vsako jutro zarana iztirala rose brat. Dekla se je tega naveličala in se je drugim tožila, da jo gospodinja vsako jutro zarana tira rose brat. Druge dekle so jo naučile, da ji ni treba hoditi rose brat,

naj se samo namoči. Ona je res tako napravila. Coprnica pa je potrebovala roso takrat, kadar so ljudje vozili snopje iz polja, ki ga je z rosôj škropila, tako da je vse žito k njej v dvor zletelo. Zdaj začne škropiti, v njen dvor pa ne leti žito, ampak samo trnje, to pa zato, ker dekla ni nabrala rose, temveč se je namočila. Trnja je bilo nazadnje toliko v dvoru, da so ga morali tri dni stran voziti. Če bi pa gospodinja z rosôj škropila, bi pa bilo prav toliko žita v dvoru. Po tem dogodku so jo izročili sodniji. Kako se ji je tam godilo, ni treba reči.

52. Razne vrste coprnic.

V Gornjem gradu je bival mož, ki je tole pripovedoval o coprnicah: »Nekoč sem si ponoči, po potu gredoč, svetil s treskami. Kar iznenada nekaj puhne vame in mi pogasi luč. Plašno stopam dalje, kar me drugič lopi. Ker sem hodil za potokom, sem stopil brž v vodo in potegnil molek iz žepa pa sem začel ž njim okolo sebe mahati in mir je bil. Premišljeval sem, zakaj me je neki coprnica nadlegovala, pa sem se hitro spomnil. Nekoč sem namreč hitro po polunoči šel jutrnico zvonit. Ob tej uri imajo coprnice svojo moč. Ko je pa zvon zapel, sem čul, da je nekaj smuknilo po zraku in padlo v mlako. Bila je coprnica. Ta se je oni večer nad menoj znesla. V zvoniku pa cerkovniku nič ne morejo.« — Zakaj pa je mož v vodo stopil, ko mu je coprnica nagajala? To pa je razvidno iz tega, kar je dalje pripovedoval o coprnicah: »Coprnice so treh vrst. Ene imajo oblast v zraku, delajo točo in blisk, in te so najhujše, od Boga proklete in ne bodo nikoli zveličane. Druge imajo oblast na suhem. Tretje pa storijo, da živina boleha in crka, da krave rdeče molzejo. Te so najmanj hude. Ker imajo pozemeljske coprnice samo na

suhem oblast, sem se jim pač v vodo ognil.« Odkod pa imajo coprnice svojo oblast? O tem je mož to povedal: »Coprnica ima oblast, da svojo moč izroči svoji najstarejši hčeri. Pa o tem ne sme nikomur kaj povedati, še svoji sestri ne. Če se potem še namaže z neko mastjo, se pa more vzdigniti kar v zrak. Coprnikov pa ni, ampak so samo coprnice.«

53. Coprnice-goske.

V Sotli se kopljejo coprnice od enajste do prve polnočne ure v podobi gosek ali rac. Nekdaj je šla pobožna žena z božjega pota domov čez most. Na sredi mosta čuje, da se nekdo ob vodi pogovarja in — kako se prestraši, ko spozna po glasu ženo, s katero sta skupaj stanovali. Zdaj vzleti goska na most, žena pa zavpije: »Fej te bodi! Zdaj že vem, zakaj so tvoje svinje zmiraj bolj debele ko moje in kako si obogatela. Ti si coprnica! Ko bi Bog dal, sv. Jožef in Marija, da bi te —!« Ni še izgovorila, in že ni bilo nikogar več, pa tudi one žene drugi dan ni bilo več k hramu.

54. Coprnico pačiti.

V nekem selu je bila huda in zavoljo toče nevarna coprnica. Občinski sodnik je bil zapovedal, da se je moral vsako jutro nekdo z njo pravdati in jo tako zamotiti, da ni utegnila narejati točo. Če je coprnica onega poslanca v pravdanju zmagala, je bilo gotovo vse potolčeno, pa samo tam, kjer je zlovešča žena hotela. Prišel pa je v selo popoten vojščak; njemu so vaščani potožili svojo nevoljo; obljubil jim je, da jih bo tega zla rešil. Vojnik vstane rano zjutraj in začne pred oknom coprnice klicati: »Dobro jutro, beštja!« »Kakšna sem jaz beštja?« vpraša ona. On: »Kakršna beštja je bila tvoja mati, takova si ti!«

Tako sta se prijazno zbadala ves ljubi dan; nazadnje se je pa ona tako razljutila, da se je na večer razpočila. Vojščaka so seveda domačini bogato obdarovali, da jih je rešil nadlege.

55. Divji lovec ali Hrust. Gôrni mož.

I. Divjega lovca ali Hrusta poznajo osobito korotanski Slovenci. Včasih se ponoči sliši divja jaga, ko psi gonijo in puške pokajo. Ako dobi divja jaga človeka, mora stopiti v kolorižo. Nekoč je divja jaga dobila nekega fanta v Podvolovljeku v Solčavskih planinah. Skočil je v stran, pa že mu je Divji jager zapičil sekiro v glavo. Dečko je šel vprašat župnika, kaj bo iz tega. Gospod so mu rekli, naj gre čez leto dni isti večer in ob isti uri na kraj, kjer se mu je to dogodilo. Fant je tako storil in Divji lovec je res prišel s svojo hrupno trumo, mu izdrl sekiro in fant je bil zdrav.

II. Po Gorenjskem je divja jaga velika tropa psov, ki venomer tekó. Za njimi jo pa ubira šepast mož, držeč sekiro v roki. On ravna psom in jim ukažuje, kam morajo teči in koga raztrgati. Kdor se pa psom ubrani, ga šepavec poseka s sekiro. Človek, ki sreča divjo jago, naj se prekriža in stopi v stran. Bog ne daj, da bi se prej ganil, nego odhrumijo mimo! Kdor je miren, se mu nič ne zgodi. Joj pa tistemu, ki bi začel kričati ali pa hotel celo zabraniti psom pot! Raztrgali bi ga na drobne kosce.

III. Ponoči ne ščuvaj psa, inače pride Nočni lovec pa vrže mrtvaško glavo v sobo, rekoč: »Si pomagal loviti, še pomagaj jesti.« (Lobnica na Pohorju.)

IV. Pred davnim, davnim časom, ko je bila tam, kjer se zdaj vzdiguje Šmarna gora, velika ravnina, je živel ob bregovih Save velikan Hrust. Vsa širna posavska in vižmarska ravan je bila njegova last

in gorje tistemu, ki se je drznil stopiti na njegova tla! Nikoli več ni videl svojega doma, kajti velikan Hrust ga je zdrobil s svojo težko gorjačo. Bil je orjaške rasti in oborožen z debelo gorjačo, ki je troje mož ne bi moglo dvigniti. Živel je v globoki podzemski votlini, ki je bila vsa obokana z debelimi kamni. Prebivalci bližnjih vasi so ga tudi imenovali Dovjež in ravnina, ki se razprostira ob teh vaseh proti Savi, se še dandanes imenuje Dovjež. Ob vhodu v votlino je stražil velikanski pes, ki je imel glavo podobno zmajevi. Spremljal je gospodarja ob njegovih pohodih po ravnini, ponoči pa ležal pred jamo in tulil tako grozno, da je ljudi obdajala zona. Velikan je bil ljudem v silno nadlego, ker je kradel poljske pridelke, pobijal živino in prinašal, kamor je stopil, samo nesrečo.

Tedaj se odloči Kajžarjev Janez, mladenič, ki mu je bilo jedva šestnajst let, da pojde nad Hrusta. Bil je edini sin kočarice vdove, ki se je grozno prestrašila, ko ji je sin razodel svoj naklep. Mati ga odgovarja, pa sin ji reče: »Ni vse moč, ki jo ima kdo v rokah, veliko več je vredna bistra pamet in hrabro srce!« Vaški kovač mu je skoval ostro sabljo. To si je opasal okrog ledij, v roko pa je vzel močno okovano palico. Tako oborožen se je poslovil od solzne matere, svojih prijateljev in sovaščanov in se napotil proti Savi. Svetla zvezda danica se je še lesketala na nebu, ko ga je brodar peljal na drugi breg. Mladenič je vedel, da mora priti psu za hrbet, ker bi ga ta drugače zapazil, še preden bi dospel do votline. Pihal je lahen jugozapadnik, zato se Janezu ni bilo treba bati, da ga pes zavoha. Že od daleč je zaslišal grozovito smrčanje psa, ki je ležal pred vhodom v votlino. Nekaj korakov pred njo je obstal in se pripravil za boj. Tisti mah se je pes

prebudil in naskočil mladeniča. Toda Janez je na to že mislil, zakaj vzel je bil s seboj v vreči velikega zajca. Neutegoma jo je odvezal in spustil zajca na prosto in ta jo je ubral po kamenitih tleh, pes pa za njim. Tako je bil Janez rešen enega sovražnika.

Kmalu nato pa je prilomastil iz votline sam velikan Hrust. Janez je skoro okamenel. Solnčni žarki so nagajivo plesali velikanu pred očmi, strašansko je nakremžil obraz in kihnil. In to je bila sreča za Janeza. Kajti silni piš, ki je bil nastal pri tem, ga je nenadoma dvignil od tal in vrgel na drugi breg Save. Tukaj je bila že zbrana velika množica ljudi, ki so se čudili pogumnemu mladeniču. Kmalu se je vse razbežalo, kajti priletela je od druge strani ogromna skala, ki jo je vrgel v svoji jezi velikan Hrust. S silnim truščem se je skala zapičila v zemljo. Ves dan je lučal togotni velikan skale čez Savo. Naposled je z enim samim korakom prestopil reko in jel nakladati na visok kup druge, še večje skale, tako da je nastala visoka gora. Proti večeru je stopil na vrh gore, se razgledal po širnem svetu, nato se pa zaril v sredino gore. Še dandanes se na tistem mestu pozna usedlina, ki deli Šmarno goro v dva dela.

O pogumnem Kajžarjevem Janezu je zvedela domača gospodična s smledniške graščine in se je z njim poročila. — Pravijo, da včasih votlo grmi nekje v osrčju gore; menda tako smrči velikan Hrust, ki se bo takrat zopet prebudil, kadar bo Sava spremenila svoj tek. Do tistih dob je pa še daleč.

V. Gôrni mož je bil divjak, ki je po gornjegrajskih gorah lovil Žal-žene in jih pokončaval. Do Žal-žen pa, ki so ležale pri ljudeh, ni imel nobene moči. Zato so hodile k moškim se gret. Tudi tedaj ni mogel storiti Žal-ženam in pastirjem

nič hudega, ako so se usedli na štor, v katerega je bilo vsekano znamenje križa. In še dandanes vsekavajo drvarji (»olcerji«), ko posekajo drevo, križe na štore, da se morejo zasledovane Žalke rešiti. — Po Koroškem vodi Gôrni mož nočno jago.

VI. »Divji mož« je sovražnik Žalk. On jim skali jezero, če se kopljejo. Vzame si batino in če te nima pri roki, izruje smreko in zapodi Žalke. Če jih ulovi, jih razčesne kakor pajčevino. En tak gorski divjak, ki je nadlegoval Žalke, je bival v Medgorjah, tri ure hoda od Celovca.

VII. O Pugi pripovedujejo Slovenci, da stika najrajši v večernem mraku po velikem in širokem polju in straši ljudi.

56. Čevljar in divji lov.

Sveti večer Slovenci sploh praznujejo zelo pobožno. Ko odzvoni avemarijo, preneha vsako delo. V vsaki, tudi najrevnejši bajtici brli na belo pogrnjeni mizi lučca, krog mize pa so zbrani domači in čakajo med molitvijo in pobožnimi pogovori polnoči. Kdor se tega ne drži, se hudo pregreši. Neki čevljar je pa hotel po vsej sili zgotoviti začeto delo in se ni zmenil ne za Sveti večer ne za polnočnico. Že se je slišalo, kako so šli ljudje mimo hiše k polnočnici, on je še zmeraj vlekel dreto. Ura odbije poldvanajsto, čevljar pa dela še naprej. Tedaj se ozre na okno, in gorje mu! Na njem zagleda veliko človeško glavo, ki bulji z debelimi očmi nanj in ga trikrat nagovori: »Čevljar, poznaš li ta gobec?« Čevljar se prestraši, ali predrznost ga ni minila, vzame čevelj in udari po glavi, rekoč: »Gobec, poznaš li tale trobec?« Pa kaj se zgodi? Visoki goreči jezdeci začno dirjati krog hiše, da se zemlja trese in okna šklepetajo. Čevljar, ves plah, ne ve, kaj bi začel. Moli, prosi Boga in obljubuje, da se bo poboljšal, če ga reši

pogube. Pa zastonj! Šele ko je maša v cerkvi minila, so se zgubili jezdeci. Strah pa hudobnega čevljarja ni zapustil. Kmalu ga je pokopal.

57. Zlata baba ali Pehtra na Gorenjskem.

Pehtro babo poznajo od Tržiča preko Kamniških planin tja do Pohorja. »Vehtra-baba« je po narodnih povestih kraljica Belih žen. Najrajši stanuje v logih in bregovih, poleti tudi v jezerskih globočinah. Pozimi dela sneg, takoimenovano »babjo kašo«. Pozimi tudi rada spi v kaki gorski duplji in ne trpi pasjega lajanja. Tudi prede rada pozimi in če ji pastirice poleti namečejo lanu, jim blagoslovi črede. Pastirji pravijo, da jo večkrat vidijo v mraku, ko hodi po najvišjih bregovih. V rokah drži ali zlato ročko ali pa vehtro. Tudi na Kravički jo je videl neki pastir, ko je jahala domov. Pastirji po planinah imajo posebno igro, pri kateri kličejo:

Vehtra baba, deža daj,
lanu ti dam debel kučaj.

Večkrat oblečejo kakšno pastirico s plaščem, iz sitja spletenim, ter jo polivajo z vodo, okoli nje plešejo in kričé:

Vehtra baba, daj pšenice,
Moji kravički travice.

58. Na Koroškem in Goriškem.

Perhta je grda, huda in strašna baba, vsa kosmata. V eni roki ima burkle, da dregne, v drugi sekiro tesarnico, da jo vsadi človeku v hrbet. Na hrbtu nosi žerlin, to je koš. Hodi v pustu, kadar so šeme, najbolj pa o pernahtih (Sv. trije kralji) ter straši otročiče, kakor povedó naslednje vrstice neke pesmi:

Perhta baba, hodi zdaj,
kjer otrok se najde kaj,
bucne vampič z vilami,
tih' k' so zlo nasiteni.

Naenkrat odpre duri in uspè v izbo sadja, orehov, jabolk in podobnih stvari, da letó po vsej izbi. Otroci se zatem kobrajo, to je, hité sadje pobirati, samo tega, kar pod mizo leti, ne smejo, inače se poleti ovce rade zgubé na paši.

Perta ima sekiro in hodi na dan po Sv. treh kraljih, s Perto strašijo otroke (Bovec). — V Trenti hodijo Perte o Sv. treh kraljih blago in hudo delit.

59. Pehtra gre.

V Tržiču pripovedujejo, da je bilo nekoč nekaj ljudi zbranih v hiši. Eden pravi: »Slišite divji lov pod nebom?« Neki drznež stopi venkaj in začne oponašati divji lov, ki je baš drevel pod nebom. Pravijo namreč, da dere osem dni pred Novim letom in osem dni potem Zlata baba pod nebom s svojo vojno; orli, kače in vsake podobe neznane živali leté z njo vred in po zraku se slišijo neznanski glasovi. Tisti večer potem, ko je oni prevzetnež oponašal glasove divjega lova, pride nekdo pred hišo, pokliče oponašalca ter mu poda pečeno pleče Rojeničino, rekoč: »Si z nami lovil, se boš z nami gostil.« Oni se brani plečeta, pa nič ne pomaga, mora ga vzeti. Zakopljejo pleče v gnoj, pa drugi dan pride Divji lovec zopet ter sili v onega s pečenko. Ni bilo prej pokoja, dokler ni mašnik zarotil te stvari, kraj pa blagoslovil.

60. Pehtra — Kvatrna baba.

V Rožaku se prikazuje Pehtra pod imenom Kvatrna baba. Kot taka pazi posebno, da se delo ob kvatrah pravočasno ustavi. Posebno je pa treba

častiti kvatrni petek, in sicer s tem, da se z delom prej neha nego po navadi. Med kvatrnimi dnevi pa ima zimski kvatrni teden radi bližine božičnih praznikov posebno prednost. V Bistrici, nedaleč od Št. Jakoba, je hotela nekoč kmetica na kvatrni petek pozimi spariti večjo množino štren in jih oprati. Niti pomislila ni na svetost tega dne. »Pa če treba do polnoči delati, danes mora biti gotovo!« Tedaj pa pride neka ženska v hišo in se ji ponudi za pomoč. Komaj se je lotila dela, je šlo dvakrat tako hitro izpod rok. Nato je tujka zahtevala žehtar, da bi v njem še enkrat poparila povesmo. Ker pa kmetica ni imela nobenega, je odhitela k sosedi, da bi jo poprosila na posodo. Pove ji, kakega gosta ima v hiši, soseda pa jo spomni: »Kaj ne veš, da je nocoj kvatrni petek pred božičem?« Posvari jo, naj se varuje pred ženo, ki gotovo ni nihče drugi kot »Kvatrnica«, in nazadnje premore, da se kmetica ni vrnila domov, temveč je ostala pri njej. — Šlo je proti polnoči, ko nekdo potrka na okno — bila je Kvatrnica, ki zakliče: »Zahvali Boga, da se nisi vrnila domov. Si pozabila, da so nocoj zimske kvatre? Da si prišla domov, obarila bi povesmo, pa še tebe povrh.«

61. Zmij ali Škopnjak.

I. V spodnjem Rožaku si pripovedujejo mnogokaj o Škopnjaku, ki leta zvečer nad zemljo v podobi žareče metle. Pravijo, da prileti z neba in se vsede na vršič ali grm, ki se pri tem osmodi. Kjer se je usedel, se naredi trda kepa. Rad tudi sede na kljuko pri vratih, na gnojišče ali pa na poleno, ki je ožgano na obeh koncih. Navadno se prikaže pri hišah, kjer nekdo leži v zadnjih izdihih. Pravijo, da zadavi otroka, ki ga zaloti pri kljuki, ob takem polenu ali pa na gnojišču. Deco v plenicah pa usmrti tudi v zibelki. Kakor hitro se

otrok dotakne kljuke, ga Škopnjak pograbi in ga davi, dokler ne izdihne. Da se deca pred tem obvaruje, je dobro, ako se namažejo kljuke in tudi povijančki z blagoslovljeno vodo. Ko ima Škopnjak otroka v oblasti, ga more rešiti le človek, stoječ na steblu enoletne konoplje, ki je vzklila iz slučajno raztresenih zrnc.

Pravijo, da je srečal kmetič, ki se je vračal vinjen iz gostilne, Škopnjaka in ga pozval, naj mu nažge pipo. Škopnjak se mu je približal in ga ubil.

Svoje dni se je vračal lovec s puško na rami z lova. Ob nekem prelazu, čez katerega bi moral iti, opazi postavo, s katere se je usipalo terinje. Nekaj časa lovec pomišlja, ali naj gre čez plot ali ne. Končno reče sam pri sebi, naj bo kakorkoli, in stopi pogumno čez plot. Na drugi strani stoječ, vzame puško z rame in ustreli tje, kjer je videl pošast. Tisti hip se je zaslišal strahovit pok, tako da so prihiteli ljudje iz bližnjih hiš gledat, kaj se je zgodilo. Ko zagledajo Škopnjaka, zbežé nazaj v hiše. Drugo jutro so šli gledat na ono mesto, pa niso našli nič posebnega. Škopnjak je izginil brez sledu.

Na dolenjem Koroškem pravijo, da pride Škopnjak v človeški podobi, v roki drži žarečo metlo in se usede na streho hiše, v kateri so delali preko delopusta. Tudi čaka pri porodu, če oče preklinja.

II. V prejšnjih časih, ko so svetili s trskami, so smatrali za veliko pregreho, če je kdo trsko prižgal na obeh koncih; Škopnjak zaduši otroka, so rekli tedaj. V Mežiški dolini pripovedujejo o tem tole povest: Tat je šel v bližnjo vas, da bi ukradel kmetu ovna. Za njim je prišel tujec in ga nagovoril: »Ti greš kmetu ovce krast; pomagaj mi najprej pri mojem poslu in jaz ti bom pri tvojem.« Tat je v to privolil. Ko sta prišla h kmetu,

je neznanec rekel tatu: »Če boš slišal kihati, reci trikrat: Škopnjak naj te nese.« Škopnjak je šel v hišo in pritisnil otroka ob železen svetilnik, na katerem je gorela trska, ki je bila poprej že tudi na drugem koncu prižgana. Ko se je otrok že dušil in kihal, je rekel tat trikrat pod oknom: »Bog pomagaj!« Škopnjak zato ni mogel zadušiti otroka in ga je vrgel v kuhinji materi v naročje. Tat pa je takoj pobegnil in se skril v konoplje, ki so rastle v tistih časih pred vsako hišo. Škopnjak je vabil tatu iz konopelj, ker mu drugače ni mogel do živega. Konoplje so namreč svete in hudoba nima do njih oblasti, ker se je v njih skril sam Kristus pred sovražniki. Zato je tudi na vsaki konoplji znamenje monštrance (kar se poroča tudi o brinovih jagodah). »Pridi vendar iz trnja,« je prigovarjal Škopnjak tatu in mu obljubljal, da mu ne stori nič žalega. Nazadnje ga je vendar pregovoril. Škopnjak je vzdignil zidani vogal hleva in tat je obvisel s krajci obleke pod zidom, tako da je bil sam sicer v hlevu, njegova obleka, široke hlače in suknjič pa so bili kakor vzidani. Šele drugo jutro so mogli osvoboditi tatu iz te ječe. Rešile so ga pravzaprav konoplje, ker mu je njihovo seme obviselo na obleki; sicer bi imel Škopnjak popolno oblast nad njim.

III. Šumahovi so se vračali iz mlina. Naenkrat so zagledali, kako leti proti hiši goreča metla, ki jo je držala goreča roka. Šumahovi so takoj spoznali Škopneka in tekli v hišo, da preprečijo nesrečo, ki bi jo mogel napraviti Škopnek. Ko so bili odšli v mlin, so namreč pozabili prekrižati otroka v zibelki. Zato je imel Škopnek oblast nad njim in so ga komaj rešili, da se ni zadušil.

Pri nekem kmetu so nekoč prižgali v kuhinji trsko na obeh koncih in potem odšli v mlin. Hlapec in dekla sta slišala otroški jok iz hiše, še

preden sta stopila v mlin. Stečeta nazaj in komaj sta še rešila otroka, ki mu je Škopnjak pihal dim pod nos.

Pri Najevniku na Platu je služila dekla, ki je imela nezakonskega otroka. Otrok je bil še v plenicah in je delal materi velike skrbi. Gospodar je mrmral nad njo, če je stregla otroku, dekli pa je seveda bilo hudo, ker ni mogla skrbeti za malega, kakor bi rada. Nekoč je šla na polje in vzela otroka s seboj. Ker ni dal miru, ga je preklela: »Naj te Škopnek vzame!« Pri tej priči je odneslo otroka iz jerbasa, v katerem ga je imela. Otrok je bil namreč še v plenicah in zato še pod Škopnekovo oblastjo. Mati je iskala otroka, a ga ni našla.

IV. Škopnik je strašna prikazen. Odnese otroka, če leži, od matere zanemarjen, v razgonu; če pa kdo za njim pokaže, ko smuči, enak žareči metli, skozi zrak, se mu posuši roka.

62. Mora.

I. Naši Slovenci po Goriškem verujejo splošno, da neko bitje pije malim otrokom kri iz prsi; ne vem pa, komu se to pripisuje, ali Vedomcu ali Mori ali komu. Mora tlači človeka ponoči; Vedomca in Moro panajo, kakor pravijo pri Gorici, takole: Vzamejo tigičo, jo napolnijo s sečjo, zamašé in obesijo nad ogenj v dimnik. Dokler je tigiča v dimniku nad ognjem, ne more ne Vedomec ne Mora v hišo ne iz hiše, ako je že notri. Ako je tedaj v hiši, ne more ven, pa tudi ne more pustiti svoje vode; tako mora poginiti, ali pa se ovaditi. dasi nevidljivo biva v hiši. — V gorah si pa taki, ki menijo, da jih pogostoma Mora tlači, vzamejo snop slame k postelji in pripravijo gorjačo; če ponoči začutijo, da jih tlači, zgrabijo za gorjačo

in začnejo udrihati po snopu, ker menijo, da v slami Moro mlatijo.

V Vipavski dolini sem videl, da so hišo takole zavarovali pred Vedomcem in Moro: Nekdo je vzel vilice ali pa nož in jih vnic zagnal pred Vedomcem in Moro. Kjer je tako v duri zaboden nož ali pa vilice, Mora ali Vedomec ne moreta čez prag.

II. Od dveh v en hlev zaprtih svinj je Mura eno več kakor deset mesecev vsakikrat sesala, kadar se jima je jesti dajalo. Stopila je namreč sesana svinja nekoliko od korita in krehala, kakor bi mlade dojila. Vse so poskusili, kar je kdo povedal, da bi utegnilo pomagati, pa prava prema se le ni našla. Imela je svinja letos šestero praset, pa tako slokih in drobnih, da blago ni bilo nikomur podobno. Svinja je pri svojih mladih jela tako nenavadno slabeti, da je bilo že v malo dneh potrebno odstaviti praseta, da bi žival ne poginila.

Nekega dne pa se svinjarica zmisli in namaže svinjo s toplim svinjščakom po siskih ter pravi: »Morda se bo zdaj Muri gabilo sesati svinjo, ker bodo siski smrdeli.« In res. Mura je svinjo pustila, dokler se je siskov držal »svinšek«; ko je pa odpadel, je Mura sesala kakor poprej. Končno je pa prišla dekla na pravo misel, da je treba svinjo po siskih s šibo tepsti — in to je pomagalo. Mura se torej šibe boji!

63. Trotamora.

Ljudska domišljija si predstavlja Trotamoro kot zelo grdo pošast. Danes ti izgleda kakor sod, jutri pa se spremeni v cotasto posteljno zagrinjalo; tu se pokaže kot kravji vamp, tam spet kot stara razkuštrana ženska s krvavimi očmi in širokimi stopali. — Pravijo, da je Mora živalski duh. — Na Rudi si predstavljajo Trotamoro kot črno senco.

V Slovenjem Plajberku je neki kmet dognal, da hodi Trotamora otroka sesat. Zasadi v znožje otroške postelje nož. Nekaj dni zatem najde v hlevu svojega vola vsega krvavega na trebuhu.

64. Mrak.

I. O Mraku pravijo, da je prvi najhuji, pa da se prikazuje v raznih podobah, v podobi velike žene ali moža s truhlenim (?) obrazom z velikimi in tudi žarečimi kopami (rokami) (?). Pa pravijo, če tiste »kope« človeka pretarejo, da nima ne smrti ne zdravja. Najrajši Mrak škodi otroku, ga včasih vzame in odnese nekam daleč. Tudi otroški obleki škodi, zato jo morajo spraviti pred solncem. Ako je otrok »mračen«, ga kadijo z neko travo mračnico. Ta trava cvete rumeno; liste ima rožmarinu podobne.

II. Obilnejša so sporočila o tem bitju na otoku Krku. Mrak je strašna pošast. Vojskuje se s solncem, pa do zdaj še ni nobeden zmagal. Podnevi je solnce hujše: z gorečimi puščicami streljaje zapodi Mraka v najgloblja brezna. Zvečer pa se Mrak spet ojunači, odbije silnega sovražnika in ga vso noč lovi v veliko mrežo; pa vselej, kadar ga meni zadrgniti, se priplazi danica in prestriže mrežo. Nazadnje pa bo Mrak zmagal in zemlja bo ostala brez svetlobe.

65. Volkodlak in deklica.

V Gorjancih je »Vukodlak« pošast s pasjo podobo, samo mnogo večja kakor pes. Ušesa ima dolga in tenko prirezana, na nogah pa ostre kremplje. Porastel je z gosto sivo dlako in ni tako hudoben kakor Pasjedlan, ki je njegov najbližji sorodnik in ki se razlikuje od Volkodlaka le v tem, da ga pokriva dolga rumena dlaka kakor

lisico. Volkodlak ima srednje dolg in malone črn rep, v katerem ima skrito vso svojo moč. Ponoči se klati v gozdu, podnevi pa ždi v globokih jamah in kuje hudobne naklepe proti ljudem. Volkodlak tuli kakor volk in jo briše po hrastju kakor stekel pes. Pri tem tuli in zavija, da često premoti lovca ali seljana. Včasi jo pa zavije tudi k človeškim bivališčem in gre na vas k ošabnim deklетom. Toda ne v živalski podobi, temveč kot človek! On se namreč more spremeniti v krasnega mladeniča, sicer pa tudi v katerobodi bitje.

Tako se je prigodilo, da je prišel v vas k zaročeni deklici in jo premotil s svojim sladkim govorjenjem. In ta deklica mu je potem povila dvojčka: belega sinka in kosmatega Volkodlačka. Domači fantje so pa spazili tujega prihajača in so mu hoteli splačati korajžo. Počakali so ga, ko je odhajal od dekleta, da bi mu po fantovski navadi pot pokazali. Toda Volkodlak jih je ukanil. Tekel je nekaj časa pred njimi v človeški podobi, nato se pa sprevrgel v polha in smuknil v neko luknjo. Na svetlo je prišel spet kot drobna mravlja, za katero se seveda nihče ni zmenil. Ko so se potem zasledovalci vračali ponoči domov, je Volkodlak planil nenadoma iz grmovja mednje — sedaj v živalski podobi — in jih je strašno oklal. Ponoči je zginilo iz sela ono dekle: Volkodlak jo je odvedel v svoj brlog. Tu je postala njegova žena. Volkodlak se je klatil po celih sedmih dolinah in kradel v temnih nočeh zaljubljenim deklетom okrasje in dragocenosti ter znašal vse to v brlog svoji ženi. Nekoč pa so ga spazili, ko je na Krtinku grofici ukral zlat prstan; malo je manjkalo, da ga niso ubili; jedva jim je tako ušel, da se je spremenil v Zelenega lovca. Ko se je vrnil domov, je iz slepe besnosti ubil ženo in pojedel belega sina. Drugi dan so našli v selu

pred vrati očetove hiše ubito deklico; prsi so ji bile odprte — Volkodlak ji je iztrgal srce. Odslej je pa tudi Volkodlak izgubil možnost, da bi se še spreminjal v človeka. Poginil je kje v gori. Nakradeno blago pa ima njegov sin, ki je še hujša zverina, kakor mu je bil oče.

66. Povest iz Savinjske doline.

Ložničanje v Savinjski dolini si pripovedujejo o Volkodlaku tole: V Zibiki se je praznovalo ženitovanje. Po stari navadi so se jako dobro imeli, jedli in pili ter uganjali vsakovrstne burke. Posebno so godci brili šale in kratkočasili navzoče svate, kakor so mogli in znali. Ker je bilo v minolih časih po naših krajih dosti volkov, so jih streljali in pobijali vsak na svojo roko. Skoro pri vsaki hiši si dobil volčjo kožo. Najpredrznejši godec si torej da prinesti tako dlakuljo; a preden jo ogrne, poprosi prisotne ljudi, naj ne odpirajo vrat, kajti — namigne važno s prstom — nihče ne ve, kaj bi se moglo zgoditi. Neka ženska pa, radovedna, kaj se godi v sobi, poluka pri vratih — in tisti hip smukne volk na plano. Klatil se je okoli po svetu in ljudem škodo delal. Prišel je tudi do Ložnice, kjer so se razprostirali gosti hrastovi gozdovi. Tu mu je posebno ugajalo in nastanil se je. Na paši za logom je ukradel celo Brencetovo kravo in jo v gošči razmesaril in do kosti obral. Večkrat so ga zasledovali, pa ni mu bilo moči priti do kože. Prihajal je celo v godomeljsko cerkev in preplašeno ljudstvo se je razpršilo. Vendar je našel svojega mojstra. Močen mož se je postavil pri vhodu in ko plane volk pri odprtih vratih v cerkev, mu potegne kožo s telesa. Bil je rešen. Samo kremplje je obdržal svoj živi dan.

67. Volkodlak odrešen zakletstva.

Voznik iz Dolenje vasi pri Ribnici je peljal skoz temne hrvaške gozdove svoje blago. Ko se voz počasi pomika naprej, pride kar tako k njemu pol volka, pol človeka, pa ga ves čas spremlja, ponoči in podnevi. Pred katero gostilno se je ustavil voznik, ustavil se je tudi on. Mož je šel noter pit, nestvor pa je ostal zunaj pri konjih. Voznik se je le bal, da ne bi njegov spremljevalec konj poškodoval. Tako ga je spremljalo notri do doma. Ko pride domov, reče ženi: »Komaj sem prišel domov, taka zverina me je spremljala, pol volka, pol človeka.« Ozre se skoz okno, pa ga spet zagleda. »Poglej no,« reče ženi, »saj še skozi okno gleda.« Nato pravi žena: »Gotovo kaj potrebuje,« pa gre in odreže kos kruha ter mu ga vrže skozi okno: »Na, jej v imenu božjem, kar potrebuješ, da bi bil rešen!« — Potlej se ji je pa prišel v hišo zahvalit: »Srečna ti in tisti, ki te je naučil. Glej, že toliko in toliko voznikov in tovornikov sem spremil, a nobeden mi ni tega storil, da bi me bil rešil. Bili smo trije bratje, pa so nas mati zakleli. Prosili smo jih kruha, ko so ga pravkar iz peči jemali; ko smo jih kruha prosili, so rekli mati: »Nate, hudičevi Volkodlaki, požrite, da boste siti.« Pa smo se precej tisti trenutek v Volkodlake izprevrgli ter se razšli v gozd. Bili smo trije bratje; no, jaz sem zdaj rešen, ona dva pa Bog ve kam sta šla in če sta že rešena ali ne. Ko smo se razšli, smo bili mladi, zdaj sem pa že ves siv.«

68. Kmet izvleče Volkodlaku grlj iz lape.

I. Neki Dančan je za svoje mladosti v Hrvate nosil prodajat lesenino. Po takem potu je bil doli pogodil na dom nekega kmeta, ki ga je vprašal:

»Živita li še ona dva gospodarja na Ugaru blizu Ribnice? Ako bi njiju eden prišel k meni, bi mu dal, kolikor bi mogel, skratka vse, kar imam, ker me je volkodlaštva izbavil. Ta stvar se je godila takole: Nekoliko Volkodlakov se nas je klatilo nekdaj po onih krajih. Kadar smo ponoči zavijali baš na Ugaru okoli poslopja rečenih kmetov, se mi je zabodel grlj v prednjo lapo, da sem težko dirjal. Vzpnem se na okno ter pomolim bolno lapo v hišo. Kmet naglo izdere bodico, potem razlomi hlebec kruha in nam ga vrže skozi okno. Hlastno smo pojedli kruh ter vsi postali ljudje kakor poprej, a potlej se nam nikoli več ni bilo treba prelagati na volkove.« — Po ribniškem svetu verujejo ljudje, da so Volkodlaki »prekleti ljudje«, katerim je ali neprestano biti volkovom, dokler jih kdo ne osvobodi, ali pa se samo od prilike do prilike spreobračajo v volkove, osobito ponoči, dočim imajo podńevi človeško lice.

II. V Zapotoku pri Sodražici narod veruje, da Volkodlaka rodi žena. Med porodom Volkodlaka in človeka je samo ta razloček, da Volkodlak pride na svet z nogami naprej, a ne z glavo, kakor drugi otroci. Presukne li kdo novorojenčku v pravem hipu telo, mu s tem »oddela«, da ne bode Volkodlak; če to zamudé storiti, se kesneje povolkodlači, dobi volčjo dlako in volčje zobe. Potlej zdivja v gozd in se tam začne klatiti. Zverin se ogiblje in od volka beži. Posebno se baje v slast valja po kaki čez božič na polju ostali stvari, ki bi jo bilo že poprej treba spraviti pod streho. Protje ali ostrvnico po božiču na njivi mikasti in grize, da vse sklesti. Olevi se zopet o svojem času, dlaka mu odpade in potem se znova prevrže v človeka; a volčji zobje mu ne izpadejo in po tem ga je mogoče spoznati, dasi morda ima človeško

lice. Tako se vedno preobrača v volkodlaka in človeka. Volkodlakov je malo, ker izvečine pomrjó kmalu po rojstvu in ne učakajo starosti.

69. Dahovina.

I. »Plazi se okoli ko Dahovina,« pravi starček Kraševec. Ko ga vprašam, kaj je Dahovina, mi pove takole. Dahovina je kača, ki gre od matere obrodnice, kadar ona tega ne ve. Nekaj časa se plazi okoli po špiljah in grobljah; srečen je, kdor bi rešil Dahovino, da zopet dobi človeško podobo. Treba je urezáti palico in tri enoletne tenke leskove šibice. Palico je treba upreti ob tla, da zleze prišedša Dahovina po njej na rešitelja; nato se mu trikrat ovije okoli vratu in se zopet vrne na palico. Takrat jo mora rešitelj švrkniti s prvo šibico trikrat po glavi, z drugo trikrat po trebuhu in s tretjo trikrat po repu: tedaj ti Dahovina postane človek. Gorje pa tistemu, ki hoče rešiti Dahovino, pa začetega posla ne dovrši; nesrečen je on in ves rod njegov in Dahovina se ne reši do sodnega dne.

Pravili so, da je rajnki Vide, Bog mu daj večno luč, poskušal rešiti Dahovino, pa je ni mogel in kmalu potem umrl.

Dogodilo se je včasih na Krasu pri Pivki, da je žena, ki je imela roditi, porodila kačo, ne pa otroka. To kačo bijejo s šibo ter jo naganjajo v posodo vode, stoječo sredi sobe, dokler žival ne zleze vanjo. Potem jo vprašajo, kakšen stan bi si najrajši izbrala: »Hočeš biti čevljar, krojač, kovač, mizar, strojar, brivec, jezični dohtar, duhovnik itd.?« Pri vsakem imenu kačo ošvrknejo s šibico, dokler se pri imenovanju tistega rokodela ali stanu, ki si ga bo pozneje izvolila, ne izpremeni v otroka. Često pa pri takem obredu otrok izgine.

V Orehku na Notranjskem je l. 1679 neka žena porodila menda kačo. Zakaj o porodu je zaspala in kesneje, ko se je prebudila, ni bilo otroka nikjer. Sosede so raznesle vest, da je najbrž dobila kačo, ki je kam izginila. Obrekovana žena je imela potem še več drugih, popolnoma zdravih otrok. Če se dve noseči ženi kavsata, tedaj rodi tista, ki je krivična, kačo.

II. Na Martinjem vrhu pripovedujejo, da se je bila rodila kača s sinom vred in je s sinom vred sesala. So šli vprašat gospoda, kaj bi bilo storiti. Gospod pravijo: »Le pustite jo, je najbolje.« Pa so jo pustili. Kača je bila vedno prijazna s sinom in se je z njim igrala. Ob letu se je pa spremenila v deklico in pravi: »Srečni vi, da ste me rešili, ker bila sem zavdana.«

70. Deklica ukleta v belo divjo kozo.

V lepi Zilski dolini, ob vznožju Brške planine, je živel bogat kmet. Imel je lepo hčerko, ki je po svoji lepoti slovela po vsej dolini. To krasotico vzljubi ubog mladenič. Dekličine krasne oči in njena rdeča lička so ga očarale. Bilo je lepega večera in luna je sijala. Po poti, ki vede k hiši bogatega kmeta, stopa mladenič. Hitel je, kar je mogel, k izvoljenki svojega srca, da ji razodene svojo ljubezen. Toda ljubeče srce ga je bridko varalo v njegovih upih in nadah. Ponosna deklica ga je zasmehovala in mu zlobno odgovorila: »Kdor hoče imeti mene za ženo, mora imeti zlate zobe in zlate lase.« Mladenič je grozno zaklel, preklel ošabno dekle in se žalosten vrnil domov. Prevzetna deklica pa se je takoj sprevrgla v belo divjo kozo, ki je zdirjala na planino in tam brez miru drevela čez pečine in skalovje. Kmalu se je raznesla med ljudstvom govorica o tej čudni živali na Brški planini. Marsikak lovec je bil tako pre-

drzen, da se ji je približal, a vsakega je zadela nesreča. Živel pa je v tem času star lovec, sam je živel v gozdu. Mladeniči iz doline so ga pogosto obiskovali, ker jim je vedel mnogokaj pripovedovati. Nekega dne so prišli k njemu trije bratje lovci. Pripovedoval jim je o oni čudni beli kozi, ki prebiva na Brški planini. Lovce prevzame strast in sklenejo, da pojdejo na lov na krasno živalco. Starec jih svari in jim pripoveduje o nesreči vseh tistih, ki so se ji že približali. A mladeniči ga ne ubogajo. Prvi se takoj napravi na pot; kmalu je na gori in ugleda že od daleč belo kozo. Da je ne bi prestrašil, sname čisto tiho puško in hoče nameriti. V tem trenutku ga tako oplaši grozni pogled divje koze, da začne bežati. Na begu pa se mu sproži puška in ga zadene naravnost v srce. Ko ga ni bilo domov, se napoti drugi brat v goro; a tudi njega je oplašil kozin pogled, da je zbežal. Za svojo predrznost je kmalu nato padel v vojski.

Tudi tretji brat se vkljub žalostni usodi svojih bratov ni dal pregovoriti. Že drugi dan gre na Brško planino. Ni dolgo lazil, ko tudi on sreča belo kozo. Ni še utegnil zagrabiti za puško, kar se mu začne motiti in telebne v zevajoči prepad. Od tega časa pa bele koze niso več videli, izginila je brez sledu.

71. Kraljična ukleta v kačo.

Med Obirjem in Staro goro prši in buči podkanjski slap. Nad njim se še dandanes vidijo razvaline kanjskega gradu. Pred davnim časom je šel mimo tega gradu mladenič zale postave. To je bilo poleti ob enajstih dopoldne. Ko gre mimo, vidi na rebri nad gradom lepo devico, ki je bila zakleta. Sušila je tri rjuhe samih zlatov na solncu. Ko pride mimo nje, ga deklica ogovori: »Bi rad

imel zlate, kajne? Pa še tri sode zlatov, ki so v hramu zakopani, dobiš povrhu, samo če me rešiš. Glej, jaz sem zakleta kraljična in bivam v tem izdanem gradu, spremenjena v kačo. Jutri ureži tri šibe enoletnice. Z njimi pridi jutri ob enajstih dopoldne, udari me z vsako po trikrat. Ko me boš s prvo, se ti bom pognala do kolen in bom strašno zazijala, ker tedaj bom spremenjena v veliko, ostudno kačo. Pa ne smeš se me ustrašiti, ker vedi, da ti ne bom nič žalega storila. Ko me boš z drugo šibico, se ti bom pognala do pasu in še strašneje bom zazijala. Pa ne ustraši se, ker ti ne bom nič žalega storila. In ko boš udaril s tretjo, tedaj se bom pognala in se ti zvila okoli vratu in v istem hipu bom rešena in bom dobila človeško podobo, ki jo imam sedaj; trije sodi samih zlatov, ki so zakopani v hramu, pa bodo tvoji.« Nato prikazen zgine. Mladenič je drugi dan res bil ob enajstih na mestu. Ko ura odbije, prihrumi predenj strahovita kača, bruhajoča peklenski ogenj. Ročno jo udari s prvo šibico in tedaj se mu požene do kolen ter strašno zazija. Fant pa se ustraši in zbeži. Kača se je zopet spremenila v devico in je zajokala. Ko se izjoče, pobere tiste tri šibice in jih vsadi v zemljo. Te šibice bodo tako dolgo rastle, dokler ne zrastejo v debla, iz katerih bo stesana zibel in v tej zibeli se bo zibal otrok in ta otrok bo rešil zakleto deklico.

72. Zavdana deklica za Starim gradom.

Za Starim gradom se pravi dandanes nekemu kraju tam pod Žalostno goro. Samoten je ta kraj, z grmovjem je obrastel grič, kjer je stal svoje dni velik, trden grad; danes so ga same razvaline. Zadnja posestnika tega gradu sta bila mož in žena, ki sta imela troje otrok. Dva sta jima kmalu

umrla in ostalo jima je samo najmlajše otroče, lepa deklica. Rumene, dolge, kakor svila mehke laske je imela, vili so se ji daleč doli čez hrbet. Mati je ljubila to dete nad svoje oko. Kar si je deklica izmislila, kar se ji je poljubilo, je morala dobiti. Mnogo so morali posli prestati zaradi graščinske hčerke. Mati je bila trda z njimi, ukazala jih je tepsti, ako je dekle za kako stvar jokalo, pa mati ni vedela, zakaj joče. Za vse, kar se je zgodilo, je bila kriva služinčad in se je morala zato ostro pokoriti. Ko je dekle jelo doraščati, ni delalo materi veselja, kakršnega se je nadejala. Bila pa je mati tega največ sama kriva, ker je bila dete razvadila. Kakor je bila mati sitna ropotulja, tako je bila tudi hčerka. Primerilo se je, da sta se imeli gospa in hči nekam peljati. Kočija z lepimi konji je stala pripravljena in čakala gospode. Kar je razvajena hčerka oblekla, nič ji ni bilo po volji. Svojo slabo voljo je dekle seveda spet znašalo nad ubogimi strežajkami. Mati ji prigovarja nekaj časa z dobrega, nazadnje se pa ujezi in reče: »Prekleta kača! Kaj hočeš še od mene?«

Ta kletev se je uresničila. Kmalu ni bilo žive duše več na gradu. Grozna samota in praznota je zavladala tod. Od tistega časa so ljudje videli večkrat rjavo kačo, ki je z belim znamenjem na glavi ležala na solncu pred gradom. To je bila zakleta deklica. Belo znamenje pomeni, da bo dekle še rešeno o pravem času. Nikomur ni storila kača nič žalega in vendar je, kdor jo je videl, zbežal preplašen iz kraja, kjer ponoči straši. Čez mnogo let bo rešil mladenič zakleto deklico. V revni koči nekje pri vodi, kjer brodnik prevaža ljudi v čolnu, bo imela mati dvojčka. Eden njiju bo prav takih mehkih rumenih las, kakršne je

imela zakleta deklica. Temu je namenjena rešitev, ako ne bo svojih staršev nikdar žalil. Pride čas, ko ga bo gnalo nekaj od hiše po svetu. Zvedel bo na potu o zakleti deklici in kako jo je mogoče rešiti. Vzeti se morajo tri mladike iz enega grma, vse enako dolge, enako po sedem mesecev stare, brez vsakega madeža mora biti lub na njih. Z njimi bo moral udariti kačo in se pri tem ne bo smel ustrašiti. S tem bo deklico rešil in jo dobil za nevesto, ki bo pa odslej usmiljenega srca. Dobil pa bo tudi vse zaklade, ki ležé v grajskih kleteh.

73. Izdana gospodična želi rose.

Po votlini Zijavki se pride v srce griča, ki se zove Gradišče. Nekdaj je zlezel vanjo pastir in zabredel v krasne izbe velikega poslopja. Tu najde mlade gospodične, pod zlato mizo pa, na kateri so ležali kupi denarjev, hudega črnega psa, ki ga hoče popasti. Ali gospodične se pastirja usmilijo ter ga rešijo in mu povedo, da bodo morale tako dolgo čakati, dokler jih ne reši neki kosec. Potem ga odvedejo na vrh in on srečno pride domov.

Nekega jutra, ko je prav ta pastir na bližnjem travniku kosil, pride ena tistih gospodičen, prinese polno ruto denarjev ter reče: »Rosi, rosi!«

Kosec plaho ostrmi in hoče zbežati. Gospodična pa milo zavikne: »Nesrečnež! Mogel si me rešiti, da si z roko po rosi potegnil. Tako bom pa morala do sodnega dne čakati odrešenja.« — Po teh besedah gospodična zgine, kosec pa se je po glavi butal, da je ni razumel.

V Gradišču stanuje zakleta deklica, ki je izpremenjena v kačo. Rešil jo bo mladenič Čeplakovega roda, ki mu bo ime Inže (Janez) in bo imel rdeče lase.

74. Gospodična v hribu.

Ob vznožju holmca Gradišče ima kmet Adam posestvo. Gospodinja Adamka je navadno hodila na Gradišče iskat in nabirat drv. Nekega dne zopet išče žena z otrokom v naročju drv, a jih ne najde, dasi prehodi ves grič. Nazadnje pa zapazi votlino polno drv. Vesela, da jih bo tukaj dovolj naložila, gre v votlino. A čudo, kadar hoče prijeti za kakšno poleno, se ji to takoj odmakne. Hipoma pa drva zginejo in žena stoji pred velikimi vrati. Tu stražita dva psa, ki jima šviga ogenj iz oči in gobcev. Kmetica je vsa preplašena in bi rada zbežala, a je prepozno. Vrata se odpro — in žena se nahaja, ne vede kako, v sredi prekrasne sobe. Povsod je bilo vse tako lepo in krasno, da je kar strmela. V nekem kotu opazi mnogo z zlatom napolnjenih kadi. Ko prehodi in pogleda vse prostore, pride do vrat, ki so bila vsa iz zlata. Tudi ta se odpro sama po sebi in ženska vstopi; pri zlati mizi sedi zakleta deklica, zgoraj človek in bela ko sneg, spodaj pa ostudna kača. Zapazivši ženo, ji prijazno reče: »Naberi si zlata, kolikor hočeš.« Kmetica odloži otroka ter si naloži zlata, kolikor ga je mogla nesti. Spet se odpro vrata in žena je zunaj v votlini. Tukaj se spomni otroka in hiti nazaj, pa zaman išče vrat. Ne more jih najti.

Vsa žalostna gre vprašat gospoda župnika, kaj ji je storiti, da dobi otroka nazaj. Župnik posluša ženo in ji veli: »Idi čez leto dni, baš tisti dan, uro in minuto na oni kraj; zopet najdeš votlino, pojdi vanjo pa ne ozri se!«

Ko preteče leto dni, gre kmetica spet ob določenem času v Gradišče in takoj najde votlino. Ko stopa po votlini, začne pokati, grmeti in bliskati se, da je groza. Žena se pa vendar kar nič ne ozre, pomneč župnikov svet. Ko pride do vrat, zarjoveta

na njo psa čuvaja. Ali ona se tudi sedaj ne splaši, temveč odpre vrata. Tukaj ugleda otroka, ki se je igral z raznimi dragotinami. Takoj plane k njemu in ga dvigne v naročje, da bi odšla z njim. Zakleta devica milo zaplače veleč: »Da bi bilo dete le še dva časa od polovice do sedaj ostalo tukaj, bila bi rešena. Sedaj mi bo pa še dolgo, dolgo trpeti.« Dolgo časa je blodila kmetica po votlini in iskala izhoda. Ko pride nazaj, je nihče več ni poznal, a tudi njej so bili ljudje neznani. Le povedati so vedeli, da je pred davnim časom na Gradišču izginila kmetica Adamka.

75. Zlatica v Bogatinu.

Zmaj v Bogatinu je čuvar neizmernih zakladov. Mnogo ljudi je že poskušalo priti do njih, a doslej zaman. Svoje dni se napoti neki kovač za Bistrico v hribe, da bi poskušal svojo srečo, kajti trdega dela v kovačnici je bil že sit. Divji mož, živeč v Bistrici, ve, kako se pride do teh zakladov — samo kako izvabiti iz njega skrivnost? Kovač se mu previdno približa, ali divjak začne že od daleč vpiti nad njim, naj se mu pobere izpred oči. Toda kovač je bil vse to že poprej premislil in je prinesel s seboj sodček vina ter ga previdno ponudil divjaku. Divji mož se, kakor ga poznamo, ne brani sladki kapljici ter zato hlastno izpije vino. Kovač pa ga nato zaprosi, naj mu pove, kje leži zlatica v Bogatinu in kako bi se prišlo do nje. Ali Divji mož ostane gluh za te besede in izgine nazaj v pečevje. Kovač spreviди, da bo treba poskusiti še enkrat. Drugi dan napolni še večji sodček s še slajšo tekočino in se napoti k brlogu Divjega moža. Spet mu ponudi pijačo in divji gost pije, da mu otemni punčica. Vsled obile pijače se zruši v travo in začne besedovati: »Ključar zlatice in vseh rudnin je Bogatin

nad jezerom. Za dvorom stoji trden grad. Do dvora vodijo tri brvi. Gorje, se ozreti nazaj, ako se oglase stražni psi!« Kovač pusti moža in sod in se napoti proti Bogatinu. Z lopato in krampom si utre pot in dospe srečno čez prvo in drugo brv, ki vodite čez deroče vode. Dospe do črne gorske peči. Spet brezno pod njim; jek pomnožuje tisočkrat šumenje razburkanih voda. Čez brezno vede od starosti okamenel hlod, ročnik ob robu pa je ves trohel! Neznan grom pretresa zrak. Potipa brv in zatrepeta; življenje je vendar predrago. Obrne se prazen nazaj, a komaj se je oddaljil za lučaj, že telebne prva in druga brv v prepad. Kovač okamni strahu! Še dandanes čuva sužnji zmaj zaklade v Bogatinu za srečnega junaka, ki pride čez podrtine.

76. Beli konj na Vršacu.

Med Triglavom in Vršacem je dolina, polna peska in kamenja, ki sega gori do Šmarjetne glave; v tej dolini je skrito bogastvo. Štirioglata plošča, devet čevljev dolga in sedem široka pa tri čevlje debela, pokriva zaklad. Okrog in okrog je vse golo, sam pesek in kamen, na desno in levo visoke skaline. Ni trava ni kako zelišče ne zraste tu. Divja žival, brzonogi kozel, ima tu svoja pota, ko beži pred lovcem. Poskusili so že pastirji, da bi našli ploščo in izkopali zaklad, ali do zdaj še nihče ni premeknil kamna.

Šla sta neko nedeljo meseca avgusta skoz Krnio gori dva moža iz Doline. Eden izmed njiju je bil star lovec, drugi je bil pastir. Bila sta že blizu pravega prostora. Preden bi se lotila dela, sta hotela malo počiti na pesku, ki se melje doli od Triglava. Kar začujeta čudno bobnenje ob skalovju. Zdelo se jima je, kakor da bi bil močan veter potegnil po skalinah, tako je zasikalo. Zemlja se je stresla pod

njima, kamenje se je začelo valiti z vrhov in pesek jima je bežal izpod nog. Naenkrat oba v strahu ostrmita: baš tam, kjer sta mislila kopati, je stal bel konj. Odkod se je vzel, kako je prišel v te strašne kraje? Iznenada zagrne naša dva iskalca še gosta megla; šla sta, ne vede kam, konj pa je bil vedno pred njima, kamor sta se obrnila. Na desno in levo so bile same skalnate stene ali globoki prepadi. Čez dalj časa pa sta se znašla vrhu kamenitega hrbta, odkoder se je videlo na Velepolje. Konjske prikazni ni bilo več. Kako in kam je izginila, nista vedela; tudi steze, koder sta hodila, ne bi bila več našla. Srečna sta bila, da sta prišla iz neznanega kraja.

Nekoč pa pride on, ki bo tako srečen, da vzdigne zaklad pod kamenito pločo. Biti bo moral izvrsten strelec, človek brez bojazni in strahu. S Šmarjetne glave bo moral streljati na belega konja, ki varuje zaklad. V glavo ga bode moral zadeti s prvo kroglo, drugače bo slabo za človeka. Že pred prvim solnčnim svitom bo moral strelec čakati na svojem prostoru in, ko obsije prvi solnčni žarek belo grivo čudežne živali, bo morala počiti puška. Strelec bo moral konja prej zagledati nego konj njega. V lastni krvi bo žival poginila; še smrtno zadeta bo skušala človeka zmotiti in mu zmešati pamet. Toda obležala bo onemogla. Zaklad se bo smel izkopati in odnesti. Toliko se bo zlata dobilo, da ljudje ne bodo vedeli, kam z njim. Iz kapelj konjeve krvi pa bodo zrasle cvetice, goličavaricam podobne, in se bodo zasejale po vseh golih robovih, po vseh kotlih; izpod snega bodo poganjale in začenjale bodo cvesti, ko bo zemlja komaj kopna. Rejena bo živina, ki jih bo na paši jedla, in zdrava bo ostala po njih. Ljudje jih bodo trgali in pri sebi nosili, ker sreča ga bo spremljevala, kdor si bo sam poiskal in natrgal prijazno cvetoče rožice.

77. Zaklad ukletega viteza v Triglavu.

Ob vznožju Triglava stoji kup ubožnih s slamo kritih bajt; v njih žive pastirji, ki gonijo svojo čredo v bližnje planine na pašo. Nekoč je potrkal v noči na vrata ene teh koč starček in prosil za grižljaj in prenočišče. V hiši je živel postaren zakonski par, ki je tujca drage volje sprejel pod streho in ga povabil k ognjišču. Žena mu prinese skledo prosene kaše in tujec jo použije na slast. Ko se je bil nasitil in si ogrel otrple ude ob ognju, je pričel govoriti: »Hvala vama, dobri mož in žena, za vajino dobroto; obenem vama povem, da nisem to, kar vidva mislita. Glejta — pokazal je pri tem proti enemu najvišjih vrhuncev Triglava, kjer je mesec obseval razvaline viteškega gradu — tam mi stoji grad mojih očetov; tam sem gospodaril tudi jaz, in to je bilo pred tristo leti, kot strašen viteški razbojnik. S svojimi oprodami sem strahoval podložnike in prežal ob cestah na trgovce, da jim uplenim težko pridobljeno blago. Toda kazen božja ni izostala. Sovražnik je napadel moj grad in ga porušil. Mene in hlapce, ki so mi pomagali delati krivico, je pokosil sovražnikov meč. Za kazen za grehe, ki sem jih učinil v svojem življenju, pa moram po božji volji bloditi v človeški podobi po svetu, dokler ne izteče tristo let. Toliko časa se že tarem po zemlji brez miru in pokoja, a sedaj je prišel moj čas, da ležem k večnemu počitku. Vama pa, ki sta bila poštena in vrla, hočem pomoči do velikega bogastva. V kleti onega gradu je zakopan silen zaklad, ki sem si ga žal pridobil s krivičnim delom. Vama je dano, da moreta dvigniti ta zaklad opolnoči, toda preskrbeti si morata vejico bele omele, ki raste na deblu grčastega hrasta. Spoznala ga bosta po tem, da visi na njem božje znamenje. Sedaj pa grem k pokoju in spominjajta se me, ko bosta živela v blagostanju!«

Nato je izginil duh izpred oči strmečega zakonskega para. Takoj drugo jutro sta se podala na pot, da poiščeta omelino vejico. Prideta v velik gozd in zagledata po dolgem iskanju majhno kočo. Opogumita se in potrkata na vrata. Prikaže se starka coprnica in vpraša osorno, kaj hočeta. Dopovedala sta ji s strahom, da bi rada imela tako in tako vejico. Starka pa pravi: »Kdor hoče priti do te vejice, mora imeti več vztrajnosti in moči kakor jo imata vidva — kvečjemu da vama je sreča posebno mila. Potujta le vedno proti solnčnemu izhodu in ko prideta do nekega križpotja na samoti, ugledata hrast, na čigar grčavi skorji raste grmiček omele. Ko prideta tje, odtrgajta popolnoma tiho vejo čudodelne omele in urno zapustita kraj; ako črhneta pri tem le besedo, je ves trud zastonj.« Starca se podasta nato na pot in dospeta po dolgem hodu do samotne jase, na kateri so se križala pota na vse strani. Na sredi te jase je širil ogromen hrast svoje košate veje, iz grčavega debla pa je poganjal velikanski grm omele. S trudom je doplezal mož do grmička in si utrgal vejo. Vrneta se domov in gresta dvigat zaklad. V razvalinah zidu opazita vrata, ki so vodila v klet. Nevidna moč čudodelne vejice ju dovede do mesta, kjer je bil zakopan zaklad. Tam začneta kopati; kmalu zadeneta ob ogromen železen zaboj. Tako je bil težak, da ga nista mogla spraviti z mesta. Priti so jima morali ljudje na pomoč, da so spravili zaboj v kočo: tam so ga odprli in kdo popiše radost, ko so gledali silno zlato in srebro, ki ga je prikrival zaboj. Odslej je bilo konec dni njihove bede.

78. Grad v Hodešah.

V Hodešah je v starih časih stal velik grad; še zdaj se vidijo razvaline. Pod gradom sta v pečini dve veliki jami, kakršne so tudi pod humberškim

gradom. V luknjah so trije polovnjaki, polni srebra in zlata. Na enem sedi mačka in ga straži, na drugem pes, na tretjem krapavica. To so zacoprane duše, ki čakajo, da bi jih kdo odrešil. Je že antkaj (toliko) ljudi tam bilo, ki so srečo iskali in bi radi vzdignili zaklad, pa vsak je pete odnesel, ki je zagledal te grde zveri. Na razvalinah tega grada stoji zdaj majhna cerkev, ki se ji pravi pri Sv. Marjeti. Pred davnimi leti je dekle okoli cerkve krave pasla. Kar zagleda kačo, ki je bila trikrat ovita in je imela zlate ključe obešene okoli glave. Pa dekle ni vzelo ključev, da bi z njimi odprlo skrivnostne duri k začaranim denarjem, temveč se je tako prestrašilo, da se je spustilo v tek. Kar zasliši za seboj nekoga tako milo vekati, da se je hitro obrnila; pa ni bilo nikogar, tudi kače ni več videla. Doma od samà strahu nikomur kar besede ni rekla, tako je bila preplašena. Ponoči pa se ji je prikazala ena izmed začaranih duš in jo okregala, zakaj ni ključev vzela: »V teh jamah,« je dejala duša, »nas je še več vernih duš, ki smo obsojene, da bomo tako dolgo zlato in pa srebro v polovnjakih čuvale, da nas bo nekoč kdo odrešil. Ti si bila izvoljena, pa nisi hotela. Zdaj moramo pa še leta in leta čakati in trpeti. Tica bo priletela z orehom v kljunu in ga spustila zraven cerkve. Iz oreha bo zrastlo drevo; ko bo oreh dorasel, ga bodo posekali in v deske sežagali. Iz teh desak se bo naredila zibel. Kadar bo prirastel prvi otrok, ki ga bodo v to zibel položili, tedaj nas bo rešil in vzdignil zaklad. Ta zaklad moramo strežiti, ker smo bili v svojem življenju »cveč hajtešni« (preveč lakomni), pa nismo siromakom nič vbogajme dajali.«

79. Zaklad v gornjem celjskem gradu.

Pod gradom je živel v neki koči pred več ko sto leti ubog pa korajžen dninar. Nekoč se je vračal

okoli polnoči domov. Ko je bil že blizu grajskih vrat, zapazi baš pri Grajšekovem kozolcu nekoga z vozom. Kar bliže stopi — in glejte! pred njim je stal čuden mož. Bil je visok in je imel tako široka pleča, da je bilo kaj. Na glavi je nosil visok klobuk s prav širokimi krajci. »Kaj pa voziš in kam?« ga povpraša naš dninar. Nobenega odgovora. »Hitro povej,« pravi dninar, »drugače ti bom pomagal dol po bregu, da boš vedel, s kom imaš opraviti.« In še nič odgovora. No zdaj pa zgrabi voznika za roko. Pa huš! kakšna roka je bila to; sicer tako ustvarjena. kakor jih imajo ljudje, in nič parkljev ni bilo na njej, kakršne ima Hudir, o ne, pa živa ni bila, ampak menda iz jirhe, pa s čim natlačena. Ti ubogi dninar! Zdaj ga pač pograbi groza, zdaj, menda prvikrat v življenju, in kar spusti roko. Hitro steče po nekega moža, ki je tam blizu spal, da bi ga privedel s seboj. Pa komaj dninar odide, pokne nočni voznik tako močno z bičem, kakor bi zagrmelo.

Ko se je vrnil dninar s svojim prijateljem, voznika ni bilo nikjer. Potem sta šla in vse preiskala, pa nista čisto nič našla. Kaj je drugega vozil ko denarje celjskih grofov! Ko bi ga bil le dninar držal za roko, dokler bi bila ura dvanajst odbila, bi bilo vse njemu ostalo. Pa kaj, ko je bilo zdaj že prepozno!

80. Zaklad v Orlici.

V Orlici pri Podsredi so zakopani denarji. Ko so namreč hodili Francozi po naših krajih, so naložili v serjanski graščini (to je v Podsredi) tamošnji grofi tri polovnjake na voz in so ga pred sovražniki skrili v Orlici. Denar je pa sčasoma zlezel čisto v zemljo in je sedaj tam jama, kjer je stal voz z denarji. Kmet Kompare je šel neko noč kopat in je res prišel do denarja. Medtem ko je hlapce poslal

po vole, s katerimi je hotel polovnjake domov potegniti, pridrdra mimo imeniten gospod v žarečem vozu, ki vpraša moža, kopajočega v jami: »Ali nisi videl gospoda, ki se je pred menoj tukaj mimo vozil?« Kompare ni nič drugega spregovoril nego: »Ne« — pa tudi ta edina beseda je bila preveč. Denar se je pri tisti priči še enkrat tako globoko pogreznil, kot je bil preje, in od tistega časa ni bil nihče več tako srečen, da bi se bil dokopal do njega.

81. Ukleti graščak pohorskega gradu.

Na vzhodni strani visokega Pohorja, v hočki fari, so razvaline starega gradu, ki je bil nekdaj last jako neusmiljenega graščaka. Do teh razvalin pripase neko jutro pastir svoje ovce; bil je to mladenič pobožnega in čistega srca. Na golem kamenju zagleda debelo kačo in ta mu reče: »Ko bi se bil ti danes le zmočil s tisto vodo, ki izvira doli pod hribom, rešil bi bil mene in dobil ves zaklad, ki je skrit v teh razvalinah. Jaz sem zakleti graščak in že dvesto let čuvam bogastvo, ki sem si ga z ropanjem pridobil v svojem življenju. Dolgo še ostanem varuh zaklada, dolgo se bom še skrival po razvalinah; rešen bom šele tedaj, ko pride spet tako pobožen in čist človek, kakor si ti, in se bo, ne vedoč za mene, umil z bistro vodo, ki izvira tam pod hribom. To pa še ne bo kmalu, kajti drevo še ne raste, iz katerega se bo delala njegova zibel.«

82. Zaklad landeškega gradu na Frankolovem.

Oče Jurc in njegov sin sta kopala celino tik landeškega grada na Frankolovem. Sin zagleda baš pred seboj škrinjo svetlih dvajsetic, ki so se kaj lepo lesketale v solnčnih žarkih. Oče Jurc pa ni-

česar ne vidi. Kako mikajo sina dvajsetice, ali oče mu je na poti. Misli in misli, kako bi očeta odpravil, da bi ves denar pograbil sam. Slednjič si domisli in pošlje očeta po južino. Komaj je odmeknil oče pete, srne sin na denar kakor lačen volk na jagnje; grabi, devlje v žepe in klobuk, celo srajco sleče in baše v rokave. Že nima več kam devati; razmišlja, kaj bi še s skrinjo storil; popade jo, da bi jo zavlekel na skriven kraj. V tem trenutku pa stoji pred njim bela pošast, ga zgrabi v zatilnik in ga prekucne, da zažvenkljajo vse dvajsetice okrog po zemlji. Premetuje ga po grmovju sem in tje, slednjič ga pa vrže čez pečevje v globino ter reče z gromkim glasom, ki je strašno odmeval po starem zidovju: »Oj, nesrečni sin, ne tebi samemu, tudi očetu so bile dvajsetice odmenjene. Mogel si postati najbogatejši človek, da jih nisi očetu zavidal. Tako pa naj čakajo tistega, ki bo pobožnejši od tebe!«

83. Už čuva hišo.

Už je kača, dolga kot grabljišče in stanuje pod hišnim zidom, pod ognjiščem ali vsaj blizu hiše. Domačim ne stori nič hudega, jim je največji prijatelj, varuje hišo in se igra z otroki. — Opoldne je vzela gospodinja južino iz peči, pustila pa je lonček pri žerjavici. Ljudje so odšli na delo. Už prileze izpod ognjišča v peč in pojé, kar mu je pripravila gospodinja. Zvečer pride gospodinja kurit za večerjo, už prileze iz peči in zgine počasi pod ognjiščem.

Pri neki hiši so bili prilezli nekoč vsi oži na njivo k ženjicam. »To ne more biti nič dobrega,« si mislijo ženjice in gredo domov. Res, kar zagledajo, kako šviga ogenj iz dimnika. No, posrečilo se jim je, ogenj pogasiti, ker so nanj opozorile kače.

84. Kača, ponočni gospodar hiše.

V neki vasi je živela žena, ki ji je bil mož nekje po svetu. Pripravila je otrokom mleka, sama pa je odšla po opravkih. Otroci sede v kuhinji okrog sklede in zajemajo z žlicami mleko. Kar se priplazi iz kota velika črna kača, ubere svojo pot proti skledi ter začne iz nje piti. Deca se prestrašijo in začno klicati na ves glas: »Mama, z nami pa tiček jé!« Mati pa se ni zmenila za to klicanje. Tako se je prikazovala kača več dni in zmeraj so otroci klicali za materjo. Neki dan je pa vendar šla pogledat, kaj otroci zmeraj kličejo, in je zapazila veliko kačo, ki je pila z malimi mleko. Jako se je prestrašila, da ne bi kača deco »zapuhnila«. Zato je komaj dočakala, da se je mož vrnil domov; pove mu, da hodi kača v hišo. Mož razkoplje peč in najde sredi pečnega zida prostorno gnezdo in v njem veliko kačo. Hitro jo ubije. Najmlajši sinček pa začne jokati in tožiti očetu: »Zakaj ste mi ubili mojega tička?« Ni se dal potolažiti in je umrl še tisto noč. To je bila kazen, ker je mož ubil nočnega gospodarja hiše.

85. Kača daruje krono.

Bila je kmetica in imela je majhne otroke. Hodila je v polje delat in puščala otroke doma ter jim v skledo dajala mleka, da medtem niso bili lačni. Vselej so vse pojedli; zato jih je mati hvalila, da so pridni. Otroci pa pravijo: »Saj ne jemo sami, k nam hodi tudi lep tiček jest.« Mati si misli, da hodi kaka mačka jest z otroki. Vendar se ji čudno zdi, ker otroci pripovedujejo o belem tičku. Prepričati se hoče, kaj je. Skrije se tedaj v hišo in postavi otrokom mleko v veži kakor ponavadi. Kmalu se privije bela kača z lepo krono izpod mize ter se najmlajšemu zvije v naročje. Bila je mati vsa trda

od strahu. Otroci pa so božali in gladili lepega tička. Ko se kača naje, strese lepo kronico z glave ter se zopet zgubi v luknjo. Brž ko je kača zginila, je skočila mati v vežo in spravila otroke na varno; seveda ni pozabila pobrati krono. Dela jo je v skrinjo, kjer so imeli prejo. Ded je pozimi prejo vil. Vso zimo je vil, pa je ni mogel poviti. Misli si žena: »Kaj more neki to biti? Morda ima krona tako moč?« Zato jo dene proč — in kmalu je bila preja povita. Denejo krono v žito, merili in merili so žito, pa ni nikdar pošlo. Tako so devali kronico tudi k drugim rečem in v kratkem si je hiša tako opomogla, da je bila najpremožnejša v vasi. Imeli so kronico tako dolgo, dokler je bil tisti rod pri hiši, ki je z belo kačo tako prijazno in lepo ravnal.

86. Kačec ali Kačji pastir. Kačja kraljica s krono.

I. Kjer je mnogo kač, imajo vselej poglavarja med seboj, ki mu pravijo Kačec. Kačec ima na glavi tako rožo kakor petelin. Zbrane kače imajo v sredi med seboj jabolko, ki ima v sebi čudodelno moč. Kdor hoče jabolko dobiti, naj potoči med kače plužno kolo. Vse zbežijo za kolesom, jabolko pa pustijo. Komur se posreči dobiti to jabolko, bo imel vselej vsega dovolj: ako namreč dene jabolko med žito, ne bo žitnica nikoli prazna; ako ga dene v vinski sod, ne bo čepek nikoli suh.

Kjer leta Kačec ali Kačji pastir, tam je kača in se torej tam ni varno kopati. Kačji pastir ima pik strupen za devet kač.

II. V ptujski okolici pripovedujejo ljudje o velikanski, s krono venčani morski kači, ki je kraljica vseh drugih in ki zmerom prebiva v vodi. O lepih pomladanskih dnevih pušča sicer svojo krono, ki je milijone vredna, na obrežju, pa gorje človeku, ki bi se predrznil vzeti jo. Ona samo zabrlizgne, in v tre-

nutku se zbero okoli nje druge kače ter planejo za tatom in ga raztrgajo na drobne kosce.

III. Tudi Prekmurci si pripovedujejo marsikaj o kačjem »cmêru«. Ta cmêr ima namreč tako lastnost, da reči, h kateri se dene, nikdar ne zmanjka. Tako se na priliko tistemu, ki ga dene k penezom, ni treba bati, da bi mu penezi kdaj zmanjkali, pa naj jih razsipa, kakorkoli hoče. Narod ima dosti pripovesti, v katerih se slavijo junaki, ki so si po nevarnem boju pridobili takšen cmer. Kačec ali kačji kralj nosi ta nakit na glavi.

87. Bela kača.

I. Najbolj nevarna je Bela kača. Bog jo zato pošlje, kadar hoče ljudi kaznovati. Bela kača je šiba božja. Živi samo v jako velikih zvirovščinah. Človek, ki ga je pičila Bela kača, ali takoj umrje, ali pa se po malem posuši.

Na mlado nedeljo je šla neka ženska na njivo po travo. V cerkvi je bila pravkar maša. Po poti ji pride nasproti ženska, ki je bila vsa belo oblečena. Reče kmetici: »Strašen greh si učinila, ki greš na delo, ne pa k maši. Zdaj si moraš eno izvoliti: pogubljena ali opasana.« Kmetica se nasmeje in reče: »Trikrat sem rajši opasana, kakor pa pogubljena!« Komaj to izreče, prifrči po zraku Bela kača in se kmetici trikrat omota okoli pojasa. Bela žena je pa izginila. Nihče ni mogel kmetici kače odpraviti, pikala jo je tako dolgo, dokler ni umrla.

II. Šel je človek pozimi in padel v jamo, v kateri je bilo polno kač. Zelo se jih je bal. Bela kača spregovori ter reče: »Če nas ne izdaš, te ne bomo opikale; če nas pa izdaš, tudi ne boš srečno umrl.« Obljubil ji je, da jih ne bo izdal. Bela kača mu reče, naj ji stopi na rep. Stopil je in kača ga je z repom iz jame vrgla. Ta človek je služil pri nekem

vraču. Gospodar mu reče, da bi neizmerno rad imel kosti Bele kače za neko skrivno bolezen in bi rad veliko dal, ako bi mu kdo pokazal Belo kačo. Dolgo je omahoval, nazadnje ga vendar premaga lakomnost po denarju in mu izda kačje skrivališče. Šla sta potem z vračem ter zakurila pred jamo in vse kače so prihajale, pokladale glave na ogenj in poginile. Pobirala sta kosti. Dejal mu je vrač, da ne sme nobene kosti zase ohraniti, ker morajo biti vse skupaj. Hlapec pa je skrivaj del eno koščico v žep. Nazaj grede sta šla čez travnik, gospodar naprej, hlapec za njim. Hlapec se začne smejati. »Kaj ti je?« ga vpraša vrač. Hlapec reče: »Tale roža je spregovorila in dejala: »Jaz sem prdelica.« Vrač se razsrdi in de: »Zdaj pa ti spredaj hodi.« Ko sta šla nato čez gozd, ga vrač ubije in tako je hlapec žalostno poginil, ker je izdal kačo.

III. Bela kača je mati in kraljica vseh drugih kač. Šele v visoki starosti postane bela. Glava ji je debela in mačkini podobna. Vrh glave pa nosi krono in v njej dragocen kamen, demant, ki se v temi tako sveti, da šivajo štirje krojači pri njem brez druge svečave. Kdor dobi tedaj demant iz njene krone, je srečen za vse življenje, toliko je vreden. Zato pa so jo že od nekdaj zelo zalezovali. Ali ta kamen je težko dobiti, ker je Bela kača silno huda in poveljnica vseh kač; ne stanuje nikoli sama, ampak v večjih kačjih gnezdih, iz katerih pride malokdaj na dan.

Bil je kačji lovec, ki je gadom mast pobiral. Našel je v velikem skalovju med bukovjem veliko kačje gnezdo in je hotel tudi tukaj gade poloviti, da bi po svojem opravilu masti dobil. Vzame s seboj tovariša, da bi mu pomagal, ker se mu je dozdevalo, da bo kač več kakor drugod. Na skalovje prišedši odbere primeren kraj, odlomi leščevo šibico, ki je

zrasla v enem letu, načrta s tako šibico ris, se vstopi v sredo, pripravi svoje orodje in vzame piščal v roke, da bi sklical kače. Tovariš pa se je bal Bele kače in si ni upal ostati pri risu. Zleze torej na deveto bukev od risa proč in ko je oni v risu jel piskati na svojo piščalko, je videl, kako so od vseh strani lezle kače proti risu, rjave, pisane, grebenaste in druge. Vsaka je položila glavo na ris. Naenkrat pride Bela kača, položi glavo na ris, udari z repom po tleh in v enem trenotju puhnejo vse kače v lovca v risu in ga opikajo, da je umrl pri tej priči. Ko bi njegov tovariš ne bil na deveti bukvi, slaba bi se bila godila tudi njemu.

88. Žiljštajn ali kačji kamen.

Med robovjem in skalovjem je vse pusto, tiho in mrtvo, samo stari gadje stanujejo tam, ki delajo imenitno stvar: žiljštajn ali kačji kamen. Pri tem težkem delu se pa jako upehajo, da so vsi penasti. Nikoli niso tako razdraženi kakor pri tem poslu.

Žiljštajn je tako čudna stvar, da nihče ne ve nič pravega o njem povedati. Pravijo, da je podoben čudno pisanim kroglicam, ki so skup nabrane kakor jagode na moljku.

Kdor dobi žiljštajn, ima vsega obilo, česar si duša poželi. Položi ga v žito, nikoli ti žitnica ne bo prazna; primi ga z denarjem v roki, ne bo ti prišla suša v mošnjo. Če bi ga prijela dekle, bi dobila potem koš otrok. Dasi ti da vsega, česar ti srce poželi, vendar še nikomur ni prinesel blagoslova, kdor si ga je prilastil z zvijačo ali silo.

Vem, da bi ga tudi ti rad dobil. Spleti tedaj slamnato kolo, polij ga s stopljeno smolo, pojdi tje, kjer stanujejo gadje, zažgi kolo in ga potakaj čez pridne gade. Vsi se bodo zvili v roče in se spustili

za gorečim kolesom. Samo eden bo ostal in varoval zaklad. Ubij ga, vzemi mu žiljštajn in primaruha! nikoli ne boš stradal, če ti kdo ne ukrade žiljštajna, kakor so bili naredili pred tridesetimi leti pri Mecesnovih tatje. Pa res, kaka bogatija je bila popred pri Mecesnu! Od tistega časa je pa šlo vse narobe, povsod nesreča nad nesrečo, tako da je zdaj taka beračija, da Bog pomagaj!

89. Mavje, Movje ali Žive.

I. Movje je mala deca, ki umrje brez krsta in ponoči okoli leta in si pomoči išče. Movje leta v podobi velikega črnega ptiča precej po Zdravi Mariji pa do polnoči ali pa do ene; žvižga po zraku, da je prav tako čuti, kakor da bi ljudje žvižgali. Ako jih kdo oponaša, včasi priletijo in ga vsega opraskajo, če jim ne more uiti. Posebno pa ne morejo trpeti ognja; če jih kdo pri ognju oponaša, priletijo kar na hip in mu razkopljejo ogenj in si tisti večer ne more več zakuriti. Tako je nekoč pasel hlapec konje na travniku in si je pri tem kuril. Ko se zmrači, začuje naenkrat, stoječ pri ognju, žvižganje v zraku. Gleda in gleda, pa nič ne vidi — vse je zopet tiho. Nato so mu šli konji v škodo in moral je iti vračat. Ko pa stopi vstran od ognja, vnovič začuje žvižganje. Tedaj začne tudi on žvižgati. Ni se še vrnil prav do ognja in že je videl, kako ptiči, veliki kakor goske, skačejo okoli ognja in ga razkapajo. On je pa še vedno žvižgal; ko pa pride čisto blizu, skočijo k njemu in ga spraskajo po glavi, pa celo klobuk mu raztrgajo. Ko pride domov, pove, kaj se mu je zgodilo. Bila pa je tisti večer sosedova babica tam, ki ga je okregala in mu rekla: »Ali ne veš, da se ponoči ne sme žvižgati, da Movje tega ne trpi. To

je deca, ki brez krsta umrje in si zdaj išče pomoči. Ko bi bil ti enega onih ptičev prijel, bi rešil dušo.« Nekaj dni je drugič prav tam pasel, pa drugič čul prav take glasove. Ostane pri ognju in žvižga. Movje prileti in mu razkoplje ogenj. On se pa tega ne ustraši, temveč zgrabi eno ptico in jo nese domu k stari babici. Drugi dan jo neseta h krstu. In ko so mešnik vode po njej polili in svoje molitve zmolili, je postala bel golobček, ki je zletel proti nebu. Drugi dan so se na gorišču, kjer je Movje razkapalo ogenj, videle v pepelu same sledi male dece. (Sv. Bolfenk v Slov. gor.)

II. Movju ali Mavam se človek ubrani s tem, da se vrže v kolomajo, v katero mora pihati. (Sv. Vrban pri Ptuju.)

III. Movje je črnokocast ptič, ki ima močno pripognjen kljun, precej dolge, kosmate noge in kakor solnce rjave oči. Na nogah ima preostre in dolge kremlje, s katerimi napada žvižgajočega človeka. »Koreža« ne morejo trpeti, zvezdna luč pa jim ni zoprna; zvezde jih opominjajo prihodnje sreče v nebesih, korež pa grozovitega ognja v peklu. (Slov. gorice.)

IV. Kdor Movje krsti z vodo iz bistrega potoka, reši duše, ker jih je krstil. (Sv. Jurij ob Ščavnici.)

V. Movje ugašajo pastirjem ogenj in strašno šumijo po zraku. Ako je kateri pastirjev srčen in vrže suknjo nanje in jih močno pritiska, reši duše nekrščenih otrok; to so namreč Movje. A pomagaj Bog tistemu, ki ga premagajo: na drobne kosce ga raznesejo. (Sv. Ana na Krembergu.)

VI. Otroci, ki umro pred krstom, letajo po zraku kot takozvane Žive in sila žalostno kričijo. (Ločnica na Pohorju.)

VII. Hudourniki so tudi taki ptiči, a ne tako hudi kakor Movje. (Jarenina.)

90. Svareče živali.

I. Bilo je na sv. Vincenca dan, ko se ptiči ženijo. Globok sneg je še ležal nad zemljo, ko pokliče gospodar borne koče pod Kriško goro svoja sinova: »Pokonci, lenuha, gremo v goro po drva, da mraza ne poginemo!« Fanta ugovarjata, da danes ni dober čas, ker je sv. Vincenca dan, toda oče ostane pri svoji misli: »Kaj mi pomaga sv. Vincenc, on me ne varuje mraza.« Navežejo si krplje na noge, vzamejo orodje in se napoté na Kriško goro, ki je soseda visokega Storžca. Trojica pride do prvih grmičev; nasproti jim prileti drobna ščinkovka, se spusti na grmič in milo zaščinklja: »Vincenc, Vincenc!« Spet ustavljata sinova očeta: »Vrnimo se vendar, ščinkovka nas svari, danes je sv. Vincenc, ne smemo na delo!« A zastonj so bile vse besede, oče se ne da pregovoriti. Ščinkovka odleti in otrese grmič za seboj — v tem hipu pa pridrvi s hribov velikanski plaz in zginil je oče s sinovoma. Ko je skopnel spomladi tisti kup snega, so našli Križani trupla treh ponesrečencev.

II. Pred davnim, davnim časom je bilo veliko bolenjé! Taka kolera je bila, da je malo ljudi pri življenju ostalo. Človek je bil kar živ in mrtev. Tako mrtje je bilo, da nas Bog obvari! Prišla pa je velika ptica, je pa imela sedem mrtvaških glav na repu, na vsakem peresu po eno, pa sedem jih je bilo. Tista ptica je začela v Dobrli vasi zjutraj na cerkveni prag hoditi. Je pa pravila ljudem: »Piberc jej, piberc jej, piberc jej!«

Ljudje so si mislili, da mora to nekaj pomeniti, pa so začeli piberc kopati in so piberc jedli: niso več mrli, tista ptica jih je rešila.

III. V Črenšovcih je živel kmet, ki je pri delitvi ociganil svojo »bratjo« in si tako na krivičen

način prisvojil nekaj denarja. Radi tega mu pa vest ni dala miru; neprenehoma ga je nadihovala, naj krivico poravna. A on tega ni učinil. Da bi vest utišil, je dal postaviti poleg vasi križ, na križ pa ni dal »vseči« bratjino, temveč svoje ime. Ko je bil križ postavljen, je mislil mož, da je sedaj dobil mir. Pa se je ukanil. Ko je začel plebanoš blagoslavljati križ, je priletel ptič, se usedel na bližnje drevo in začel peti: »Tô mô kriš — nê tvô!« Tô mô kriš — nê tvô!« In kolikrat je šel kmet mimo križa, je čul glas: »Tô mô kriš — nê tvô!«

91. Kaliga, huda ptica.

Ko sem bil še majhen deček in rad po gošči lazil, strašili so me mati s črno ptico Kaligo. Komur ona zapoje, ta še tisto leto umre. Kakšna je ta ptica, nisem mogel zvedeti.

92. Pes Marant.

Na Pohorju pravijo, če je kdo na smrt bolan, da nekaj klivče okoli hrama kakor pes Marant. Nekoč je čula zakonska žena, ki ji je mož ležal bolan, da laja Marant. Vsa razkačena, da bo morala zgubiti dragega moža, je pograbila puško in ustrelila v Maranta. Pa vzdignil se je hud vihar in je odnesel njo in moža in še celo hram čez planine, da sosedje niso mogli drugi dan spoznati niti torišča, kjer je še dan poprej stal hram.

93. Brezglavec.

Zvečer, ko se zmrači, ali rano, preden se zazori, je večkrat videti svetlo luč, podobno goreči sveči, ki leti z veliko hitrostjo in visoko nad zemljo. To je Brezglavec. Pravijo, da so Brezglavci duše tiste

preminule dece, ki je umrla brez krsta. — Nekoč se je neki Bratovčan, Vučák po imenu, rano v jutro vozil po spovednika. Ko pride iz vasi, je takoj začelo vse polno Brezglavcev siliti h kolesu. Bratončan se je zbal, pa je začel Boga moliti, a kaj, ko ni nič hasnilo; čim bolj se je križal, tem več Brezglavcev je prihajalo nadenj. Nazadnje se je pa razčemeril pa je začel psovati. Nato so koj zginili.

94. Svečniki.

I. Mnogo ljudi je videlo v Prekmurju »džilêra«, ki ponoči bega s svojim žarečim stolom po njivah in meri zemljo, ki jo je v življenju krivično razmeril. Največkrat ga vidijo v adventu, kadar gredo ljudje k zorjanicam. Včasi pre koga vpraša: »Ali imaš deseto špico?«

II. Pod lipo v Mežici, tik kapelice blizu šole, so nekdaj po krivem prestavili mejnike. Delavec, ki se je ponoči vračal iz gostilne, je videl, kako švigajo iskre od mejnika do mejnika. Slišal je stokanje: »Kam bi vtaknil?« »Kjer si izmaknil, tja vtakni!« se je odrezal delavec. Prvi glas je veselo odgovoril: »Rešil si me, Bog lonaj, Bog lonaj!«

95. Lučke v hribih.

Slovenec v Zilski dolini kaj rad opravlja svojo domačo pobožnost pod milim nebom; posebno ob sobotah po delopustu se često vidi vsa družina, kako z glasno molitvijo in kleče opravlja večerno pobožnost.

Neka družina, obstoječa iz gospodarja, gospodinje, osmerih otrok in hlapcev ter dekel, je baš dovršila zadnji očenaš, ko se je nad njimi prikazalo nekaj, kar je vse spravilo pokonci. Visoko v gor-

skih skalah, ki grozeče zro v dolino in ki jih ni mogel še nihče doseči, so začeli švigati sinji plameni proti oblakom. Sprva se je pokazal en sam visok plamen; ta se je razcepil in tedaj je bilo videti nešteto plavih zubljev, večjih in manjših, ki so letali sem in tje, kakor bi jih podil veter. To so bile uboge duše, ki jih je neki papež »panal« v to gorsko skalovje in ki jih sedaj goni skrivna sila sem in tja, dokler se ne spokore za svoje grehe.

96. Žena vidi Vedomce.

Kadar leto gre pod jésen, naglo migajo po travnikih in hostah nekake svetle, nenavadne lučke. To so ljudje, ki jih pri nas imenujemo Védomce ali Vedúnce. Ako jih sam rad ne motiš, ti nikdar ne store žalega; a s prižgano lučjo se jim ne primikaj! Pride li kdo s tako lučjo blizu njihovega prostora, je mahoma pri njem Vedomec ter udari najprvo po svetilnici, da jo raztrupa, in tudi človeka raztrga ali mu nahudi kako drugače. Največ jih leta zvečer, kadar se pooblači. Izdaleč ni drugega videti, nego luč do luči, ki brzo tekajo sem ter tam. Kdaj in kdaj se jih obilo strne v eno samo luč, a potlej se zopet razlete narazen.

Jeseni zvečer se je kmetica vračala domov iz bližnje vasi. Dobro hladno je že bilo in ženo je zazeblo. Dospevši do razpotja, ugleda nekoliko vstran velik ogenj. »Kakor nalašč, da se malo pogrejem,« reče sama pri sebi in zadovoljna krene k ognju. A jedva noge dene s prave poti, že se ogenj razkropi na drobne lučce, kakor da ga bi bil kdo raztepel. Kmetica zavpije: »Sveti križ božji!« in v strahu pobegne. Potlej je doma pripovedovala, koliko je videla »Vedomcev«, ki so se takoj razprhnili, čim se jim je približala.

97. Vampirji.

I. Še sedaj pripoveduje malne vsa ižanska zemlja in vse barje o kmetu Žirovcu, ki je nekako pred petdesetimi leti umrl v Tomišljem pod goro »Korimom«. Žirovec je bil dobro bogat in razumen mož, a povampiril se je bil po smrti — ali bil je Vedomec, kakor imenuje barjan takega človeka... Iz Tomišljega se pokopavajo k svoji župni cerkvi na Igu, kamor je bil nesen tudi Žirovec. Ali kaj se je skoraj potem zgodilo? Začel je ponoči vstajati iz groba ter hoditi k ženi v Tomišlje spat, kakor poprej, dokler je živel. Še do današnjega dne niso pomrli starci, ki so ga znali in često videvali, kako je blizu svoje hiše na kamenu sedel, obuvaje eno edino nogavico. Kakorkoli jo je izkušal natekniti, bodisi na desno ali na levo nogo, vselej mu je služila napak in zato je vselej zlovoljen zamrmral: »Ni prava noga.« Kasno zvečer je bil nekdaj prišel tudi k sosedovim na pod, kjer so baš vejali omlačeno žito, in pogovarjal se je tam, kakor živ človek. Dasi sosedom ni storil nič žalega, vendar so se ga povsod bali, čemur se nihče ne more čuditi. Zato sta ukrenila golski in ižanski župnik, temu Volkodlaku ustaviti rabo. Odkopali so mu grob ter so mu z glogovim kolom predrli telo skozi srce in jamo potlej spet zasuli, kar je videlo več ljudi. Odsihdob ga res nikdar več ni bilo v Tomišlje k ženi, ki je baje naposled, sirota, zblaznela od strahu in žalosti. — Pravijo še, da je Volkodlak, ko so mu kol zasajali v srce, zaklical: »O, zdaj ste me pa ujeli.« Žena je porodila Vampirju otroka.

II. Premrl je po Notranjskem zelo običen priimek, a poleg tega je znana tudi premrlóva kri, premolóva kri, premrova kri; vse troje se sliši v Rihenberku, a pravôtno je samo prvo. Na Zemonu pri Notranjski Bistrici se to zove prilogova kri. Če

ljudje zjutraj na kakem potu najdejo kos ruse ilovice, mokre od rose, govore, da je to kri, ki so jo izbljevali »Vedomci«. Napivši se človeške krvi, se Vedomci ponoči često stepo med seboj, najrajši na kakem razpotju in o takih prilikah baje mečejo popito kri iz sebe. Kadar letajo ponoči vešče po vzduhu, ljudje govore: »Vedomci se tolčejo.« — Premrl pomeni to, kar otrpel: Vampir res leži v grobu le otrpel, ker iz njega hodi živim ljudem kri izpijat. A kaj si je prilog? Mogoče »incubus«, kar je zopet isto kar vampir.

III. O Volkodlaku pravijo, da se rodi v oblačilu in če ga ne rešijo, da postane Volkodlak. Pa da mu morajo košček tistega oblačila všiti pod ramo, ali pa mu dati žlico v usta, da jo gloje: tako ga rešijo. Pa kadar umre, da ga morajo na zobe položiti, ali pa mu denejo nov cvek pod jezik.

Čez praznike da se ne sme pustiti gnoj na njivi, ne da bi ga podorali, ker sicer leži za njim Volkodlak in čaka Krstnika s tistimi šibami, ki jih puste drugi orači na njivah, da ga z njimi pretepe.

IV. Pravijo, da je neki berač prišel v vas in prosil povsod prenočišča, a zastonj. Zato je šel pred cerkev spat, a ponoči ob enajsti uri se mu je prikazal Volkodlak in ga vprašal, kaj tukaj dela. Berač mu pove, da si je moral tukaj najti prenočišče, ker ga nihče ni hotel vzeti pod streho. Nato mu reče Volkodlak, naj gre z njim, in berač uboga. Volkodlak pobere na pokopališču tri kamne in gresta v vas. Ko prideta do prve hiše, vrže en kamen čez krov, pa se oglasi pes pri hramu in Volkodlak pravi: »Tukaj ne bo nič, pojdiva dalje.« Prideta do druge hiše in Volkodlak vrže drugi kamen, pa se oglasi kokoš pri tistem hramu in Volkodlak reče: »Tukaj tudi ne bo nič.« Prideta do tretje hiše in vrže kamen, pa se ni nič oglasilo. »Tukaj bo,« reče Volkodlak in vstopita v hišo. V kuhinji

zanetita ogenj pod kotlom, ki je visel nad ognjiščem; družina ga je namreč pozabila zvečer sneti in zato je šel Volkodlak v tisto hišo. Berač je polagal na ogenj trske in se grel, Volkodlak pa je šel v sobo, kjer je spala družina. Kmalu se je od tam začulo stokanje in ječanje: Volkodlak je pil gospodarju kri. Kmalu prinese iz sobe gospodarjevo kri; tako krv imenujejo »prlogovo«. Vrže jo v kotel kuhat. Ko jo skuha, sname kotel proč pa začne jesti in ponudi tudi beraču; a berač ni mogel niti pokusiti te stvari. Ko ga spremljevalec le sili, se začne berač delati, kot da používa, a skrivaj jed stavi v nedrije. Vse sta opravila in Volkodlak začne: »Ko bi gospodar od teh pen, ki so v pepelu, dobil vsaj toliko, kolikor za nohti ostane, bi ozdravel.« Potem zakopljeta ogenj in se vrneta.

Drugo jutro gre berač v tisto hišo pa začuje že od zunaj jok. Stopi v vežo, kaj je? Gospodar je na naglem obolel, da se ne gane. Berač vpraša, ali sme k bolniku. Dovolijo mu in on mu da nekaj tiste krvi: gospodar je ozdravel. Potem so baje Volkodlaka odkopali, pa da se je v grobu zarežal in rekel: »Da sem vedel, da boš povedal, bi te bil sesul kakor ‚sončji' prah!« Pravijo tudi, če Volkodlak ne dobi kotla nad ognjiščem, da gre vendar tudi brez njega kuhat; preden pa leže nazaj v jamo, da vrže kri iz sebe in jo založi z zemljo.

V. V Beli Krajini so še pred nekaj leti na poseben način pokapali mačehe. Ko so jih polagali v rakev, so jim devali pod jezik kak denar, star groš, desetico, dvajsetico, ali tudi krajcar. To pa zato, ker bi sicer vstala iz groba Vidovina ali Ris, ki bi uničil ves rod. Risa poznajo tudi na vzhodnem Štajerskem. Stanku Vrazu je pripovedovala njegova mati tako strašno povest o Risu, da so se mu ježili lasje.

VI. V tržaški okolici pripovedujejo, da se je ponoči peljal voznik mimo pokopališča. Kar zagleda ob cesti belega človeka, ki je razkopaval zemljo. Strahu trepetaje se voznik prekriža in požene z bičem konje v dir. Ko se vendar iz radovednosti ozre, vidi, da tisti človek dirja za njim. Tira hitreje in hitreje, ali le prekmalu mu je bela pošast za petami. Že skoči na voz, ki je baš drevel mimo križa ob cesti, a v tem trenutku se zopet zgrudi na zemljo. Zdaj se je voznik domislil, da je ta pošast bila Striga, ki pa zgubi pred cerkvijo ali križem svojo moč. Bogu se zahvali, da ga je čudovito otel. Drugi dan so našli cesto pred križem krvavo. Na pokopališču je bila na onem mestu zemlja razrvana. Skazalo se je, da je bil tam pokopan nespokorjen morilec. Izkopali so njegovo truplo, in čuda! bilo je nepokvarjeno.

VII. Volkodlak je, kakor Movje, največji sovražnik ognja. Neki pastirček si je kuril blizu britofa, ki so na njem pred kratkim pokopali hudodelca. Ponoči vstane hudodelec iz groba — postal je namreč Vampir. Plane proti ognju, ga razkopa do zadnje iskre, nato iztrga fantiču srce in jetra in jih požre. Drugo jutro so našli tam razmesarjeno truplo pastirčkovo.

98. Preminoli Iževkovčan.

V Iževkovcih je živel nedavno neki pozojen kmet, Vojkivič po imenu, ki si je na grešen način spravljal bogastvo. Ta človek je namreč, da bi imel večjo srečo pri živini, shranil božanstvo (hostijo) v štalo. Radi tega je imel tako lepo in močno blago, da ji v vsej okroglini ni bilo para. Kobile so dobivale vse širom prvo premijo in so bile tako krotke, da kočijažu nikoli ni trebalo ne biča ne držanic. Srečen je bil ta kmet, prav srečen, samo da ga je

smrt naglo in nepripravno pozvala s tega sveta. Zavoljo svojega grešnega početja pa ni našel v grobu pokoja. Že na karmini je včasi našel hlapec, ko je šel v pivnico po vino, umrlega gazdo sedečega na gantarjih poleg lagva. Ko so pa karmine opravili, ga je zapazila sneha. Visel je na jegnedi v kuhinjski torbi in se ujckal. Zatem je prišel skoro sleherno noč domov, pa je česal kobile in jim polagal do polnoči. Če je prišel kdo v takem hipu v hlev, je preminoli pognal vanj kefo ali čohalo. Domači so bili seveda v velikem strahu, pa so dali, naj se bere maša za gospodarjev dušni mir. Res je plebanuš služil mašo, ali ko je hotel povzdigovati, se mu je hostija v rokah vnela in takšen strah ga je obšel, da je pobegnil iz cerkve. Še dolgo je hodil preminoli kobile česat in jim polagat.

99. Žareča čreda v Muzgah.

Pred leti, pravijo stari ljudje, se je prikazovala v Muzgah v Prekmurju čudna prikazen. Neki preminol ovčar je namreč tam pasel žareče ovce. Večkrat se je videla tropa drobnice, ki je bila vsa v ognju in se je pasla po travniku. Če se je malo raztepla, je pridirjal nad živali žareč pes, ki jih je med strašnim lajanjem spet skupaj zavrnil. Ta ovčar, ki je bival za svojega življenja z neko žensko v ovčarnicah, je pre zagrešil strahovit greh. Nekoč pa je bil nevarno bolan in se je pri tej priliki spovedal tega velikega greha. In spovednik mu je naložil tako pokoro, o kakršni se še nikoli ni slišalo. Zapovedal mu je namreč, da mora sam sebe živega sežgati. Ovčar je ubogal, je šel v ovčarnico, kjer je bila zbrana njegova tropa. Sredi med ovcami si je napravil ležišče v slami in je pod seboj zažgal. Ona ženska je pa to opazila in ga je hitro potegnila iz ognja. Ovčarju je sicer rešila za par dni živ-

ljenje, ovce in pes pa so z ovčarnicami vred zgoreli. Za nekaj dni je umrl tudi ovčar. Ker pa je radi njega toliko nedolžne živine poginilo, je hodil še dolgo časa strašit. Še dolgo se je prikazoval po Muzgah in so ga slišali ponoči, kako je žvižgal ovcam.

100. Dvakrat na svetu.

V Prekmurju pripovedujejo, da je neka mati, ki je imela malo detece, obolela in umrla. Težko se ji je bilo ločiti s tega sveta, ker se ji je dete preveč smililo, ki ga je morala tako malega zapustiti na svetu. Iz velike ljubezni, ki jo je imela do deteta, ni ostala v grobu, marveč je vsako noč prihajala domov. Zvečer, kadar se je stemnilo, je bilo takoj slišati, da je preminola pri zibeli in da nadaja detetu. Mož jo je zelo ljubil, dokler je živela; zdaj pa, ko je bila že preminola, se je je vendarle bal. Gre torej spraševat kaplana, kaj naj stori? Kaplan mu je velel, naj si naprosi šest močnih dečkov in če preminoča zopet pride, naj jo primejo in ne izpuste iz rok. Tako je mož storil. Zvečer je prišlo šest močnih dečkov pa so čakali pokojnico. Posveta niso ugasili, ampak so poveznili velik lonec nanj. Za kratek hip začujejo, da pri zibeli nekaj giblje. Eden dečkov urno vzame lonec s posveta in kaj so videli? Pokojnica stoji pri zibeli pa nadaja detece. Najprej jo je prijel mož, za njim pa še šest dečkov, pa so jo držali prek polnoči. Pokojna bi bila rada ušla nazaj, pa ni mogla. Minula je ura, ko morajo mrtvi nazaj v grob; šele tedaj jo spuste. Tako je ostala ženska na tem svetu, pa je živela še sedem let, samo da nikdar več ni bila vesela. Nekoč jo je mož vprašal, zakaj je zmerom tako žalostna. Odgovorila mu je: »Ti si temu vzrok. Jaz bi ti kljub temu zdojila otroka, če me tudi ne bi bil tu ustavil. Zdaj bom pa morala še enkrat prestati smrtno grozo.«

101. Torek in četrtek.

V neki župniji Dolnjega Rožaka ob vznožju Karavank imajo kmetje navado, da praznujejo torkov in četrtkov večer s tem, da ne predejo več po večerji. Zakaj imajo to šego, pove naslednja povest. V neki samotni koči v hribih sta živela mož in žena in se držala šege, da je šel kolovrat ob teh dneh po večerji počivat v kot. Nekoč je postalo možu slabo in ko se je približala noč, je ženi izdihnil. Do sosedov je bilo daleč in žena je oskrbela mrliča sama, kakor je pač šlo: umila ga je, preoblekla in položila na posteljo. Sedela je poleg njega in molila, ker se mrličev ne sme puščati samih. Približa se ura duhov. Naenkrat se zgane mrtvec in spregovori: »Ljubezen je minila, zvestoba je minila, idi, žena, po ljudi.« In se hoče zravnati pokonci. Ona pa pravi: »Nikamor ne grem, samega te ne pustim.« Za nekaj časa spet spregovori mož iste besede: »Ljubezen je minila, zvestoba je minila, idi, žena, po ljudi. Idi takoj, ali pa te raztepem na solnčni prah.« Žena mu odgovori, da ne gre nikamor. Postajalo ji je vroče in mislila je, kako se bo to končalo. Spet se je začel mrtvec gibati, kar se odpro vrata in v sobo stopi velik nepoznan mož, noseč v roki leskovo samorasel. S to šibo ošvrkne mrliča, ki se je skušal vzravnati v postelji, nakar se pokojni spet uleže. Čez nekaj časa je prišlo spet življenje v njega. V tem hipu stoji v sobi drug neznan mož, istotako z leskovo šibo v rokah, in tudi on ošvrkne mrtvega in ga spravi k pokoju. Tako sta stražila ta dva možaka mrliča in sta ga šeškala enkrat eden, enkrat drugi, kakor hitro se je ganil. Ko je pretekla ura duhov, sta se obrnila k ženi, ki je stala vsa otrpla od strahu v kotu, in ji rekla: »Midva sva Torek in Četrtek, ki

jih ti tako marljivo častiš. Prišla sva ti na pomoč, ker sicer bi te bil raztrgal tvoj mož na drobne kosce, ker ga nisi ubogala.« Nato izgineta.

102. Mrtvaški ljubec.

I. Vaški fant in vaška dekle sta se že precej časa ljubila. Kar potrdijo fanta ob svojem času v vojake in moral je na vojsko. Težka jima je bila ločitev, pa ni moglo drugače biti; fant je moral iti. Pri odhodu pa ji za trdno obljubi, da čez leto in dan gotovo pride, živ ali mrtev, brez razlike — in določita še kraj, kje se snideta.

Ljubček je bil na vojski ubit. Leto se izteče. Ljubica čaka in čaka — dragega ni! Pride noč — njega ni! Dekle ne gre spat, temveč zaveže si culico in ga gre čakat na odmenjeni kraj. Ko je tekla zadnja ura pred polnočjo, pride njen ljubček na belem konju. Reče ji, naj sede na konja. Ona stori tako brez ugovora in konj zdirja. Jezdila sta čez devet dežela. Vpraša jo, ali jo je kaj strah? »Kaj me bo strah, saj sem pri tebi.« Tako dospeta po dolgem potu do pokopališča. Tu se ustavi jezdec, razjaše in ona za njim. Povede jo do praznega groba in pravi: »Tu je moje domovanje, ljubica, le skoči noter.«

Ona je vendar imela še toliko milosti, da je le culico vrgla v jamo. Ljubček je pa menil, da je skočila deklica v grob, pa poskoči še on in grob se zasuje. Deklica je v smrtnem strahu zbežala odondod. Konci pokopališča je bila mežnarjeva hiša in v to plane. Žive duše ni bilo notri, le mrlič je ležal sredi hiše na odru. Dekle zleze za peč. Kmalu pride mrtvaški ljubček na okno trkat: »Mrtvâc, vrzi živega ven!« Tako potrka trikrat. V tretje se mrlič vzdigne in pravi: »Daj mi mir!« Oni pa le trka in trka. Iznenada se mrlič dvigne in plane

nad pošastnega ljubčka. Dolgo se mečeta, pa nobeden ni mogel drugega premagati. Zdaj pa zapoje petelin in takoj se izpustita. Mrlič gre leč na oder, pošastni ljubec pa v svoj grob.

Drugo jutro pridejo ljudje v hišo, najdejo dekleta za pečjo in se začudijo, odkod je prišla. Govorili so čisto drug jezik, da jih prav nič ni umela. Ker ni vedela, kam iti, je ostala tam in mežnar jo je vzel za deklo. Sedem let je že služila pri mežnarju, ko gre nekega dne na pokopališče travo žet. Kar zagleda na grobu svojega ljubčka jajce, ki ga je tam kura znesla. Gre ga pobirat; ko se pa s prstom tal dotakne, se prime mezinca koščica — nikakor je ni mogla odstraniti, tako trdno se je držala kože. Gre domov, pokaže mežnarju in on gre z njo k fajmoštru. Gospodu se zdi ta stvar zelo čudna, vzame mašne bukve in gre z deklo na grob molit. Med molitvijo se pa oglasi koščica na prstu ter pravi: »Ne odtrgam se prej od prsta, dokler tega dekleta ne spravite čez deveto deželo, odkoder sem jo dovedel. Prej tudi ne morem biti zveličan.« Fajmošter zdaj pošljejo dekleta čez deveto deželo domov in kost je odpadla. Doma niso vedeli, kam je deklica prešla, in nemalo so se čudili, ko jo ugledajo čez toliko let. Vpraševali so jo, kaj se je dogodilo, ona pa je le malo govorila in je kmalu potem umrla.

II. Onstran Mure v neki mali vesici sta se zaljubila mladenič in devojka in se s prisego zavezala, da drug drugega nikoli ne ostavita. Za nekoliko dni pa je mladenič dobil zapoved, da mora iti na Taljansko v krvavi boj; tam ga je kaj kmalu ubila sovražna krogla. Njegovi pajdaši so pisali devojki domov, kaj se je z njim zgodilo. Devojka je pismo prečitala in rekla: »To ni istina; če bi bil mrtev, bi že prišel do mene.« Še tisto noč

je prišel ob deseti uri mladenič v vojaški obleki po devojko. Konja je pustil zunaj, sam pa se je pokazal v hiši in rekel svoji deklici: »Ljuba moja, hajd na konja!« ... Oča in mati sta jo ustavljala, naj rajši ne gre z njim, ona pa je le silila, češ, da brez dragega ne more živeti. In res se je odpravila nazadnje z njim. Sedla sta na konja in poletela dol proti Taljanskemu. Ko sta bila že precej daleč, je mladenič vprašal devojko: »Mrtvec trdno konja jaše; ljuba, te ni strah?« Devojka mu ni dala odgovora. Za časek jo vpraša drugič: »Mrtvec trdno konja jaše; ljuba, te ni strah?« V divjem diru sta dospela na Taljansko ter zavila na neko pokopališče. Hipoma je nastal silen vihar. Mladenič tretjič vpraša devojko: »Mrtvec trdno konja jaše; ljuba, te ni strah?« Devojka je nato skočila s konja pa se hitro skrila v mrtvaško kočo, kjer je ležal mrtvec na odru. Kmalu je bil tudi mrtvi mladenič pri koči in se oglasil: »Ti, mrtvo telo, daj mi živo ven!« Mrtvec se je že vzdigoval, da bi mladeniču ustregel, a deklica mu je velela: »Ti, mrtvo telo, počivaj!« Jokaje ponovi mladenič svojo prošnjo: »Ti, mrtvo telo, daj mi živo ven!« a spet je velela deklica: »Ti, mrtvo telo, počivaj!« Ko je hotel mladenič tretjič ponoviti svojo prošnjo, je pa že pretekla ura, ob kateri se morajo preminoli povrniti v grob. Mladenič se je vrnil v svoj grob, devojka pa je ostala čez noč v mrtvaški hišici. Drugo jutro so prišli pokopiči in so se nemalo začudili, ko so ugledali tujo deklico pri mrliču. Možje so dekletu dopovedali, kje je, tega pa ji niso mogli reči, v kateri kraj naj bi šla domov. Zato je morala tam ostati. Ponudila se je plebanošu za deklo in on jo je vzel. Nekega dne je šla na pokopališče travo brat. Baš ko je kosila pri grobu, kjer je bil pokopan mladenič, se je pokazala iz groba roka, pa jo je prijela za des-

nico in je nikakor ni hotela več zapustiti. Prišli so mašniki in molili nad njo, toda zastonj! Roka preminolega se je je še vedno oklepala.

Nato pa je plebanoš začel izpraševati devojko po njenem prejšnjem življenju in tedaj mu je razodela, kaj je bilo med njo in mladeničem, ki spava tu pod rušo. Duhovnik jo je zvezal s pokojnim zaročencem in dal poročencema svoj blagoslov. Pri tej priči se je grob odprl in požrl devojko, da je ni bilo več videti.

III. Mlad fant je moral v vojake. Imel je pa zvesto ljubico in tej je prisegel, da se vrne nazaj, če ne živ pa mrtev. Nasprotno mu je dekle obljubilo, da se ne bo možilo, dokler se on ne vrne. Vojska je bila že davno minila ali fanta le ni bilo in ni bilo nazaj. Dekle je žalostno premišljevalo, kaj bi se bilo moglo njenemu ljubemu pripetiti. Neko noč sliši, da je zapel zvonček pri hišnih vratih. Mati, ki je spala z dekletom v isti sobi, je hotela pogledati, kdo tako pozno zvoni. A dekle ji reče, da je to njen posel, in steče naglo po stopnicah v vežo. Ko odpre vrata, zagleda ljubega pred seboj in vzklikne od veselja. Ljubček, ki je bil prijezdil na konju, reče dekletu, naj se hitro odpravi in gre za njim, ker se imata še nocoj poročiti. Dekle veselo zleti v sobo, se naglo odpravi in zbere vse svoje vrednosti, zavije jih v ruto in dene pod desko. Nato se vrne k svojemu dragemu. Ta jo posadi za seboj na konja in zdirja v divjem teku iz vasi na plano. Jezdita mimo vasi in pokopališč. Spotoma ogovarja ljubček deklico: »Mrtvec trdno konja jaše; ljuba, te ni strah?« Dekle mu je vedno odgovarjalo, da je ni strah, saj je on pri njej, mrtvih pa da ni treba buditi. Dospeta do pokopališča, se ustavita in skočita raz konja. On ji reče, prazen grob kazaje: »Tu je moje domovanje, ljubica, le noter skoči.« On

sam stori tako in jo zgrabi za predprt, da bi jo potegnil za seboj. Predprt pa se utrga in dekle od straha zbeži v mrtvaško hišo. Žive duše ni bilo notri, le mrlič je sredi hiše ležal na odru. Kmalu pride mrtvaški ljubček trkat na okno. »Mrtvec, vrzi živega ven!« Že se je mrlič vzdigoval, da bi izpolnil fantovo željo. A ona veli: »Ti, mrtvo truplo, počivaj!« Toda iznenada se ljubček pokaže v sobi; a tudi mrtvec vstane z odra in se zgrabita, pa nihče ni mogel premagati drugega. Zdaj pa zapoje petelin in takoj se spustita: mrlič gre leč na oder, mrtvaški ljubec pa v svoj grob, prej pa še reče: »Ako se hočeš domov vrniti, na cesto pej, na zvezde glej in ne boš zgrešila pota.« Ko se je dan storil, se napoti dekle proti domu. Ali šele čez dolgo časa je prišla nazaj. V tem se je bilo doma že vse izpremenilo in nihče je ni več spoznal. Šla je k duhovniku in ta ji pove, da se je bilo pred dolgo leti neko dekle zgubilo iz svoje lastne hiše. Pa tudi duhovnik ji ni veroval, da bi bila ona tista izgubljenka. Vrne se zopet na svoj dom in zahteva, naj jo pustijo v sobo, kjer je nekdaj spala. Tu je izvlekla izpod deske svoje nekdanje imetje, in tako so se prepričali, da je ona tukaj res domača in smela je ostati. Toda ni živela dolgo.

103. Prelita kri zahteva maščevanje.

V mračni sobi gostilne, ki je stala na Ptujskem polju, je sedel pred davnim časom mož v romarski obleki. Pred seboj je imel vrček ljutomerca. Ko je svoje popil, je potegnil izpod romarskega plašča dobro rejen mošnjiček in iskal tako dolgo, dokler ni našel dosti velikega novca. »Ali greste daleč?« vpraša neprijazni krčmar, požirajoč s pohlepnimi očmi romarjevo mošnjo. »Daleč, daleč!« odgovori romar,

»namenjen sem v obljubljeno deželo. Pot je sicer težavna, toda kdor je imel pogum grešiti, mu ne sme tudi biti nobena pokora pretežka. Pa z Bogom!« Zgrabi za palico ter gre po neki stranpoti proti bližnjemu gozdu. Bil je Blažev dan; solnce, ki je prej svetilo in poklicalo spečega medveda iz zimskega brloga, se je bilo proti večeru spet skrilo in mrzel zgorec je bril s Pohorja. Debela snežna plast je pokrivala polje. Romar dospe do gozda in tamkaj zgine. Proti večeru so slišali prebivalci bližnjih vasi čist in mogočen glas zvona, kakor se začuje večkrat, če se spreminja vreme. Ugibali so, odkod ta glas; mogel bi biti od Sv. Barbare. Toda ta zvon se je glasil drugače. Venomer so slišali poljanci ta glas in si niso mogli razložiti, odkod prihaja. Šlo je proti pomladi, ko je potovala večja truma ljudi skoz tisti gozd, kjer je bil zginil samotni romar. Ko pridejo do nekega razpotja, se hipoma zopet oglasi tisti zvon jasno in določno. Trikrat pozvoni, ljudje se spogledajo, kaj je. Oziraj se naokrog in odkrijejo za nekim grmom človeško truplo, odeto v romarsko haljo. Snežna odeja je bila dotlej prikrivala, da je bil tukaj ubit tujec. Na glavi je imelo truplo, ki mu gniloba še ni mnogo škodovala, zevajočo rano. Spet in spet se je oglašal zvon, ko so si delali ljudje iz vej nosilnico za silo in nesli truplo v vas. Že so imeli gozd za seboj in pot jih dovede mimo one krčme na samoti. Ko stoje pred hišo, zvon hkrati obmolkne, kot bi to nekaj pomenilo. Kmalu je bil krčmar, ki je mislil, da so prišli gostje, zunaj. Ko tako iznenada zagleda mrtvo truplo, se zgrudi na tla ter prizna, da je on ubil tujca. Ko so nesli romarja k zadnjemu pokoju, se je znova oglasil zvon. Morilca so spletli na kolo, in tedaj se je oglasil zvon poslednjikrat — prelita kri je bila maščevana!

104. Grmade.

I. Na Spodnjem Štajerskem se je ohranila tu in tam med Slovenci častitljiva stara šega, ki ima svoj izvor v najstarejših naziranjih slovanskih. Znano je, da so nanosili Slovani na grobove svojih junakov velikanske mogile. Na enak način časte Slovenci še sedaj spomin tistih, ki so zgubili življenje po kakem nesrečnem naključju ali jih je pokončala morilčeva roka. Take spomenike najdemo povsod po gozdovih in na samotnih potih. Na ono mesto namreč, kjer je padel popotnik v prepad, ali je bil ubit od razbojnikov, ali ga je doseglo tajno maščevanje, vrže prvi mimoidoči nekaj kamenčkov, da se duša pokojnega ne bi vračala iz groba. Ker je ta vera splošno razširjena in opravi vsakdo, kdor pride mimo, to delo, narastejo ti kupi sčasoma do dokajšnje veličine. Groza obhaja popotnika ob teh grmadah, ležečih kje v divjem gozdu ali pa na vdrtih bregovih kake ložnice. Zdi se, kakor da nam kličejo: »Sta, viator, ora pro me!« Nihče ne pojde mimo, ne da bi posvetil neznancu, ki ga je tu dočakala smrtna usoda, nekaj trenutkov razmiselka.

II. Ob poti k Sv. Jedrti (pri Savinjski Ložnici) se polagajo veje, šibice, storži in drugo na kup, ki se potem prilično zažge. To je grmada, ki se dela na spomin stari Mariljki. Šla je neki od vinograda, pa so jo ondi razbojniki usmrtili pa oropali. Ker je torej storila ta ženska naglo smrt, ki nanjo ni bila pripravljena, se zažiga omenjena grmada, da najde njena duša pokoj. Ker je to mesto v gozdu, plaši se posebno mladina in nikdar ne bi šla mimo brez kakega dodatka, ki si ga je bila že prej pripravila. Pa še potem jo ulijejo drug za drugim, da se kar prah vzdiguje za njimi.

105. Strah v rakičanskem gradu.

V davnem času — tako pripovedujejo stari ljudje — je moral rakičanski grof večkrat pobegniti z grada, tako strašna dela so se tam dogajala. Skoro vsako noč ob enajstih je nastal silen ropot, nato pa se je vselej pokazalo nekaj groznega. Grof ni znal, kaj naj naredi. Nazadnje je zvedel, da živi na vasi neki pobožen mož. Tega da grof pozvati v grad in ga za božjo voljo prosi, naj tri noči spi pri njem. Siromak je privolil pa je ostal v gradu pri grofu. Zvečer sta se grof in siromak dolgo pogovarjala in čakala, kaj se bo zgodilo. Okoli desete ure sta šla v postelje. Ko sta zmolila večerno molitev, je takoj nastal silen ropot. Po ropotu pa sta se pokazali dve grdivi laloki (= čeljusti, goltanec). Ena zgoraj v hiši, druga pa spodaj. Siromak je nato tako vzdihnil: »Gospod Bog, saj naju moreš vzeti tudi z manjšim strahom!« Na te besede sta laloki zginili. Drugo noč pa se je prikazal močen, velik človek, ki je prinesel mnogo nožev pa jih je položil na stol. Siromak je zopet vzdihnil: »Gospod Bog, saj je en nož zadosti, če naju hočeš skončati.« Na te besede je preminil človek z noži vred. Tretjo noč pa je nastal tako velik ropot, da sta oba, siromak pa grof, vsa odrevenela. Ko pa je ropot minil, se je zaslišalo milo jokanje. Siromak je sedaj vprašal: »Če si božje stvorenje, povej nama, kaj želeješ?« Nato sta dobila odgovor: »V tem gradu so spravljeni penezi, ki so bili zadobljeni po krivici. Te peneze treba med siromake razdeliti.«

Drugi dan je dal grof ves grad pregledati in so našli v pivnici kup penez. Te peneze je grof razdelil siromakom, pa je imel nato mir v gradu.

106. Strah v lotmerškem gradu.

Blizu Lotmerka je grad, v katerem so se nekdaj godila tako strašna dela, da se nihče ni upal v njem bivati. Nazadnje gre neki novomašnik s tremi gorečimi svečami v grad in tam Boga moli. Ko ura odbije enajst, se dvigne po gradu strahovit hrušč, kakor bi razsajal najhujši vihar. V tem se prikaže človek, ves obdan od žarečih plamenov. Novomašnik ga vpraša: »Kaj želiš, da ti spolnim?« Ni dobil nobenega odgovora; zato je molil dalje. Za nekaj časa se znova dvigne ropot, a že ne tako velik kakor poprej. Ropot prestane in v sobi se pokaže gospod, ki mu je visel iz ust dolg žareč jezik, s katerega so padali črvi. Novomašnik ga vpraša: »Kaj želiš, da ti spolnim?« Tedaj odgovori: »Ki pride za menoj, ti bo že povedal.« Za njim je res prišel človek, ki je bil že napol bel, pa je rekel duhovniku: »Ta grad je po pravici last neke dece, ki sedaj živi v siromaštvu v svetu. Moj dedek, ki si ga tu vsega žarečega videl, si je po krivici zasvojil ta grad. Oni, ki je prišel za njim in imel žareč jezik, je njegov sin, jaz sem pa vnuk. Če hočete, da nastane v gradu mir, morate spraviti grad nazaj v roke one siromašne dece. Tedaj se mi rešimo trpljenja, pa tudi deca bo srečna.« Duhovnik je poiskal otroke, čijih je bil grad po pravici, pa jim je pomogel do njihovega. Tako je rešil te tri preminole, ki zavoljo krivičnega imetka niso imeli miru med mrtvimi.

107. Preklesa.

Večkrat se ponoči čuje milo jokanje: to se zove »preklesa«. To jokanje si ljudje na več načinov razlagajo. Nekateri pravijo, da se hodi domov jokat dete, ki ga je mati sama iz življenja spravila. Drugi

pa pravijo, da hodi domov jokat preminoli, ki je za življenja učinil komu krivico, pa sedaj želi, da bi živeči za njega molili in poravnali njegov greh. Večkrat si pa drugače razlagajo to jokanje; pravijo, da se ima pri hiši, kjer se čuje jok, zgoditi kakšna velika nesreča.

108. Podmenki.

I. V starih časih je Vrag deco podmenjaval. Če je mož proklel nošenico, je imel Vrag do deteta veliko moč. Često se je zgodilo, da je tako dete odnesel in namesto njega podvrgel drugo. Kako pa so spravili pravo dete spet nazaj? Skuhali so kašo v lončku in poleg postavili tako veliko žlico, da dete z njo ni moglo v lonček seči. Nato so pa dete »naáli« (pustili, nehali) samo pri tem lončku na kakšnem skrivnem kraju. Ko je Vrag videl, da dete ne more jesti, ga je odnesel in vrnil pravo dete.

II. V Mežiški dolini je neka žanjica nesla otroka v zibelki s seboj na njivo. Ker je bila pridna, ji je šlo delo hitro izpod rok. Mislila je samo na delo, pri tem pa pozabila na otroka in pustila zibelko predaleč od sebe. Zato je zgubila oblast nad otrokom. Prišel je namreč Škopnjak, ki rad ukrade otroka in ga zamenja z drugim, s podmencem. Tudi tukaj je zamenjal otroka v zibelki in položil na njegovo mesto drugega, ki pa je bil, kakor se je skazalo, nekoliko bebast. Mati je spoznala, da ji je Škopnjak zamenjal otroka, ker je dete ležalo v zibelki ob vznožju. Nesrečna mati si je narezala na Marijin praznik tri mlade leskove šibe in z njimi tako dolgo tepla zamenjanega otroka, da ji je vrglo v zibelko njenega otroka nazaj, zamenjanega pa odneslo. Zraven pa je vpilo: »Jaz sem s tvojim otrokom tako lepo ravnal, ti si pa mojega tepla!«

109. Sojenice in Rojenice. Prekmurska sporočila.

I. Človeku se osodi vse njegovo življenje, ko se na svet rodi. Osodijo mu pa Sojenice, ki jih je troje. Nekateri pravijo, da prva sodi mladost, druga zakonsko življenje, tretja pa starost; drugi pa pravijo, da ena sodi veselo pa srečno življenje, ena žalostno pa nesrečno, ena pa smrt. Poslednja je vselej belo oblečena, oni dve pa rdeče, plavo ali drugače, tako da je barva njune obleke v skladu s sodbo. — Stara slovenska navada je, da na stol položijo vino, pogačo pa kolač kruha, kadar se dete rodi. To pa delajo zato, ker so Sojenice med rojstvom za stolom, pa čem bolje obložen stol najdejo, bolj srečno življenje sodijo detetu, ki se na svet rodi.

II. Sojenice sodijo človeške krivice. Dobile so nekdaj tatu, ki je ukradel pšenico in grozdje, a to je največji greh v očeh našega kmeta. Sojenice so ga obsodile, da je moral vsak dan trikrat preplavati Muro. Sred Mure je strašen pondirek. Tam ga je hotela grda, kosmata pošast prijeti in potegniti v globočino. Imel je pa pri sebi kipec Majke božje iz Bistre in tako je srečno prestal naloženo kazen.

110. Dečku je usojeno, da se bo utopil.

Nekoč je došel berač k hiši, kjer je bila pravkar porodila žena. Sede na klop pri peči in gleda proti mizi. Hipoma pridejo tri žene. Bile so čisto belo oblečene, na glavi so imele bele, velike robce in okoli vratu okrasje iz samih demantov, zlata in srebra; lica so bile okroglega: prekrasne žene, kakor Vile. Stopile so k mizi, vsaka je sedla za en vogel. Berač pa vstane od peči, sede k četrtemu oglu ter posluša, kaj se bodo pomenkovale te tri žene. Sedaj veli ena, naj odsodijo novorojenemu detetu, s kako smrtjo bo prešlo s tega sveta. Prva reče: »Ko dopolni osemnajsto leto, bo v veliki zimi

cepilo drva; tedaj dojde huda zver in ta ga požre.« Druga pristavi: »Ne bo tako, temveč vojak naj bo in naj umre tam v zimi.« Tretja pa reče: »Ne bo tako, ampak živi naj do dvanajstega leta in tedaj se naj utopi.« Nato velijo vse tri: »To dete bodi jako dober deček, da ga bodo prav radi imeli roditelji in drugi ljudje, a v dvanajstem letu naj umre.« Potem vstanejo žene in odidejo. Tedaj pa reče berač ženi, ki je povila dete: »Videl sem, da so došle Sojenice, ki so odsodile temu detetu, naj se utopi dopolnivši dvanajsto leto — in to se bo tudi zgodilo!« Odslej so starši vedno pazili na otroka, da ne pride kam do vode in da se ne utopi. Ko pa je prišlo dvanajsto leto, je vedno iskal vode, da se utopi, a je ni našel, ker so mu bili starši vedno na sledu. Deček pa je hodil v šolo in vsako jutro v cerkev streč mašniku. In prav tedaj, ko je stregel v cerkvi, je prišla zlokobna ura, ko bi se moral utopiti. Deček je vstal, šel k blagoslovljeni vodi, porinil glavo vanjo in umrl še tisto uro, kakor so mu bile odsodile Sojenice.

II. Tako se je nekoč narodilo dete na Stari cesti pri Lotmerku. Ko so mu prišle Sojenice sodit, je rekla prva: »To dete ne sme nikdar kruha jesti, zakaj niso nam pripravili kruha pšeničnjaka na mizo.« Druga je rekla: »To dete ne sme nikoli vina piti, zakaj niso nam pripravili vina na mizo.« Tretja je rekla: »To dete se mora utopiti, zakaj ti ljudje na Mikloševo predejo.« Tako se je tudi zgodilo. Ko je postal deček sedem let star, je gnal kobile na kopanje, oblečen pa je bil v robačah, ki so bile na Mikloševo napredene. Ko pride v vodo, mu začne hudo postajati; še bi mogoče ušel, ali so robače in breguše postale tako težke, da se ni mogel z mesta ganiti. Od tistega časa babe na Stari cesti ne predejo in prele več ne bodo.

111. Sojenice sodijo trojčkom.

V neki vasi so se isto noč narodili trije dečki. Rojenice so prišle sodit, kaj se bo kateremu v življenju dogodilo in kakšne smrti bodo umrli. Dvema so sodile, da se bosta utopila, enemu pa, da bo obešen. Ti trije dečki so bili vedno skupaj in nobeden ni nikamor šel brez drugega, kamorkoli so šli. Neko nedeljo se gredo kopat. Poskakali so drug za drugim v vodo. Ona dva, ki jima je bilo sojeno, da se utopita, res nista več prišla iz vode, sta se res utopila. Pridejo jih ljudje iskat, najdejo jih na dnu vode, pa jih polože na trato. Tisti pa, ki je bil na obešenje obsojen, je slišal nekaj o Sojenicah in se uleže med utopljenca. Počasi pridejo Sojenice; tedaj reče ena izmed njih: »Kako je to, da se je tudi ta utopil, ki smo ga obsodile drugače?« On pa je to vse slišal. Ko so odšle, je vstal in se podal po svetu. Bil je zelo zvest in svet ter nikdar ni nikogar z ničim razžalil. Ko je že dolgo hodil, pride k nekemu gospodu službe prosit. Ta ga sprejme v službo in pelje v hlev: gospod je imel jako lepe konje, pa mu reče, naj pazi nanje, da mu jih nihče ponoči ne poškoduje ali ukrade. Hlapec se je tega zvesto držal, ker se je bal gospodarja. Neko noč pa pride gospod sam skrivaj v hlev in tako tiho prebode s sulico najlepšega konja, da hlapec nič slišal ni. Drugo jutro vstane, pa vidi konja hudo ranjenega in napol mrtvega. Steče v hišo h gospodu, pa mu pove, kaj se je ponoči zgodilo. Ta mu reče, da mora zgubiti glavo ali biti kako drugače kaznovan. Gre ga tožit in stožil ga je tako daleč, da bi moral biti obešen. Že so ga pripeljali pod vislice, že so mu deli zanko okrog vratu, kar pridirja neki gospod in vpije že od daleč: »Stojte! Nedolžen je!« Tako je bil hlapec rešen vislic. Gospodar ga izplača in hlapec ga zapusti. Gre po svetu in pride do šume.

Sredi gozda so se poti križale in ni vedel, kam naj jo udari. Nazadnje se odloči za pot, ki ga dovede globoko v šumo. Tukaj mu pridirja nasproti jezdec na konju. Odsede pred našim popotnikom in ga prosi, naj malo podrži konja, češ, da ima nekaj opraviti. Naš popotnik prime za uzdo, oni pa odide. Kar prihrumi truma ljudi na konjih; ko ugledajo našega popotnika, mu reko: »Ali te imamo, tat? Ti bomo že pokazali konje krasti!« Pravi tat je bil tisti, ki se je skril v gozd. Primejo ga, potegnejo več vršičev skupaj, ga privežejo nanje za roke in noge, potem pa razpuste vršiče. Tako ga nedolžnega raztrgajo, kakor so bile odločile Sojenice, krivec pa je umeknil pete.

112. Sojenice prisodijo nevesto.

Blizu Rogatca je gora, ki se imenuje Boč. Tam še danes kažejo brlog, v katerem so bivale Rojenice. Hodile so prerokovat ob porodih, kakor, recimo, v naslednjem primeru. V neki bajti je živel star drvar z imenom Jože Čoh. Lepo je živel s svojo ženko. Nekega večera pride mladi graščak iz Strmola, ki je na lovu zgrešil svojega tovariša, in prenoči pri Čohu. Opolnoči porodi Čohova žena hčerko. Pridejo Rojenice in se ustavijo prav pod oknom, ob katerem je ležal mladi Strmolski, Rajcingar po imenu. Rojenice se začno pogovarjati: »Ta deklica bo žena strmolskega graščaka Rajcingarja.« Ali mlademu Strmolskemu to ni šlo v glavo in hitro sklene deklico umoriti. Zjutraj si da pokazati novorojeno deklico in prosi drvarja, naj mu jo izroči v rejo, v kar je revni in ubogi drvar privolil. Gospod povije tedaj deklico v svilen robec in odide. Ko pa dospe do prvega šupljevega drevesa, vzame buciko in jo zasadi otroku v glavico; dete pa vrže v štor

in se vrne domov ves vesel, da se je odkrižal nezaželene uboge neveste.

Kmalu nato pride vrhovski hlapec v to šumo polhe lovit. Tu najde otroka, v lepem robcu zavitega, in ga odnese domov. Vrhovski oče je bil bogat mož, vendar brez otrok. Vzel je tedaj dete z veseljem za svoje, misleč, da mora biti kaj imenitnih staršev. Ko je deklica dorasla, pride strmolski gospod na lov in jo vidi pri Vrhovskem. Ko jo ugleda, se vanjo tudi že zaljubi; brez odlašanja zaprosi zanjo pri gospodarju in jo tudi dobi. Živela sta v zakonu leto dni.

Nekega jutra pa ona reče: »Kaj me pa tako srbi na glavi?« Graščak pogleda in — potegne iz glave tisto buciko, ki jo je bil takrat sam zasadil detetu v glavo. Ko pa je zatipal buciko, je zagrmelo z jasnega neba in zaslišal se je glas Rojenic, ki so mu razjarjene naznanjale smrt, ker je bil toli drzen in skušal njihovo sodbo prevreči. Nastal je potres, ki je v razvalinah pokopal strmolskega gospoda.

113. Rojenice sodijo dečku, da se bo obesil.

Prerokovale so tudi Rojenice nekemu fantičku pri porodu, da se bo obesil, kadar bo nastopil enajsto leto. Starši so se silno prestrašili in premišljevali, kako bi svojega otroka oteli hude usode. Naučili so fantička, da naj vsako delo začne v božjem imenu. Ko je prišla njegova ura, reče: »Zdaj se pa grem obesit v božjem imenu« ter se napoti v goščavo. Tukaj priveže vrv za vejo, in še ko si nadene zanko, pravi: »Zdaj se bom pa obesil v božjem imenu.« Pa vrv se mu utrga. Zopet si jo zveže in si dene zanko na vrat, pa zopet se utrga vrv. Še tretjikrat poskusi, pa tudi zdaj se mu utrga vrv, dasi je bila jako močna. Medtem mu mine ura in vrne se zdrav in vesel domov.

114. Rojenice sodijo dečku, da bo vanj treščilo.

Tako je nekdaj živel berač. Blizu nekega sela ga doseže noč. Potrka na prva vrata in poprosi prenočišča. Žena pa, ki jo je prosil, mu reče: »Ljubi moj človek, ne morem Vam dati prenočišča, nocoj imamo porod, pa bi ne imeli nobenega miru pri nas, trudni pa ste in bi radi počitka.« »Naj bo, mamka, samo prosim Vas, dovolite, da smem ostati pod streho, se bom že odpočil.« Žena mu dovoli in berač ostane v hiši. Vsa družina in gospodar, njen mož, so odšli v gozd po drva, samo ena dekla je ostala doma. Ko je žena porodila, gre dekla brž netit peč in pripravljat vodo za dete. Tedaj so prišle Rojenice sodit otroka. Žena je ležala kakor mrtva, dekla je bila zunaj, berač pa, ki je prišel prosit prenočišča, ni mogel spati. Tako je čul njihov sod. Ena je rekla: »Za tri leta naj se utopi v studencu, ki je na dvorišču.« Druga pristavi: »Ne, velik naj doraste, postane naj vojak in od puške naj umre.« Tretja pa reče: »Ne, temveč ko dopolni trinajst let, trinajst dni, trinajst ur in trinajst minut, tedaj naj ga strela z vedrega neba raznese na solnčni prah.« Ta sod je obveljal in Rojenice so odšle. Drugi dan veli berač gospodarju: »Mogel bi Vam povedati nekaj novega.« Gospodar ga vpraša, kaj bi bilo takega, ali berač mu noče povedati ničesar. Obljubi mu pa, ko ga jako prosi, da pride zopet za sedem let in da mu tedaj vse pove.

Za sedem let je res prišel tisti berač in ko je videl, da je otrok pameten, je rekel gospodarju, naj ga da v šolo. Oče ga pošlje v šolo in deček se je v enem dnevu več naučil nego drugi v enem letu. Berač pa tudi sedaj ni hotel ničesar povedati, temveč je rekel, da dojde za dve leti zopet in tedaj bo povedal vse. In to se je tudi zgodilo. Za dve leti je došel starec in povedal, kakšen sod so bile izrekle

Rojenice, ko se je dete narodilo: da ga bo udarila strela z vedrega neba ob trinajstem letu, trinajstem dnevu, trinajsti uri in trinajsti minuti. Oče malo premisli in začne takoj voziti kamenje in železo. To vse je pripravljal, da bi sezidal hišo, v katero bi zaprl sina in tako zapre čil, da ga ne bi mogla strela raztepsti na solnčni prah. Devet sežnjev široko in devet sežnjev visoko je dal zidati hišo in vso zvezati. Ko jo je dogotovil in so že tekla leta, dnevi in ure, ko bi moral biti ubit, reče oče sinu, naj gre v tisto hišo. Sin pa se obotavlja, rekoč: čemu naj bi šel v tako temnico. Medtem je prišla določena ura, bližala se je trinajsta minuta. Tedaj je rekel oče: »Vidiš, ti moraš danes umreti ob trinajsti uri, trinajsti minuti. Dal sem pa to hišo zato narediti, da te rešim. Le hitro, čas je že, strela ne bo šla skoz železna vrata, niti ne bo prebila debelih zidin.« »Glejte, oče,« je odgovoril sin, »kazen božja me more zadeti povsod.« To rekši, vzame knjigo in gre na polje molit k Bogu. Ko pa napoči trinajsta minuta, se zablisne na vedrem nebu, strela udari v hišo in jo raznese na solnčni prah. A sin na polju je ostal zdrav in vesel.

II.

VILINSKA BITJA.

115. Lesniki.

I. Za Valvasorjevih časov je stal v Lokvah blizu Senožeč oreh sv. Ivana. Na tem drevesu je bilo to čudno, da je stalo do šentjanževe noči vse suho in golo in da v isti noči ni samo ozelenelo in se razcvetelo, nego je tudi nastavilo sad v taki debelosti, kakršno so dotlej dosegla ostala drevesa. Vendar ni bilo varno hoditi v tisti noči pod oreh, kajti opolnoči je nastal v vejah takšen hrušč in trušč, da je bilo groza. — Misliti si moramo, da je v tem drevesu bival Lesni duh ali Lesnik.

II. Tega Lesnega Škrata ljudje često tudi vidijo, kako se guga na vejah velikih dreves. V Gorjancih mu pravijo zato Gugljaj. O njem vedo tudi koroški Slovenci. Takšen Škrat biva v bližini Nemškega Petra pri Novi gori. Prikazuje se z lepo rdečo kapico.

III. Ob vozni cesti, ki vodi s Spodnjega Jezerskega k Rinki, opazite med potom na desni roki staro košato bukev. Ljudje pravijo, da je to drevo začarano pa da so se tukaj dogajale čudne stvari. Vozovom, ki vozijo tu mimo, se baš na tem mestu kaj rado odtrga zavora; mirnemu popotniku, ki gre mimo, prileti kamenje na glavo iz košatega vrha. Često ga tudi neka nevidna moč zadrži na tem mestu, da ne more ne naprej ne nazaj. V zraku se pri tem čujejo grozeči klici. Nekoč se je tod vračal kmet, kar ga nekaj zgrabi v tilniku in začne grozo-

vito daviti. Kmetič se brani na vse kriplje, dokler se mu ne posreči, da trdno zgrabi s svojimi žuljavimi rokami nevidnega napadalca. Pred njim stoji droben možic, ki je strašno preklinjal in hitel: »Pusti me, pusti me!« Res je bilo kmetu tega rvanja dovolj pa izpusti možička iz pesti. Ta je nato urno odnesel pete. Pri metežu je pa izgubil svoj sivi klobuček: kmetič ga pobere in gre domov. Pa kamorkoli je stopil, povsod ga je bila sama nesreča. Prvi, ki ga je srečal, je bil hlapec iz mlina. Že naslednji dan je padel s konja in se ubil. Nato je popadla vročica oba kmetova sinova — v nekaj dneh sta bila mrtva. Kmalu potem je uničila toča vso žetev. Kmetiču se je tedaj zazdelo, da so vse te nezgode pač v zvezi z neznanim možicem in njegovim klobukom. Vrnil se je torej k bukvi in klobuk lepo obesil na vejo, naj si ga neznanec pobere, ako hoče. Sosedje, ki jim je vse to povedal, so povrh še sklenili, da bodo obesili na zakleto bukev dva sveta kipa. Tako se je zgodilo in poslej je bil mir pri tem drevesu.

IV. Lesnega Škrata poznajo tudi Prekmurci. Neka mamica, Balažička, še nikoli ni videla strahov; nekega večera pa se je kesno vračala z Nemščaka proti domu. Spotoma se ozre nazaj in opazi Vraga, sedečega na brestu. Na glavi je imel »na tri kikle krščak«, pred seboj pa na pladnju ocvrto pišče, ki ga je drapal s prsti in jedel. Ko je opazil, da ga mamica gleda, se je grdo zarežal in izginil.

V. Tudi Škratci iz Ščavniškega dola so podobni Lesnikom. Trstenjak pripoveduje: Škratec biva najrajši v gorah in gostih logeh. Kdor hodi po logeh, se ne sme grohotati, ker Škratec tega ne trpi. Hitro pride in zafrkoči človeku lasi. Ako Škratca pridobiš na kakšen način, postavimo, da ga ujameš, nosi v hram denarje; spremeni se pa tudi v plamen in zleti skoz dimnik. Podnevi sedi najrajši na kaki

bukvi in se ucka. Tudi v votlih pečinah ždi in spi, ponoči pa prešteva zlato. Pravijo, da je Škratec po udih močno porasel, da pa to prikriva, ker ga je sram kosmatega telesa.

V Ščavniškem dolu se boje pastirji Babjega Šentka ali Šotka, ki škrta po drevju in človeka, ki mu pride v roke, ali oskube ali mu pa lasi zamršči.

116. Škratje v Kamniških planinah.

I. Ako potuješ po okrajni cesti od Kamnika proti Kranju, zapaziš na Záploti, na gori med Storžičem in Grintavci, Škratov gozd. Dviguje se iznad globokih prepadov na malem parobku sredi sivih peči, kamor le malokdaj zaide kakšen človek. V globokih prepadih pod Škratovim gozdom se nahajajo studenci zlate rude, kjer se pretaka čisto zlato. Vse to strašno zlato pa varujejo Škratje, bitja otroške velikosti s sivo brado, zelenimi hlačami, višnjevo jopico ter rdečo kapico na glavi. Nekdaj so živeli ti možiclji po vseh večjih gozdih, skoraj pod vsako podbrežnino je bilo škratje selišče. Bili so pa strašna nadlega ljudem, pravičnim in nepravičnim. Kadar je kdo kakšno reč preklel, rekši: »Škrat te vzemi!« ali pa: »Da bi te Škrat pocincal!« je takoj prišel takšenle možic po tisto reč in jo odnesel v svoj brlog.

Neka gospodinja je prala lanene štrene in jih pripravljala za tkalca, da bi ji napravil prav lepega pražnjega platna. Ko se pa štrene niso hotele dovolj hitro oprati, zgrabi gospodinjo jeza, da reče: »Škrat vas vzemi in pobeli, peklene štrene!« Še preden se je zavedla, kaj je zinila, je stal pred njo možic v rdeči kapi, pograbil štrene in jih odnesel. Še danes jih vsako pomlad suši na solncu, hoteč jih menda pobeliti. Tiste štrene se vidijo v spodnjem delu našega gozda.

Škrate in druge zaklete in uklete stvari je zagovoril papež v Rimu, da se ne smejo več prosto prikazovati na zemlji. Takrat so se morali tudi gorenjski Škratje umekniti z lepih ravnin v visoke hribe, kamor ne zaide človeška noga. Docela nazaj v njih podzemeljski dom jih papež vendar ni mogel ugnati, kajti navzlic vsej svetosti svoji je vendar imel nad seboj majhen greh, baš tolikšen, da se ni moglo reči, da je popolnoma čist. Ko je prišlo nad Škratce povelje, naj izginejo, so se izgovarjali, češ: »Kadar pride svetec, ki ne bo imel niti pičice greha nad seboj, se umaknemo.« Doslej še ni bilo čuti, da so svoje zavetje v onem gozdu že zapustili.

II. Pastir je pasel ovce nekje na Solčavski planini. Zjutraj je navadno v svoji koči zakuril, pristavil ponvo k ognju in odgnal nato ovce na pašo. Medtem mu je vrel zajtrk. Blizu nekje je pa stanoval Škrat, ki je prihajal tu in tam v kočo ponagajat pastirju. Ugasil mu je ogenj, v ponev pa nanosil smetja. Če se je pastir vrnil, je vedno pošteno rentačil, ker je moral nanovo kuriti in kuhati. Neki večer je pa pozabil napraviti križ na vratih hleva, v katerem so bile ovce; ponoči je prišel Škrat in mu ukradel vso drobnico. Pastir je prišel o pravem času in videl, kaj dela Škratec. Zaklical je za njim: »Le srečno jih goni, k letu pa priženi vse zdravo nazaj.« Škrata je zelo jezilo, da ga je videl pastir, ko je kradel ovce. Pozimi je moral krasti seno, da jih je mogel rediti. Drugo leto jih je prignal vse skupaj nazaj, samo da so imele ovce tako dolgo volno, da so jedva prišle do hleva. Škrat bi jih moral medtem trikrat striči, pa jih ni niti enkrat. Torej je moral to delo v svojo jezo opraviti pastir.

III. V Ravneh pri Zdolah imajo otroci navado, da zvežejo, ako so kaj zgubili, trem travam glave skupaj in pravijo: »Ti, Škratec, če mi ne pokažeš, kar sem zgubil, ti bom glavo zasuknil!«

117. Dimek, Labus, Laber.

I. Dimek je majhen, siv palečnjak. Najrajši je pri oglarjih in v jamah, kjer kopljejo premog. Če mu oglarji nastavijo vsak večer mleka in kruha, jim drugi dan pokaže nove žile. Mislim, da ima ime po dimnati barvi, saj je tudi krava take barve »dima«.

II. Labus je starikav dedek in stanuje v gori. Ima tisoč rinkov (nendljekov, palečnjakov) pod seboj. Rad potegne male otroke v globoko vodo.

III. Kakor je Dimek črn in sajav, tako je Laber bel in svetel. Pohorci si ga mislijo kot malega dedeka. Kdor Labra lepo časti in mu pod jelo postavi sira in kruha, temu pokaže zlato rudo. Medžimurci imenujejo tega duha Belič.

118. Čatež.

I. Čatež je pol človek, pol kozel — sam peklenski hudič. Kozel je doli od popka. Zato mi prosti ljudje pravimo: »Idi h kozlu!« to je k Hudiču. Ni tako majhen kakor Škrateljc; bolj srednje postave je in starovičen. Ljudje ga včasih vidijo, kako sedi na visokih pečinah in se greje na solncu. Drvarjem prinaša, če so žejni, mrzle čiste vode, planinskim pastirjem nabira jagod in malinic. Posmehovati pa se mu ne smeš. Ako mu kažeš roge, začne kotaliti silne pečine, da se podero hrami, stoječi pod goro.

II. Čateža, ki je pol človek, pol kozla, poznajo tudi primorski Slovenci v Soški dolini, Ajdovščini, Buzetu ter ob Čepičkem jezeru. Ima rogove, dolga ušesa in brado. Svojo postavo more spreminjati, kakor hoče: v travi često ni večji kakor bilka, v gozdu pa mogoče še drevo prekaša po velikosti. Pred ljudmi se skriva za debli; kdor je imel priliko z njim govoriti, je mogel spoznati, da je njegova pamet preprosta, da pa je zavraten. Često plaši

popotnike in drvarje, oponaša znane glasove in vodi ljudi tako dolgo po krivih potih, da zapade noč. Nato jih zvabi v svojo votlino in jih tako dolgo ščegeta, da poginejo. Pokaže se često vrh pečin ali pa na močvirnih tleh, kjer preiskuje izvire; na mestih, kjer si je dal Čatež opravka, so ljudje že večkrat odkrili izvirke z dobro pitno vodo. Zgodi se celo, da obdaruje pastirje s šibami. Ako ga pa kdo razdraži, se maščuje s tem, da potaka navzdol po hribih kamenje, ki podsipa kmečke hrame.

119. Berkmandeljc.

I. Rudarji imajo težko in nevarno delo. Zato gredo mirno in tiho na opravek. Tudi v jami ne delajo hrupa, da se ne zamerijo Berkmandeljcu, ki je sicer dober duh, a vpitja in žvižganja ne mara. Redek je rudar, ki bi si upal vinjen v rov, ali pa bi vzel pijačo s seboj na delo pod zemljo. Neki rudar pa je le vzel na delo četrt litra žganja in ga skril v vdolbino, da bi ga v odmoru popil. Toda ko vzame steklenico in jo hoče nagniti, vidi, da je prazna. Drugi dan se mu je pripetila ista. To je rudarja ujezilo. Kupil si je liter najmočnejšega in ga postavil v skrivališče: »Napij se pošteno, da bom vedel, kdo si!« V odmoru je našel na skrivališču majhnega možica, Berkmandeljca, ki ga je žganje tako oslabilo, da ni mogel nikamor z mesta. Rudar ga zgrabi in zahteva od njega, naj mu pokaže, kje se nahajajo bogate žile. Možic se je oprijel rudarjeve roke pa sta prehodila vso Peco; rudarju se je zdelo, da sta prišla še celo dalje. Koder sta hodila, povsod so se razodevale rude: svinec, železo, srebro, zlato in demanti. Ko sta vse obhodila, je Berkmandeljc postavil rudarja pred rov in mu rekel smeje: »Zakaj se nisi polastil mojega pasu, takrat ko sem bil zmočen od vražjega olja. Tedaj bi ti moral svoje

zaklade ne samo pokazati, temveč ti odkriti tudi zunanji dohod do njih; sedaj si pa pasel samo oči, tako da si prav takšen siromak, kakor si bil poprej.« — Škrat nato izgine, rudar pa je šel domov. Našel pa ni več ne svojih ljudi ne svojega doma: hodil je bil tristo let pod zemljo.

II. Osem milj od Ljubljane je »Hydrija« z bogatim rudnikom živega srebra. V tem kraju se neredko pokazujejo gorski duhovi, Berkmandeljci. Velika sreča je za rudarje in delavce, ako slišijo, kako delajo ti duhovi, ker vsakdo misli, da so tam bogate žile, odkoder prihaja odmev. Sliši se jih, a ne vidi, kakó s kladivom tolčejo. Ne trpe kletve, žvižga in razposajenega vedenja. Rudarji nastavljajo, da si pridobe te duhove, vsak dan polno kozico jedi na določen kraj; vsako leto jim pa darujejo rdeč suknjič, ki bi bil kakemu dečku prav. Če bi tega ne delali, bi si nakopali jezo in nemilost teh možicev. Kdor pa jim streže na zadovoljstvo, tistemu so dobrohotni. Kajti izgrebejo, nalomijo in obdelajo mu tako množino rude, da bi je on sam ne mogel v več tednih težkega dela.

120. Kapčeva jama pod Škrbino.

I. Nedaleč od Migovca in pol ure hoda od stanu v Razoru je na desni roki pod Škrbino Kapčeva ali Škrateljčeva jama; zgoraj po vrhu je s skrilami pokrita in z ušjem tako gosto zarastla, da je niti kozarji ne morejo vedno najti, ki drugače vse kote pretaknejo. Ta jama, pravijo, je zelo globoka, na dnu pa svetla, kajti v njej se pretaka golo zlato in srebro. Pri njem sedi ali pohaja Škrateljc z rdečo kapo na glavi; zaradi te kape se tudi imenuje Kapič. Le enkrat v letu, na véliki Šmaren »pripohaje» iz jame in se ogleduje na robu po pečeh do Tmina. Kdor bi hotel, ako bi prišel po sreči v jamo,

nabrati si zlata in srebra v bisago ali posodo, mora Kapiču kaj obečati ali pa nagloma in molče posodo napolniti, nato pa jo mora čim urneje iz jame pobrisati. Toda nobenemu se še ni posrečilo pobegniti z blagom iz jame. Vsakdo se je znašel prazen in poran in ves razbit drugi dan na površini.

II. Če vržeš kamen v votlino, v kateri biva Škrat, se večkrat ne čuje odmev glasu, ki navadno nastane, kadar pade kamen na trdo; na Primorskem mislijo, da je Škrat odnesel odmev.

121. Hudamos.

V rašiškem gozdu (med mengeško faro in smledniško komisijo) je grozovito pečevje, ki se imenuje Šumbrek. To ime prihaja od hudournika, ki tu izvira iz globoke votline in zlasti ob dežju dere z velikim bobnenjem po skalah. Ko pa pride ta hudournik na ravno, je v velik prid tratam in travnikom. Na eni teh omočenih trat, koj pod hribom, je nekdaj stala koča, lastnina sicer revnega, pa pridnega kmeta. Ko umrje, podeduje imenovano bajtico njegov žlahtnik. Mihel drugače ni bil slab značaj, samo srkal ga je grozno rad. Pri krčmarjih je imel toliko nakredanega, da je bila njegova hišica v vedni nevarnosti, da pride na kant.

Takrat je prebival v rašiškem gozdu velik pes, ki so ga ljudje imenovali Hudamos. Ta pes je sedel vsak večer vrh Šumbreka in tako silno lajal, da se je kroginkrog razlegalo. Več srčnih fantov se je sicer Hudamosa lotilo, pa on jih je popadel in tako ogrizel, da si niso več upali blizu. Nekoč tava Mihel ves v vinskih omoticah v vrh Šumbreka. Bil je zimski večer in trd mraz. Ko pride do Hudamosa, se mu zasmili, saj je bilo zares hladno. »Pa pojdi z menoj,« ga Mihel nagovori, »da se pogreješ

— ti bom tudi jesti dal; ker sem jaz sit, pa še ti bodi.« A glej, čudo! Pes, ki je dotlej slišal le malo prijaznih besed, se posadi pred Mihela, odpre gobec in »čne« govoriti: »Lej, jaz sem posestnik tega hriba in vsega, kar je v njem. Ker si bil dober do mene, ti bom dokazal, da znam tudi jaz biti hvaležen.« In tako sta se menila še naprej na potu proti Mihelovi hiši. Tukaj je dobil Hudamos svoj delež sicer borne večerje, ki jo je pa hvaležno pohlastal. Zato je pa svojemu gospodarju povedal, kdaj naj seje na pomlad; prav tako mu je tudi namignil, kdaj naj žanje. Vse je tako šlo, kakor si je Mihel želel. V nekaj letih je bil najpremožnejši mož v bližini, se je znebil dolga, pa tudi pijančevanja se je odvadil: zato so ga povsod imeli v časteh, tako da si slednjič poišče tudi nevesto. Pa kakor je sploh navada, se tudi on prevzame in postane ošaben. Hudamosa, ki je še zmerom k njemu hodil jest, je zdaj začel grdo gledati in mu je naposled, ko se je oženil, celo rekel: »Ne zameri, da te več ne morem tu imeti — ampak tvoja grda pasja podoba bi se morda ženi še zastudila.«

Hudamos se na to kar nič ne razjezi, reče pa tole: »V prid ti ne bo. Pomnil me boš, pa zate sem zgubljen. Vendar te radi tvoje nekdanje dobrotljivosti nočem popolnoma zavreči. Ne ti, ampak tvoj sin me more najti, kadar bo stiska največja. Več me ne boste videli vrh Šumbreka, stanoval bom v votlini, iz katere studenec teče; tja naj me pride iskat.«

Poslej ni bilo več psa v hišo, pa tudi prejšnjega pridelka ne. Njive in senožeti niso več rodile, Mihelu je vse spodletelo, česar se je lotil. Prišle so slabe letine, nevihte, toča in druge nezgode, ki so mu naprtile staro revščino. Njegovo

ženo, ki je bila popred vsega dobrega navajena, je to tako peklo, da žalosti umrje.

Dolgo je bilo Mihela sram, spet pri Hudamosu pomoči iskati. Pa ni bilo druge rešitve. Pošlje tedaj svojega Jurčka na Šumbrek, da poišče rašiškega Škrata. Jurček je bil prebrisan fant in je bil koj pripravljen na pot, ko mu oče pove, kaj in kam in zakaj. Srčno stopi v votlino, v kateri bi moral biti Škrat. Pa komaj stori par korakov, ga obda tema in le toliko razloči, da ima pred nogami veliko jamo, v katero si pa ne upa stopiti. Premišljevaje, kaj bi storil, se ozira okoli in res zagleda kraj stene malo za seboj kamenito mizo, na njej pa obroč, palico, kupico vode in kurje pero; na vsaki teh stvari je bilo napisano: Ključ k Hudamosu. Jurček misli, kaj bi to pomenilo, poskuša in poskuša in končno ugane. Obroč si dene okrog glave: pri tej priči se jama razsvetli in brez obotave gre po strmih stopnicah doli. Pa ko pride do tal, mu naenkrat zapre veliko, z žeblji obito kolo daljni pot. Spet poskuša ključe k Hudamosu, ki jih je bil vzel s seboj — in lej, ko vrže kupico vode na kolo, ono utihne in se umakne v stran. Veselo gre Jurček dalje. Pride do lepo okinčanih vrat, pri katerih sta stražila dva srdita medveda in tako strašno tulila, da se je deček silno prestrašil. Nazadnje se opogumi in ošvrkne vsakega rjavinca s palico. V hipu postaneta krotka in se spravita s poti. Zdaj uporabi Jurček tudi zadnji ključ — kurje pero; vtakne ga v zapah, ki koj odneha, tako da se vrata odpro. Deček stopi v krasno stanico. Tu zagleda Hudamosa, ki je sedel za mizo in se mogočno oziral okrog sebe. Prijazno odpre gobec in reče: »Ne boj se! Ker me je oče pognal, bom pa tvoj prijatelj. Ne grem sicer s teboj, ljudje so nevredni, da bi me še videli, pa te bom nevidno obdajal. Tu, poglej, je znamenje

moje prijaznosti!« Pri teh besedah skoči Hudamos izza mize in vzdigne pokrov, ki je bil vdelan sredi stanice. »Lej!« beseduje dalje, »tu izvira hudournik. Podeliti mu hočem lastnost, da bo stotina njegovih kapljic srebrna. Ker teče pri vaši hiši, postavi koj tamkaj vsak večer kak ploščček in drugi dan bo s srebrom napolnjen.« Jurček obljubi, da to stori, in se zahvali. Potem mu Hudamos poda taco in ga spremi do vhoda v votlino . . .

V hišo Mihela se vrne staro blagostanje in postane mogoče še večje. Toda nobena reč ne traja večno. Hudamosu so se Mihelovi potomci nekako zamerili in zato je odvzel hudourniku čudežno lastnost. Spet je tekla navadna voda po njem. S tem pa je bilo tudi konec sreči, ki je dotlej spremljala Mihelove.

122. Enooki gorski duh.

I. V Cerknici na Kranjskem je živel svoje dni velik siromak. Nekoč je hodil v pozni noči prek Slivnice. Tu sreča kmetiča majhen, grbast, na eno oko slep starček in ga nagovori. Šla sta nekaj časa skupaj in možek potoži neznancu svojo nejevoljo. »Pojdi z menoj,« reče starček, »da ti pokažem nekaj, kar ti bo pomagalo.« Gresta čez hribe in doline, nazadnje pa starček obstoji pri bezgovem grmu. »Ali vidiš kaj?« vpraša kmetiča. »Nič ne vidim,« se odreže ta. Starček vrže baklo, vzame iz skalne špranje dva ključa in odpre železna vrata. Prideta v veliko klet, v njej sta ležala dva kupa oglja; nato prideta v drugo klet in tukaj sta bila spet dva kupa. Pri dverih te kleti je ležal velik črn pes. »Glej, prijatelj,« pravi starček, »tukaj si smeš vzeti vsak dan dve peščici oglja, vendar pa ne smeš nikomur ničesar povedati o tem. Kmetič mu je to obljubil in si vzel prgišče oglja. Duh je zginil. Zunaj si kmetič

ogleda darilo: bilo je suho zlato. Seveda se je še večkrat oglasil v jami.

II. Pasel je pastir na Ovševi v Solčavi. Ko je zvonilo pri Sv. Duhu, se je v skali, pred katero je stal pastir, odprla votlina. Gre gledat, kaj je v votlini, in dospe v veliko dvorano, kjer je sedel za mizo Gorski Škrat, ki je imel samo eno veliko volovsko oko sredi glave in pred seboj tri polne sode zlata. Pastir je s poželjivimi očmi požiral to bogastvo, a se ga ni upal dotekniti. Gorski Škrat je opazil pastirjeve želje in mu rekel, naj si vzame iz soda nekaj zlata. Mož je takoj stopil k prvemu sodu in si napolnil malho z zlatom, nato je pristopil še k drugemu in si napolnil vse žepe. Končno pa je nagrabil še iz tretjega soda poln klobuk. Škrat ga je gledal z rastočo nejevoljo in končno jezno zarenčal: »Požrešnost se kaznuje!« Pastir se je hipoma zavedel na prostem brez malhe in brez klobuka in je kesneje zaman iskal votlino. Žepe mu je pa težilo navadno kamenje.

123. Škrat v Hudi peči na Gorjancih.

Bližnji sosedje zovejo pošast, ki stanuje v Hudi peči, za Hudobca, daljni Podgorci pa tudi za Škrata ali Škratlja. Ta Hudobec je tak slepar, da zvrne nesrečo na vsakega, naj mu bo prijatelj ali sovražnik. Rasti je spak majhne, kakor kak desetleten otrok. V rokah drži mošnjo zlatov, ki jo obeta tistemu, ki bi pokleknil predenj. Neki lovec se je polakomnil denarja in je pred Hudobca pokleknil. On mu res da mošnjo zlatov, pa se zagrohota na vse grlo in odide. Lovec vrže puško v grmovje in veli: »Zdaj mi več ne bo treba prežati na lisice in zajce, živel bom brez dela in skrbi kakor grof.« Precej se je napotil v krčmo in poklical vanjo vsakega, ki je šel po cesti. Vesela druščina je jedla,

pila in pela, dokler je bilo računa sto goldinarjev. Lovec se zasmeje in veli krčmarju: »Bedak, saj bi mogel še več računati.« Vrgel je na mizo pest zlatov, krčmar se zareži: »Prokleti slepar, pri meni se ne plačuje z bukovim listjem!« Lovec trdi, da mu daje dobre, rumene zlate, krčmar pa se jezi čimdalje huje, zažene lovca iz hiše in veli: »Saj vem, kdo si in kako se bom plačal.« Lovec gre dalje in si misli: »Krčmarju se meša.« Pride v drugo gostilno in veli gospodarju: »Danes se bom dobro gostil, ali da ne bo zmotnjave, poglej, če je moj denar dober.« Krčmar se zasmeje: »S takim denarjem nastiljamo pri nas kravam.« Lovec zmaje z glavo in gre domov. Mislil si je: »Danes se menda vsem ljudem blede, da ne znajo razločiti bukovega listja od rumenih zlatov.« Doma pove ženi, kaj se je zgodilo, in pokaže mošnjo zlatov. Ona se pa na ves glas zajoka in pravi: »Ne ljudem, nego tebi se je zmešala pamet. Pogubil si svojo ubogo dušo in nama zapravil kočo za prgišče nastila!« Lovec se je razsrdil in babo pretepel, ker je mislil, da ga trapà tudi ona. Ko mu pa niti pozneje bukovega listja nihče ni hotel vzeti za denar, je šel na oder in se obesil.

124. Škratov konec.

I. Kranjčev pastir je gonil živino globoko v gozd na pašo. Nekoč je prignal čredo do visokih skal, okoli katerih je rastla lepa trava. Živina se je mirno pasla, pastir pa se je usedel na skalo in si žvižgal. Na drugem robu skale je zagledal moža. Mislil je, da je sosedov pastir, in ga zato poklical. A bil je Škrat, ki si je od tam razgledoval svet. Ko je Škrat zaslišal klic, je mislil, da ga kličejo tovariši v skalni votlini, in se je hitro zasukal, pri tem pa je treščil s takšno silo z glavo ob skalo, da se je del skale odlomil in se je zvalilo veliko kamenja v do-

lino. Pastir je nato pognal živino domov in povedal, kaj je videl. Ljudje so šli gledal in so našli pod skalo mrtvega možička — bil je Škrat, ki se je ubil. — Od tistega časa so se pri teh skalah vedno dogajale nesreče. Pobilo se je nekaj krav in psov, več košut in neka ženska. Zato se imenujejo te skale Kravje, Pasje, Košutine, Ženske peči.

II. Škrat je gorski duh, ki ga vidijo rudarji, drvarji, lovci in drugi ljudje, ki prihajajo često v gore. Ponoči žvižga in sledi žvižgu. Škrata je moči ubiti in to se tako stori, da se ga krcne z vnanjo stranjo prstov po glavi. Tako je ubil Škrata neki Krumpek iz Mišače (nad Kamno gorico). Zato jih je pa prišlo sedem drugih nad morilca in so ga zasledovali prav do Mišače, venomer kričeč: »Ti si ga ubil, ti ga pokoplji.« Mož se je jedva rešil v hišo in jih pregnal z molkom in žegnano vodo.

125. Domači duhovi.

I. Šetek je bil na Ščavniškem domači duh, majhen kakor palečnjak. Najrajši je čepel v kuhinji v tisti krničiči, kjer imajo sol spravljeno in se imenuje solnjak (v kuhinjah štirskih Slovencev najdeš skoro vselej v steno izdolbljeno shrambo za sol). Vendar je tudi rad bival v drugih kotih hramovja, posebno v hlevu pri mladi živini. Šetku so morali od vsega, kar so si kuhali ali pekli, najprej nekoliko prinesti v skledi; drugače je napravil, da ni hotel goreti ogenj v peči, da so popokali vsi piskri, da so krave kri dojile, in druge stvari. Ker je bil majhen, se je skril kamorkoli in tu pa tam jo je dobro zasolil človeku, ki ga je razdražil. Enemu je zanesel kapico na streho, drugemu je odškrnil pipo, da je vino izteklo iz soda — težko bi bilo našteti vse njegove hudomušnosti. Tudi sem čul, da Šetki ponoči radi odnašajo ponve, pekve, sklede, da si v njih

sladke pogačice pečejo. »Ti šetana para,« je bila navadna nevoljnica mojega rajnega strica.

II. Gospodarček se omenja v slovenskih narodnih pripovedkah. Prinaša k hramu srečo, pomnožuje premoženje, redi živino. Poznal sem kmeta, ki je imel v kuhinjskem okinjaku, kjer je imel shrambo za sol, malega lesenega malika, in ko sem ga vprašal, kaj ta dedek pomeni, mi je odgovoril: to je moj Gospodarček.

III. Škrat ponoči rad obiskuje kovačnice in kuje vso noč. Svoje dni je živel kovač, ki je našel vsako jutro dosti svetlih lančkov v kovačnici. Ni znal, odkod vse to, dokler nazadnje ni videl, skrit za velikim naklom, kako je prišel Škrat v kovačnico in začel kovati.

IV. Škrata si je moči pridobiti, kakor pove naslednja povest. Lakomna ženica na Dolenjskem je vzela, brž ko je spočela, jajce sedem let starega petelina in ga nosila pod levo pazduho do poroda. Ko se je rodil deček, se je izlegel tudi Škrateljc. Žena je oba skrbno odgojevala, kajti mislila je, da ji bo Škrateljc donašal denarja — a varala se je. Pomagal ji je sicer delati, donašal je tudi vodo, kadar ga je bila volja. Ako se je pa ujezil, je nanesel na ognjišče kup kamenja in je z njim pobijal lonce in kozice. Zato so bili prav veseli, ko se jim je posrečilo spraviti ga od hiše.

V. Škratec se večkrat tudi zapiči v kako hišo, ne da bi ga ljudje baš klicali. Često je namreč v hiši kje skrit zaklad, ki ga mora Škratec stražiti. Ako ga pri tem motijo in ovirajo, postane nejevoljen in začne razsajati. Ljudje imajo križ in nejevoljo, preden ga spravijo zlepa ali shuda iz hiše. Tako se je godilo v Beltincih v Sramotinski ulici neki rodbini, ki so ji pravili pri Prekletovih, ker je v njihovi hiši razsajal Škrat ali Vrag ali kdo; pa to je zelo dolga povest.

126. Škratelj, hišni pomočnik.

I. V Zemonu pravijo, da so imeli pri nas v neki hiši Škrata, ki jim je nosil žito, denar in še druge take dobre stvari. Neki večer ga je videl nekdo, kako je nesel čenico in se je vlekel plav žarek za njim. Drugikrat so hoteli pobrati fantje plot od vrta za kurivo; ko pa pridejo na vrt, zaslišijo, da nekdo stoče: »Teži, teži, devet polovnikov raži (rži).« Prestrašijo se in zbeže; za seboj pa začujejo tako muziko, da je bilo kaj.

Nekega dne je gospodinja kuhala štruklje in mu je enega pustila in spravila v peč; potem pa je prišel s polja sin in pojedel štrukelj, ki je bil Škratu namenjen. Ko pride Škratelj domov, pogleda v peč in vidi, da ni nič, pa zakriči: »Jurij, ći je moj štrukelj?« in je potem ves dan zanj »nadlegal«. Ponoči se Jurij iznenada prebudi in ko se ogleda okrog sebe, opazi, da ni več strehe nad njim in da gledajo vse nebeške zvezde v izbo. Vstane, gre ven, gleda okoli in se prestraši, ko vidi, da je vsa živina odrta in razvešena po drevju: tam je visela glava, tu koža, tam meso... Še ponoči je morala gospodinja pokonci, da je dobil Škrat svoj strošek.

Spet nekdo je vrgel zvečer poleno za črnim mačkom. Potem ko je legel spat, se je začela hiša majati; in ko je šel gledat, kaj je, je bila hiša razkrita, da je tudi bilo moči videti zvezde nad sabo, živina pa mu je bila za rep razvešena po orehu.

II. Vzhodno od Črne na štajerski meji je stal Silvestrov dom. Silvester je bil zelo, zelo bogat kmet. V hlevu je imel najlepše konje, žitnice pa polne do vrha. Naj je bila letina še tako slaba, naj je toča pobila vso setev, naj je bila pri živini kuga, temu kmetu ni bilo nikoli nič hudega. Ljudje so bili prepričani, da Silvestru sam Vrag nosi denar, ker soseda niso videli nikoli pri delu. Čudno je bilo tudi

to, da Silvester kljub svojemu premoženju ni imel druge služinčadi kakor mutastega hlapca in gluho deklo. Silvester je imel pa tudi gostilno. Često se fantom, ki so pri njem popivali, ni ljubilo zapustiti gostilne pred polnočjo, a gostilničar Silvester je zelo pazil, da so gostje zapustili hišo ob pravem času. Ljudje si niso mogli razložiti, zakaj dela Silvester tako stisko, da bodi njegova hiša opolnoči prazna gostov. Nekoč so torej nalašč ostali preko polnoči v sobi, naj je bilo gospodarju to prav ali ne. Ko je bila ura polnoč, so kmetje opazili, da postaja Silvester zelo nemiren. Tekal je iz kota v kot, iz sobe v sobo in skušal pridržati goste v gostilniški sobi. Gostje pa se niso uklonili in so šli domov. Iti so morali mimo Silvestrovega mlina in so videli Škrate, ki so nosili ukradeno žito v Silvestrov mlin.

Silvester je imel posebno sobo, v katero ni smel vstopiti niti domač človek. Bila je vedno zaklenjena. Tudi Silvester je hodil v to sobo samo med dvanajsto in prvo uro po polnoči. Gluha dekla je nekoč pogledala skoz ključavnico in videla, da so sedele okoli mize črne mačke in jedle jegliče (proseno kašo). To so bili Škratje, ki so za Silvestra kradli žito, da mu ga ni nikoli primanjkovalo.

Hlapec in dekla nista pri tem hramu nikoli mogla domlatiti snopja, ki ga je bilo vedno polno gumno. Hlapec je nazadnje napravil konec temu blagoslovu. Videl je, da zvečer gospodar nastavlja na okno snop, ki naj bi bil Škratom znamenje, nakar so morali ti njegovi pomagači nositi vso noč snope, ki so jih kje drugje ukradli. Hlapec je drugi dan vzel snop z okna in nastavil Škratom kamen. Ti so nato nosili vso noč težko kamenje na gumno. Pri tem so se pa najbrž prevzdignili. Drugo jutro so našli na gori kamenja, ki so ga nanosili Silvestrovi pomagači, tri velike črne mačke crknjene. In konec je bilo Silvestrovemu bogastvu.

127. Škratec ogoljufan.

Včasi leti po zraku nekaj žareči metli podobnega. To je Škratec, ki nosi svojim zaveznikom denarja. Leta pa v mraku nekaj iznad drevja. Človek ga more na razkrižju spraviti s posebnimi molitvami in zakletvami v svojo službo. Obljubiti mu mora samega sebe, ženo ali otroka in mora to pogodbo podpisati z lastno krvjo. Škratec prinese vse, kar njegov zaveznik hoče imeti; pustiti se mu mora le na oknu znamenje, da ve, kaj naj prinese. Tudi za hrano mu je treba poskrbeti; na oknu ga mora čakati skleda prosene kaše, zakaj to Škratec najrajši je.

Nekoč je kmet obljubil Škratcu, ko ga je jemal v službo, mater z vsemi njenimi otroki. Nato je Škratec pridno nosil denarje k tistemu hramu. Sosed je z zavistjo opazoval, kako raste pri hiši blagostanje. Oprezoval je okoli hrama in videl, da je večkrat letelo nekaj žarečega skoz dimnik v tisto hišo. Drugič spet je dofrfotala neokretna goska od nekod in položila težko vrečico pred kmetovo posteljo. Sedaj je pa nevoščljivec opazil, da je kmet položil na okno srebrno krono; zavidni sosed jo je lepo spravil v žep, a na okno je položil crknjenega mačka. Zjutraj je sosed škodoželjno zapazil, da leži pri kmetu na kupe pobitih mačk; Škratec jih je vso noč lovil, pobijal in znašal h kmetu, ki jih je nato komaj nekam pospravil.

Ko je pa potekel rok, je terjal Škratec od zaveznika svoje plačilo: mater in ves njen rod. Zviti kmet mu pomoli pod nos kokljo z vsemi piščeti. Škratec ves srdit pograbi kokoš in čivkače ter odleti.

(Ko je kmet umiral, je še imel težkoče s Škratom, ki je zahteval njegovo dušo; le s težavo so ga gospod rešili.)

128. Vile. Belokranjska sporočila.

V Kavranici, pečini v Jalviku, je stanovala pred več leti lepa Vila. Prikazovala se je večkrat pastirjem, ki so pasli v okolici, pa tudi drvarjem, ki so sekali drva. Videli so jo večkrat, kako si je česala lase. A govorila ni z nikomer nič. S svojo čudovito lepoto je motila sekače, da niso mogli delati. Nekega dne pa se radi tega razjezi nanjo eden sekačev ter vrže proti njej sekiro, ki je pa ni zadela. Vila pa je izginila in od tedaj je niso več videli v tistem kraju. Vile so se prikazovale tudi ženjicam na polju.

Vile se pa tudi večkrat spremene v kače; zato je prav nevarno kače streljati ali ubijati. Mož je zapazil kačo zvito okoli drevesa. Vzame puško in jo ustreli. Pa v tem trenutku so se mu roke posušile, ker v kači je bila Vila.

Vile posebno mrze stožine, na katerih je bila krma ali debelačnica (koruza). Teh ne morejo videti, zato jih pa ljudje tudi precej pospravijo, ko ni na njih več krme.

Neko noč so spali drvarji v lozi. Ponoči nastane mahoma strašen vihar, da je kar drevesa lomilo in rvalo. Drvarji so bili prav veseli, češ, nam vsaj ne bo treba drevja sekati. A ko se zjutraj zbude, vidijo, da je vse v najlepšem redu in ni na tleh niti enega drevesa. Vse to so delale Vile.

Za Štublarjem v Purgi, na mestu, kjer meji njegovo zemljišče z grajskim, pripovedujejo, da je bil svoje dni grad. Na tem mestu je še vedno jama, ostanek nekdanjega gradu. Tu mimo gre ponoči deček iz malenice. Pri jami zapazi pred seboj belo ženo, ki mu ponuja kruh. Deček odmaje z glavo, da ga neče, ter odide. Če bi bil vzel ponudeni kruh, bi bil moral iti z Vilo ter biti pri njej makar tri leta.

129. Gorska Vila vzame junaka.

Na Gorjancih so v starih časih živele Vile, prelepe, mlade deklice, ki niso poznale ne matere ne očeta. Ljubiti in možiti se niso smele... Za kmete so bile dobre, ker so jih opominjale na razne poljske opravke. Najrajši pa so imele junake, ki so se borili s Turki in prelivali svojo kri za sveto vero. Velevale so jim, kaj jim je delati, česa se ogibati. Pomagale so jim v vsaki sili, posebno brižljivo pa so ozdravljale rane iz vojne vrnivših se junakov.

Zgodilo se je, da je zopet privihral v deželo krvavi Turčin. Uskok Petrovič je po svoji junaški šegi udaril nanj in pobil veliko nevernikov, ali dobil je tudi veliko grdih in nevarnih ran. Napol mrtvega so prinesli tovariši domov. Vila se je že zdavnaj zaljubila v zastavnega junaka in ga je hodila sedaj zdravit. Prišla je vselej, kadar je spal, da je ni mogel videti. Če bi bila hotela, bi ga mogla ozdraviti v treh dneh, a ni marala. Veselilo jo je, da ga more brez priče gledati, božati in obvezovati. Še bolj pa jo je veselilo, da ni bilo zraven drugih deklet, ki so mu pred tako sladko namigavala. Imela ga je rajši bolnega v postelji, nego zdravega v hramu. Tako je preteklo več tednov in mesecev. Junak je zgubil bolečine že prve dni, ali vstati ni mogel, ker ga slabost ni hotela nikakor zapustiti. Petrovičeva mati je imela dosti opravil zunaj hiše, da Vile nikoli ni zapazila, junak pa je dobro vedel, da ga nekdo zdravi, ker je našel po spanju na ranah vedno nove obveze. Dolgo je premišljeval, kako bi spoznal svojega zdravnika, in slednjič se je domislil. Ko je prišel čas, da bi zaspal, se je premagal, ali je zatisnil oči, kakor da spi. Vila stopi v izbo tiha kakor duh in ga pogleda. Ker je mislila, da trdno spi, mu je izprala rane in mu položila nanje nove obveze, potem pa se usedla k njemu in

ga začela premilo gledati in božati. Petrovič je opazoval neznano deklico, kadar se je odmaknila stran. Še na nobenem obrazu ni opazil toliko cvetja in žive lepote kakor na njenem. Čudno se mu je zdelo samo grlo mlade deklice. Bilo je tenko in prozorno, da bi se mogla razločiti vsaka kaplja vina, ki bi po njem pritekla.

Petrovič se je polagoma strašno naveličal postelje. Ko ga je prišla zopet obvezovat, je rekel, kakor da govori v sanjah: »Še tri dni bom trpel; če mi ne odleže, da bi mogel vstati, vzel bom puško in se ustrelil.« Vila je to čula in se prestrašila. Obvezala mu je rane z dolgo, neznano travo, ki je junaka še tisti dan ozdravila. Petrovič je bil zdrav, ali ni hotel vstati. Vila je prišla drugi dan gledat, kako mu je, on pa se je zopet potajil, kakor da bi spal. Ran mu to pot ni več izpirala in obvezovala, ampak ga je delj časa samo milo gledala in božala, potem pa zopet tiho odšla. Petrovič skoči iz postelje in hiti za njo, ali tako pazljivo, da ga ni mogla videti. Šel je za njo najpred v vinograde, potem v goščavo. Na kraju goščave je obstal in se skril. Vila je tekla k bistremu studencu, se slekla in skopala, potem pa se je zopet oblekla, se ulegla pod lipo na zeleno travo in zaspala. Petrovič prikoraka zlahkoma k njej in jo gleda. Tako krasna se mu ni zdela še nikoli. Junaku začne utripati srce, rad bi se premagal, ali ni mogoče. Nagne se hrepeneče do nje in jo poljubi ter objame. Vila se predrami, skoči kvišku in ustreli Petroviča v srce. Mrtev pade junak pred njo, ona zaplače in tudi sebe ustreli v srce. Ležala sta drug poleg drugega kakor speči ženin poleg speče neveste. Ljudje so iskali Petroviča noč in dan. Našli so ga šele čez nekoliko tednov daleč gori na Gorjancih pod košato lipo pri bistrem studencu vsega gnilega in razjedenega. Poleg njega je ležala kepica snega. Ljudje so se začudili, ko so videli

sneg o sv. Jakobu. Nihče ni pogodil, kaj pomeni ta bela kepica, nihče ni vedel, da je ta sneg zadnji ostanek nesrečne Vile.

130. Vile zidajo puljski amfiteater.

Naš narod navadno pripisuje Vilam, narodnim umetnicam, vse tisto, kar po njegovih mislih niso premogle napraviti človeške roke in se zraven pozna, da tega tudi večni Mojster ni delal. Tako so Vile zgradile amfiteater v Pulju, in sicer so ga dovršile v eni noči. Veliko in ogromno kamenje so nosile z Učke, največje gore v Istri. Ko jim ga je tukaj zmanjkalo, so hodile ponj na Snežnik, največjo goro na Notranjskem. Strašno močne in umetalne delavke so morale biti. Kar pa še bolj potrjuje njihovo moč, je to, da so v eni noči vse znosile, obtesale in veliko zgradbo skoro dovršile. Da pa niso vsega dela dokončale, se je zgodilo takole: Pogojeno je namreč bilo, da mora biti delo končano, preden bo petelin v jutro zakukurikal. Pa ni se tako zgodilo. Neka dekla je vstala, baš ko so Vile že začele streho delati, pa je zbudila petelina, ki je na vso moč zakukurikal ter Vile s svojim glasom odpodil od dela. Kar je bilo tačas strehe storjene, je vse popadalo na tla. Drugo zidovje je pa ostalo do današnjega dne.

131. Vila, kmetova žena.

Na Veprinščini biva rodovina kmetov z imenom Polharji, ki pripovedujejo sami o sebi, da so potekli od Vile.

Nekega toplega letnega dne gre krepek in lep mladenič z Veprinca v Učko goro in najde pri stezi na trati zalo dekle, belo oblečeno, speče na solncu. Mladenič se ni mogel načuditi lepoti njenega obraza. Da bi je solnce tako hudo ne peklo,

odreže veliko vejo in jo tiho vtakne v zemljo, da bi ji delala senco. Ona se nato prebudi, ugleda postavljeno vejo in poleg sebe stoječega mladeniča ter ga vpraša: »Ali si mi ti, mladenič, naredil to senco?« On odgovori: »Sem, ker si se mi smilila, da te solnce prepeka.« Ona mu govori dalje: »Kaj češ za to dobroto?« Mladenič veselo reče: »Daj, da smem vedno gledati tvoj prelepi obraz in te vzeti za ženo.« »Dobro,« reče ona, »zadovoljna sem, da se s teboj omožim; ali vedi, Vila sem in ti ne smeš nikdar mojega imena izgovoriti; ako mi rečeš Vila, te moram kar koj zapustiti.« On sveto obljubi, da ne bo, nakar jo povede domov. Staršem pove vse, kaj in kako se mu je zgodilo, samo tega jim ne razodene, da mu je nevesta Vila. Deklica je ugajala staršem in radi so privolili v ženitev. Nato se poročita. Živela sta nekoliko let prav lepo in veselo, hišna sreča je v vsem in vsakem prav dobro napredovala. Vila mu tudi porodi hčerkico, ki je bila lepa ko angelček. Neko leto za tem sliši mladi mož prav zgodaj v letnem jutru grmljavico. Vstane, gre na okno, vidi, da se pripravlja strašno vreme, in pravi svoji ženi: »Žena, škoda in nesreča velika, da nismo pšenice poželi; vso nam jo bo toča pobila!« Ona mu reče: »Ne boj se ne, naše ne bo pobila!« To rekši vstane, gre pred duri in ko se vrne, počne strašno padati toča. Mož vzdihovaje govori: »Sem ti rekel, da bomo ob vso pšenico.« Smehljaje se mu ona odvrne: »Pojdi v skedenj, boš videl, da nam je ni pobila.« Ko toča neha, gre mož res v skedenj in vidi ondi vso pšenico lepo zloženo v snopje. Vrnivši se, zavpije ves začuden: »Ah, kar je Vila, je Vila!« Ali v tem hipu mu ona zgine — mož ostane otožen in žalosten s hčerkico brez žene Vile. Čisto ga pa Vila vendar ni zavrgla, temveč je še zmerom

dohajala nazaj; toda bila je samo hčerkici vidna; učila jo je v vseh potrebah kakor najskrbnejša mati, dokler je ni vzgojila do ženitvenih let. Ko je prišla Vilina hči do te dobe, se je omožila in je tako mati sedanje Polharske rodovine.

132. Povesti iz Krčičke doline.

V dolini Krčice, to je male Krke, si pripovedujejo kmetje o Divjih ali Črnih ženah, ki jih danes nemški zovejo Billeweiß. Imele so lep, nežen život, krasni lasje so jim pokrivali telo, samo da jim je bil obraz znakažen, bil je namreč dolg, da je sličil rilcu. Na glavi so nosile velike peče. Stanovale so dve po dve v takozvanih Babjih luknjah, kjer so si delale kratek čas s petjem in plesanjem in opletanjem svojih lepih las. Kmetom so bile prijateljice, naznanjale so jim, kdaj treba sejati, kdaj žeti, prerokovale so porod v hiši in druge stvari. Često so prihajale tudi v sela, s seboj so imele majhne črne kužke. Rade so zauživale mleko, ki so jim ga pripravljale kmetice v latvicah; zato so se skazovale koristne v hiši, ker so opravljale kakšne malenkosti, recimo prale otrokom plenice. Poznale so tudi bodočnost in prerokovale: »Ko bodo kure nosile popoldne in kmetice motile smetano pod večer, bo joj!« Pastirjem so znale odnesti kako žival, ki so jo slekle; ko so použile meso, so kosti spet preoblekle s kožo in vrnile žival živo in zdravo ljudem. Ko so začeli ljudje pokati z biči, so zapustile naše kraje.

133. Prekmurska sporočila.

V nekdanjih časih, dokler je še bilo dosti logov, so Vile rade prebivale pri nas. Bile so lepe postave, dekline jako zalega obraza. Imele so dolge lase, ki so bili skrbno počesani. Zvali so jih

tudi Divje dekle. Najrajši so bivale v logu, kje na kakšnem skrivnem mestu poleg vode. Človeku niso učinile nikoli nič hudega, vselej samo dobro. Tako so na priliko prinesle oraču, ki je prišel zarana na polje, krapce za zajtrk. Stari gospodarji še dandanes znajo povedati svojim hlapcem: »Torej jutri rano nakrmi kobile, da bodo šle bolj zgodaj orat, mogoče nama Divje dekle krapce prinesejo!« Če je pa orač nad živino besnel, ali z bičem pokal, ali pa preklinjal, mu niso prinesle zajtrka, niti pokazale se mu niso.

134. Rojenice, Žalke, Bele žene učé kmete.

I. Zgodaj v spomlad, ko je še pokrival debel sneg zemljo, začne Rojenica pri Slovenski Bistrici: »Kmet, sej bob!« Kmetu se sicer čudno zdi, zakaj bi moral že zdaj sejati, a ker je navajen storiti vse, kar mu veleva Rojenica, gre in poseje bob. Z nejevoljo opazi, da se mu ves sad potaka po zmrzli zemlji v spodnji razor, zato pravi Rojenici: »Sejal sem ga, žeti pa mi ga ne bo treba!« Ona mu pa odvrne: »Kjer si ga sejal, tam ga boš žel!« In zares: toliko je zraslo boba po razorih, da ni vedel, kam bi ga shranil.

II. Drugikrat stopi Rojenica baš na binkoštno nedeljo zgodaj iz svoje votline in reče oziraje se po zraku: »Ako bi kmetič zdaj sejal proso, dobil bi ga stotero!« Kmet, ki je to slišal, je posejal vse svoje nezorane in neobsejane njive s prosom in dobil ga je stotero.

III. Včasih so se pa Rojenice s kmeti malo pošalile. Tako zakliče Rojenica nekoč: »Kmet, sej bob!« Kmetič je storil, kakor mu je velela. Nato je pa zrastla strašna bobovina, dolga, da se človek iz nje ni videl, a brez stročja. Kmet se huduje, a Rojenica se mu oglasi: »Ne kosi je, ampak piplji jo, kadar bo zrela!« Res nazadnje bobovino

popipljejo iz zemlje in skazalo se je, da je bilo vse deblo polno lepega zdravega zrnja.

IV. Blizu nekega kmeta so stanovale tri Rojenice. Pripeti se, da jim zmanjka živeža. Gredo torej na kmetovo polje plet pšenico. Ko jih kmet ugleda, jih jame klicati, da bi šle k njemu jest, one pa zbeže. Kmet je bil dobrosrčen in je dovolil, da jim nosijo na njivo jedi. A ogovoriti se niso dale. Ko so jedi použile, so plele naprej tako dolgo, da so vso pšenico popipale, drugo zel in plevel pa pustile. O žetvi pa je bila na polju taka lepa, čvrsta pšenica, da ji v vsej okolici ni bilo enake.

135. Rojenice v Lipljeniški jami.

Blizu vasi Kolnice nad Radovljico, tam, kjer izvira bistrorjava Lipnica izpod vdrtih sten Jelovice, se nahaja duplina, ki jo narod zove Častitljivo jamo. V tej jami so od nekdaj prebivale tri Rojenice milega in krasnega obraza. Prva je bila belo oblečena, druga rjavo, tretja pa črno. Bela Rojenica se je prikazovala ob porodih ter napovedovala otrokom srečo, bila je dobra svetovalka kmetom, prikazovala se jim je v pomladi in jim svetovala, kaj naj sejejo. Kmetje so jo radi ubogali, ker so vedeli, da je vse prav in dobro, kar ona veleva. Kadar se je prikazovala ljudem druga Rojenica, je vselej prišla nadnje bolezen ali pa huda ura ali toča ali kakšna druga nesreča. Kadar pa so videli črno Rojenico, je bila blizu smrt. Še pred kakimi tridesetimi leti so jo zadnjič videli, slonečo na lesenem mostu pri plavžu v Kamni gorici. Istega večera se je vračal iz Lipnice kmet iz mlina, noseč težko vrečo. Ker je bila pretežka, jo je naslonil, da se odpočije, na mostno ograjo. Ograja se udre, kmet strmoglavi v Lipnico.

V zadnjih letih, odkar je svet začel postajati vedno bolj hudoben in brezbožen, so se Rojenice

jele ogibati ljudi. Stregel jim je in prinašal hrane mlad, nedolžen pastirček. A tudi tega so ljudje nadlegovali, naj jim pokaže Rojenice. Nekega dne so izginile Rojenice in pastirček z njimi.

136. Kmet in Žalik žena.

Pod Obirjem je živel mlad kmet, ki ni bil nikoli zadovoljen ne s svojo ženo ne s sadeži, kakršne je pridelal. Žena mu ni bila dovolj lepa, letina vedno preslaba, tako da je bila pri hiši sama razprtija in nadloga doma. Ta mož se je nekoč vračal ponoči domov; imel ga je nekoliko v glavi. Ko je meril svojo pot ob luninem svitu, godrnjaje o svojih nadlogah, zasliši naenkrat za seboj prijazen ženski glas, ki mu pravi: »Sej bob, sej bob!« Spočetka je mislil, da se mu samo zdi, ko pa glas le ni prenehal, je zarentačil pol v jezi, pol v šali: »Kaj bom sejal, ko še sneg ni skopnel!« Ko tudi nato glas ni potihnil, je pogledal nazaj preko levega ramena in uzrl za seboj lepo žensko, da nikoli take. Urno se je okrenil, da bi jo videl bolj natanko in bi se kaj pomenil z njo — a žene ni bilo nikjer. Šel je tedaj dalje, a je od časa do časa še vedno začul nasvet: »Sej bob, sej bob!« Doma ga je čakal, kakor vselej, prepir z ženo, a mož je bil nocoj nekako tih in kratek, ker se je ukvarjal v mislih z neznano tujko, ki mu je dajala nasvete, da naj seje bob, in to v takem času, ko je še držal srež. Že naslednje popoldne je šel pa nasejal boba po snegu, da so se mu vsi ljudje smejali in kazali osle za njim. Njegov usevek je pa lepo uspeval, kakor se je kmet prepričal, ki je hodil večkrat sam na polje, pri tem pa zdihoval in klical v srcu lepo ženo. Nekoč je bilo že temačno, ko je tako jadikoval, pa se mu je zazdelo — o sreča! —, da spet sliši tisti znani glas. Bil je za streljaj daleč od hiše na njivi, kjer je po-

spravljal koruzno slamo. Glas je vpraševal čisto kraj njega: »Kaj bi rad?« Kmet se je ozrl in koj nato popustil delo pa krenil v tisto smer, odkoder je slišal vprašanje. Toda čim dalje je šel, tem bolj se mu je odmikal glas. Ko pa je naposled prisijal mesec in kmet že sam ni več vedel, kam je zabredel, je ugledal ono lepo žensko pred seboj. Zopet ga je vprašala: »Kaj bi pa rad?« Kmet je spoznal, da stoji pred Žalik ženo, najlepšim bitjem, kar jih nosi zemlja. Ponižno je vzel klobuk z glave, pa je momljal, stopicaje z noge na nogo: »Vse ti dam, kar imam.« Žalik žena se je zasmejala, da se je luna ponižala od začudenja, in odvrnila: »Kaj mi boš dajal, ko nič nimaš! Še boba ne bi bilo brez mene.« Nato kmet ni vedel kaj več povedati. Žalik žena je stopala počasi pred njim, on pa je meril korake za njo. Hipoma se žena obrne ter reče: »Ako prideš domov, rekaj do opoldne na vsako vprašanje zmeraj: ‚Jaz.‘ Ako se izkažeš in prestojiš to preskušnjo, smeš priti na večer me obiskat, sicer pa ti ni treba več sem hoditi!«

Ko je prišel domov, so baš bili povečerjali in dekla je pospravljala z mize. Ko je stopil v sobo, je slišal, kako se hlapec jezi: »Dan na dan zelje, da sem že ves skisan!« Okrenil se je proti gospodarju: »Kdo pa sne meso?« — »Jaz,« je bil gospodarjev kratki odgovor. Hlapca je popadla jeza, pa je planil pokonci: »Naj bo še zelje za Vas! Jaz grem stran.« Kmeta je pogrelo in da bi se ognil vsem vprašanjem, je takoj zlezel v posteljo. Žena, ki je kesneje prišla za njim, je bila žalostna in v skrbeh, kaj bo zdaj na jesen, ko ne bo težaka pri hiši, ter je postokala: »Takole si odpodil hlapca. Kdo bo zdaj napravljal drva?« Gospodar se je zopet odrezal: »Jaz.« — »Nocoj je pa kratko nasajen,« si je mislila kmetica in je legla.

Zjutraj je bil kmet navsezgodaj pokonci in brž pričel z delom, da mu ne bi bilo treba toliko govoriti. Srečno se je izognil raznim nepriličnim vprašanjem. Kar pride k hramu neka daljnja sorodnica, s katero so živeli vsi vedno v dobrem prijateljstvu. Tudi kmet pristopi k ženi in vpraša nazadnje: »Kako pa Mojci?« To je bila sorodničina najstarejša hčer, osemnajstletno dekle in materi zelo pri srcu. Kadar je začela praviti kaj o njej, je govorila, ko bi teklo olje — in človek je mogel biti tiho najmanj dve uri. A to pot je bilo drugače. Komaj je izrekel njeno ime, je mati namrdnila obraz in je začela pripovedovati, kako je potrta in nesrečna. V nekoga se je dekle zagledalo — in ta jo je speljal. V kratkem bo že treba babice k hiši, a deklina noče povedati, kje naj iščejo očeta. »Kaj neki misliš, kdo bi mogel biti ta malopridnež?« To je bila huda zadrega za kmeta, kakor si morete misliti. Kakor je premišljeval, ni kazalo prav. Ogledoval je ženo in sorodnico ter tiho rekel: »Na, takih je pa dovolj na svetu!«

Jedva je to zinil, se je že zavedel, kaj je učinil. Morda ne bo nikoli več videl Žalik žene, ki nanjo ves čas ni nehal misliti. Zavest, da je morda zgubil njeno ljubezen, ga je napolnjevala s srdjo in togóto, ki jo je kazal tudi ves ostali dan proti družini, posebno pa proti ženi. Zvečer pa se je zgubil od doma. Blodil je po polju in travnikih ter napeto gledal, kje bi uzrl svojo ljubljenko. Od časa do časa je postal in prisluškoval, če se morda ne oglasi kje v bližini oni zapeljivi glas, za katerega bi dal svojo srčno kri; toda vse naokrog je vladala tišina. Ko je posijal mesec izza gora, je spoznal kmet, da je v gozdu, in sicer nekje v čisto tujem kraju. V bližini je zažuborel potok, mesečina je bila zdajci svetla kakor solnčna luč. Nekje so se oglasile ptice, ki so gostolele tako

čudovito lepo, da je kmetu zastajalo srce v prsih in se mu je zazdelo, da bi najrajši umrl. Tedaj je prišel do potoka in je ugledal lepo žensko, ki se je kopala v čisti hladni vodi. Ogovori jo: »Kako da se koplješ zdaj, ko je vendar jesen in mraz?« »Žalik žena v takem kraju živi, da zanjo toplote ne mraza ni,« mu odgovori dobro znani zvonki glas. »O, da smem priti tebi v bližino!« — »Dopoldne si snedel obljubo — če z mano greš, ti bo v pogubo.« — V tem premaga kmeta hrepenenje: kakor je bil, je hotel planiti v vodo. Toda v tem hipu je zakrila lepotico bela megla. — Kaj se je zgodilo potem, kmet nikoli ni mogel povedati. Vso noč je gledal lepo Žalko, a ko se je drugo jutro zbudil, je bil doma v postelji poleg žene, ki se je je prej izogibal. Ona ga šaljivo izprašuje, kje mu je Bela žena, o kateri je bledel vso noč. Molčal je ko grob, a sam pri sebi je sklenil, da si izbije iz glave zapeljive gozdne device. Sklep je držal, samo ko je žel bob, ki ga je prirastlo toliko, da ni vedel, kam ž njim, mu je šinil v glavo spomin na oni dogodek.

137. Morska deklica si vzame moža.

Vile zove narod na Štajerskem: Bele žene, Bela dekleta, Morske deklice. Leta 1789 so še živeli ljudje, ki so trdili, da Bele žene čisto gotovo živijo. Videli jih sicer res nikdar niso, čuli pa so jih prekrasno pevati. Vile so bile napram ljudem jako dobrotljive, posebno napram mladeničem in poštenim ljudem vobče. Kmetičem so naznanjale pravo dobo za sejanje, cepljenje in presajanje. Pšenico so tako lepo znale opleti, da ni bilo videti ne kokolja ne trave, plevel so lepo znosile na kupe. Za povračilo jim je bilo samo treba prinesti na njivo kiseline in zvare; to so potem ponoči použile. Žito je pa na taki njivi obrodilo, da je bilo veselje.

Dohajale so pa vsako ljubo leto, dokler jih ni kdo razžalil. Čisto so pa pobegnile iz naših krajev, ko so začeli ljudje ponoči žvižgati, kričati in z biči pokati; prišle pa bodo spet nazaj, ko se svet obrne na bolje. Sledečo povest ti vsakdo pove, ako ga vprašaš po Morskih deklicah.

Mati je imela sinka edinca; vanj se je zaljubila ena izmed Morskih deklic. Kjer je le bilo mogoče, doma in na polju, se mu je približevala, toda vselej nevidna. Mladenič nazadnje mogoče o tej ljubezni ne bi niti nič zvedel, da ni stopila nekega dne njegova mati iznenada v sobo, kjer je sin počival, in zagledala prelepo kito visečo iz postelje. »Kaj pa je to?« zavpije mati nejevoljna in pograbi kito ter jo odreže. V tem hipu stoji pred njo Morska deklica in pravi vsa objokana: »Mati, kaj ste storili, sedaj moram poročiti Vašega sina!« Mladeniču, ki je zdaj prvič videl svojo plaho nevesto, je bilo to zelo pogodi, materi pa tudi. In sta se vzela. Prvikrat je Vila porodila hčer, ki jo je po krstu kar umorila; tako je storila tudi s sinom, ki ga je povila nato. V tretje je prišla hči na svet, a tej je dala živeti in lepo jo je povila. Ljudje so pa zvedeli, kako je zapravila svoj rod in svoj zarod in so jo hoteli ubiti. Zato je rekla svojemu možu: »Prvo hčerko sem umorila, ker bi imela postati grda vlačuga; sinko, ki sem ga usmrtila, bi bil postal razbojnik in bi po strahovitih zločinstvih prišel na vešala, ako bi jaz tega ne bila preprečila. Tretje dete sem pustila živo, ker bo iz njega pridna deklina. Zdaj pa srečno, ljubi mož! Jaz odidem, pa me ne boš nikdar več videl. Ženiti se pa drugič ne smeš, ako ti je sreča draga. Ako hočeš zvedeti, katera doba bi bila ugodna za setev in sadje, pridi ponoči na trato.« — Vila je izginila in nikdar več je ni videl, a nosila mu je vselej dobre glase, kadar je ponoči prihajal iz hiše.

138. Žalik žena v postelji.

I. Na Vodenikovem posestvu v starotrški župniji pri Slovenjgradcu je blizu kmeta Tratnika skalovje, ki je deloma razpokano. V teh votlinah so stanovale v davnih časih Žalik žene. Taka Žalik žena je hodila tudi k Vodeniku. Zjutraj je gospodinja zgodaj vstajala in zajtrk kuhala. Vodenik pa je še ležal. Takrat je hodila tudi Žalik žena h gospodarju leč. Bila je zelo, zelo lepa ženska. Nekaj posebno lepega so bili njeni dolgi lasje. Gospodinja opazi te dolge lase, ki so viseli iz postelje, ko je ležala Žalik žena v postelji. Gospodinja gre v Stari trg župnika vprašat, kaj ji je storiti.

Ta ji odgovori: »Drugega ti ne vem svetovati kakor to, da njene lase vzdigneš in jih položiš v postelj zraven nje.« Gospodinja res tako stori. Žalik žena pa vstane in pravi: »Ne bom več prišla, ne,« ter odide.

Vse je povedala gospodarju, kdaj mora to, kdaj ono sejati. In vse je dobro obrodilo; posebno dobro pa je obrodil bob.

II. Hudi nasprotniki Žalik ženam so Škopnjaki. To je zvedela neka kmetica v Zgornjem Rožu, in sicer takole. Okrog tiste hiše je jokalo in tulilo cele noči, kakor da bi šel mimo divji lov. Pokalo je, lajalo, prasketalo — kakor bi kdo kuril krušno peč, skratka, počelo je tako, da že ni bilo več človeško. Nikoli si pa nihče ni upal ven, da bi pogledal, kaj se godi. To je seve delalo hiši velike neprilike, kajti posli, ki so prihajali v službo, so navadno pospravljali že po tretji noči svoje reči in odhajali. Polagoma je prišlo tako daleč, da niti najslabša dekla ni marala več blizu in so se celo berači ogibali razvpite domačije. Tudi med možem in ženo ni bilo prave ljubezni; otrok ni bilo in mož je pohajal čim pogosteje v krčme, kjer so se kmalu našli ljudje, ki so ga podpihovali proti

ženi. Čemeren je odhajal z doma, z ostrimi očitki je legal v posteljo. Nekega večera se je vrnil kesno iz gostilne domov. V očeh mu je seval peklenski ogenj, ki ni obetal nič dobrega. »Ubil me bo,« vzklikne nesrečna kmetica in zbeži, napol oblečena, na skedenj, kjer je mislila, da bo na varnem. Kakor je bilo vse zanemarjeno, tako je tudi streha imela velike luknje, da je kmetica videla s svojega počivališča nebeške zvezde. Ko je tako čepela na skednju in jokala nad svojo usodo, začuje naenkrat silen piš. Tako je hrumelo, da so se zibale deske kakor na vodi in se je šibila streha po dolgem in počez. »O, ko bi jaz reva le našla moža, ki bi me mogel rešiti Škopnjaka,« je jokal ženski glas okrog voglov. Tako žalostno je prosil in vzdihoval, da se je nesrečni kmetici milo storilo. Človek, ki pretrpi toliko hudega, ne pozna nobenega strahu za svoje življenje. Kmetica je vstala in šla gledat k lini, kaj se godi — in kaj je videla? Škopnjak, v podobi goreče sove, je buhal od drevesa do drevesa in lajal s tako grozanskim glasom, da se je začel še lisjak oglašati s svojim dvozvočnim lajanjem. Pred Škopnjakom je begalo nekaj, česar kmetica ni mogla razločiti, in je venomer ponavljalo: »O, ko bi le našla moža, ki bi me rešil Škopnjaka.« Skoro nehote je zdrknilo kmetici iz ust: »I, pa vzemi mojega, če ti je s tem pomagano!« Kakor bi odrezal, je nehal šum in jok in vse je zginilo. Ko premišljuje kmetica o vsem tem, se naenkrat zasveti luč v sobi, kjer je bival mož. Radovedna stopi k oknu in vidi, da počiva poleg njega lepa ženska, ki ji visé črni lasje s postelje do tal. Brez nejevolje stopi v sobo, dvigne one lase in jih položi lepo zravnane kraj tujke. Tedaj šine ženska pokonci: bila je Žalik žena, ki je pred kratkim klicala na pomoč. Žalik žena reče: »Hvala ti, da si me rešila Škopnjaka.

Nikoli več ga ne bo, ker me je ogrelo človeško telo. Ti pa, ki si do zdaj trpela, boš odslej v veselju živela.« Po teh besedah izgine, pri kmetici pa se je naselila sreča: prišel je zarod in vse se je obrnilo na bolje.

139. Klobko preje.

Rojenica, ki je stanovala vrh Mladega vrha, je hodila s srebrnim žehtarjem mlest Groseljnove krave, ki so se ondod pasle. Noben pastir si ni upal, ji tega braniti, ker kdo ve —! Zato pa, ker ji niso rekli pastirji nikoli žale besede, je nekoč prinesla h Groseljnu preje in je rekla: »To imate v plačilo svoje gostoljubnosti: vijte jo, in nikoli vam ne bo potekla, samo nikoli ne smete reči: ‚konec je potekel' ali ‚konec sem našel'. Rajši recite: ‚nitka je potekla' ali ‚nitko sem našel'. Če ne porečete tako, bo koj preje konec.« Storili so po Rojeničinem svetu in obogateli so. Zmerom so vili in vili, pa preje je še vedno bilo, kolikor od začetka. Pastir, ki je zvečer prignal domov krave, je moral vsakikrat prejo viti do trde noči. Ker so pastirji navadno leni, se je tudi temu nekega večera stožilo in ves nejevoljen reče: »Da bi bilo že, vraga, vsaj enkrat te preje konec!« In res, še tisti večer jo je izvil.

140. Bele žene koroških planin.

Bele žene so vitkega telesa in imajo dolge lase. Največkrat se jih vidi, kako se solnčijo po najvišjih vrhovih planin. Ako se jim zdi, se morejo v zraku pognati iz kraja v kraj, dasi nimajo perutnic. Tudi o Rojenicah je pripovedovala stara Korošica Trstenjaku, da imajo tako lahko truplo kakor naš Zveličar, ki se je z Oljske gore vzdignil v nebo. Zlasti pa znajo Rojenice in Bele žene lepo prepevati. Živel je mladenič pod Obirjem, ki je

rad s puško na rami skakal za srnami in jeleni. Nekdaj se je primerilo, da je zadel ob belo košuto. Dirja za njo — a hipoma zapoje Rojenica tako milo, da se je ves razvnel in pozabil vse, tudi belo košuto . . .

Rojenice ljubijo zale fante. Spal je na planini lep, snažen ovčar. Rojenica se spusti iz svetlih oblakov do njega in ga spečega nežno poljubuje. Ko se je dečko zbudil, je začutil v svojem srcu neskončno sladkost, da, še na ustnicah ga je pekel vroči poljub. Dih Rojenice ga je navdal z brhkostjo jelena, razcvetel se je kakor glog pod žarki pomladnega solnca, lepoto je dobil, da so ga morali imeti v globoki vozi ujetega, ker so vsa dekleta zgubila pamet za njim; a njemu je hiralo srce za neznano deklico. Rojenica ga je rešila iz voze in ni ga bilo več videti med ljudmi. Tako stara Korošica!

141. Žalka in lovec.

Žalik žene prebivajo najrajši v pečevnatih duplinah blizu vode, pri jezerih; tam se kopljejo, umivajo svoja krasna obličja in si češejo svoje zlatožolte lase.

Krasne so te device, ljudem usmiljene. Kmetu oplevejo ponoči lan, požanjejo pšenico, če kmet tega ne utegne opraviti. Otroke, ki so jih matere pustile same na njivah, varujejo, da jih orel ne odnese v svoje gnezdo. Lepo pojo, posebno ob mesečnem svitu. Pastirjem v planinah blagoslavljajo čredo, njim je pripisati, da imajo krave obilo mleka. Donašajo jim namreč z najvišjih hribov posebno travo, ki jo živina použije in od nje močno zavimja.

Žalke se često zaljubijo v zale fante, pastirje, lovce in jih vabijo k sebi s svojim čarobnim petjem. Neki lovec je srečno živel v koroških hribih s svojo mlado ženico. Podnevi je lazil za divjačino.

zvečer pa prihajal domov v naročje družine. Tega lovca je pa zmotila s svojim petjem Žalka in mu povila otroka neizmerne lepote. Koj po porodu ga je odnesla Žalka v svojo krasno palačo, ki stoji v globini jezera. Lovcu, svojemu milemu, se je skazala hvaležno, da ga je varno vodila po najvišjih rtih gora ter mu privabila srn in jelenov, da jih je mogel nastreliti, kolikor je hotel. Mož je izostajal z raznimi izgovori čim pogosteje od doma, nazadnje se vobče ni več vrnil. Žena se napoti ga iskat. Dospe do planinskih staj in tukaj ji povedo pastirji trpko resnico, da živi njen mož v neki duplini z Žalko. Gre torej tjekaj in stopi v skalno parmo. S kakimi besedami je ogovorila dvojico, si morete misliti. Žalka ji pa reče, naj se ne jezi, da mora že tako biti. Moža si sme vzeti domov in ji ponudi zlat pojas, da si ga opaše. Žena si nadene zlati pas, v tem hipu se pas razpoči in žena z njim. Žalka pa skoči z lovcem v jezero in ni ju bilo več videti.

142. Divje žene na Kozjaku.

Na Kozjaku (pri Hudi luknji do Soteske) pripovedujejo: Bil je nedaleč od kmetovega posestva ubog kajžar, ki je imel troje otrok: fanta in dve dekleti. Ti otroci so pasli nekoč ovce in koze po rovtah, kar se jim približa čuda lepa žena in jim podari kaj lepih igrač. Nato jim obljubi, da prinese večkrat še kaj, samo da ne smejo tega nikomur povedati, še celo doma ne, drugače jim bo huda! Otroci obljubijo in se lepo zahvalijo. Tedaj žena zgine. Doma niso nič pravili o tem. Žena pa je prišla odsihmal vsak dan k njim na pašnik, jih učila peti, plesati in presti. Nekega večera je pa fant vendar začel pripovedovati o ženi, ki prihaja vsak dan k njim, jim prinaša jedi, igrač in jih uči raznih stvari. Oče mu zapovejo, naj drugi dan kaj od onih jedil prinese domov.

Sinko obljubi. Ko pride večer drugega dne, prižvenkljajo koze in ovce same domov, pastirjev pa ni bilo. Oče se prestraši in hiti gledat, kje so otroci. Ko pride na travnik, najde sina mrtvega, o hčerah pa ni bilo ne duha ne sluha.

Bila je ubožna žena, ki je imela dete, krepkega fanta. Nekega dne je šla piče iskat za kozo in je pustila otroka v zibeli. Ni šla daleč od koče in ni se mudila dolgo, pa vendar, domov prišedši, ne najde več otroka. Joče in stoče, vendar si ne ve razložiti, kam bi bil otrok zašel in kdo da bi ga bil ukradel, kajti nikogar ni videla, da bi šel v kočo ali iz nje. Naenkrat zasliši glas pod oknom: »Mati, mati, ne puščaj otroka samega, drugače ga bo vzela Divja žena.« Ko to začuje, milo zavpije in se zgrudi na tla.

143. Vile v Gozdniku.

Nekoč sta stala dva mladeniča, popotnik in drvar, na parobku šume, ki pokriva hrbet mogočnega Gozdnika južno od Griž. Pastir, ki ju je bil ugledal, jima svetuje, da naj ne hodita v gozd. »Kajti«, pravi, »v gozdu živé strašne Vile, gozdne žene, ki ne trpe, da bi jih kdo opazoval, ali pa grešil na njihovih drevesih, v katerih žive. Podnevi bivajo v jelkah in če šumi veter skoz vršiče, tedaj se razgovarjajo in igrajo med seboj. Ponoči pa se dvignejo ob mesečini v svojih belih oblačilih od tukaj in polete čez travnik proti celjskemu gradu. Vrte se tako lahno v krogu, kakor bi imele krila. Samo od daleč in neopaženo sme človek opazovati veselo kolo Gozdnih deklic. Popotnika, ki se je vrinil v njihovo gozdno bivališče, zavedejo v temnem gozdu; drvarja pa, ki se dotakne s sekiro njih dreves, grozno kaznujejo, da živ ne zapusti več gozda.«

Mladeniča poslušata pastirja, toda ne zmenita se za njegovo svarilo. Eden njiju je hotel Vile

opazovati in se radovati ob njihovem pogledu. Drugi pa kljubovati njih moči in jim posekati bivališča, vitka debla, da se bodo dvigala kot ponosni jambori v zrak. Odhitela sta v večno senco gozdov. Ne dolgo zatem sliši prvi popotnik udarce sekire, torej je bil tovariš že na delu. Prekriža se in odhiti naprej. Kmalu se zgoste temni oblaki na nebu; blisk na blisk je švigal skozi drevje; v potokih je lil dež, tako da so hudourniki narastli in poplavili ves gozd. Vso noč je divjal vihar in se je ulegel šele proti jutru. A naša mladeniča? Prvi je sedel drugo jutro na robu pragozda in razmišljal o čudnih in prečudnih rečeh, ki jih je zrl ponoči; zelena jelčna vejica mu je dičila klobuk, a nikomur ni povedal, kaj je videl, kajti Vile, grozne v svoji jezi in vendar tako krasne in dobre, so mu prepovedale, da bi komu le črhnil o tem, kar je smel po njihovi milosti gledati. O drugem popotniku, drvarju, pa ni bilo nikoli več ne slišati ne videti. Samo hudournik je vrgel njegovo sekiro na breg: torej je drzneža res doletela kazen Gozdnih deklic, ker je skrunil njihova domovja.

144. Žal žene na Solčavi.

I. Svoje dni so bivale Žal žene v Cirkunci (zijalki na Radohi), h kateri se pride od Javorskega stana. V bližini omenjene zijalke so radoške njive, kamor so hodile Žal žene žet, ko so ženjice južinale. Požele so mnogo več kakor vse ženjice skupaj. Zato pa so jim morali prinašati štruklje na njivo. Žele so le s srpi tistih ženjic, ki si niso pljuvale na dlan.

Žal žene so tudi rade lovile pastirje. Imele so jih zaprte v Cirkunci, da so se pri njih grele. Tako so ujele nekega kozarja. Spustile so ga le toliko na prosto, da je mogel izvršiti svoja opra-

vila. Nekoč se je napravil dečko spečega in je začel hrčati. Žal žene so se medtem pogovarjale, kako bi jim pastir lahko ušel, če bi bil dovolj premeten. Ena njih pa še ni bila tako pametna kakor druge, zato vpraša, kako bi jim ušel, ko ga vendar čuvajo. Druga ji odgovori: »Ko bi si pastir poiskal ostrogo (grm, ki mu pravijo drugod kopinjavka), ki raste iz zemlje na dveh koncih, in se splazil skozi, bi ne imele nobene moči več do njega.« Pastir je vse dobro slišal. Ko so ga spustile po njegovih opravkih, se je ogledal za táko ostrogo. Zares jo najde, se splazi skozi in bil je prost.

II. Žal žene so hodile tudi h Kosu v Bočni. Stari mož je ležal pod streho. Neki večer pozimi je naenkrat zelo zavrelo. Vprašali so starca, kaj je tako zavrelo. Povedal je, da so bile Žal žene pri njem in so mu rekle, da bo čez tri dni umrl. Vprašale so ga, ali ima zanje kaj jedi. Dal jim je boba. Rekle so mu, naj seje bob. Res je sejal po snegu bob. Žal žene so ga pobrale in snedle. Vsi so mislili, da ne bo nič boba. Pomladi pa je bil zelo lep v zrnju. Starček je res čez tri dni umrl.

145. Divje žene ali Krivjopete beneških Slovencev.

I. Divje žene so beneškim Slovencem hudobna ženska bitja, kakršna poznajo tudi bližnji Tolminci pod imenom »Dugá (= divja) baba«. Živele so po gorskih votlinah, imele dolge zelene lase, ki so jim viseli po ramenih in po hrbtu, ter nazaj obrnjene noge, s peto od spredaj in s prsti od zadaj; tudi dlan so imele narobe obrnjeno. Ponoči so strašile ljudi, prikazovale so se pa tudi čez dan zlasti pred nevihtami in slabim vremenom. Tedaj so posedale po visokih, strmih skalah, opazovale ljudi, ki so opravljali posle doli pod njimi, jim razlagale prirodne sile in jih svarile pred njih pogubnimi močmi. Za taka svarila so pa drugikrat

zahtevale dvojno plačilo. Ko je bilo nekega poletnega dne žito lepo rumeno in zrelo, so privršele Krivjopete iz svojih votlin in začele kričati: »Požnite žito, toča se bliža!«, dasi ni bilo nikjer videti niti najmanjšega znaka nevihte. Ko so ljudje zares hiteli žeti, so šle Krivjopete po hišah ter pobrale vse otroke in jih odnesle v svoje votline. Tam so jih pitale z orehi in drugo redilno hrano, da so odebeleli, in jih potem pojedle, kajti redile so se s človeškim mesom. Včasih so zvabile k sebi tudi odrasle moške, da so jim drva cepili in opravljali druga težka dela po hiši. Učile so jih raznih vednosti in razkrivale so jim skrivnosti, ali gorje jim, če so jih drugim razodeli; prihrule so nad tistega človeka, mu zažgale hišo in uničile vso njegovo rodovino. Še sedaj kažejo po Benečiji mnogo votlin, kjer so bivale Krivjopete.

II. Krivjopete so krmile ukradenega dečka v svoji jami. Ko se jim je zdel že precej tolst, so nekega dne mlajše, odhajajoč po poslih, naročile najstarejši, ki je bila za kuharico, naj jim dečka priredi za večerjo. V jami pa je bil velikanski zaboj, ki je imel nenavadno težak pokrov; nanj je bil spodaj podolgič pritrjen nabrušen nož. V tem zaboju so Krivjopete hranile mimo drugih reči orehe in lešnike za pitanje otrok. Če je hotela kuharica otroka uporabiti za kuho, mu je odprla zaboj in mu velela, da naj si, kakor po navadi, vzame orehov; čim se je pa nesrečnež sklonil čez kraj, da bi segel na dno zaboja, je sprožila starka silni pokrov in tako presekala žrtev na dvoje. Tako je mislila narediti tudi s tem dečkom; odpre mu zaboj in mu veli, naj si vzame orehov; deček je pa nekaj slutil, kaj bo, in ni hotel, temveč jo je prosil, naj mu jih da ona. Ker ga ni mogla pripraviti do tega, da bi se sam poslužil, sklene pri sebi, da ga bo usmrtila na drug način. Odpre torej

skrinjo in seže vanjo po orehe. V tem pa skoči prekanjeni deček hitro k njej in spusti nanjo smrtonosni pokrov. Rešen suženjstva zbeži veselo na svoj dom.

III. Dva mlada pastirja sta bila po svoji nemarnosti izgubila krave na paši. Iskala sta jih do mraka, pa brez uspeha. Slednjič sta vendar zaslišala mukanje pri nekem gozdu. Ko sta jo vesela ubrala na ono stran, se je pa slišalo mukanje iz gozda: pastirja hajd za njim. Sledeč tem glasom sta prišla daleč v gozd in pala v roke dvema Krivjopetama, ki sta posnemali mukanje izgubljenih krav, da bi pastirja zmotili in uplenili.

IV. Deklica je šla k studencu po vode in naletela na Krivjopeto; deklice ni bilo več nazaj.

V. Delavec, ki je bil prišel Krivjopetam v pest, je dobil prostost pod obljubo, da jim bo takoj pripeljal petero, to je polovico svojih otrok. Ko je odhajal na dom, da prižene žrtve, so mu zapretile, da mu bodo pokončale vseh desetero otrok, zraven pa še njega in pohištvo, ako takoj ne spolni svoje obljube. Ko pa je bil prost, se neverni mož ne zmeni ne za dano besedo ne za preteče maščevanje ter ne pripelje svojih sinov. A ni še minil dan in že je strašen požar uničil njega, sinove in pohištvo, kakor so mu bile zapretile Krivjopete.

VI. Bil je mož, ki je moral že od mladih nog služiti Divjim babam. Zaželel si je, da bi videl še enkrat v svojem življenju, kako in kaj je doma. Dovolile so mu, da je šel domov na obisk, toda obljubiti jim je moral, da se bo v kratkem povrnil. Ker jim je dobro opravljal vsa dela, so mu dale v plačilo vrečo, polno dragocenosti, naj jo nese domačim, toda opominjale so ga, da ne sme pogledati, kaj je v vreči, prej nego pride na dom. Na potu je pa radovednost premagala nestrpljivega možička. Pogledal je v vrečo: ker se pa ni držal opomina, se mu je izpremenil dragoceni zaklad v oglje.

VII. Mlada Krivjopeta se je zagledala v zalega mladeniča. Ker se mu tudi ona ni zdela napačna, sta se vzela in živela skupaj več let. Ko je nastal nekega dne prepir med njima, se je zadrl mož na ženo, pitajoč jo s Krivjopeto. Nato žena pobere svoje otroke in zbeži, da o njej ni bilo več ne duha ne sluha. Pravijo pa, da je v jezi otroke pojedla.

146. Morske deklice ali Matice.

I. Poleg gorskih, gozdnih in poljskih Vil pozna naš narod povsod tudi vodne Vile. V Malem Štajerju pripovedujejo o njih: Morske deklice se dvignejo ob enajstih ponoči iz morja in prepevajo eno uro. Gorje tistemu, ki pride poslušat. Tako milo je njih petje, da zvabijo vsakega človeka v globočino voda. Od Morskih deklic se je človek naučil petja. Vse lepe »žegne«, ki se pojejo sedaj pri nas v cerkvah, so napravile Morske deklice; od njih pa izhajajo tudi druge lepe popevke.

Vilam so ljudje nekoč pravili Matice. Bile so čisto nage in zelo lepe. Po prsih so jim viseli dolgi lasje. Prikazovale so se samo ženskam in tistim moškim, ki so jih rade imele.

II. Rusalke so, pravijo Prekmurci, v zeleno oblečene, imajo zelene šolne, zelene godeše in zelene vlasi. Prebivajo v globočini bistrih voda, so zmerom mlade, in če dobe mladeniča v svojo domovino, ostane večno mlad. Kdor se jim posmehuje, kadar si češejo ob bregu vode zelene vlasi — gorje mu, če ga dobe! Do smrti ga ščegečejo. Večkrat jašejo ponoči na belih ptičih v zelene gore, ker tam so Beliči, njihovi ljubčki, ki stražijo suho zlato. Pri njih ostajajo vso noč in zjutraj, kadar žene Dagana (!) zlate ovčice na planinske pašnike, jašejo spet na belih ptičih nazaj v svoje vodno kraljestvo.

147. Belokranjska sporočila.

Tesarji so se vračali ponoči domov in prišli do Kolpe. Ker pa je bila voda narasla, si niso upali čeznjo in so prespali noč po lovnicah na travniku. Ponoči pa so videli, kako so prignale krasne Vile svoje blago k vodi napajat. Blago je bilo lepo rdeče. Ko se je zaznala zora, so izginile. — Mož je šel ponoči ob mesečini čez slap in zapazil, da je molela iz vode roka, ki je držala kos kruha. Tega se je mož prestrašil in je zbežal. Ko bi bil vzel kruh iz roke, bi ga bila roka potegnila v vodo. Bila je namreč roka povodne Vile.

Vile so bivale najrajši ob studencih. Tu so jih ljudje večkrat videli, kako so prale, se česale, predle ali šivale. Tu so ljudje tudi večkrat čuli godbo, ko so Vile svirale. Nekoč jih je videl deček, ki je prišel na studenec z barilom po vodo. Ko jih zagleda, jih pozdravi: »Hvaljen Jezus! Dober večer, hladna voda.« Na ta pozdrav so vse izginile.

148. Vile obdarijo pastirčka z rogatim blagom.

Svoje dni je pasel deček v Istri blizu morja nekoliko krav, ki jim je bilo pridruženih tudi nekaj ovac in koz. Bilo je to popoldne in vroče solnce je pripekalo na zemljo. Kar zagleda deček tri deklice, ki so spale na mehki travi. Bile so Vile. Neizrečeno so bile lepe. Pa bile so si zelo podobne; skoro enake so si bile med seboj. Mirno so ležale in, vsaj na videz, sladko spale. Deček ni nič mislil, da bi to mogle biti Vile; zdele so se mu navadne deklice, ki so se, po solncu hodeč, utrudile, legle in zaspale. »Ali solnce jih bo opeklo,« pomisli sam pri sebi. »Škoda tako lepih obrazov! Moram jim pomagati!« Šel je potem na bližnjo lipo, si nalomil prav košatih vej ter jih zasadil okoli dekličev, tako da jih solnce nič več ni moglo peči s svojimi

žarki. Ne mine dolgo, kar se Vile zbude in vstanejo ter se začno čuditi in vpraševati druga drugo, kdo bi bil tako usmiljen, da jih je ubranil solnčni vročini. (Dobro so vedele vse, kar se je bilo zgodilo, kajti Vile nikdar ne spe, le delajo se, kakor bi spale. Vpraševale so druga drugo le zato, da bi videle, če se bo deček oglasil ali ne.) Pastirček se pa ni oglasil, marveč je poskušal ubežati, ker ni mogel gledati v Vile; lasje so se jim namreč preveč bleščali, svetili so se kakor suho, čisto zlato. Ali v trenutku so bile vse tri pri njem, ni jim mogel uiti. Povprašale so ga, kaj hoče za dar, ker jih je obvaroval pred solncem. On se pa nič ni upal prositi. Ponujale so mu čudno mošnjo denarjev, ki ne bi v njej nikdar zmanjkalo rumenih cekinov; toda pastirček za vse to nič ni maral, ker denarjev še ni poznal. Da bi se pa z denarjem samo igral, ogledovaje ga, tega ni hotel; pa saj je bil denar tudi mrtev, on pa je imel živa goveda in ovce, ki so mu bile nad vse. Ko Vile to vidijo, mu vele: »Ko boš zvečer domov gnal, boš slišal za seboj rompljanje vsakovrstnih zvoncev, pa se nikar nazaj ne oziraj, dokler ne prideš domov.« To rekši, so izginile. Zdaj šele je deček spoznal, da to niso bile deklice kakor druge, ampak bržkone Vile. — Počasi se je solnce nagibalo vse bolj in bolj v morje in pastirček požene svojo čredico domov. Čim bolj se je bliževal domu, tem jačje zvonjenje in bingljanje je slišal za hrbtom, ali pozabil je bil, kar so mu bile Vile naročile. Ko je že bil na pol pota, se radoveden obrne, da vidi, kdo žene toliko blaga za njim. Zagleda veliko trumo krav, ovac in koz, ki so šle iz morja za njegovim blagom. Tako lepe živine še nihče ni videl v tistih krajih. V trenutku pa, ko se je ozrl, se je pretrgala vrsta ob morju: nič več ni prihajalo blaga iz morja. Samo tista truma ga je spremila do

doma, ki je bila že zunaj na suhem. Da se pastirček ni ozrl, imel bi bil neizrečeno veliko blaga. Pa saj mu je bilo tudi to dosti, še revne je lahko bogato obdaril z blagom, ki so mu ga dale hvaležne Vile.

149. Ura pride, človeka pa več ne bo.

I. Svoje dni je neki človek zelo hitel proti Muri in si je že gredoč slačil robačo, da bi se čim hitreje skopal. Ko je že stal ob vodi, da bi skočil vanjo, je zaslišal iz nje glas: »Vöra pride, pa človeka več nede (= ne bode).« Ta čudni glas ga je zadržal, da ni skočil v vodo, nego je ostal na bregu in začel premišljevati, kaj bi vendar to pomenilo. Ko tako stoji premišljujoč, zasliši znova: »Vöra pride, pa človeka več nede.« Mož se ogleduje, pa ne vidi nikjer nikogar. Obšla ga je zona, da se ni upal kopati, temveč se je spet oblekel in sedel poleg vode. In začul je še tretjič glas: »Vöra je prišla, pa človeka več nede.« Komaj se je to začulo tretjič, se je vrgla iz vode majhna ribica in je človeka nekoliko oškropila. Bil je pri tej priči mrtev. — To mu je bilo usojeno.

II. V nekem potoku so stanovale Divje dekle; tako pravijo na Štajerskem pri Središču vodnim Vilam. Zmanjkalo je večkrat kakega mladeniča, ki so ga potegnile k sebi v vrtinec. Nekega večera je stopala kraj potoka stara ženska s culo na hrbtu: nesla je zrnje v mlin. Kar začne voda valoviti in pljuskati in iz valov se začuje čudovit glas: »Vüra je tü, ali Ivana še ne tü.« Trikrat se je zaslišal ta glas in ženski napolnil srce s strahom. V tem hipu pa prijaše k potoku njen sin Ivan na svojem belem konju in ga vzpodbode k skoku čez vodo. Vsa v strahu steče mati do njega in mu veli: »Ne, ne hodi čez vodo, dragi Ivan! Trikrat sem te čula zvati iz vrtinca; zdi se mi, da te hočejo Divje dekle utopiti.« Nato pa pravi sin, da mora vse-

kakor čez vodo k mlinarju. »Kaj bi zdaj, draga mati?« Mati, ki je razumela marsikatero stvar na svetu, mu nazadnje veli: »Torej pa idi, če že moraš iti, toda poženi konja ritenski čez vodo; tako boš prevaril Vile, ker bodo mislile, da si že prek vode.« Tako je deček storil. Konja požene ritenski čez potok; sredi vrtinca mu nadene Vila na nogo zlat lanec, a Ivan je vendar prošel čez vodo in še lanec potegnil za seboj. Tedaj zasliši glas iz globin: »Če ne vrneš lanca, napravimo, da bo voda tekla za teboj.« Nato on vrže lanec nazaj v vodo, in Divje dekle mu zakličejo v slovo: »Blagor tebi, deček, dolgo boš živel in dobil čuda bogastva od Vil.«

150. Divji mož ali Vilénjak.

Še pred nedavnim časom, ko so bili ljudje malo bolj pridni in pošteni, je prebival v Izgoniku v Beli Krajini Divji mož. Bil je ves obrastel kakor panj, ki je obdan z mahom. Proti ljudem je bil prav prijazen in jih često učil, kdaj naj orjejo, sejejo, žanjejo. Kdor je poslušal njegov glas in se ravnal po njegovem opominu, je imel dobro letino in je obilo pridelal. Spomladi je zahajal na bližnje hribčke in klical ljudem: »Zda je hora, zda sijaj!« ali pa: »Zda orji!« Če jim je pa klical: »Hitaj, hitaj!« so šli urno na delo in je bilo dobro tako. Kadar so ga pa slišali: »Spi, spi!« se nihče ni lotil dela, ker so vedeli, da ni ugoden čas. V jeseni jih je pa opominjal: »Spravljaj, muž, sneg ti bo zapal!« Včasih mu pa kdo vendar ni verjel in če je vrgel potem vsaj za poskušnjo le šako zrnja v zemljo, mu je obrodilo prav obilen sad. Nekoč bi ga bili pa ljudje radi ujeli. Toda to ni bilo lahko, ker se je ljudi najrajši ogibal in jim nikdar ni prišel prav blizu. Zato niso vedeli, kako bi ga dobili v roke. Nazadnje so si izmislili tole zvijačo.

Znalo se je, da hodi Vilenjak pozimi vsak dan pit iz neke škavle vodo. Pobreški graščak torej veli ljudem nekega dne, da naj pobero vso vodo iz tiste škavle, vanjo pa vlijejo vina. Blizu škavle naj pa nastavijo visoke škornje, ki jih bo Divji mož, zvedav kakor je, poskušal. Res pride. A ko poskusi pijačo, se mu čudno zdi, da nima navadnega okusa; kmalu je spoznal, da je to vino in ne voda. Zato pravi: »Marsikoga si že prevarilo, boš pa še mene.« Napravi en požirek, drugi, a ker se mu zdi dobro, še tretjega. Vino je bilo močno, zato ga je imel kaj hitro v glavi. Ko si je žejo utešil, opazi poleg škavle škornje, ki so bili zanj nastavljeni. Mikalo ga je vedeti, kako se hodi v njih, zato jih obuje in napravi nekaj korakov. Ljudje so jih pa na podplatih namazali z lojem, tako da ni mogel hoditi v njih po ledu in se je zvrnil na tla. Nekoliko je seveda k temu pripomoglo preobilo zaužito vino. Ko je onemogel ležal na tleh, priskočijo lovci, ki so prežali v zasedi, k njemu in ga zgrabijo. Ker jih je bilo več ko preveč, se jim ni mogel ubraniti. Zvežejo mu roke z narobe zvitimi hudobikami in ga odvedejo v pobreški grad, da ga pokažejo gospodu grofu. Ta ga je imel dalje časa zaprtega, a ravnal je z njim prav lepo. Samo k temu ga niso mogli pripraviti, da bi odprl usta in jim povedal to, kar bi radi znali od njega. Grof ga nazadnje izpusti. Divji mož se na glas zasmeje in reče ljudem: »Ko bi me bili le vprašali, zakaj je tisti križ v orehu!« To pove in se spusti v tek. Zdaj se je vsa množica pognala za njim, da bi ga prisilili, naj jim pove, čemu je orehov križ v lušči ni, pa ga niso mogli niti psi dohiteti.

151. Divji mož in lovec.

Ves dan je Podgošar zastonj lazil za divjačino, da bi bilo kaj mesnega na Šmihela dan, vendar ni

mogel zalesti nobene zverjadi. Čudno se mu je zdelo, kam bi se bilo vse vtaknilo. Truden se spravi na večer v samotno lovsko kočo, da bi si skuhal večerjo in prenočil. Drugo jutro se je mislil podati v Zaganjevec, če bo tam več sreče. Baš si je kuhal žganjce, kar se začujejo koraki za bajto. Nekdo prihaja, prav trdo stopa, da poka hosta pod njegovimi nogami. Že potrka na vrata, kakor da bi bila klada priletela nanje, nato udari na leseno steno, da se bajta strese. Ko odpre lovec vrata, zagleda zunaj čudno prikazen: velikega, plečatega moža. Brada, dolga kakor konjski rep, mu visi po obraslih prsih. Izpod obrvi, ki so bile krtačam podobne, mu kakor ognjene iskre lesketa dvoje oči. Črni kodrasti lasje se mu vijejo čez pleča. Z močnim pasom ima pripeto medvedovo kožo okrog sebe, v pesti stiska strašno gorjačo. Lovec se prestraši, ali vendar vpraša: »Kdo ste, kaj bi radi? Le noter stopite, večerja bo urno skuhana, če Vas je volja, lahko zajamete pri meni, saj je bila letos dobra letina.« Tujec se skloni, zleze skoz nizka vrata ter sede na trdo klop. Poleg njega je ležalo pol hleba rženega kruha. »Kaj delate tu v gozdu?« vpraša lovca z bučnim glasom. Lovec mu pove, da je ves dan zastonj lazil za divjačino, ali da niti zajca ni videl. — »Jaz sem gospodar, jaz pasem divje živali: jelene, srne in vse, kar živi v zelenem gozdu pod milim nebom. Daj mi kruha, kajti to je dobra jed, in priženem ti jutri celo čredo svoje živali, da si boš mogel izbrati, kar boš hotel.« Lovec mu nato pravi: »Tam na klopi, zraven tebe leži kruh, kar posluži se ga, kakor hočeš.« »Dobro si govoril,« reče divjak, »kajti če bi mi ga bil hotel dati samo kos, bi ti bil odtrgal roko in jo snedel s kruhom vred. Pa ker si mi dovolil, da se smem poslužiti, kakor mi drago, ti ne storim nič žalega. Zahotelo se mi je takega

kruha, ki ga pečejo ženske, zakaj to ti je nekaj dobrega.« Nato se oglеduje gost po bajti in spregovori, kazaje v kot, kjer je visela puška: »Kaj pa to?« — »Moja pipa!« pravi lovec, »pokadi ga eno, ako se ti ljubi.« — »Natlači mi jo!« — »Je že,« pravi lovec in se skrivoma vzradosti ob misli, da se bo mogoče divjak sam skončal; »le v usta jo vtakni, jaz jo pa nažgem, ti pa le dobro vleci!« Pa lovec se je motil, poznal je divji mož puško in hotel le pokazati, da se ne boji ne krogle ne strela. Cevko vtakne v usta. Miha mu pa vžge prah na prašnici. Puška poči, kosmatinec se pa ne zvrne, temveč pljune kroglo iz ust, rekoč: »Tvoj tobak je malo prida, kadi ga sam.« Lovec je hvalil Boga, da ni bilo kaj hujšega, in povabi divjaka na večerjo. Ko pospravita, kar je bil skuhal Miha, se tujec dvigne in pravi: »Dobro me poglej, da boš poznal Divjega moža, ki ve za vse zaklade in rudnine, zlate in srebrne, in ki so mu podložne zverine v črnih gozdih. Zapomni si, človeče, da ne storim nikomur žalega, kdor me ne ujezi, ali gorje tistemu, ki bi me žalil. Sreča tvoja, da si mi dal, za kar sem te prosil, sicer bi te bil zadušil v tej bajti in pojedel s kostmi vred. Jutri zarana bodi pripravljen ob zori, pred bajto ti priženem svoje črede.« Nato se zgubi v temo.

Lovec se zarije v pograd spat, ves vesel, da se je vse tako lepo izteklo. Ko vstane drugo jutro, vidi silno tropo srn in jelenov, da se ne more odločiti, kaj bi si izbral. Nazadnje pomeri na rejenega jelena, ki se zadet zvali po tleh. V tem hipu se zasliši strašen žvižg Divjega moža, ki je stal nekje v goščavi, in vse živali se poizgube, kakor da jih je bil veter odnesel.

152. Hostnika prežená s hudo muco.

V visoki gori pri Novi Štifti je globoka in prostorna jama. Včasi so dečki z lučjo v roki prišli že

pol četrt ure daleč vanjo, pa so se spet vrnili, ker je v gori silno mraz, pa strah jih je bilo obenem. V tej jami je živel svoje dni Divji mož. Sosedni kmetje so mu morali nositi živež k hiši, ki je bila jami najbližja. Če mu pa niso donašali stroška v zadovoljstvo, je sam prišel, strašno razsajal in vse pri hiši potrl. Napram kmetu, pri katerem si je kuhal prinesene jedi, je bil zmeraj prijazen in mu je svetoval, kdaj naj opravi kako delo. Prišel pa je v tisti kraj popotnik z medvedom. Prašali so ga, ali bi si upal s svojim medvedom nad divjaka. Rad jim je obljubil. Počakal ga je v kuhinji, kjer si je Divji mož vsak dan kuhal. Ko Divji mož pride, si začne vse pripravljati za svoj posel ter vrže sala v ponev, da bi se razpustilo. Medved ga je pri tem vedno gledal. Ko Divji mož izlije zabelo na žganjce, reče medvedu: »Ti bi menda tudi rad moj obed povohal, ker me tako pazljivo gledaš,« in ga pobrusi z vročo ponvo po gobcu. Medved se jezen zakadi vanj in sta se začela rvati, tako da se je vsa hiša tresla. Nazadnje je vendar divjak pobegnil. Več dni ga ni bilo v vas, da bi pogledal za jedmi. Ko pride nekoč kmet, pri katerem je kuhal, mimo jame, ga praša divjak, ali je tisti kosmatinec še pri njem. Kmet odgovori, da še in da ga ne morejo odpraviti. Od tistega časa ni nihče več videl Divjega moža.

153. Kanih.

Ko se je Lucifer uprl Bogu, je ta zavrgel vse njegove angele. Tudi tisti njegovi angeli, ki se sicer niso uprli, so bili zavrženi in Bog jih je za kazen poslal na zemljo, kjer morajo čakati sodnega dne. Imenujejo se Kanihi. Nimajo tolike moči kakor angeli, pa tudi take ne kakor vragi. Kanihi nagibljejo človeka k dobremu; če jih pa kdo razdraži, ga kaznujejo.

Na Prodnikovem stanu na Olševi je prebival takšen Kanih. Bil je velik kakor dečak šestih let. Nekoč je prišel h kmetu Štiftarju komediant z medvedom. Ko so šli zvečer spat, je komediant legel k peči, medved pa pod mizo. Ponoči je prišel Kanih, si zakuril sredi hiše, pristavil kozico k ognju in mešal, kar je mogel, jed, ki si jo je pripravljal. Medtem pa je kozico, iz katere je močno smrdelo, večkrat ponudil medvedu, rekoč: »Mucek, ali ti diši?« Medved je k temu nejevoljno momljal. Končno se pa razsrdi in plane nad Kaniha. Grdo sta se metala; nazadnje je moral Kanih odnehati, dasi je bil silno močan. Drugo jutro je Kanih pričakal medveda v Štiftarjevi ravni in sta se zopet zgrabila. A tudi sedaj ga je medved premagal in mu celo raztrgal hlače. Zbežal je na Prodnikov stan na streho. In sedaj sedi Kanih na slemenu in šiva hlače; okoli stana pa ima dvakrat ovito nit. Nisem je pa še videl, dasi sem bil že večkrat gori.

154. Divji mož ubit.

Za Tržičem je bilo več oglarjev v neki dolini; delali so skupaj pri kopišču ter se shajali v bajto. Pa vsak dan jim je zmanjkalo nekaj kruha, ki je bil shranjen v bajti. Tedaj je eden ostal doma za varuha — in čudno: pogrešili so ne samo kruh, temveč tudi varuha! Pride vrsta čuvati kruh na nekoga iz družbe, ki je bil prebrisane narave, in ta premišljuje, kako bi si pomagal iz zadrege. Vzame sekiro in se spravi na gliste (kraj nad hišnimi vrati, kjer navadno drva sušijo). Ko Divji mož pomoli glavo skoz vrata, ga hlistne oglar s sekiro ter mu preseka lobanjo. Kesneje se je slišalo po gozdu žalostno vpitje Divje žene: »Ubili ste mi moža!«

155. Divji mož ukanjen.

Dva fanta sta nesla, pripovedujejo v Mežiški dolini, vrečo volne. V šumi zapazita Gozdnega moža. Dečka se silno ustrašita zastavnega kosmatina in v zmedi ne vesta, kaj bi počela. Zmečeta urno volno iz vreče in urno zlezeta vanjo, da sta moleli samo njuni glavi iz nje. Gozdni mož pride do njiju in debelo gleda glavi in vrečo, kjer bi se morale videti noge. Prevali vrečo na to, potem pa še na drugo stran, zmaje z glavo in zavpije: »Hoj, hoj, hoj! Trikrat pomnim travnike, trikrat pomnim les, pa takšne živali, ki ima dve glavi, pa nobenih nog, še nisem videl. Oče je premlad, moram že dedeja pobarati, kaj je to.« Odšel je v temni gozd, fanta pa sta pustila volno pa vrečo na mestu in jo ubrala domov.

156. Povodni mož ugrabi deklico.

I. Kjer črna Mura zapušča Štajersko in se zavija na ogrske ravnine, tam je živel pred mnogimi leti ribič, ki je imel prav zalo in brhko hčer. Dekle začne nenadoma povešati glavo in bolehati. Nekega večera je imel oče ribič dober lov in se je šele pozno vrnil domov. Baš pride do hrama, ko se še enkrat ogleda proti vodi. Koga zagleda na bregu Mure? — Svojo hčer in neznanega moža. Oče se namah obrne in skoči hčeri na pomoč, kajti tujec jo je bil pravkar pograbil in začel vleči proti vodi. Deklica se mu hoče iztrgati — pa vse zastonj! Tujec plane s silnim zaletom v vodo in potegne deklico s seboj. Z neznanskim kričem izgine reva v valovih. Nesrečni oče skoči za roparjem; pa ni je rešil — voda je požrla tudi njega. Drugi dan so ga našli sosedje v trsju utopljenega — hčere pa nikdar nihče več videl ni.

Ugrabil jo je Povodni mož, ki je skrivaj hodil k njej vasovat in jo je končno zvabil k vodi.

II. V Ljubljani je bival v vodi Ljubljanici duh, ki so ga imenovali Povodni mož. Večkrat se je pokazal ponoči ribičem in čolnarjem, podnevi tudi drugim ljudem, tako da je vsakdo vedel o tem pripovedovati, kako je prikorakal iz vode in se pokazal v človeški podobi. Leta 1547, prvo nedeljo velikega rožnika, se je zbrala po stari navadi na Starem trgu vsa soseščina v veseli družbi. V senci košate lipe je uživalo staro in mlado med prijaznim čebljanjem božje darove. Zvoki glasbe so vabili k plesu; mladina predvsem je zasukala pete. Čez nekaj časa se pokaže v veseli družbi mladenič krasne postave, lepo oblečen, kakor da bi se hotel tudi on pridružiti rajajočemu kolu. Vljudno je pozdravil vse skupaj in prijazno prožil vsakemu navzočemu roko, ki pa je bila čisto mehka in mrzla ko led; marsikoga je na tihem stresla groza, ko se je dotaknil te roke. Nato je prosil eno izmed meščank za ples; bila je to Urška Šefarca, zala deklina, samo da njen glas zbog lahkomiselnosti in drznega vedenja ni bil najboljši. Tuji mladenič je lepo vodil ples, ona pa se je skazala za enako spretno plesalko. Dobro se je tudi odrezavala na njegove šaljive domislice. Plesala sta nekaj časa lepo spodobno, nato pa čimdalje bolj divje, v velikih lokih sta se jela vrteti tudi izven plesišča: od lipe sta drvela do Stiškega dvorca, mimo dvorca pa k Ljubljanici. Tukaj skoči tujec s plesalko Urško v vodo in zgine. To so videli mnogi čolnarji, ki so postavali tam po bregu. — Lipa je stala do leta 1638; takrat so jo morali radi starosti posekati.

III. Na vzhodni strani Pohorja, v šentmartenski fari, je velik slap ali skok, ki mu pravijo Rotartov šum, menda zato, ker je na Rotartovem zemljišču.

Skala, ob kateri pada voda naravnost navzdol, je nad sedem sežnjev visoka; v ploščnato pečino pa, na katero voda pljuska, drži globoka luknja, kateri ni mogoče priti do dna.

V tej globini, pravijo, prebiva Povodni, ali kakor na Pohorju govore, Vodeni mož. Bog obvaruj tedaj se približati tej globini! Otroci, posebno pa mlada dekleta, so v veliki nevarnosti. Povodni mož plane iz globine in jih koj potegne noter.

Prigodilo pa se je, da je svoje dni lepa, mlada deklica blizu šuma pasla svinje. Hoče šum natanko pogledati; stopi torej bliže — ali hipoma plane Povodni mož iz globočine in pograbi dekle. Cela tri leta jo je imel pri sebi. Vsako leto mu je porodila. Ko pride četrto leto, ga začne prav lepo prositi, naj bi ji dovolil, da obišče svoje starše. Dolgo ni privolil. Ker pa le prosi in tarna, jo prepaše z verigo in reče: »Dobro, pa idi! Ko potegnem prvikrat za verigo, moraš doma slovo jemati; ko potegnem drugikrat, že moraš iti in k tretjemu že tukaj biti.« Povpraša, kaj bi staršem nesla. On pa veli: »Pometi hišo in nesi smeti.« Tako je storila in šla. Gredoč si pa misli: »Morda sem pa kos, se verige znebiti in se rešiti življenja pri Povodnem možu.« S ključem, ki ga je imela pri sebi, začne verigo odklepati in jo zadnjič res odklene. Ovivši verigo okoli velikega hrasta, gre svojo pot. Ni treba povedati, kako veseli so bili starši, ko so ugledali po tolikih letih drago hčerko. Začne jim pripovedovati, kako je bilo; pri tem spusti pasnik in glej! smeti, padše na tla, se spremene v rumeno, suho zlato. Pripovedujoč, kako se ji je godilo, se vedno ozira skozi okno na hrast, okoli katerega je bila ovila verigo. Ura še ni minila in hrast se že trese ko šiba, poslednjič ji pa čisto zgine izpred oči. Kmalu pa pride Povodni mož samotež ponjo. Ko jo zagleda, se raz-

srdi in pravi: »Pojdi z menoj! Če ne, ti starejšega sina na kol nabodem.« Ona pa pravi: »Stori, kar hočeš, saj je prav takšen kosmat pes, kot si ti.« Ne mine dolgo, pa ji prinese sina na kol nabodenega in zapreti, da nabode, ako ne pojde, tudi srednjega in mlajšega. Ko pa ona vselej enako odgovori, uvidi Povodni mož, da ničesar ne opravi, in se vrne. Po goščci pa, skozi katero je šel, je nastala taka burja, da je drevju vrhe lomila.

IV. Šla je neko jutro deklica iz Balte vasi prat na Krko. Povodni mož se ji približa iz globočin in jo hoče ugrabiti; ali zapazivši na roki zaročni prstan, spomin krščanske ljubezni in zvestobe, je moral odskočiti nazaj v globočino, ker do deklice ni imel oblasti. Metki se je jel v vodi prstan zmikati. V strahu, da ji ne pade v Krko in se izgubi, ga sname s prsta in dene na grivo. Povodni mož se zopet pokaže in ko vidi, da ni zapreke, plane iz vode in ugrabi deklico. Bridko sta jokala za njo oča in mati, še bridkeje pa ubogi Ribičev Janez, s katerim je bila v zarokih. Noč in dan je premišljeval, kako bi mogel rešiti svojo preljubo Metko. Povpraševal je modrih mož in puščavnikov, ali zastonj je iskal pri njih dobrega sveta in pomoči. K Ribičevim pride mlad, reven popotnik in prosi večerje ter postelje. Ko povečerjajo, sta šla z Janezom spat. Janez se spravi in gre v posteljo, tujec pa sede na tla in začne nekaj mencati in godrnjati. Janez ga vpraša, zakaj se ne uleže. Popotnik: »Ne utegnem.« — Janez: »Kaj pa delaš?« Popotnik: »Krvavo mleko za gospo, ki daje psom kavo, revežem pa še skorje kruha ne. Zdaj bo morala prebiti tudi brez kave.« Janez drugič vpraša tujca, kaj dela. Popotnik: »Trganje v desni roki za hudobno mačeho, ki brez vzroka tepe svojo pastorko.« — Ko je tujec še vedno nekaj mencal in godrnjal, ga Janez tretjič vpraša,

kaj dela. Popotnik: »Točo za devet vasi, v katerih ni ne enega moža, ki bi bil tega imena vreden.« Janez: »Kdo pa si ti?« Popotnik: »Črnošolec.« Janez se obveseli in pravi: »Sam Bog te je prinesel pod našo streho. Ti mi boš mogel razodeti, kje se nahaja zdaj moja nevesta in kako bi mogel priti do nje.«

Črnošolec odgovori: »Če bi to tudi vedel, ti ne bi nič koristilo, ker bi ti ne smel povedati. Vežejo me tako hude prisege, da še tri dni ne bi ostal živ, ko bi se jim izneveril. Ali nobena prisega mi ne brani, da ti dam dober svet. Vse skrivnosti so zapisane v črnih bukvah. Te bukve pa imajo razen črnošolcev tudi mrliči. Pojdi opolnoči na pokopališče in se tako vstopi, da ti bo stala ena noga na posvečeni, druga pa na neposvečeni zemlji; kmalu se bo oglasil mrtvec in začel prebirati iz črnih bukev prerokovanja za bodoče leto in sploh vse skrivnosti, ki so imenitne za duhovnijo. Če ne boš ničesar zvedel, kar bi bilo za rabo, na prvem pokopališču, pojdi na drugo, tretje, dokler se ti želja ne izpolni. Poglavitna reč pa je, da boš stal natanko tako, kakor sem ti rekel. Če bi ti bili obe nogi na neposvečenih tleh, ne bi ničesar slišal in zvedel, če bi pa stal z obema na posvečenih, prišel bi mrličem pod oblast, da bi te smeli raztrgati ali ti pa storiti kako drugo škodo.«

Dvakrat je hodil Janez opolnoči na pokopališče, ne da bi zvedel, kar je hotel. Tretjo noč se napoti na topliško groblje.

Vstopi se, kakor mu je bilo rečeno; nekaj se v grobu zgane in začuje se glas: »Tamo, kjer teče Sušica v Krko, naredil si je v koreninah gnezdo povodni kos. Kdor bo to gnezdo našel in s seboj nosil, ne bo ga mogel nihče videti, pa bo šel, kamor bo sam hotel, in če ga ne bo strah velike krnice, tudi k Povodnemu možu, ki je ugrabil lani

osorej baltovško Metko in pred njo brez števila drugih deklet. — Za Gradiščem leži seženj pod zemljo, med kozolcem, potom in glogovim grmom, velik zaklad. Grad tistega, ki ga ogrebe, bo ostal bogat, nepremagan do devetega rodu. — V razpoklini pisane skale pod Rumanjo vasjo vzrastla je iz trdega kamena prežlahtna zel tolažnik. Kdor jo poduha, znebi se vsake žalosti in skrbi in pozabi vsako nesrečo in gorje.«

Janez je vedeževanje na vso moč pazljivo poslušal in si vsako besedo zapomnil. Komaj se je pričelo svitati, je tekel iskat čudodelnega gnezda in ga brez truda našel. Vzel ga je s seboj, skočil v čoln in se prepeljal po Krki do velike krnice, ki požira vodo in vse, kar pride v vrtinec. Krnica Janeza pogoltne in ga nese globoko doli, tja do steklene hiše Povodnega moža. Janez stopi v hišo. Kamor je le pogledal, povsod se je lesketalo biserje, zlato, srebro in stotero drugih dragocenih rud in samocvetnih kamenov. Prehodil je brez števila nepopisno krasnih izb, v katerih je vse mrgolelo bab in otrok. Gospodarja ni bilo doma... V zadnji sobi najde Janez svojo preljubo Metko. Zibala je, bridko vzdihovala in jokala. Janez dene kosovo gnezdo na mizo in se ji prikaže. Metka zavrisne od veselja in mu potoži, kako slabo se ji je godilo pri Povodnem možu. Tam doli nikdar ni videla lepega solnca. Sprehajala se je med steklenim drevjem in spala v stekleni postelji pod stekleno odejo. V hiši ni nobene kuhinje, nobene peči, ogenj se v njej nikoli ne zaneti. Jedla je sirove ribe in sirove, neslane in nezabeljene povodne zeli. Ljudi se vidi vse polno, ali to društvo človeka ne veseli, ker je pomenkovanje prepovedano. Blagi Janez se je razjokal o hudi bedi, ki jo je prebila njegova ljubica, pa je zopet prijel kosovo gnezdo in ji velel, da naj ga prime tudi

ona. Nevidna sta prekoračila izbo za izbo in srečno dospela iz steklene hiše. Janez je prišel vanjo skozi sprednja vrata, skoz zadnja sta jo zdaj zapustila. Pred pragom je tekla podzemeljska Temenica. Janez in Metka brez strahu skočita vanjo in brza struja ju v nekoliko trenutkih prinese v Krko, po kateri priplavata do zaželenega brega. Še tisti teden sta se poročila in zakon je vzel Povodnemu možu vso moč in pravico do blažene Metke.

Ali hudobnež si izmisli strašno maščevanje. Ko je prišla na Krko po vodo, privihra na površje, raztrga njenega otroka in ji vrže krvave kosce pod noge. Ubožica se je zgrudila in jela od neskončne groze in žalosti umirati. Janež pa se domisli prežlahtne zeli tolažnika. Prinese ji ga in da poduhati; pri tej priči pozabi strašno prigodbo in kakor bi trenil, jo zapustita groza in žalost. Zdaj se je spomnil Janez tudi zaklada nad Gradiščem. Ogrebe ga in si sezida na brdu med Gradiščem, Krko in Rumanjo vasjo prekrasen grad. Nikdar ni pozabil v svojem blagostanju, da je domačega rodu in kmetiškega stanu. Tam so vladali Ribičevi, njegovi potomci, do devetega rodu.

V. V Pustoslemskih grabnih (blizu Srnjaka na Solčavi) je bival Vodni mož. Nekoč je ujel Pustoslemsko in jo imel za ženo. Včasi sta hodila iz vode na solnce in ona mu je uši pobijala, dokler ji je počival v naročju. Strašno se je naveličala tega življenja in razmišljevala, kako bi ušla. Nekoč je z žensko zvijačnostjo izvabila iz njega, da bi mu le takrat ušla, če bi kadila s cvetjem od obrote. Primerilo se je nato, da je Vodni mož nekam odšel, ona pa je vedela, da ga ne bo kmalu domov. Ženska se spusti proti Pustemu slemenu. Kmalu pa začuje, da ji je za petami. S hriba, odkoder se je videlo na Pusto sleme, je zaklicala na vse grlo: »Kadite z obroto!« Res so kadili — in rešena je bila.

157. Salemsonar.

To je nekak Povodni mož. V goriški okolici pripovedujejo tole: Salemsónarji se vozijo po vodah v sodih in strašno škripljejo, da daleč odmeva. Vozijo se pa le ponoči, da jih nihče ne vidi in navadno proti struji; zato tudi niso vedno v istem kraju. Iščejo tudi ljudi, ki so po nesreči utonili, da jih shranijo. Taki ljudje postanejo potem Salemsónarji. — Drugi spet vedo, da žive ta bitja v vodi in imajo za klobuke železne lonce. Podnevi so skriti v globočinah in le ponoči se prikažejo vrh vode; zato se je tudi nevarno ponoči kopati, ker človeka radi ukradejo. Salemsónarji shranjujejo utopljence ter jih pokopavajo pod vodo.

158. Muk.

»Ne hodi k mlaki, da te Muk noter ne potegne!« Tako svare slovenske matere svojo deco. Kakšen pa je Muk? Neki večer so zlati žarki zahajajočega solnca kaj lepo obsevali valove razburjene Mure. Kraj brega je sedela pet let stara ribičeva hčerka. Igrala se je z okroglim prodcem, bila je pač vode vajena. Naenkrat se obrne proti vodi ter v otroškem veselju ploskne z ročicama. Kaj je bilo? Pred njo je planila velika zlata riba, gladka ko svila in žamet, svetlejša ko večernica na jasnem nebu. Dete se bliža čudoviti ribi, gre za njo v mlačno vodo — pa kmalu jo vzdigne val in zanese po struji naprej naravnost proti veliki skali sredi reke. Tu zgine v silnem curku deroče Mure. Preteklo je leto in dan. Ribič zopet nastavlja sake in rakičja po strugah. Sedel je na obrežju ter spet mislil na izgubljeno hčerko. Zdaj zagleda sredi reke majhen bel čolniček in v njem belo dete, na las podobno njegovi izgubljeni hčerki. Čolnič udari

ob skalo, voda se razdeli in vse skupaj izgine v globočini. Drugi dan je bil ribič navsezgodaj pri vodi in opravljal svoj posel. Velika mreža se začne mogočno gibati. Ko jo dvigne, zapazi ribič zlato ribo, ki se je premetavala, da bi ušla. Komaj jo ribič prime v roke, se že prikaže tik njega silen možak, proseč ga: »Daj mi, ribič, zlato ribo nazaj! Razsvetljuje mi temno stanovanje v mojem gradu pod vodo. Ne bo ti žal, če jo spustiš. Za njo ti dam hčerko nazaj.« Ribič izpusti zlato ribo. Velikan mu nato reče: »Pridi zvečer po solnčnem zahodu tje k oni skali ter udari trikrat z veslom po njej!« Solnce še ni bilo za gorami, ko sta veslala mož in žena proti omenjeni skali. Žena, ki je bila že vsa nestrpna, da bi zagledala svoje ljubo dete, iztrga možu veslo iz rok ter bije po skali, da so udarci glasno odmevali od bližnjih gričev. Reka se razdeli in s čolnom vred se pogrezneta mož in žena v neizmerno globočino, ker se nista ravnala natanko po Mukovem povelju.

159. Povodni mož nese ženo domov.

Med Pustim gradom in Vidovcem se razprostira napošev na desnem kraju Save bukovje, na levem pa radovljiško in mošenjsko polje. Poleg tega bukovja je prebival v Savi Divji (?) mož, Videli so ga večkrat, kako je sedel na veliki skali, ki se ondi dviguje iz Save. Če je zazrl človeka, je hitro plunknil v Savo in ga ni bilo več kmalu na spregled. Bil je velike postave. Lovil in podil je kaj rad ženske na mošenjskih njivah. Globoko v Savi pri »Čajnarjih« je imel svojo stekleno hišo. Nekoč je ugrabil malo in prav zalo pastirico. Ko je odrasla, je bila njegova žena. Sicer ji ni bilo nič hudega, vendar je bila neizrečeno žalostna. Kadar je udarilo žarno solnce skozi valove in posvetilo na njeno

hladno bivališče, ji je hotelo srce počiti od bolečin. Nikoli ni bila vesela, ne podnevi ne ponoči, dasi je stanovala v prekrasnem blestečem gradu in jo je imel Povodni mož na svoj način rad in so plavale okrog gradu svetle ribice. Kadar je pospravljala sobe, je morala mesti smeti od duri navkreber. Ko jih je dognala do vrha, so se spremenile v zlato. Bogastva je bilo v tej hiši na preteg. Večkrat je pošiljala moža, z blagom obloženega, domov, da ji je prinesel kaka sporočila; njej sami namreč ni dovolil, da bi smela obiskovati starše. Nazadnje si izmisli zvijačo, kako mu bo utekla. Nekega dne, ko je pekla, ga zopet odpravlja s košem domov; pred peč je postavila žensko podobo iz slame, ki jo je oblekla v svoja oblačila, sama pa se je spravila v koš. Še prej pa je strogo zabičila svojemu možu: »Ne smeš počivati, jaz te zmerom vidim in me boš takoj slišal, če boš počival.« Povodni mož si zadene koš na hrbet in se napoti k hiši njenih staršev. Teža mu je bila prevelika in hoče počivati; pa kadar se misli usesti, zasliši glas svoje žene: »Te že vidim!« Tako jo prinese domov in odloži, kakor drugikrat srebro in zlato. Ko se vrne v svoj grad, vpraša slamnato podobo pred pečjo: »Ali je že pečeno?« Nobenega odgovora. Zdaj spozna, kako ga je žena speljala. Hitro je oddrvel na njen dom in strašno rjul okrog hrama; toda nikdar več je ni dobil v oblast.

160. Gestrin.

I. Gestrin je Povodni mož, bolj mlad kakor star, nima nog, temveč plavuti. Ob Dravi se ga boje ribiči in brodarji. Ponoči rad pomalja glavo iz cmrka, včasih tudi zatrobi v rog. Hhrati se pokažejo nad gladino Vodne ali Morske deklice in splavajo k njemu. Gestrin je hude narave; ljudi vlači v cmrk ali jih meče na pečine. Brodarji in

ribiči imajo navado, da vržejo v vodo, preden se podajo nanjo, prstan, zamotan v rutico. Tako potolažijo Gestrina in pridobe njegovo prijaznost.

II. Tudi Povodnega moža, ki gospodari v Muri, se da potolažiti z darili. Neka deklina, bolj predrzne vrste, se je z večjo družbo vozila v čolnu v Prekmurje na gostijo. Povodni mož je kaj kmalu spoznal, kake vrste blago se vozi v čolnu, in je začel vzdigovati strašne valove, da bi ga prekucnil. Bila je velika nevarnost, da se vse skupaj potopi; tedaj se spomni nekdo iz družbe, da mora deklina vreči v vodo, kar ji je najdražje, sicer ne bo Povodni mož prej miroval, dokler je ne dobi v pest. Deklina uboga in vrže v razburkano Muro nove opanke z lepimi peticami. Le tako se je rešila vsa družba gotovega potopa.

161. Povodni mož se razide.

Slovenci nismo vajeni govoriti, da se kak človek ali druga živa stvar razide, vendar nam bo naša zgodba pokazala, da je tudi to mogoče.

Grajski čuvar Grom se je vračal nekoč iz Zaloga proti Novemu mestu; bil je, kakor navadno ob takih prilikah, malo vinjen. Spravil se je, kakor vselej, v koš in prepustil pohlevnemu konjiču, da ga brez vodstva celega privleče domov. Ukajoč je drdral čez travnike ob Krki, kar mu ustavi blizu velike mlake Povodni mož konja in se upre z vso silo v voz, da bi ga zvrnil v vodo. Kaj je Povodnega moža tako ujezilo, nam povest ne razodene; mogoče je mislil, da ga hoče možiček s svojim kričanjem izzivati. Ko bi bil Povodni mož vedel, da je grajski čuvar tak umetnik in razumnik, da zna celo zagovarjati, bi se ga ne bil nikoli polotil, vsaj ne tako divjaški in tolovajski. Grom je precej uvidel silno nevarnost, ali ni se je

ustrašil, temveč se je srčno postavil v bran. Najprej je v košu vstal in se prekrižal, ali ne po nemško, ampak po latinsko, ker se mu nemški križ za to ni zdel dovolj krepak. Potem je uprl oči v napadalca in ga začel, držeč se z obema rokama za koš, z grmečim glasom takole zagovarjati: »Vivoda, pivoda, kalivoda, gazvoda! Sv. Miklavž, sv. Šempos, Šentjanž! Vi ste moji, jaz sem vaš. Pàno, gažo, dižo, tažo, amen, amen, amen!« — Ko je izustil zadnji amen, se je zaslišal pok, kakor da bi kdo ustrelil, in zasmrdelo je po žveplu. To je pomenilo, da se je Povodni mož razletel in razkadil. Grom ni pozabil razglasiti smrt te pošasti in zaeno seve tudi svojo zaslugo, ali je od konca našel malo takih, da bi mu verjeli. Ko je pa preteklo pet, deset, petnajst let, da ni na tistih travnikih nič več strašilo, so se ljudje spomnili njegove povesti in nehali biti nejeverni Tomaži.

162. Povodni mož odvede kozo.

Med Smrekovcem in Ludranskim vrhom je planjava, ki jo imenujejo Pudgarsko. Tam je majhen ribnik, v njem pa zelenkasta, smrdljiva voda. Pri tem ribniku je dan za dnem pastir pasel koze. Iz samega dolgega časa ni vedel, kaj bi počel, pa je metal kamenje po ribniku in poskušal, če se da kamen tako vreči, da odskakuje od vodne gladine in zadene ob nasprotni breg. Ko se je tega naveličal, je jel metati večje kamne v sredino ribnika in opazoval vodne kolobarje. Tako med drugim zopet vrže velik kamen v ribnik. Nastali so veliki kolobarji, ki pa niso izginili, temveč so postajali vedno večji in višji. Pastirju se je zdelo, da je nastal na dnu ribnika vihar. Prikazal se je Povodni mož, ki je bil do pasu človek, od pasu pa riba. Zarohnel je nad pastirjem: »Kdo je izbil

mojemu fantu žlico iz rok, baš ko smo južinali?« Dečko pa je bil prebrisan in je pokazal na kozo: »Koza je bila.« Neutegoma je morala iti z njim pod vodo. Če se dečko ne bi bil tega domislil, bi najbrž moral iti on s Povodnim možem.

163. Povodnemu možu odsekana roka.

Blizu velike ceste stoji ob savinjski Ložnici vas Vrbje. Okoli vasi je mnogo mlakuž in močvirnatih izvirkov, ki jim domačini pravijo »virja«. Osobito eno je precej veliko in vaščanje trdijo, da nima dna in da je v njem dom Povodnega moža. Oral je svoje dni kmetič, otroka pa je pustil konec njive blizu virja. Kar mu udari otrokov vrišč in jok na ušesa! Ko se ozre, ugleda zelenega moža, ki hiti za dečkom. Oče mu skoči na pomoč in oba ga primeta za roke. Dolgo se pulita zanj, a nobeden ne more premagati svojega nasprotnika. Na meji leži sekirica; oče jo pobere in odseka Povodniku roko, s katero je držal otroka. Zelenec skoči sicer brez nje v virje, ali oče se čudno prestraši, zakaj tuja roka se ne da odpraviti od dečkove. Vse so poskušali, povsod povpraševali, ali vse zaman. Stara ženica, ki je prišla v vas, je nasvetovala tole: dobite iz tistega virja žabjega drača in z njim namažite roko navzdol. To je pomagalo.

164. Povodna moža se borita.

Svoje dni je pasel pastir ovce na Jelovci blizu Črnega jezera. Sedel je vrh roba, ki je bil blizu in pod katerim so se ovce mirno pasle po trati. Deček si je delal kratek čas s tem, da je po svoje prepeval, kakor je vedel in znal, in klatil s šibo, ki jo je držal, po zraku in grmovju. Kar zašumi nekaj za njim. Plašen se ozre in ugleda moža, stopivšega

iz grmovja, ki se mu je naglo bližal. Mož je bil čudne postave, kakršne pastir še nikoli ni videl; zdelo se mu je, da je bil mož po stegnih ves luskinast. Deček je ostrmel, ko ga je tujec vprašal, kje je Črno jezero. Tujec opazi dečkov strah in pravi: »Nikar se me ne boj; nič hudega ti ne bom storil, le pokaži mi tja! Tam stanuje namreč Povodni mož, ki je prišel nekega dne k meni v jezero na Praprotno in mi je zapeljal ženo, ko mene baš ni bilo doma. Zato sem prišel gori in se hočem nad njim maščevati.« Pastir vstane, vedno še trd od strahu, in povede moža skoz grmovje k Črnemu jezeru. Mož mu reče: »Grem zdaj pod vodo, da se bom bojeval s tem tu notri. Počakaj in glej v vodo. Ako pridejo bele pene vrh vode, je to znamenje, da sem jaz zmagal, in tedaj le počakaj, bogato te bom obdaril; pridejo pa rdeče pene na površje, je to znamenje, da me je oni užugal. In ko bi se to zgodilo, kar beži, da se ti kaj hujšega ne primeri.« To reče in se spusti na glavo v vodo, pastir pa je strahoma čakal, kaj se bo zgodilo.

Dolgo je čakal. Kar prikipe krvave pene vrh vode in deček je stekel, kar je mogel, k svoji čredi in jo hitro pognal domov, da pove, kar je videl in slišal.

165. Dekle odide za Povodnim možem.

Lepa Meta je pasla ob Savi; bila je uboga deklica. Bog znaj, kaj je premišljevala, ko se mahoma nekaj v vodi zgane in se začne iz bičevja pomaljati velika moška roka. Kmalu pride ostalo truplo iz vode: bil je velikan, ves luskinast in zelen. Deklica se ustraši, toda velikan ji veli s prijaznim glasom: »Ne boj se, deklica, ranjen sem na roki in te prosim, da mi rano obvežeš. Dobro ti poplačam.« Deklica se obrne, takoj raztrga ruto ter začne obvezovati roko možu, ki mu je segala

jedva do kolen. Med poslom jo je minil strah in ko je končala obvezo, mirno reče možu, naj pride drugi dan spet. Povodni mož jo pogleda s hvaležnim očesom in zgine v vodi. Kesneje ko drugekrati je prignala Metka tisti večer drobnico domov. Drugi dan se je Povodni mož spet prikazal s svojo bolno roko pri deklici, ki mu je obnovila obvezo. To je trajalo tri tedne. Ko je prišel zadnjič, ji pokaže lepo skrinjico, v kateri so blesteli sami prekrasni biseri; da jo deklici, rekoč: »Hvala ti, deklica, za tvojo dobrotljivost! Kolikorkrat si mi obvezala roko, tolikokrat po en biser najdeš v skrinjici. Sedaj me ne boš več videla. Če boš na svetu srečna in zadovoljna, tedaj se spominjaj tudi moža, ki ti je naklonil to srečo. Zdrava!« Obrnil se je k odhodu — v očeh se mu je nekaj spreletavalo ... Deklica je dolgo zrla na mesto, kjer je izginil mož v vodi; pri srcu ji je bilo zelo težko. Niti biseri, ki jih je začela ogledovati, je niso prav veselili. Prižene domov in pokaže staršem, kaj je dobila. Novica o bogastvu uboge pastirice se je raznesla daleč okoli; od vseh strani so prihajali snubači, ki jih je prej tako malo videla. Kakor so se ji prilizovali in ponujali, njeno srce je ostalo hladno. In ne samo to: deklica je vidno hirala; neko neznano gorje ji je jemalo sile. Nekega večera se je vrnila mati z dela domov: kliče Metko, a nje ni odnikoder. V hudih slutnjah gre v dekličjo sobo. Na mizi je bila odprta skrinjica z biseri, na vrhu pa bel listek: »Ljuba mati, biseri in vse je Vaše; mene ne boste več videli; grem za Povodnim možem.«

III.

DEMONSKA BITJA.

166. Gorski velikani.

I. Stramorji ali Orjaši so nekdaj razsajali po svetu, ali Bog jih je spremenil v kamenje. Skoro vsak ostro v nebo štrleč hrib je po ljudski veri tak okamenel orjak; tako so Solčavske planine okameneli velikani.

II. Orjaši so bili silni, veliki ljudje. Izrvali so lahko z eno roko najdebelejši dob. Metali so pečine tako daleč, kolikor se v enem dnevu pride po svetu.

167. Blagodej.

I. V hribih je bival svoje dni duh, imenovan Blagodej. Pohajal je v različnih postavah po Bohinju, v Soški in Vipavski dolini in često pomagal nesrečnikom, ki so bili tega vredni. Tako si je bogat skopuh dal nekoč v Idriji voziti drva iz gozda. Delavci so zahtevali skromno plačilo, dobili pa komaj polovico tega, kar so zahtevali, ter odšli godrnjaje domov. Ko pa je hotel skopuh, da bi mu kdo drva razcepil, ni dobil nobenega delavca. Končno se javi neznan možak in zahteva kot plačilo za svoje delo trske, ki bi ostale pri delu na tleh. S tem je bil skopuh zadovoljen. Že navsezgodaj pride neznanec na delo. Izdere si nogo iz kolčeta in začne z njo mlatiti po hlodih, ki so ležali na visokem kupu, da so kar frčali po zraku. Hrušč in trušč je odmeval po dvorišču in napotil skopuha, da je šel pogledat svojega delavca. Ko zazre, kako

stoji tujec na eni nogi in z drugo mlati po hlodih, uvidi, da ne sme pričakovati nič dobrega, in zavpije nad čudnim svatom, naj takoj pusti delo in se spravi, odkoder je prišel. Drvar se mu zareži v obraz in reče: »Prav rad, samo naj opravim svoje delo, da dobim plačilo.« Zbijal je naprej z nogo po lesu, dokler ni bila zadnja cepljenica razbita v trske. Nato je potegnil iz žepa vrečo, ki je postajala vse večja in večja, in pometal vanjo ves les, kar ga je ležalo po tleh. Vrečo si je zadel na hrbet in krenil na pot. Preden je zapustil dvor, je tako silno plosknil z dlanjo po krepki bukvi, da se je stresla hiša kakor pri potresu. Kaj je pomagalo gospodarju, da je vpil kakor neumen za možem, ki je odhajal mirno z dvora!

Kako pa so se čudili delavci, ki jih je skopuh ociganil za plačilo, ko so našli pred durmi vsak velik kup lesa. »To nam je podaril Blagodej, večna hvala mu in čast!« Staro bukev, v katero je vtisnil Blagodej svoje prste, kažejo še dandanes.

II. Turjanski sirotinski oča v Prekmurju si je nekoč po krivici zasvojil proso neke sirotinske dece. Ko so to proso mlatili, je prišel k vratom neznan človek, ki je tam postaval ter čakal, da bi ga pozvali na delo. Ko je sirotinski oča to opazil, mu je velel, naj gre mlatit. Neznanec je na to komaj čakal. Takoj je bil pri stroju in ga gnal brez težave, da je vse pokalo. Prej so ga pa štirje hlapci komaj gonili! Ko je prišel čas zajtrka, so klicali tudi »tuhinca« jest. A ni hotel, nego je rekel, da hoče počakati, ko se drugi najedo. Dokler so zajtrkovali, je on vrtel s strašansko naglico stroj. Ko je minil zajtrk, so se vrnili delavci na gumno — a kaj vidijo! Proso je bilo že zmlačeno in očiščeno. Zdaj so ponudili temu mlatcu hrano. Ni mu bilo treba žlice ne noža, temveč si je jedačo namazal na roke, pa jo je nato lizal z rok. Zdaj so spoznali, da

je to »vrag« . . . Kakor je prišel, tako je naenkrat zginil! (Povest je očividno okrnjena: pričakovali bi, da odnese »vrag« prigoljufano proso sirotam.)

168. Ajdi v Mežiški dolini.

I. V starih časih so živeli velikani, Ajdi. Imeli so človeško podobo, bili so pa strašno veliki. Prvi rod velikanov je živel na Zlati gori, od tam so se pa preselili, ne vem zakaj, na naše najvišje gore in planine. Naselili so se posamezno, nikdar ni bilo več družin na eni gori. Če so se hoteli med seboj pogovoriti, niso hodili kakor mi, drug k drugemu v vas, temveč so se menili od gore do gore; če si je kateri moral od drugega kaj izposoditi, je samo zaklical, pa mu je sosed vrgel zaželeno stvar z druge gore. Tudi po vodo niso hodili kakor mi s posodami, temveč so se samo nagibali z gore in zajemali s periščem iz reke. Velikani so bili sicer zelo, zelo močni, a pametni niso bili preveč, niti orodja si niso znali napraviti. Drevje so rvali kar s koreninami vred iz zemlje. Šele poznejši rod si je napravil lesene sekire. Ta rod je bil tudi že toliko pameten, da si je znal narediti divji ogenj: drgnili so namreč drevo ob drevo tako dolgo, da se je vnel les.

II. Pripovedke, kako so si zidali velikani božje veže, imamo sporočene iz raznih slovenskih krajev.

169. Ajdovski oltarji na gori pri Dobrli vesi.

Na Gori pri Dobrli vesi je stal pred davnim, davnim vekom velikanski oltar. Bil je skoro tako velik ko gora sama. Sezidali pa so ga velikani, ki so bivali v tistih davnih časih v teh krajih. Ti velikani so bili Ajdi; bili so pa tako veliki, da so mogli s podnožja hriba seči na vrh. Sezidali so si dva oltarja: na Gori pri Dobrli vesi in pri Sv. Hemi.

Skale za zidanje so lomili na Karavankah, ki so bile takrat še divje, divje gorovje. Imeli pa so samo eno veliko težko kladivo. Metali so si to kladivo z ene gore na drugo. Kadar je rabil velikan kladivo pri Sv. Hemi, je zaklical svojemu drugu in ta mu ga je zalučal. Velikan je kladivo prestregel kakor tresko, preklal mogočno skalo in ga v velikem loku spet zalučal nazaj. Kadar so potrebovali vode, so se kar nagnili k Dravi in si zajeli vode s periščem. Ker pa so bili malikovalci, se je Bog nekoč razsrdil nad njimi in poslal hudo, hudo nevihto. Drava je strašno narasla in poplavila dolino tako visoko, da so vsi velikani potonili. Tudi tiste velikanske oltarje je voda takrat razdejala.

Polagoma je začela voda odtekati in odtekla je povsod, samo iz globokih dolin ni mogla, tam je ostala. Bog jo je pa blagoslovil: to so danes naša prelepa koroška jezera.

170. Ajdovske ali Rimske deklice. Grki.

I. Nekoč je Ajdinja zagledala na polju orače; pobere v predpasnik orače, plug in brano in odnese domov pokazat, kaj je našla. Ko pride domov, vpraša, kaj je to, ki tako po zemlji rije. Nikdar namreč še ni videla takih ljudi in živali. Oče jo je poučil: »To so ljudje, zarod, ki bo ostal, mi bomo pa vsi pomrli. Ne smemo jim storiti kaj žalega, nazaj jih nesi.«

II. Deklice iz roda velikanov imenujejo po Štirskem Rimske deklice. Le stopi na veliki trg ptujskega mesta in poglej velikanski spomenik, ki je bil svoje dni postavljen solnčnemu bogu (?). Ako vprašaš Haložanko, ki čepi na njega podnožju, ko prodaja slive, kdo da je postavil ta spomenik, se ti bo brž odrezala: »Rimska deklica ga je v firtohu prinesla!« Rimske deklice so bile tako

močne, da so pobirale na polju orače, gonjače, konje in pluge in vse nosile v firtohu v svoje bivališče. Rimski deklici je bilo malo truda izrvati hrast iz zemlje kakor česnik iz grede, vreči mlinski kamen pred Dravo ali pa odnesti kovaču naklo na streho. Tudi je bila tako gladovna, da je pojedla za zajtrk celega vola in popila kad vina.

III. Belokranjci pravijo velikanom Grki; pripovedujejo pa o njih iste stvari kakor drugod. V Gribljah vedo, da so imeli nekoč pri vsakem gradu po enega Grka. Tako so šli nekoč grajski hlapci v debelem snegu po drva, a Grk je dejal: »Hm! zakaj naj bi bil jaz sam doma? Grem pa še jaz.« Zapregel je kravo in tele in odšel po drva. Za oje je držal in vlekel kravo in sani. Ko je prišel v gozd, je izpuknil bukev, jo razčesal, nametal na sani in odvlekel vse skupaj domov. Kaj je pa napravil spotoma in zakaj niso mogli hlapci domov, ker niso mogli nečesa pregaziti, bom zamolčal, saj je tudi brez tega dobro. — Rečanu je Grk, kar Rusu Nemec, a Hrvatu »Kranjac«, to je tuj, neznan človek.

171. Krvavi kamen na Gorjancih.

Vrh Gorjancev stoji skala, imenovana Krvavi kamen; pripovedujejo povest, ki poroča, kako so naši ajdovski pradedi na njem darovali mladeniča in njegovo nevesto.

172. Orjaška Špelica.

Pol ure hoda od Poljčan proti Svetim goram se dospe po veliki cesti do Jeličine jame. V davnih časih je živela v njej Špelica, dekle orjaške postave in močno, kakor nihče drugi na svetu. Imela je tako moč, da je z eno samo roko ustavila visoko naložena parizarska kola in da je z malim trudom

polomila vsa kolesa. Voznike, ki so vozili tod mimo, je pobijala, njih blago jemala in zanašala v svojo dupljo. Vsak dan je snedla ondi vola, ki ga je bila ugrabila pastirjem in si ga spekla. Močna Špelica je pa tudi kaj rada srkala sladko vince in si hodila gasit žejo k nekemu krčmarju, ki je imel svoj hram blizu njenega brloga. Ko jo je prevzel vinček, se je začela orjaška deklica usajati in bahati s svojo močjo, tako da so je bili siti do grla. Za njeno oholost je kmalu prišel dan plačila.

Bilo je nekega poletnega dne, ko ga je Špelica spet pila pri onem krčmarju. Gospodar je pa sedel pri peči, pušil svojo pipo pa se dobrikal deklini, pripovedujoč ji, kako se je ves svet boji, pa da ni na svetu človeka, ki bi jo premagal. »Da, da!« reče Špelica ponosno,» prej me tudi ni moči premagati, dokler ne vrže kdo tako obleko name, ki je bila uro prej še suh lan!« Krčmar si je te besede dobro zapomnil. Čim je odšla Špelica, je poklical teric, kolikor jih je le mogel, in so urno potrle pravljeni lan; potem mnogo predic, ki so v najkrajšem času sprele kodelje; mnogo tkalcev, ki so potkali niti, in dovoljno krojačev, da so urno sešili obleko. V eni uri je bilo vse gotovo. Ko je prišla Špelica spet h krčmarju, so naglo vrgli nanjo tisto obleko in — bila je premagana! Vse se je radovalo, vriskalo in pelo, ko se je raznesel glas, da je grozna Špelica ujeta. Ljudstva je privrelo skukaj strašna množica in pred vsemi so ji odsekali glavo. Njene zadnje besede pa so bile: »Baba je zvita, krčmarji pa še bolj. Nesrečni moj jezik!«

173. Zmaj v Konjiški gori.

Južno od Konjic se dviga gora, ki je dobila svoje ime po tem trgu in se imenuje Konjiška gora. Baje je v notranjosti votla; gorsko jezero,

pravijo, je izpolnjevalo v starih časih to votlino in v njem je bival strašen zmaj. Od časa do časa je prilomastil iz svojega skrivališča in strahovito razsajal v konjiški dolini, pustošil polja, ugonabljal ljudi in živino. Da bi nakazo potolažili, sklenejo prebivalci teh krajev, da mu bodo darovali vsako leto šest belo oblečenih, ovenčanih devic. Vrh tega naj opravi konjiški župnik dnevno pred velikim oltarjem sveto daritev. Nekega dne pa se je zgodilo, da se je župnik predolgo zakesnil s sveto mašo. Namah se dvigne grozovit vihar, ki je prihajal, kazno, iz notranjosti gore. V hipu so blihnile iz podzemeljskih votlin silne množine voda, ki so poplavile trg in vso Dravinjsko dolino. Hiše in poslopja, vse se je podiralo, drevje lomilo; ljudje z živino so bili v največji nevarnosti. Lintver se je pa zato pokazal, ker župnik ni držal zaobljube. Zdaj zapove gospod, naj osedlajo čimprej konja, da bi mogel priti do cerkve. Res mu ga dovedejo z velikim trudom, on ga zajaše in vodi skoz valove proti cerkvi. Tukaj pa je stala voda že tako visoko, da mu ni bilo mogoče stati pred oltarjem, temveč da je moral obsedeti na konju in čitati mašo. Ko je dokončal, je voda začela uplahovati, tudi lintver je izginil in živa duša ga odslej ni več videla. Še danes se vidi iz Konjiškega trga skala, ki jo držita skupaj dve železni sponi: tu je bil vhod k podzemeljskemu bivališču konjiškega zmaja.

174. Zmaj v Solčavskih gorah.

I. Ko doseže petelin — bel, črn ali pisan — sedem let, znese jajce, ki pa ni kakor druga jajca. Je namreč trdo in zleze kar samo ob sebi v tla. Ko je pa godno, se iz njega izvali zmaj ali lintvern, kakor mu Slovenci sploh pravijo, grda, ostudna

žival. Zdaj mladi lintvern kljuje in kljuje, da kmalu prileze na zemljo. Pa ko se prikaže, lete pohištva, drevje, skalovje in celo griči nadenj, da bi ga podsuli. V Kokri je nekdaj razsajal hud vihar in stari Polšinar, umeten mož, je neki precej vedel, kaj to pomeni. Gre gledat in najde petelina, ki je baš hotel znesti jajce. Pa mož skoči hitro po puško in ga pihne. Sam Bog ve, kako škodo bi bil sicer naredil lintvern!

II. Kjer je danes Matkov kot, je bilo včasih jezero; zato se še dandanes ta kraj imenuje Jezero. Sredi skalovja je tičalo petelinovo jajce, iz katerega se je izvalil strašen lintver. Začel je kljuvati sive pečine, ki so ga obdajale. Ob tisti pečini so ljudje sušili ribiške mreže, zato ji še dandanes pravijo Ribča peč. Slišali so, kako kljuje zmaj, pa so postavili straže, ki naj bi opozorile ljudi na povodenj, ki nastane, kadar pošast prekljuje tisto peč. Straže so postavili na Košaču, na Čelu, na Opresnikovem hribu in na Tolstovrški peči. Ko je lintver prišel na svetlo, je pridrla povodenj do cerkvenega praga v Solčavi. Voda je med drugim prinesla tudi zibelko in jo pustila na cerkvenem pragu. Ko se je jezero razlilo, je voda odnesla tudi lintverja, ki je pri tem našel konec. Ubil ga je mecesen s tremi vrhi. Samo tak mecesen ga more ubiti. Njegove čeljusti in kosti pa so pozneje našli na Logarjevih njivah.

Tudi v Tržiču je svoje dni razsajal, letal je baje po Košuti in sprožil velik kos hriba v dolino.

175. Zmaj na Vetrniku pri Kozjem.

Na Vetrniku pri Kozjem je še sedaj skrit »drak«, ki ima kozjo glavo. Kažejo hudournik, po katerem je bil nestvor priplaval v Kozje. — Neki kozjanski grof je baje ubil tega zmaja, ker mu je pobiral koze (!).

176. Premog.

Valvasor pripoveduje, da se najde blizu Strahovelj v zemlji tvarina, črna ko zemeljsko oglje. V apotekah pravijo tej stvari zmajeva kri, nemški Drachenblut, kranjski pa premogova kri. Tudi Korošci poznajo to besedo v istem pomenu.

177. Zmaj v Peci.

Na Peci je velika, čudno globoka jama, ki se ji ne vidi na dno. Pravijo ji Huda luknja. Na gori je živel pred mnogimi leti strašen razbojnik. Dolgo ga je že lovila roka pravice, pa zastonj. Nazadnje pa so ga vendarle zalotili spečega in dovedli pred sodnijo. Tu so ga obsodili na smrt. Rekli so mu pa, da mu je na izbiro, ali hoče pod vislice, da mu zadrgnejo zanko okrog vratu, ali pa da gre v Hudo luknjo. Če pride živ nazaj, mu pustijo življenje. Hitro se je odločil za Hudo luknjo. Po vrvi so ga spustili na dno. V rokah je držal tanek konopec, ki je imel na koncu privezan zvonček. Dejali so mu, če mu bo slaba predla, naj potegne za vrv, nakar ga bodo hitro dvignili kvišku. Prišedši na dno, zapazi, da je v velikem hodniku, ki se ves lesketa v dragih kamenih in drugih dragocenostih. Šel je po hodniku naprej, kar začuje v hipu strašno rjovenje in mu prilomasti nasproti grozen zmaj. Ropar hitro pozvoni. Baš o pravem času so ga še dvignili kvišku, da ga zmaj ni raztrgal. Ko je bil spet zgoraj, so mu pustili življenje in ga oprostili.

178. Vož. Metalski zmaj.

I. Najhujša med vsemi kačami, kar jih je potolkel Kresnik, je Vož. To je pozoj, ki biva posebno rad v črnih meglah; če zelo grmi in se bliska,

pravijo, da jaše dijak črnošolec na Vožu ali Lintveru. Če pade Lintvert iz gromskih megla, nastane velika povodenj.

II. Mnogo povesti imamo o zmaju, ki je prebival v močvirju Metalo na Ptujskem polju. Po vsej bližnji okolici je ta ostudna žival davila pastirje in trgala njih črede. Prišel je pa plemič iz sosednega gradu in ubil nakazo z žarečim polenom. Plemič je potem sezidal grad Kačjak, nemško Wurmberg.

179. Pohorski Vouvel.

Po Pohorju strašijo otroke: »Ne hodite od doma, dokler bomo na planini drva sekali ali pa na rovtah kosili, ker bi utegnil priti divji mož Vouvel in vas odnesti v svojo duplo.« Stari Karmot iz Pečevnika so pravili, da je Vouvel skrit v Turjaku, visoki gori šentiljske fare, v neki brezdanji dupli. Tako je močan, pa tudi tako gladoven, da za zajtrk celega junca poje in vso Mislinjo izpije. Nekoč je zaspal pastir pod košato bukvijo. Ko se zbudi, pogreši devet krav. Po stopinjah spozna, da so šle krave proti Turjaku v globoko votlino. Ko stopi vanjo, najde spečega velikana. Iz nosnic se mu je kadila sapa kakor dim iz kovačnice. Bela žena ga je muham branila. Pastirju se je zdelo, da ima Vouvel kačji rep. Bežal je, kar so ga nesle noge, da pove gospodu, kar je videl. Gospod pridejo in poškropе z žegnano vodo. Vouvel se zbudi in spremeni v pozoja ter švigne čez planine. Koder je letal, so se lomile najmočnejše jele.

Vouvel ima dosti blaga (živine) v globoki gori skritega. Bil je kovač, ki je opazil, da Vouvela ni bilo doma. Gre torej in udari z debelim kladivom na vrata. Bela žena se oglasi od znotraj: »Bodi si, kdor si, odpreti ne boš mogel. Samo če najdeš travo vouvelico in rečeš: ‚Hajd, krava, nazaj h Krsniku,

zemlji je treba dežja!' tedaj se bodo vrata hitro odprla.« Čim kovač to čuje, gre iskat trave vouvelice; dolgo jo je iskal, pa je ni našel. Tedaj je zagledal črno meglo, v kateri je jahal Vouvel domov. Kovač zbeži, da ga velikan ne ulovi.

O Vouvelu pravijo, da je oženjen in ima Grakinjo za ženo. Graka kuha Vouvelu jedi, za pijačo mu nudi farezino ali brazino. Pohorci pravijo, da se kuha farezina iz trave, ki od polnoči do ene zraste in se razcvete na najvišjem rtu Pohorja, in sicer na Janževo, kadar kurijo kresove. Le Grake pridejo do nje, ker imajo kremplje.

180. Baron Balon.

Korošci poznajo nekega barona Balona, o katerem pojo tudi narodne pesmi. Imel je vse polno zmajev v svojem gradu, ki je stal na najvišji gori. — Ime Balon se nahaja tudi na Bizeljskem.

181. Berbara in slična bitja.

I. V Dolenji vasi pri Ribnici je Berbara zlobno bitje, s katerim strašijo neubogljive otroke: »Bodi priden, sicer te odnese Berbara.«

II. V Ščavniški dolini prosijo pastirji takole dežja: Izbero si deklico in ji navežejo na palec na nogi vidino pero. Potem jo ženejo k potoku in jo začno neusmiljeno škropiti, kriče: »Daj nam dežja, daj nam dežja, oj Dodo, Dodole!«

III. Istotam si pripovedujejo pastirji, da Kulda meče gromske krogle, Suarda ognjene strele, Baroda pa ploho izliva.

182. Ježi baba ali Šiška baba.

I. O godu sv. Neže se prikazuje Šiška baba ali Ježi baba; otroška pesmica se glasi:

Neža,
po bregih ježa,
Pleterko nosi
kruha prosi.

II. V okolici podsredski pravi narod, če nastane huda burja, ki jo spremlja blisk, grom in toča, da je iz gorskega jezera ušla kačja devica Iza, pa da tako dolgo razsaja v oblakih, dokler zopet ne najde gorskega jezera. — Iza je napol ženske, napol kačje podobe.

III. Na Turjaku pod Pohorjem je doma Bosaruna, čarovnica, ki dela točo.

IV. Če poleti med gromom in bliskom piše huda burja, tako da nagiblje in prevrača žitno latovje, stoka kmet in pravi: »Oj, ti nesrečna Pregina, kaj si nam škode naredila!«

183. Vetrovi.

I. Jug je na Turškem doma, kjer ima lepo zidano hišo ali grad. Ima pa tudi lepo, mlado hčerko, ki jo varuje kakor punčico svojega očesa. Ko se začne led tajati in sneg kopneti, jo prinese s seboj v zeleni log na pisano trato, in ko pride poletje, jo zopet odnese. — Sever pa stanuje tam daleč proti polnoči v silnem pečevju, kamor nikdar solnce ne posije, v večnem snegu in ledu. Tam stanuje in tuli, da se celo do nas čuje in od tam privleče za kito svojo mater Zimo v naše kraje. Zima je grbava starka, ki vedno nosi črepinjo ognja s seboj, da se pri njem greje (Brežice).

Veter podi pred seboj tudi hude vešče ali coprnice, ki v oblakih delajo točo. Prigodi se včasih, da vrže v svoji jezi katero iz oblakov in že večkrat so se baje našle v potokih mrtve babure (Brežice).

Vetrovi so možje, ki nosijo dolge plašče, z njimi letajo in delajo sapo. Sorodni so si, ali bratje si

niso, tudi se ne ljubijo, ampak sovražijo in pretepajo. Oni, ki zmaga, potem piha. Včasih se pa tako hudo tepo, da se kar vse trese in sveti Elija mora, da jih pomiri, vsuti nanje ali točo ali dež; pa ta toča je veliko bolj drobna in manj škodljiva od tiste, ki jo delajo coprnice (Brežice). — Če se kdo kje obesi, vetrovi tako dolgo okoli njega razsajajo in pihajo, da ljudje obešenca odrežejo in pokopljejo; če bi tega ne storili, bi pihali vetrovi tako dolgo okoli drevesa, na katerem visi mrlič, dokler sam ne bi padel z njega in dokler bi ga potem v prah ne zakopali. (Obče znano.)

Vrtinec imenujejo semtertja tudi Škratov ples. Kajti po ljudskem mnenju pleše Škratec, ne da bi ga kdo videl, prah se pa vrti okoli njega. Pripoveduje se, da je neka deklica, grede s polja domov, videla na cesti vrtinec in rekla:

Škratec mali,
Škratec zali,
z menoj plesat bali.

In res se Škratec prikaže iz prahu in pograbi deklino k plesu; in plesala sta tako dobro in tako hitro, da je deklica odšla domov brez pet in podplatov. (Brežice.)

Škratec je veter, ki se pri lepem, mirnem vremenu nenadoma dvigne in, vzvrtivši prah v podobi kola, podi. Ljudje se prekrižujejo, ko zagledajo Škratca, ter pravijo, da se v sredi vrti hudič s svojim krdelom. Veter, ki se na enem mestu vrti v krogu, se imenuje tudi »svinšek«. (Ptujsko polje.)

II. Ako se kje suče veter v krog pa prah kvišku nese, tedaj se baje v tem prahu Vrag prepeli. Če je kdo z bičem blizu, zato po njem z bičem češe in nanj pljuje, rekoč: »Präpeliš, kä sa vrtiš, ve dräg dobiš!« Pravijo tudi, da so pri takem prepelišu

večkrat čarovnice navzoče. S takim sukajočim se vetrom so že večkrat človeka v zrak dvignile, pa ga odnesle v tuje kraje, zlasti če so bile nanj jezne.

184. Ne preklinjaj vetra.

Bilo neki jesenski dan. Megla je ves božji dan prikrivala solnce in mrzli Sever je zelo pritiskal. Ker pa neki terici ali terilji to ni bilo pogodi in veter le ni jenjal, odnašati ji povesmi, začne ženska Sever preklinjati. Zdaj se ji približa star možek s palico v roki in po licu ves razmesarjen. Ko pride do terice, jo vpraša, kaj želi od njega. Stari mož pa je bil Sever sam. A terica še vedno preklinja in zmerja. Zdaj reče mož: »Vidiš, ti hudobna žena, tisti, ki ga ti preklinjaš in zmerjaš, sem jaz. Poglej me v obraz, kako sem razmesarjen, ker se moram skozi vsak grm in trn prevleči. Ti me pa preklinjaš. Morda misliš, da nalašč tako hudo razsajam? Ne, volja božja je taka.« Ko žena to sliši, se vsa prestraši in od samega strahu ji govor zabegne, da ni mogla ne besedice več ziniti. Pade predenj na kolena. Sever jo pa vzdigne in odnese čez hribe in planine in o ženi ni bilo več ne duha ne sluha. (Ptujsko polje.)

185. Vetrnik.

I. Na meji med Štajerskim in Kranjskim, nad Čemšenikom, stoji precej visok hrib, Galenberška planina. Vrhunec zre mogočno daleč naokoli in ima zgoraj luknjo, podobno žvoknu ali dimniku, ki sega daleč v notranjost; to luknjo zovejo domačini »Vetrnik«. Ako vrže kdo vanjo kamen, pribuči iz njenega trebuha močen veter. Pravijo, da privre včasih tako silen veter iz te luknje, da ni mogoče blizu. (Valvasor še omenja, da pravijo do-

mačini vsakemu vrtincu Vetrnik, ker mislijo, da prihaja iz tiste luknje.)

II. Belokranjci dobro poznajo Velikane in Orjake, ki otožno tulijo, kadar nastane grozna nevihta. Ako zalotijo človeka, ga na ražnu speko in požro s kostmi vred.

III. Na Pohorju je jezerce ali močviren kraj. Pravi se mu Črna mlaka. Črno jezero. Ako vanj vržeš kamenček, razjeziš hudega duha Vetriha. Zgodi se, da tedaj nastane veter, grom in toča.

IV. Vetrnik to je človek, ki se ob takem času rodi; če veter potegne, ga prenaša pod zemljo po jamah, spodmelih in breznih. Pa so tudi jame, iz katerih bi ga več nazaj ne bilo. Vetrnik je tudi slovenski priimek.

V. Slovensko ljudstvo pripoveduje o Raraškuu, da je majhen star možek z dolgo sivo brado in služabnik Pehtre babe. Če ga kdo ujezi, napravi vihar. Počiva v planinskih pečinah; v sodu, ki ga nosi s seboj, pa ima zaprte vetrove.

VI. Kdor na gori Krmi (med Mojstrano in Bovcem) opoldne z bičem poka, naredi nevihto. Valvasorju se zdi verjetno, da ima hudi duh svoje kremplje vmes: mogoče si je kakšen človek, ki zna vreme delati, z njim to znamenje dogovoril.

186. Pesjan.

V neki gori blizu Rogatca je bival Pesoglavec. V šumi je imel svojo jamo. Bil je niže od prsi ves kosmat, navzgor pa popolnoma človek. Lovil je ljudi in jih jedel, a kosti je metal pred jamo. Šlo je nekdaj sedem bratov, da bi ga pokončali. Pridejo k njemu in zapazijo, da ima mesarsko korito, z noži naperjeno. Tri precej zagrabi in jih zakolje. Odtoči jim kri v korito in jo začne lokati. Ostali

se brž domislijo, da se bo njim dogodilo enako. Da se otmo, ga od zadaj porinejo na naperjeni nož, tako da si izbode oko in oslepi.

187. Sam.

Bila je jesenska noč. V temnem gozdu si je bil mož nalovil polhov. Ker je bil že lačen, zaneti ogenj, da bi si spekel polhe. Ko jih obrača v tleči žerjavici, se mu približa Hudobec, ki je iskal po gozdu krote. Zlodej nagovori našega polharja: »Kako ti je ime?« Polhar odgovori: »Pravijo mi: ‚Sam'.« — »Dovoli mi, Sam, da spečem pri tvojem ognju nekoliko krot, kajti zelo sem lačen.« — »Tega ti nikakor ne dovoljujem,« odgovori polhar; »če hočeš večerjati, zakuri si ogenj sam!« — »Če mi zlepa ne dovoliš, mi boš pa shuda,« zarenči Hudič. — »Pa se sprimiva!« odgovori mu jezno polhar in zgrabi, kakor bi pihnil, goreče poleno ter z njim neusmiljeno udriha Hudiča po glavi in kosmatem licu. Ves osmojen in opečen se je spustil črni Hudobec v temni les; rjul je in tulil ter klical tovariše v pomoč. Kmalu se zbere okoli njega cela tolpa peklenščakov. »Kdo pa te je tako osmodil?« vprašajo ga prijatelji. »Oj Sam, Sam,« tuli opečeni zlodej. »Če si se sam ožgal in osmodil, pa sam trpi! Čemu tedaj rjoveš in nas kličeš v pomoč?« Reko in odidejo zopet po temnem lesovju, vsak na svojo stran, vsak po svojem opravilu.

188. Podlegaj ali »Vuorek«.

O Podlegaju ali Vuorku pravijo, da je podoben malemu osličku in da se rije človeku pod noge, hoteč ga pripraviti do tega, da bi ga zajezdil. Če bi ga pa zajezdil, bi začel tako hitro rasti, da bi zrastel gor do zvezd. Morete si misliti, kako bi bilo človeku tedaj pri srcu, če bi hipoma zagledal

zvezde tako blizu, da bi skoro bušil z glavo obnje. Včasi zanese Podlegaj človeka strašno daleč v puščave, kjer še živa duša ni bila. Tam ga strahovito muči: zraste namreč visoko pod nebo, nato pa človeka spusti in ga prestreže, preden pade na tla in se razbije. Za take priložnosti je pa dobro imeti pri sebi vojko ali kako drugo vrv. V Labinu je nekdaj poslal gospodar svojega hlapca po poslih v Slovensko Gorico; do tja je več nego tri dni hoda. Hlapec se napoti zvečer z doma. Ko gre nekaj časa, se mu približa majhen oslič in mu podlega, da naj ga zajezdi. Sede nanj in šla sta kakor blisk. Bog ve, kam bi Podlegaj človeka odnesel! Ali mož brž spozna, s kom ima opravka, pa hitro sname podveze z nog, naredi brzdo in osla obrzda. Ta ga je, pokoren kakor jagnje, v par trenutkih prinesel v Gorico, kjer je mož svoje storil. Nato je spet zajahal oslička in se vrnil nazaj v Labin. Ko ga zagleda gospodar, mu reče: »Kaj te je Hudič prinesel ali kaj, da si že tukaj?« Hlapec mu pove, kako je potoval.

Neki vaščan se je vračal ponoči iz druge vasi domov. Prišel je na pašnik, Podiglo imenovan. Približa se mu majhen osel in se mu nastavlja pred nogami; a ko ga ni hotel zajezditi, se mu je začel siliti med noge. Kmet se mu brani in kliče na pomoč. Ko tako pridrči do doma, zavpije svoji materi: »Mati, dajte mi vrv, da Vurka obrzdam!« Podlegaj je šel do praga za njim.

Drug vaščan pa ni smel iti nikdar ponoči v Podiglo, da ga ne bi čakal Podlegaj. Drugje se mu pa to nikdar ni dogodilo. Drugi pravijo, da večkrat kaj vidijo v Podiglu: postavim, gosposki klobuk, ki se na glavi vrti, ali deklico, ki pride iz luknje, ali konjika in svinjarja, ki je čredo svinj prignal ven in jih za človekom spustil. V Podiglu so nekdaj kopali premog.

189. Prekmurske povesti.

I. Kdor ne veruje, da Vrag obstaja, naj gre vprašat beltinskega gazdo. Ta mu bo mogel povedati, kaj je Vrag, ker ga je našel, pa si tudi strpel pri tem sedem svojih. Šel je namreč nekoč kesno v noči iz Gančan, pa je, baš ko je prišel do Konjščaka, zaslišal, da se v grabi nekaj joče. Gazda je mislil, da je morda kakšna »sajha« dete odvrgla, pa je šel iskat. In res najde nekaj takega kakor malo dete, samo da v tmici ni mogel spoznati, kaj je. Radi tega dvigne malo stvarco k sebi, da bi jo nesel domov. Komaj pa je napravil nekaj stopajev, ga je že dete oprasnilo po obrazu; in ko hoče naprej, ga pa zlomek zgrabi za goltanec in ga hoče »grliti«. »Oho, tak si to ti, ta Hudi!« je zakričal gazda pa je pognal spaka nazaj v cestni jarek. Nato pa je nastal takšen vihar, da je gazdo kvišku zaneslo in ga vrglo doma pod prag. — Naš gazda je prej rad preklinjal — poslej ga je pa to minilo!

II. Ni še dolgo tega, odkar se je na beltinskem pašniku tuintam prikazoval Vrag. Bil je vselej lepo oblečen, na glavi pa je imel zelen krščak. Neki Meljinčan se je kesno vračal iz Beltinc, pa ga je našel na pašniku, ko je z zobmi rval borovničin grm iz zemlje in ga metal prek sebe. Meljinčana najprej ni bilo strah; ko pa mu je Vrag začel kimati in ga zvati, naj se gre z njim metat, ga je zgrabila taka zona, da je snel krščak z glave in zbežal domov, kar so ga nesle noge. Tako se je prestrašil ta bedak nori, da tri dni ni mogel reči spregovoriti.

190. Lepa Vida.

I. Neko jutro, ko je baš proso plela, najde lepa Vida roso stepeno in si zaželi, da bi bilo njeno, kar je tod ponoči hodilo. Drugi dan je bila rosa

spet otepena in spet si zaželi, da bi imela onega, ki je to storil. Prav tako tudi tretje jutro. Tedaj pa se prikaže dolga kača, ki je imela devet repov in na vsakem po en ključ, in ji začne govoriti: »To, kar si si želela, se bo zgodilo: moja žena boš. Nisem kača, ampak zaklet kraljič. Moja mati je bila visokega rodu; povila me je pri šuplji bukvi in tam odložila. Divja trta mi je ovijala z listjem ude, hladni veter me je zibal. Še preden slečeš ženitovanjsko obleko, se spremenim v človeško obliko.« Deklica reče: »Prej nego se omožim s kačo, splezam rajši po mlaju, ki je obit z noži.« Pri tej priči zraste pred njo drevo, naperjeno z britvami. Deklica spozna, da se ne sme upirati, in se vda. Kača ji veli: »Ti pojdi po beli stezi do belega grada, jaz pa se priplazim po grmovju. Pred belim gradom se najdeva. Med potom utrgaj tri leskove šibe letorasli in me z vsako udari!« Tako se je zgodilo. Ko ga udari s prvo šibo, postane kača do glave človek; ko ga udari drugič, postane človek do pojasa; ko ga udari tretjič, stoji pred njo krasen mladenič, ki ji reče: »Lepa Vida, kar si hotela, si dobila; poberi devet ključev in odkleni z njimi devet gradov.«

»Bila prosta si divica,
zdaj pa svetla boš kraljica.«

II. Mlada Vida je prala štrene kraj morja na belem pesku. Kar priplava k bregu pisana barka, v njej pa je bil črn zamorec. Tako ji pravi neznani tujec: »Kaj je tebi, mlada Vida, saj si bila gorša prva leta.« Vida mu potoži: »Lahko sem bila gorša prva leta, zdaj pa imam v hramu bolno dete. Noč mine ali dan podhine, a dete ne umolkne.« Nato pravi zamorec: »Jaz pa imam takšen koren, da bo dete precej utihnilo, ko ga skopaš v njegovi vodi.« Mlada Vida mu verjame in stopi v ladjo; a

še preden se skloni, da bi se usedla, sune zamorec s silo od kraja in Vida je bila z njim sama na sredi morja... Vida pravi: »Kaj boš, dete moje, sedaj počelo, ko ne boš imelo matere! Rajši kot bi se s teboj, zamorec, vozila, napravim vsemu konec«:

»Vida ja pa svet' kriš striva,
na sred murja ja not'r skočiva.« — — —

(Solnčni junak jo najde in dovede domov.)

III. Na cesti proti Svetemu Antonu, v Podvolovljeku blizu Kujevčeve bajte, je nekoč nekdo videl, kako se je neka ženska peljala s čolnom po Lučnici. Spredaj v čolnu se je vozila pošast, ki je bila tako čudna, da ni bila nikomur podobna. Nekaj časa se je vozila po vodi, nato pa je vse izginilo.

191. Matoha.

Slovenci poznajo neko strašilo, nazvano Matoha ali Matoga. Ime pomeni veliko ali staro mater. Kaj več mi o njej ni znano.

192. Božja deklica. Perica.

I. Slovenci na severnem robu Slovenskih goric poznajo bitje, nazvano Božja deklica; tudi prebivalci sosednega, sedaj že ponemčenega Murskega polja pri Lipnici so ohranili nanjo spomin in jo nazivajo Perica ali Nočna baba.

Perica je prelepe postave, njena polt je gladka in snežno blesteča, lasje ji segajo do kolen. Biva najrajši ob ribnjakih, tekočih vodah ali tudi močvirjih. Tukaj jo more človek videti, kako izpira v bledi mesečini perilo. Oblečena je v belo haljo, na glavi ji mahori bela avba, kakor so jih nosile ženske v starih časih. Ni torej dobro hoditi v mraku na ribnik prat, ker se Božja deklica ali Perica pri poslu ne sme motiti. Niti nagovoriti se je ne sme.

II. Često se vidi Nočna gospa z detetom v naročju. Neki hlapec jo je našel nekoč slonečo ob plotu. Pred seboj je imela dete in ga krmila iz skodelice. Ko ugleda hlapca, se dvigne in mu zastavi pot.

III. Prihaja pa tudi v človeška stanovanja. Kadar gre družina spat, je treba kamen v kuhinji skrbno osnažiti pepela, sicer pride Božja deklica kurit. Bil je viničar, ki je stanoval v takozvani dimnici. Ponoči se je rad spravil ležat na peč. Nekoč ga vzbudi tako proti polnoči prasketanje ognja in drug ropot na ognjišču. Mož odpre oči in ugleda ob kamnu ženo prekrasnega obličja; delala si je gibanice in jih pravkar začenjala peči. To je bila Božja deklica. Večkrat se je ozrla gor na peč, pa tudi viničar je milo pogledaval enkrat zalo deklico, ki se je sukala pred prasketajočim ognjem, enkrat pa gibanice, kojih duh mu je prijetno udarjal v nos. Deklica mu je darovala velik kos, rekoč: »Ne povej nikomur, kar si videl.« Z veseljem je začel používati svoj kos — bila je presladka gibanica — pa toliko je je bilo, da ni mogel vsega použiti; ostanke je dal drugo jutro domačim in vsem je ugajala. Sedaj so pa hoteli znati, odkod njemu tako dobro pečenje. Nekoliko časa je tajil, potem pa je le povedal. Drugo noč je spet prišla Božja deklica pred kamen in pekla gibanice; osorno je pogledala viničarja in mu očitala njegovo klepetavost. Slaščice pa ni dobil nikoli več.

Vrvi ne smemo puščati na kolovratu, sicer pride ponoči Božja deklica prest. (Kremberg.)

IV. V Beli Krajini pravijo, da so imele Vile tudi svoje otroke. Nekoč so pasli pastirji svojo goved, med katero je bil tudi bik. Hipoma se jim prikaže malo dete, krasen deček, ki je bil star okoli treh let in bel kakor sneg. Bil je tako lep, da so se mu vsi

čudili. Ko ga bik ugleda, se spusti proti njemu, dete pa izgine. Bilo je vilinsko dete.

Na fučkovskem studencu perejo Vile svoji deci skodelice.

193. Bela žena spreminja vodo v vino.

I. Bitje, ki ga zovejo naše povedke Bela žena, je zapravo kraljica Belih žen, ki so, kakor smo slišali, povodne Vile. Belo ženo vidijo ljudje kje ob vodah, kjer često pere v mesečini perilo. Drugikrat spet jo najdejo v votlinah; ob njeni strani je pozojen velikan: to je pač njen ukleti sin, ki je izdajalsko ubil svojega brata, pri čemer mu je pomagala mati. — Često se Bela žena prikazuje tudi z detetom v naročju in išče odrešenika, da bi ga otel ukletstvu. — Mogoče je, da se prikazuje tudi v kačji podobi. Tudi smrt je Slovencem Bela žena. Napram ljudem je največkrat milostna.

II. V Bistriški dolini na Notranjskem pravijo, da je šla pred veliko leti pobožna ženica baš na sveti večer na zvirek po vodo. Ob dvanajsti uri, ko je prišla k potoku, zagleda ženo nenaravne velikosti, ki je sedela na strmi skali in si izpirala noge v bistri vodi. Bela je bila po vsem životu kakor sneg. Ženica se prestraši, da skoro kaplje krvi v njej ne ostane. Ko povzdigne spet oči, ni bilo o Beli ženi ne duha ne sluha. Ženica zajme vodo in hiti prestrašena domov. Ali kako so se začudili, ko so začeli s korcem piti iz škafa najboljše vino! Bela žena je pripravila ubogi družinici to veselje in jim spremenila škaf vode v vino.

III. Na sveti večer opolnoči, ko je bil rojen božji sin, ne teče po potokih, rekah, studencih voda, marveč najboljše vino. Nekoč je moral na sveti večer oče z malo deco čuvati dom. Kar se domislijo mali njegovi, da so žejni. Ne prerad je

vzel vrč in šel k studencu zajemat vode. Postavi jim vrč na mizo in kmalu se zaslišijo začudeni vzkliki: »Atek, prinesel si nam vince, najslajše, kar se da misliti!« In res je bilo tako! Oče gre še enkrat k studencu seveda z največjo posodo, ki jo je premogel, da bi nalil čim več sladkega daru božjega. Pa je tekla le voda! Mož pove svoj dogodek sosedu skopuhu. Ko spet pride božič, gre sosed precej, ko se stemni, k studencu, leže zraven njega na trebuh in pomoli jezik v studenčnico, da bi takoj opazil, kdaj bo teklo vino. Zraven sebe je pa postavil kad, da bi brž toliko natočil, kolikor bi se dalo. Tako je ležal mož in molel jezik v vodo, pa vina ni bilo. Naenkrat ga nekaj zgrabi za jezik in mu ga izdere.

194. Bela žena na Hudem polju.

Golak je najvišji hrib v Belih gorah. Na vzhodni strani je ravnina, skoro polje, ki mu pravi kmet Hudo polje. Nikdar pa ne stori po njem stopinje, ako ni k temu primoran. Če ga vprašaš, zakaj se plaši te ravnice, ti bo rekel, da je tam videti nekaj čudnega. Na polju je skalnato groblje in tam sloni v jasnih nočeh ob poslednjem ščipu Bela žena, zatopljena v misli. Pred seboj ima razgrnjen prt, na njem pa v dveh kupih toliko zlata in srebra, da bi ga deset konj ne moglo odpeljati. Žena tudi komu dovoli, da si sme vzeti nekaj tega bogastva, a vedno le človeku, ki ne ve, kaj je pohlep in zavid. Bog ne zadeni, da bi se doteknil bogastva, kdor nosi v srcu te strasti. Pohlevna Bela žena se tedaj spremeni v hipu v strašnega zmaja, ki grozi požreti pohlepneža. O tem se je mogel prepričati graščak nad Mrzlo rupo — graščino njegovo prerašča pač že nad tisoč let zeleni bršljin.

Ta graščak je imel vsega v izobilju, trden grad in lepo posestvo, a še mu ni bilo dovolj. Pod nje-

govim gradom pa je živela v borni bajti vdova z dvema otrokoma. Posestvo njeno je bil vrtiček, da bi ga pokril z dlanjo, in hlevec, še edini kozi pretesan; vendar pa — na čudo — vdova ni trpela pomanjkanja, temveč je čisto dobro prehranjevala sebe in družinico. Graščak bi bil rad zvedel, odkod jemlje siromašna ženica denar, da more tako živeti. Vpraša jo in ona, ki ni poznala zavisti, mu pove, da hodi k dobri gospe po denar pa da si ga vzame baš toliko, kolikor je za njene male zahteve potrebno. Takoj se rodi v graščaku naklep, da pojde tudi on h groblju poskušat svojo srečo. In res ga vidimo ob naslednjem ščipu sredi Hudega polja, kjer se prikazuje Bela žena. Natančno ob dvanajstih se prikaže srp na nebu in posveti na dva kupa, enega zlatega, drugega srebrnega. Plavkast ogenj šviga iz njiju. Graščak začne grabiti, kar se da. Tedaj pa zavpije Bela žena: »Stoj, drzni grabežljivec!« Strašen zmaj hlastne za graščakom, ki pusti vse na mestu ter zbeži, kar ga neso noge. Vdova je umrla v visoki starosti, blagoslavljajoč do zadnjega hipa Belo ženo. Odslej si ni upal nihče več na groblje in tako čuva Bela žena zaklad še.

195. Preglavica.

Preglavica je Bela žena, ki se opoldne prikazuje ljudem brez glave in jih vodi po krivih potih. — Preglavica se prikazuje ljudem na cestah in po poljih. Črna žena je, pa brez glave. Če se ji ogneš, ti ne stori ničesar, če ji pa greš drzno naproti, te bo oslepila ali ti roko potrla. — Preglavica napove človeku sedem let v naprej, kdaj bo umrl. Kdor je, postavim, bil danes jako vesel in ga jutri zadene nesreča, o njem pravijo: »On si je pač Preglavico čüa!« Drugi pravijo, da se Preglavica vozi v sivi megli in donaša kugo.

196. Bela žena: Smrtnica.

I. Prekmurci pravijo, da se prikazuje Smrt človeku najrajši ponoči pred zorjo. Ljudje, ki so jo videli, pravijo, da ima postavo velike žene, pa da je belo oblečena. Včasih tudi nosi koso na rami. Kdor jo sreča, jo mora lepo pozdraviti: »Dobro jutro, tetica!« Večkrat se je že zgodilo, da je beteżnik videl Smrt ob postelji in vprašal: »Kaj išče ta bela ženska tu, ki stoji tam pri peči?« Bolnik včasih tudi veli, da naj to belo žensko iztirajo iz hiše.

II. Ko je Bog pregnal prve starše iz raja, je ustvaril deklico Smrt. Smrt je prav majhna, manjša od vsakega otroka, pa ustrahuje vsakega junaka. Truplo ji je spretno in urno, da prepleza vsak zid, obenem pa voljno in prožno, da prileze skoz vsako ključavnico. Ne potrebuje ne kose ne nobenega drugega orodja. Ali črnega petelina in mačke se boji in se ogiblje hiše, v kateri se nahajata.

Ponoči je šel berač proti vasi, da bi si kje izprosil prenočišče. Tedaj ga ustavi Bela žena in prosi, naj jo dene v svojo malho in zanese v hišo nekega bogatina. »Ne bo ti žal, če to storiš.« Pove mu, da sta v tisti hiši črn petelin in črna mačka, in da se ju ona zelo boji.

Siromaki so pripravljeni, da vse store za lepe obljube, in berač dovoli, da se mu spravi deklica v malho. Bila je tema, ko je korakal mož s svojim lahkim bremenom po cesti. Vsi psi, kar jih je selo premoglo, so pridirjali na cesto in zagnali strahoten lajež ter se zaganjali v berača. Marsikateri sosed, ki je počival v sobi, je težko vzdihnil, ko je šla Smrt skoz vas. Dospeta do bogatinovega hrama in berač zavije čez dvor v hišo. Tam odloži deklico v veži in počaka, kaj bo. Deklica šine v sobo za

peč, da se ogreje. Za mizo je sedel bogatin, zdrav in dobre volje. Obiral je pravkar kopuna in ga zamakal s sladko starino. Zdajci pristopi k njemu Smrt in mu zavije vrat. Bogatin zajavka. Smrt mu zavije vrat v drugo in tretje. Po njem je bilo. Drugega posla tu ni bilo in Smrt je kmalu stala pri beraču ter sta nadaljevala pot k drugemu koncu vasi. Na sredi polja jo berač odloži in ona mu reče: »Čuj! Ker si bil dober, ti bom povedala vraštvo, s katerim boš mogel vračiti ljudi in postati bogat. Ako čuješ, da je v kaki hiši betežnik, idi tja. Če me ugledaš pri glavi, reci: Temu človeku ni pomoči. Če pa stojim pri nogah, reci ljudem: Tega človeka je mogoče zvračiti.« To rekši, Smrt izgine; šla je po svetu pospravljat po božjem naročilu. A tudi berač se je podal na delo. Hodil je po vaseh in pripovedoval ljudem, kako bo z njihovimi betežniki. Ker je vselej pravo zadel, se je glas o njem kmalu raznesel daleč naokoli in denar se mu je nabral, da sam ni vedel kako. Eden sosedov se je pa hotel ponorčevati iz njega. Legel je popolnoma zdrav v postelj in nato velel domačim, naj pokličejo vrača. »Boste videli,« je rekel, »da nič ne ve.« Vrač pride in glej! Tudi Bela žena je v sobi, stoječa pri glavi. Zato reče vrač domačim pomilujoče: »Sosedu ni pomoči, mogoče vam še nocoj izdihne.« Nato odide. Oni pa skoči iz postelje in reče: »Ali nisem rekel, da je vrač bedak, kakor smo mi vsi?« Pri tej priči pa ga nekaj strese, da zamahne nazaj v postelj in umre. Tako se godi, če kdo hoče skušati Smrt. Pa tudi vrač je pozabil na ta modri nauk. Hotel je pomoči ljudem, kjer bi ne smel, zato se mu tudi Bela deklica ni več prikazovala in postal je še večji siromak kakor poprej.

III. V Spodnjem Štajerju imajo običaj, da zvečer, ko pomedejo pepel na ognjišču, nikoli ne ugase žerjavice, temveč puste, da tli naprej, tako

da jo je moči kesneje nanovo razpihati k plamenu. Kmetič veliko drži do te šege, kakor nam kaže sledeča povest. Neki posestnik je često opominjal svojo gospodinjo, da ne sme zvečer, ko pospravlja ogenj, ugasiti žerjavke. »Babica moja so mi večkrat pripovedovali, da tuintam Smrt smukne v kuhinjo, da bi se tu ogrela. Ako najde žerjavko na ognjišču, reče: To je dobra gospodinja, ta je mislila name — in si razplamti ogenj, pihaje v tlečo žerjavko, nakar si pri plamenu ogreje svoje suhe prste, v katere jo večno zebe; menda si skuha tudi kako juho, ki bi nam ubogim ljudem slabo prijala. Ako pa ne najde žerjavice, se raztogoti, češ: ‚To je slaba gospodinja, ki se name ni spomnila, zato jo bom pa jaz na to spomnila!‘ Ne traja dolgo, da kdo iz hiše umre, da bi čisto ne pozabili na Smrt.« Tako je govoril kmetič, a gospodinja se je na to le smehljala in kljub temu ogorke zvečer ugaševala, tako da niti iskra ni več tlela na ognjišču. Zatem je žena vsak večer mirno legla na uho. A nekoč se je mož vračal pozno s tlake, ko je gospodinja z vso družino že davno počivala. Od daleč vidi, da so vrata v vežo, kjer se nahaja ognjišče, odprta. »Kaj neki je to?« si misli in se tiho splazi k zidu, odpre skrivaj kuhinjsko okence in pogleda v kuhinjo. Skoro sesul se je od strahu, ko je zagledal pri ognjišču belo koščeno ženo, ki je brskala po pepelu, pa ni našla žerjavice. Kot blisk je odmaknil kmetič glavo in se spravil s pota, vzdihujoč pobožno molitvico. Kmalu nato je smuknila Smrt lahno kakor senca mimo njega. Ko je prišel do vrat, so bila trdno zaprta. V težkih slutnjah odmakne zapah, v hiši je bilo vse tiho in mirno, vse je počivalo v mirnem snu. O tem, kar je bil videl, ni kmetič nikomur nič razodel in se je vrnil drugega dne na delo. A ni še minil teden in že je zbolela gospodinja, kmalu nato dekla, za deklo pa hlapec. Sedaj se-

veda kmetič ni mogel več molčati. Pri dekli in hlapcu je Smrt hotela samo posvariti, a gospodinji ni bilo leka, umrla je. In kmetič je poslej še trdneje verjel, kar mu je pripovedovala babica.

IV. Hric se je ponoči peljal v Pliberk po zdravila. Domov grede je videl Belo ženo, ki je v Šumicu prala perilo. Stopil je z voza in jo vprašal, zakaj pere ponoči. Ženska pa je začela rasti in je bila kmalu večja kakor smreka. Hric je skočil na voz in zdirjal domov. Ko je prišel k hramu, je bil bolnik, kateremu je šel po zdravila, že mrtev.

Povsod po Slovenskem imajo vero, da se Smrt boji takega psa, ki ima štiri oči, to je dve beli lisi nad očesoma.

V. V Bebrovnici, vasi srednje Dravske doline, sade od nekdaj mnogo lanu. Radi tega imajo kje ob kaki meji terilnice. Pripovedujejo, da zahaja ponoči v te zgradbe črna ženska prikazen, tare lan in si pri tem poje ter se razposajeno smeje. Kmetje so prav zadovoljni, če slišijo, da je žena, Smrtnica, spet na delu. Čim večkrat se čuje petje, tem več bo prirasti. A Bog ne zadeni, da bi se kdo približal terilnici, ako je Smrt v njej. Radovednež bi plačal svojo drznost z glavo. Često pa vidijo črno žensko postavo, kako smukne urno ko senca k nekemu studencu, ki izvira v gostem grmovju ob Dravi. Od tam se čuje, kako Smrtnica pere in ploska s perilom in nikomur ne hodi na misel, da bi se po zdravimariji približal temu mestu. Fantje, ki so lazili ponoči po polju, so slišali, kako pere Smrtnica. Enega izmed njih je gnala radovednost gledat, kaj se godi v grmovju. V hipu začujejo njegovi tovariši udarec kakor s plosko roko, nato pa žalosten, presunljiv vzkrik. Vsi se v strahu razbeže. Drugo jutro gredo gledat in najdejo tovariša pri žuborečem studencu mrtvega: to je storila Smrtnica.

VI. Bili sta dve vasi, ena blizu druge. V eni vasi je živel lep mladenič, da mu ga ni bilo para, v drugi pa je bila lepa deklica, lepša kakor vse pajdašice. Pa ne samo, da bi bila lepa v obraz, temveč sta imela tudi čisto in nepokvarjeno srce. Razodevala sta drug drugemu svoja čustva in mislila, da sta že tukaj na zemlji v raju. Ali kakor vsako veselje, tako se je tudi njuno kmalu skalilo. Deklica je namreč tako zbolela, da so že vsi mislili, zdaj zdaj bo ugasnila. Mladenič jo je hodil pogosto obiskovat in ko gre nekoč že v mraku žalosten svojo pot, ga sreča v hosti belo oblečena žena. Ko vidi, da je tako žalosten, ga vpraša, kaj mu je. Pove ji, da je njegova ljuba bolna in da se zelo boji, da jo bo kmalu zgubil. Žena ga tolaži ter mu veli, naj pogleda proti bregu, tam bo nekaj videl. Mladenič se ozre na breg in vidi dve svetilnici: v eni je gorela luč prav svetlo, v drugi pa že ugaševala. Bela žena mu to tako razloži: »Svetilnica s svetlo lučjo pomeni tvoje življenje. Živel boš, dokler bo ta luč gorela. Ona svetilnica, ki bo kmalu ugasnila, pa pomeni življenje tvoje ljube, z njo gre proti koncu. Moreš jo pa vendar oteti smrti, ako odliješ toliko olja iz svoje svetilnice v ono, da ne bo v njej ne več ne manj kakor v tvoji. Potlej je pa tudi tebi življenje prikrajšano in umrla bosta oba v isti uri. Reši torej življenje svoji ljubi, če jo imaš tako rad, kakor praviš.« »Hvala Bogu!« vzklikne radostno mladenič ter odhiti na breg k svetilnicama. Viseli sta v zraku, pa nikjer nista bili privezani. Mladenič stori, kar mu je rekla žena, in hiti spet v dolino, da bi se zahvalil Beli ženi, pa ni je več našel. Zatopljen v misli, kdo more biti ta žena, nadaljuje svojo pot. Ko pride do vasi, vpraša deklo, ki je šla baš po vodo, kako se kaj godi bolnici. Pove mu, da ji gre na bolje. Veselo hiti v hišico in se prepriča, da je to res. Deklica popolnoma

ozdravi in ljubi ji pove, kako jo je ozdravil. Prepričana sta bila, da je bila ona žena sama Mati božja. Zato se zarečeta, da si ostaneta zvesta v ljubezni, ne da bi se kdaj vzela. Nato jima preide v srečni ljubezni še sedem let. Po tem času pa zbolita oba istega dne in umreta v mraku ob isti uri. Ljudje so govorili, da so videli tisti večer na bregu dve svetilnici, ki sta zaporedoma ugasnili. Pokopali so deklico in mladeniča vštric pred cerkvenimi vrati in ljudje so hodili k službi božji po njunih grobih. Iz vsakega groba je pa vzklil zelen bršljin in se vzpel po zidu; stebli sta se objeli nad cerkvenimi vrati. Čez leto in dan so prekopali oba groba. Trupli sta bili že docela strohneli, a srci sta še bili živi in rdeči in iz vsakega je rastel bršljin. — Drugi pa pravijo, da je iz srca devičinega vzrastla bela lilija, iz mladeničevega pa rdeča vrtnica.

VII. Slično bitje je Kuga, ki je neki še hujša kakor Smrtnica. Tudi o njej imamo povesti.

197. Bela žena z detetom.

Nekega večera je šla Lekšetova žena pozno v noč mimo rudeneške razvaline na svoj dom, ki leži tik Rudeneka. Ko pride pod zidovje, stopi prednjo belo oblečena žena, ji stisne otroka v naročje in zgine. Žena nese otroka domov. Ko ga pogleda pri luči, vidi, da je povsem črn. Prestraši se in silno zavpije. Nato se prebudi tudi otrok in jo prav milo pogleda. Žena se ga usmili in položi v zibelko poleg svojega deteta. Toda črnec črni vpije in sili k ženi. Zopet ga vzame v naročje in ga začne dojiti. Hudo jo je pri tem opravilu grizel. Misli ga odnesti nazaj pod grad, kar vstopi v sobo starejša deklica in ko zagleda neporedneža, vzklikne: »Mati, to je hudoba! Vrzite ga v prepad

pod gradom!« Mati pravi: »Dobro, pa ga bom! Toda poprej ga bova krstili; vzemi blagoslovljeno vodo in ga poškropi!« Hčerka uboga. Komaj pade nekaj kapljic na črnca, se spremeni v prelepo gospo, ki spregovori: »Hvala vama za rešitev, sedaj sem pa rešena.« Naenkrat se vse posveti in videlo se je vse okrog kakor ob belem dnevu. Gospa pokaže tja proti Kugli (majhen griček pod gradom) in reče: »Tam kopljita in našli bosta plačilo za mojo rešitev.« Nato prikazen izgine.

198. Torklja prinaša otrokom železne zobe. Hodi prest.

I. Kakor Jaga baba, prinaša tudi Torklja otrokom železne zobe. Otroci vržejo izpadel zob v mišjo luknjico in pri tem kriče: »Torklja, jaz ti dam koščen zob, daj mi zanj železnega.«

II. Pravijo, če pusti kvatrni četrtek predica vrvco na kolovratu, pride ponoči Torka prest; zatorej ne pozabi nobena predica ta večer snesti vrvco s kolovrata.

Neka gospa je pustila iz pozabljivosti kvatrni četrtek vrvco na kolovratu in je legla v postelj. Ko ura odbije enajst, jame kolesce pri kolovratu ropotati, da se je kar soba tresla. Gospa, ki še ni bila zaspala, bi kmalu od strahu skoprnela in jame na vse grlo kričati. Mož, ki je ležal v drugi izbi, zasliši ženino vpitje in priteče brž v sobo, misleč, Bog ve, kaj se je zgodilo. Tu pa je bilo vse tiho, le žena je težko sopla pod odejo. »Bes te plentaj!« reče mož. »Kaj pa ti je, da vso noč rogoviliš? Ali te luna trka?« Sedaj prileze žena vsa plašna izpod odeje ter jame pripovedovati, kaj je videla. Mož ukreše luč in jame kolovrat ogledovati; ali bil je popolnoma cel in na vretenu se ni nič poznalo, da bi bil kdo predel. »Hencana baba,« reče mož smeje

se, »saj ni nič napredla; taka predica ni vredna piškovega oreha.«

Drugo jutro se je zvedelo po vsej hiši, da je ponoči Torka predla. Hlapca pa, ki sta bila bolj pogumna ko drugi, skleneta, da bosta prihodnji kvatrni četrtek Torko počakala v hiši, da bi vsaj videla, kakšna je. Ko pride kvatrni večer, rečeta hlapca gospodinji, naj pusti vrvco na kolovratu. Sama pa zlezeta koj po večerji za peč in pričakujeta Torko. Na čelešnik pripravita žveplenke in trsko, da bi koj luč naredila, kakor hitro bi jela Torka presti. Dolgo sta čakala in jelo se jima je že dremati, kar se hišne duri odpro do tečaja in v sobo prikoraka velika ženska podoba. Usede se, tebi nič meni nič, za kolovrat in jame presti. Hlapcema se začno hlače tresti, dasi sta se podnevi hrustila, da se cele kompanije Turkov nič ne bojita. Dolgo si nista upala luči narediti, slednjič se vendar eden ojunači. Zdajci pa skoči Torka za peč in oba raztrga.

III. Neki kvatrni večer so bile predice pri Podgričniku v komendski okolici. Urno so se vrtela lahka kolesca in gladke niti so tekle iz mršavih kodelj skozi vajene prste na brneča vretena. Približala se je že pozna ura in dekleta so se jela odpravljati na odhod. Sedaj se je zasukal pogovor na razne strahove in tudi na Torko, ki je neki posebno kvatrne večere kaj predrzna. Stari Podgričnik, sedeč za pečjo, je pripovedoval to in ono o Torki — toda predice so se posmehovale staremu izkušenemu možu. »Le poskusi, katera hočeš, in pusti nocoj vrvco na kolesu in vretenu in videla boš, kako zna Torka presti!« je starec dejal.

Predice so se smejale in so nalašč dele vrvce na kolesa. Neko dekle pa, ki je bilo najpogumnejše, je reklo: »O Torka, ako si tako prijazna, le pridi in spredi nam kodelje, potem jih pa nam ne bo

treba!« Komaj je spregovorila te besede, že so ugasnile vse leščerbe same od sebe in kolovrati so se jeli sukati z glasnim hruščem in truščem. Predice od groze niso vedele, kaj bi počele; le starec za pečjo se je toliko ojunačil, da je pograbil sekiro, ki je ležala poleg njega, in jo vrgel na kraj, kjer so stali kolovrati. Toda sekira je priletela takoj nazaj in se zapičila tik njegove glave. Ne vem, koliko časa bi bila še predla, če bi ne bili prihiteli sosedovi, ki so čuli strašni ropot, z lučjo in blagoslovljeno vodo na pomoč. Sedaj je bilo pomagano, kolovrati so se ustavili in o Torki ni bilo niti sledu niti tiru, kam je izginila. Kolovratom samim se ni ničesar zgodilo, le predivo in preja sta bila uničena. Še sedaj ni v našem selu predice, ki bi pustila kvatrni večer vrvco na kolesu in vretenu. Takšen strah imajo pred Torko.

IV. Mladi ljudje se sploh radi posmehujejo dobrim naukom in nasvetom in nalašč nasproti ravnajo. Tako sta delali tudi hčeri neke bogaboječe matere, ki ju je večkrat opominjala, naj naredita križ čez delo, kadar je končano. Zlasti pa naj tako storita, kadar delo traja dolgo v noč, zraven naj pa rečeta: »Bog in sveti križ božji!« Tako bo njuno delo imelo boljši tek in še Torka jima pride pomagat. In res, nekega kvatrnega tedna zvečer se sestri prav pridno skušata v delu in do pozne noči pleteta nogavice. Ker pa nista bili druga drugi kos, ju nazadnje prisili zaspanec, da se podata k počitku. Pripovedovali sta kesneje, da sta že precej dolgo in trdno spali, kar se hipoma obe prebudita in slišita, kako nekdo ročno plete. Poslušali sta nekaj časa, kar jima je jelo vroče prihajati, ko sta se spomnili materinega svarjenja. Nobena se ne upa geniti, še manj pa spregovoriti. Pustili sta torej, naj Torka nadaljuje svoje delo, in tako sta v tem strahu zaspali. Zjutraj, ko vsta-

neta, gresta koj vsaka gledat svoje delo. Vse je bilo prav tako, kakor sta pustili na večer.

V. Ko sem bil še doma, sem večkrat slišal pripovedovati o neki pošasti Torki. Kolikor se spominjam, so pravili, da prihaja ta pošast na kvatrni večer, kadar predejo predice predolgo v noč čez enajsto uro. Pride pa v podobi pasje noge in goni kolovrat, da pokazi vse predivo.

199. Razbija na postrešju.

I. Malega so me večkrat strašili s Torkljo. Torklja je po stari vraži bila pošast, ki je imela moč, da škoduje ob torkih; odtod njeno ime. Stanovala je na diljah (pod streho) za dimnikom (pri nas za pečico) in je napadala in morila ženske, ki so ob torkih pekle, robjè ali perilo kuhale. Še zdaj je pri nekaterih naših gospodinjah neumna navada, da se ob torkih kakor tudi ob petkih branijo peke in pranja. — Bili sta sestri, ki sta v torek rano vstajali in začeli kuhati perilo; ker sta pa obedve imeli v kuhinji premalo opravka, gre ena na dilje po kodeljico, da bi prela, druga pa jo čaka v prikleti. Prva sestra se dolgo ne vrne, čuje se samo jok in stok, trenje in ropot. Sestra, ki je ostala spodaj, jo kliče in kliče in izprašuje, kaj dela, pa namesto sestre ji odgovori Torklja: »Glodam, glodam!« Sestra pokliče drugič in tretjič, a vselej Torklja enako odgovarja. Prestrašena popusti vse in zbeži v posteljo. Šele drugo jutro, ko je solnce stalo že visoko, si upa iti gledat in iskat svoje sestre na dilje. Oh joj! kaj vidi! — Oglodane in na kup zložene kosti, s katerih je Torklja posnela meso in žile.

II. V ormoški okolici pripovedujejo: Neka ženska je imela navado, da je v soboto dolgo prela

in tudi svojo snaho silila k temu. Zgodi se, da je snaha sprela v zavod. Tašča ji reče: »Idi po drugo kodeljo na najhiž!« (podstrešje). Snaha ji pa reče, da je že kesno, in noče iti. Zato pa gre stara sama po lestvici na najhiž in pride do dimnika, kjer si vzame kodelje. Nenadoma stopi Torklja izza dimnika in ji reče popevajoč: »Zakaj nočeš snahe pustiti spat?« Pa pograbi žensko in ji zliže vse meso s kosti. Snaha je mislila, da si je šla mama na najhiž »čemerôv odganjat«, in je odšla spat. Drugo jutro pa vendar zleze na podstrešje in najde od mame samo še kostenjak, meso je pa Torklja zlizala. »Tak je bia babji kunec!«

III. Slične povesti imamo še od Sv. Jurija na Ščavnici in pa s Pesniškega dola.

200. Torklja kuha štrene.

Pravijo, da se o torkih ne sme presti. Neka žena je pa pozabila na to. Ko pa je sprela, je prišla Torka k njej in ji rekla: »Daj, kuhaj štrene, ti bom pomagala!« Ženska pravi, da nima kotla. Torklja ji nato reče, naj ga gre prosit na posodo. Ženska gre k sosedi po kotel in ji pove, da ji hoče neka tuja žena pomagati. Soseda se je pa domislila, da mora biti Torka, in ji reče: »Ko prideš do praga, zakriči: ‚Ljudje božji, vse gore gorijo in Torkini otroci še najbolj!‘ To moraš narediti, sicer ti bo Torka storila kaj žalega.« Ženska se povrne s kotlom domov in ko pride do praga, začne kričati na ves glas, kakor jo je bila naučila soseda. Torklja steče nato ven na plano, a ženska hitro zapre vrata za njo in jih trdno zapahne. Kmalu je stala Torklja pod oknom in se je zaslišal njen glas: »Srečna, da si tako zakričala, če ne, bi bila s štrenami skuhala tudi tebe v kotlu.« (Zemon pri Ilirski Bistrici.)

201. Mokoška.

I. Trg Šent Florjan na Ložnici, južnovzhodno od Vildona, je domovina zaslužnega pisatelja R. Puffa. Ta je tole povedal D. Trstenjaku o mogočni čarovnici Mokoški, ki jo poznajo v njegovem rodnem kraju. Nedaleč od trga je močvirnat kraj, Grünau; Ložnica, ki često prestopa bregove, ga je zmočvirila. V starih časih je bil obdelan, kakor dokazujejo izkopine iz rimskih časov. Danes stoji tam samoten kmečki dvor. Nekoč se je dvigal v tem kraju grad ajdovske kraljične Mokoške, ki je bivala v njem. Grad je bil obdan z večno zelenimi vrtovi. Storila je ljudem zdaj kaj dobrega, zdaj kaj hudega, kakor se ji je ljubilo; posebno je rada odnašala otroke. Slednjič jo je Bog kaznoval. V burni noči se je pogreznil grad s svojimi vrtovi. A Mokoška se ni pogubila, temveč se še pogosto prikazuje ljudem pod raznimi ženskimi podobami. Še vedno odnaša otroke, posebno take, ki jih starši dobro ne izrejajo.

II. Pač isto bitje se nam prikazuje v povedkah kot Skopulja, ki si nakoplje kazen božjo s tem, da odreče siromaku kos kruha in ta dar božji celo rajši vrže v blato, kakor da bi ga podarila. Ta prosjak je ali starec ali pa Povodni mož, ki nato pogrezne Skopuljo in njene zelene vrtove v blato. — Povodni mož, ki stanuje v že znani nam pudgarski mlaki, je nekoč prišel k Pudgarjevemu hramu, baš ko je Pudgarica, imovita pa sila skopa gospodinja, pekla kruh. Služinčad je pri malici lahko videla solnce skozi kos kruha. Povodni mož je pritreskal naravnost v kuhinjo in prosil gospodinjo za hleb kruha. Pudgarci je kar sape zmanjkalo. Imela je sicer še en hleb, a da bi ga dala neznanemu popotniku, se ji je zdelo škoda. Ni bila v zadregi za lep izgovor; odprla je peč in rekla:

»Niti koščka nimam pri hiši, novega pa šele pečem.« Povodni mož se je sklonil pod znubelj, pograbil vseh dvanajst hlebov v peči in jih naenkrat požrl. Zraven pa je grozeče govoril: »Saj vem, da nimate nič, zato Vam pa tudi ničesar ne vzamem. Nič se me ne bojte, ne bom Vas več nadlegoval. Sedemkrat sem že videl ves Smrekovec gol, še sedemkrat ga bom gledal golega, potem pa se me ni treba več bati!« In ko je odhajal, je mrmral: »Takšna skoparija, pa takšna skoparija! Samo dvanajst zrnc peče v peči!«

V drugih povestih pa zalije Povodni mož posest Skopulje z vodo, njo samo pa odnese s seboj.

IV.
NEBEŠKI VLADAR.

202. Perun, nazvan Trot.

I. Perun, vladar groma in bliska, je bil najvišji bog Slovanov. Poznali so ga tudi Slovenci in častili na vrhovih, ki se zovejo še danes po njem. Sveta sta mu bila perunika in netresk, rastlina v katero strela nikoli ne udari. V roki vihti zlato sekiro, z njo seka po zlotvornih kačah in zmajih. To sekiro imenujejo nekateri Slovenci taranbalto in verujejo o njej razne čudežne stvari. Večkrat namreč pade iz oblakov in se zarije v zemljo. Kmetič, ki jo izorje na polju, jo zove gromsko strelo. Blagor tistemu, ki jo najde! — Nekoč je našel črnošolec taranbalto in jo prinesel materi: s tem ji je pripravil dosti dojeva; krave so močno vimnjale in vsaka je dajala na večer vedro mleka. Ali nekoč je odjahal na pozoju v oblake in Bela žena je odnesla taranbalto. Od tedaj ni bilo več sreče pri hiši.

II. Kresnik je imel brata Trota. Z njim se je nekoč vozil na zlatih kolih na gostijo k babilonski Kačji kraljici. Med potom je začelo grmeti. Kačja kraljica namreč ni trpela Kresnika, dasi se mu je zmerom prilizovala. Pošlje torej kačo, ki je, kakor orel, imela silne peroti. Naglo zleti iz megle na njega in ga hoče zaklati. Trot ji je pa z zlato sekiro odsekal glavo. Kača je mahnila z repom v oblake in ulila se je strašna ploha. Kresnik in Trot sta se skoro utopila, le nagle noge njunih konj so ju rešile.

III. V megli sta dve streli: ena je ognjena, druga pa vodena. Prva vžge, druga pa z veliko močjo vse podere in razruši ter zleti sedem sežnjev globoko v zemljo. Za sedem let pa zopet zleti iz zemlje v meglo. Ognjena strela je okrogla, vodena je podolgasta, na koncu šiljasta pa votla. Nekoč pride k nekemu kmetu, pripovedujejo pri Svetinjah, ljudski (tuj) človek, ki je bil popolnoma drugače oblečen, kakor smo mi. Imel je čisto zeleno suknjo, zelene čevlje, hlače pa črne. Njegov klobuk je imel široke krajnike, za zelenim trakom okoli klobuka je imel zataknjena zelena pera. Ta ljudski mož pravi kmetu: »Če imaš tri dni časa, pojdi z menoj pa boš videl, kako se delajo strele.« Kmet gre zares z njim. Hodila sta ves dan, na večer dospeta do Svete gore. Tujec povede kmetiča na vrh gore. Tam je bila strašna votlina, v njej pa čuda ljudi. Eni so tesali gabre, drugi so jih žagali, tretji so špičili lesene kole, četrti so jih pa vrtali. Zdaj pravi Zelenec kmetu: »Ti ljudje so meni podložni, jaz pa sem Hudi duh in gospodar tele votline. Kadar prihaja huda ura, tedaj mečem te strele navzgor v megle. Kadar vržem katero, tedaj se vsekdar zabliska. Če pa pade tista strela na zemljo, tedaj pa tresne.« Nato povede Hudi duh kmeta spet v dolino. Ko prideta v prvo vas, izgine Vrag in Sveta gora.

IV. Mogoče so si predstavljali stari Slovenci to bitje kot t r i g l a v e g a moža. Balvan, noseč tri glave, je baje stal ob Milštatskem jezeru, torej Triglav.

203. Gromovnik Ilija.

O tem svetniku pripovedujejo, da je bil vojak. Ko je šel od vojakov domov, prišel je pred njega Hudi duh v podobi njegovega najbližjega soseda in ga je nalagal, da ima njegov oče z njegovo ženo

dete. Ko pride Elija domov, mu pride oče nasproti. Ilija ga ubije. Toda ko pride v hišo, spozna, da ga je Hudobni duh skušal in nalagal. Zato prosi Boga, naj mu da puško, da bo vse Vragove postreljal. Od takrat mrzi sveti Ilija hudobne duhove in zato tako rad strelja.

Sv. Ilija vedno vprašuje v nebesih druge svetnike, kdaj bo njegov god, pa mu tega nihče noče povedati, ker bi sicer ta dan tako streljal, da bi se dete v materini utrobi pretreslo.

Kadar grmi, se sveti Ilija vozi v žarečem vozu v nebo.

204. Lucifer zveličan.

Živela sta v sijajnem gradu brat in sestra. Brat je bil junak in je hodil po svetu in iskal priliko, da pokaže svojo hrabrost, sestra pa mu je čuvala dom. Imela je krasen vrt, poln najplemenitejših cvetlic. Sredi vrta je bil grm, ki je nosil samo en zlat cvet. Blažen je bil njegov vonj in blažene so bile moči, ki jih je imel v sebi.

Ko pride deklica neko jutro na vrt, se od nekod prikaže mož, ki je šepal na eno nogo. Zaprosi jo, naj mu utrga cvet z onega grma. Preden se je deklica dobro zavedla, kako in kaj, je že tujec držal cvet v rokah in z njim izginil. Bilo je, kakor da je z onim cvetom izginila vsa lepota vrta in vse veselje. Cvetlice so ovenele in ptičke onemele. Deklico oblijejo solze žalosti in težko je dočakala večer, da pride brat.

Ko se je vrnil, jo je vprašal: »Kaj ti je, sestrica, da stojiš pred mano solznih oči?« Pove mu, kako ji je odnesel kruljavec najlepši cvet z vrta. Reče ji: »Ne jokaj, cvet ti prinesem, pa najsi mi je iti do konca sveta. Dokler ga ne dobim, se ne vrnem!« In res je šel po svetu.

Hodil je od kraja do kraja, iz mesta v mesto, pa o cvetu ni videl in ni slišal ničesar. Slednjič pride do visoke gore, a na njenem vrhuncu zagleda velikanski grad, zidan na štiri vogle. Na stotine služabnikov je hodilo noter pa ven. Vpraša, čigav je grad. Povedo mu: »Gospod se zove Lucifer. Vse, kar ti vidi oko tu okrog, je njegovo.« Prosi, da naj ga povedo k njemu. To se zgodi in Lucifer, ki je bil prijazen, toda resen mož, ga sprejme v službo. Junak mu je bil zvest in poslušen sluga in gospod ga je imel v číslih. Preteče leto dni. Tedaj ga pozove gospod k sebi in mu reče: »Glej, zvesto si mi služil leto in dan; povej, kaj hočeš imeti v plačilo?« Nato pravi junak: »Doma imam sestro in njej je odnesel šepast mož najdražje, kar je imela, cvet s čudodelnega grma. Od tistega časa mi sestra hira in ne vrnem se prej, dokler ji ne pripravim cvet nazaj in ji tako vrnem zdravje in veselje. Pri tebi nekje je. Pomozi, da ga najdem! Tega te prosim za plačilo.«

Gospod ga posluša in reče: »Če je tako, kakor praviš, bo cvet tvoj, ker taka je pravica.« Vzame rog s stene in zatrobi vanj na enem oglu gradu. Na glas trobente je prihrumelo toliko služabnikov, da se jih je kar trlo na dvorišču. Vsakega izmed njih vpraša gospodar, ali ve kaj o onem cvetu, nobeden ni nič vedel. Gresta k drugemu in tretjemu in četrtemu grajskemu oglu; ob vsakem zatrobi gospodar in pozove svoje služabnike, ali nikjer ne izvesta tega, kar bi rada. Že sta mislila, da je pozvedovanje zaman, kar se prikaže od nekod majhen šepast služabnik in tudi tega vpraša gospod, ali ve kaj o tistem cvetu. Mož prizna: »Imam ga, gospod, ali ga ne dam. Imam še devet in devetdeset drugih; vse druge dam rad, samo tega ne.« Ali gospodar ga prisili, da prinese cvet, ki ga jezno vrže junaku pod noge. Junak se hoče nato posloviti od gospo-

darja, a on mu namigne, naj gre z njim. Prideta v gornje grajske prostore. Vse je bilo preoblečeno v damašku, vse se je svetilo v plamtečem sijaju. Ko stojita v sobani, kjer je gospod spal, se junak po neprevidnosti dotakne z mezincem gospodarjeve postelje — prst mu hipoma odgori, tako da pade ostanek na tla kot utrinek od sveče. Junak vtakne bolečo roko v plašč, kjer je imel čudežni cvet, in prst na roki je spet cel. Gospod je dolgo molčal, potem pa reče: »Vidim, junak, da je milost s teboj. Daj, povej mi, kako naj se rešim življenja v gorečem gradu? Oči me bole od večnega plamena in svetlobe, želim si teme in pokoja. Glej, cvetlica ovene, kadar preteče njena doba, in žival premine, a jaz ne morem. Povej mi zdravila, ako moreš.« Na te besede reče junak: »Vsaka bol ima svoj lek, tudi tvoja ga ima. Idi, človek, na onile grič; tam najdeš suho steblo, poklekni k njemu in ga drži, dokler ti pride odrešenje. Prišlo ti bo.«

Tedaj sta se ločila. Junak je odrinil proti domu, kjer je našel sestro in ji izročil cvet. Vrnila se je pomlad v njen vrt in veselje se je spet naselilo v njeni duši. A gospodar plamtečega gradu je storil, kar mu je veleval junak. Na griču je klečal in držal v rokah suho steblo dolgih sedem let.

Nekoč ponoči prebudi junaka glas, prihajajoč iz daljnih daljav: »Reci onemu vstati, ki si mu velel poklekniti!« Drugo noč je prodrl k junaku spet isti glas skoz tmine še bolj proseče in milo. Pokliče sestro in ji pove, kaj se mu je zgodilo. Ona mu reče: »Poslušaj še nocoj: če ti ukaže še danes, se jutri podaj brez odlaganja na pot!« In res se je slišal ponoči spet isti presunljivi vzkrik, proseč in vzdihujoč: »Reci tistemu, naj vstane, ki si mu velel poklekniti!« Drugo jutro se brat napoti v one kraje, kjer je mislil, da najde Luciferja, gospodarja gorečega gradu.

Dolgo je blodil po svetu, slednjič je našel pot v tisti gozd. Že od daleč je videl štor, ves porastel z mahom. Štor je imel podobo sključenega človeka. Ko stopi bliže, se oglasi iz panja slaboten glas: »Vendar si prišel!« »Da, prišel sem, vstani!« mu ukaže. Štor se zgrudi na tla in razprši na prah, a iz njega se vzvije bel golobček in zleti naravnost proti nebesom. Suho steblo pa je pri tej priči ozelenelo.

205. Sv. Matija.

Pravijo, da ima sv. Matija na podobi zato »žatlako« naslikano, ker je z njo očetu in materi glavo odsekal. Storil je pa to le zato, ker so ga pri rojstvu tako nagovorile Rojenice. V starih časih so jih ljudje pri rojstvu kakega otroka videli sedeti za mizo, ki so glasno pripovedovale vsem pričujočim, kaj se bo z novorojenim otrokom godilo na svetu. Da bi izrek Rojenic ne bil preveč krut, so imeli in še imajo na Dolenjskem navado, da ob porodu postavijo Rojenicam na mizo kruha. Dandanes se ne prikazujejo več očito, zato da niso starši preveč veseli, če slišijo za svoje dete kaj povoljnega, pa tudi ne žalostni, ako je izrek slab. A usoda, ki jo takrat nagovore Rojenice, nikdar ne zapusti človeka.

Pravijo, da so ob rojstvu Rojenice nagovorile sv. Matijo, naj bi ubil očeta in mater. Njegova mati je bila žalostna in vselej se je jokala, kadar mu je kruha dajala. Nekega dne jo Matija praša: »Mama, kako je to, da se jočeš, kadar mi daješ kruha?« Mati mu odgovori: »O, kaj bi se ne, dragi sinček, ko se spomnim, da lomim kruh tistemu, ki me bo ubil.« Razodene mu tedaj, kaj so mu namenile Rojenice, ko je prišel na svet. »In kar Rojenice namenijo, temu se nihče ne more ustavljati!« Dečko, ki je bil blage naravi, si je te besede glo-

boko vtisnil v spomin in sklenil že takrat sam pri sebi, da gre rajši križem svet, kakor da bi umoril starše. Res je šel Matija v deveto deželo, da nihče domačih ni vedel kam. Tam ga je čakala sreča. Vse ga je ljubilo in spoštovalo, zelo je obogatel in ker je bil tudi lepe postave, je dobil hčer nekega grofa za ženo in grad za doto. Dolgo je živel s svojo mlado ženo v sreči in miru. Nekega dne se poda na lov. Gospo in več druge družine je pustil doma. Ko prvič lov zastavijo, ne ujemo nobenih zajcev, marveč tri mlade fantičke. Otroci ogovore Matijo: »Kaj pa Vi, graščak, tu delate? Pri Vaši ženi doma so pa drugi!« Matija se nasmeja in reče: »Da se mi poberete spred oči, paglavci nevredni! Kaj vi o teh rečeh veste?« — Drugič lov nastavijo in ujemo tri mladeniče ter jih privedo pred Matijo. Rečejo mu: »Graščak, kaj Vi tukaj delate? Doma pri Vaši gospe so pa drugi!« Matija reče: »Ej, mladost je norost! Kdo bode norcem verjel!« Tretjič lov nastavijo in ujamejo tri može, ki ogovore Matijo: »Kaj se mudite, gospod, na lovu? V hiši pri Vaši ženi so pa drugi!« »Starim ljudem vera gre,« si misli Matija in se vrne domov. Ko pride v grad, hajd naravnost v spalnico. Stopi vanjo, pa zagleda na postelji dva: ves togoten popade meč, odseka obema glave in še ne pogleda ne, čigave so. Nato zapusti ves preplašen sobo. Že ga začne peči hudodelstvo, ki si ga je naložil na vest. Na pragu ga sreča žena, ki mu reče: »Pa baš danes te ni toliko časa nazaj! Veš, da sta tvoj oče in mati prišla pogledat, kako se ti godi? Trudna od pota, kakor sta bila, sem ju položila na najino postelj spat.« — Mati in oče sta namreč bila v skrbeh, kako se godi njunemu sinu. Tako dolgo sta povpraševala po njem, dokler nista zvedela, kje je in kako se mu godi. Želja, da ga vidita še enkrat pred smrtjo, je napotila postarni par na daljno pot po svetu. Do-

hitela ju je smrt od lastnega sina. Tako se je uresničilo, kar so rekle Rojenice.

Matija se je hudo kesal svojega prenaglenega čina. Ker pa je bil blagega srca in dotlej ni zagrešil ničesar, se je Bog usmiljeno ozrl nanj. Nekega dne zasliši glas: »Matija! Zidaj rimski most, zidaj, da boš greha prost!« Posluša ta glas ter prične zidati. Ali, kar dogotovi podnevi, mu Hudoba podere ponoči. Dalj časa je tako delal — in že je mislil vse pustiti, kar zopet zasliši oni glas, ki mu veleva, naj Hudobi obljubi prve tri romarje, ki bodo šli po mostu. Sicer stori tako, ali muči ga misel, kakšne romarje naj da Hudobi. Spet mu pride navdih, ki mu veli: »Ko bo sezidan most, potoči tri kugljice po njem in zaženi za njimi tri peske, opravljene s torbicami na vratu in s privezanimi palčicami; in to bodo prvi romarji.« Ko je bil most sezidan, stori Matija res tako. A Hudoba se razjezi in pol mostu odvali; tega dela potem nikoli niso mogli dozidati.

V.

SVET IN NJEGA UREDITEV.

206. Početek sveta.

I. Dokler so bili Slovenci še ajdi, so mislili, da je Bog od konca spal in da je trajal ta spanec od vekov. Ko pa je prišel čas, da se je zbudil, se je začel ozirati krog sebe in njegov prvi pogled je ustvaril našo lepo zemljo, njegov drugi pogled naše preljubo solnce, njegov tretji pogled našo prijazno luno, vsak poznejši pogled pa bleščečo zvezdo. Bog se je začudil prelepim rečem, ki so jih ustvarile njegove oči, in jih je hotel razgledati, ali čim dalje je prišel, tem več je bilo zvezd, ker so se vsak trenutek za eno pomnoževale. Bog se je naveličal potovanja in se je vrnil nazaj na našo zemljo. Z obličja mu kane na zemljo kaplja potu in iz te kaplje se je rodil prvi človek. Ustvarjen je bil iz božjega potu v večni opomin, da si mora v potu svojega obličja služiti svoj kruh.

II. Ajdje so si tudi pripovedovali, da je bila zemlja od konca pusta, vse sama skala. Rodila ni nič, saj tudi ni trebalo, da bi rodila kaj za živež. Med ljudmi je stanoval Bog sam z duhom in truplom in jih hranil z nebeško mano. Ali ljudje so bili nesrečni, ker so se bali božje mogočnosti in bleščobe. Od vednega trepeta niso mogli v slast ne jesti ne piti, nikar se po svoji volji kratkočasiti. Bogu so se ljudje zasmilili. Ločil se je od svojega trupla in se preselil v nebesa. Truplo pa mu je na zemlji zgnilo in se spremenilo v rodovitno prst.

V božji prsti so si iskali ljudje sami svojega živeža in niso več potrebovali nebeške mane. Zdaj šele so se začeli veseliti svojega življenja in so bili srečni.

III. Od početka ni bilo nič drugega kakor Bog, solnce in morje. Solnce je pripekalo, Bog se je ugrel in pošel proti morju, da se v valovih okoplje. Ko se je spet dvignil iz vode, mu je ostalo za nohtom zrno peska. Padlo mu je iz nohta ter ostalo na morski gladini, ker spočetkom je vse obležalo tam, kamor je padlo. To zrno je naša zemlja, dno morja pa njena domovina.

IV. Naši stari so mislili, da zemlja na vodi plava. Zato so si razlagali potres takole: V vodi, ki v njej plava naša zemlja, sta dve veliki ribi in kadar se te dve živali premetujeta po vodi in ena ali druga dregne ob zemljo ali pa z repom po njej udari, se zemlja strese in to je potres. Pravijo, da potres rake pokolje. (Prekmurje.)

V. Na Primorskem (v Podmelcu) pojo o ribi faroniki:

če bom jest z mojim repom zvila,
ves svet potopljen bo.

207. Vesoljni potop.

Od kraja je bila zemlja pusta, nikjer ni bilo nič drugega kakor gol kamen. Bogu je bilo tega žal in je poslal na zemljo svojega petelina, naj jo oplodi, nakar bo redila človeški rod. Petelin se spusti na pečine in znese jajce čudežne moči in čudežne namene. Jajce se prebije in iz njega privre na dan sedem rek. Reke so napolnile pokrajino z vodo in na skorem je bilo vse zeleno, zemlja je nosila cvet in sad. Njiva je rodila pšenico brez človeškega truda ali prizadevanja. Na steblu nista zorela samo jabolko in smokva, temveč tudi prebel in preslasten hleb. V takem raju so živeli ljudje in si izbirali posle, kakršni so jih veselili, ne za po-

trebo, temveč za razvedrilo in kratek čas. Visoke gore so obdajale prvi raj, da se ni bilo treba bati ne burje ne nasilja. Še več: da bi ljudje, ki so bili sicer svoji in svobodni iz neznanja, ne trpeli škode, je visoko na nebu božji petelin treperil s peruti in jim sleherni dan zakukurikal, kdaj naj vstanejo, kdaj jedo, kaj in kako delajo. Ljud je bil srečen, samo naveličal se je petelina in njegovih večnih opominov. Ljudje so počeli mrmrati in prositi Boga, naj jih reši te živali, ki jim ne da miru, češ, da bi tudi sami pogodili, kdaj jim je jesti, delati in vstajati. Bog je uslišal nespametno prošnjo, petelin se je umeknil iz nebes. Zadnjikrat še je razpel peruti in zaklical glasno in presunljivo: »Gorje! Čuvajte se jezera!« Ljudstvo se je veselilo, da nikdar tako; nihče več jim ni kalil prostosti. Še dolgo so se držali stare šege, kakor jo je bil uredil božji petelin: jedli, delali, vstajali so v najboljšem redu, kakor poprej. Ali malo po malo je začel eden ali drugi razmišljati, da prostemu ljudu ne pristoji, da bi tako suženjsko poslušal žival, in začeli so živeti po svojem, za red pa niso marali. Tako so se rodile bolezni in razne druge nejevolje. Željno so se ljudje zopet ozirali proti nebu — a zaman! božji pevec je zginil za večno.

Zdaj so hoteli posluhniti vsaj na njegove zadnje besede, ali niso mogli uganiti njih smisla. Petelin jih je opomnil, naj se boje jezera. A zakaj? Saj ga v dolini ni bilo. Tu je mirno teklo po svojem koritu onih sedem rek, ki so se izlile iz jajca. Prišlo jim je torej na misel, da mogoče leži nevarno jezero kje onkraj gora, in so pošiljali sleherni dan na hrib človeka, če bi kaj opazil. Pa nobene pogibeli odnikoder, stražar je hodil zaman na razglede in ljudje so se zopet pomirili. Predrznost ljudska je bila vsak dan večja in večja: ženske so delale iz pšeničnega klasja metle, a moški so leno poleža-

vali. Ni se jim dalo več na drevo, da si nabero hlebčkov, temveč so ga podkurili pod steblom, da je padlo na tla in da so ga mogli brez truda obrati. Ko so se nasitili, so poležavali kraj reke, se razgovarjali in počenjali vsakovrstne nerodnosti. Nekdo je uprl oči v vodo, pokimal z glavo in bleknil: »Bratje, čudno se mi zdi in hotel bi vedeti, zakaj je vode prav toliko in nič več in nič manj.« Nato odvrne neki drugi, še pametnejši: »To ti je bila muhavost našega petelina. Dosti sramotno za nas, da še sedaj poslušamo njegovo zapoved in stražimo jezero, ki ga nikoli ni bilo in ga nikoli ne bo. Da je po mojem, bi čuvar danes zadnjikrat odšel na goro. Kar se pa tiče rek, mislim po svoji pameti, da bi bilo bolje, da je več vode na svetu.« Sosed pritrdi temu modrovanju, radi vode pa je mislil in dejal, da je vode v izobilju in še celo preveč. Tretji lenuh pridoda, da imata menda oba prav in da bi bilo najbolj pametno, jajca razbiti in na zemljišče vsakega soseda prav toliko vode napeljati, kolikor je je treba; jezerskega stražarja pa v resnici ni treba več. Jedva so se možje to domenili, je nastalo po vsej dolini vpitje. Vse je drevelo k jajcu, da bi ga razbili. Vsem je bilo edinole žal, da je stražar že odšel na hrib in da bo šele naslednji dan mogoče, sramotno stražo odpraviti. Množica se je prerivala okoli jajca, oni tretji modrijan je pobral velik kamen in kresnil po jajcu. Med silnim gromom se je razbilo in iz njega se je izlilo toliko vode, da je na skorem utonil ves človeški rod. Raj se je napolnil z vodo in je bil nazadnje veliko jezero. Božji petelin je prav svaril, a kaj, ko ga razuzdano ljudstvo ni razumelo! Voda je prodirala do najvišjih vrhov, kjer je stal stražar, ki je edini preostal v vseobči pogibeli. Ko je videl neprestano rastoče vode, je počel bežati. Kako se mu je godilo dalje, pove naslednja povest.

208. Kurent reši človeka iz vesoljnega potopa.

Stari Slovenci so mislili, dokler so še malikovali, da je bil v začetku sveta presrečni vek, da je rasel kruh na drevju in da je bilo klasje pšenično pol sežnja dolgo. Srečni ljudje so bili sprva dobri, pa kmalu so se pokvarili in postali hudobni. Tedaj so sklenili bogovi svet pokončati. Silno je počelo deževati in zemljo je pa visoko zalila voda. Vsi ljudje so poginili, samo štirje so se rešili, da niso bili pokončani v strašni povodnji.

O treh povest molči; kako se je pa četrti otel strašne povodnji, se ve. Bila je namreč na visokem hribu vinska trta, ki se je z vršičem dotikala neba. Prijel se je četrti te trte in začel plezati v višino. Kurent, pri starih Slovanih jako spoštovan bog, to vidi in se močno razveseli, da mož išče pomoči na drevesu, njemu posvečenem, in se usmili revnega človeka. Brzo je jela voda odtekati, zemlja pa se je vse bolj sušila. Rešeni človek je moral Kurentu, svojemu rešitelju, obljubiti zase in svoje potomce, da bo vedno ljubil dve njemu sveti zelišči in rad užival njun sad. To sta bili vinska trta in pa ajda. Rešeni človek vzame v eno roko trto, v drugo pa ajdino steblo in se poda po širokem svetu iskat stanovanja. Na bregovih Jadranskega morja se ustanovi. Od vinske trte, ki jo je nosil v roki, odseče šibo in jo vtakne z vso močjo v zemljo. Pri tej priči se strese vsa zemlja. In res je še dandanašnji v Proseku zelo dobro vino. Tudi ajdo je vsejal. Njegovi sinovi so se razširili po Kranjskem in še zdaj se živijo Kranjci večidel od ajde in čislajo vino in se s hvaležnostjo spominjajo Kurenta, starega svojega dobrotnika. Štirje, povodnji oteti ljudje, so se razdelili v štiri dele sveta in zopet napolnili zemljo.

Malik Kurent je bil v veliki časti pri starih Slovenih; sedanji pust je spominski dan starega Kurenta. Posvečen mu je bil torek.

209. Rabeljsko jezero.

Kjer se sedaj razprostira Rabeljsko jezero (dve uri od Trbiža), je bila nekoč lepa gorska kotanja, pokrita z lepimi polji in travniki. Sredi njih pa je stala prijazna vas z bogatimi prebivalci. Kakor je že navadno, da zgubijo ljudje, ki se jim predobro godi, usmiljenje do svojega bližnjega, tako je bilo tudi tukaj. Tudi Rabeljčani so postali trdi in neusmiljeni. Zastonj je trkal siromak na njihova vrata; namesto daru je prejel ubožec trde besede.

Nekega večera pride v to vas tuja žena, v naročju je nosila prelepo detece. Delala se je noč in uboga žena je premišljevala, kam bo šla počivat. Šla je od hiše do hiše in prosila za sebe in črvička v naročju prenočišča. Toda povsod so zapirali pred njo vrata in povrh tega je še morala slišati marsikatero trdo besedo. Tako je obhodila vso vas in je stala nazadnje lačna in prezebla na cesti. Vzdihne pri sebi: »Če sem že jaz zaslužila, da me gonijo od hiše, ne vem, kaj je zakrivilo moje ubogo dete, da ne morem najti prostora, kamor bi ga položila spat.« Že se je hotela uleči pod milim nebom k pokoju, kar zagleda ob koncu vasi kočo na samem in se napoti k njej. Rahlo potrka, hišne duri se odpro in pred njo stoji sivolas starček, ki jedva zagleda ubogo popotnico, ko ji tudi že ponudi večerjo in prenočišče. Ponoči nastane strahovit vihar; med gromom se ulije nad dolino divja ploha, ki ni nehala do belega jutra. Ko se zarana starček vzdrami, ne vidi nikjer popotnice, a tudi vasi ni bilo več videti. Krog in krog njegove koče se je razširjala vodna gladina. Še danes stoji na majh-

nem otoku koča, kjer je bival starček; vse drugo je Bog za kazen pokončal, prizanesel je le koči usmiljenega deda.

210. Kaznovana skopulja.

Pripoveduje se, da je stal pred davnim, davnim časom na Pohorju ličen gradek, obdan z zelenimi setvami in pisanimi lokvami. Posestniki tega gradu so bili pravi bogatini, imeli so polno zakladov. Zadnji posestnik tega gradu se je na lovu ponesrečil in zapustil prevzetno, brezsrčno vdovo z malim sinkom. Jabolko ne pade daleč od drevesa in tako je bilo tudi v našem primeru. Otrok pri materi ni videl nič dobrega in bila je tudi njega sama hudobija in prevzetnost. Tako je prišel nekega dne starikav popotnik proti gradu in se, od dolgega pota utrujen, ulegel v senco visoke grajske lipe. Mladi dečko, ki je baš drobil vrabcem kruha, ga zapazi in pravi: »Kaj iščeš tukaj in plašiš vrabce?« Starec prosi gospodiča, naj mu dovoli tukaj počivati in pobrati nekaj drobtin, kajti nič še ni danes jedel. Naj bi pa tudi pomislil, da so prav vrabci bili tisti, ki so nekdaj Odrešenika na križu zabavali.

»Molči, stari lažnivec,« zavpije dečko in plane nad starca, mu zlomi palico ter ga hoče pretepsti. Pri tem se pa zvrne v mlako in si umaže svojo dragoceno obleko. Zdaj začne klicati mater, rekoč: »Mati, glej, nekov starec me tepe.« Umazan pride deček k materi, sedeči za bogato pogrnjeno mizo. Ona vzame belega kruha ter z njim začne snažiti umazano obleko svojega edinca, pri tem pa preklinja starca, Boga in nebo, da ji pošiljata takega popotnika. Kmalu pa pride tudi starček k oknu in prosi jedi in krepčila za svoje utrujene ude. Gospa mu pa vrže z blatom onesnažene skorje kruha in pravi: »Žri, vran, in poberi se

iz tega kraja, ali pa naščujem pse nate!« Ubožček tiho vzame kruhek, ga poljubi, blagoslovi, pogleda otožno proti nebu in odide. Pri vodnjaku hoče še piti, a zopet prileti dečko in meče kamenje v vodo in v moža. A starec se, razkačen nad tako hudobijo, skloni in zapreti s pestjo proti gradu, češ: »Proklet bodi ta grad z vsemi njegovimi prebivalci na veke.« Nato izgine.

Koj zatemni solnce, črni oblaki se privale od Velike Kape, izvirki prihrujejo iz vodnjakov in studencev ter poplavijo polja in travnike; strele udarijo ter pobijejo pastirje in čredo na pašniku; zemlja zazija in požre grad z materjo in sinkom; valovi zakrijejo kraj nekdanje časti in slave.

Sedaj je na onem mestu Črno jezero. Noben veter ga ne zmezi, nobena ribica ne živi v njem.

211. Povodni mož prestavlja jezero.

I. Bog ve, koliko let je že tega, ko je bilo ob vznožju vrha Sv. Uršule jezero, v katerem je bival Povodni mož. Srečen je bil pastir, ki ga je zagledal, ker se je njegova čreda na čudežen način nasitila in pomnožila, posestnika pa obogatila. Nedaleč od jezera je na gorskem pobočju prebival kmet z imenom Šisernik. Ta kmet je imel dvoje črnih, težkih volov. Ponoči je prišel Povodni mož, vpregel vola v voz, ki je bil natovorjen z velikimi sodi, napolnil posodo z jezersko vodo in jo peljal čez hrib in dol tja na Pohorje, kjer je sode izpraznil v kotlini, ki tvori danes Ribniško jezero.

Zjutraj, ko so hlapci hoteli vola nakrmiti, sta bila vsa potna, kakor bi vso noč težko vozila, jasli pa sta imela napolnjene z najlepšim ovsom. To se je godilo čez leto in dan, pa nihče ni mogel uganiti, kaj se godi, še manj pa, kam izginja voda iz jezera. Šisernik obljubi dobro plačilo

hlapcu, ki bi hotel v hlevu čuti in opazovati, kaj se z voloma godi. Odloči se prvi hlapec. Kako pa se prestraši, ko se prebudi ob jutranji zori in vidi, kako je Povodni mož pritiral vola vsa potna v hlev in jima nasul vrečo ovsa v jasli.

Hlapec pogumno vpraša Povodnega moža: »Kako pravico imaš ti do naših volov in čemu ju rabiš?« — Prijazno odgovori Povodni mož: »Ne boj se, živina nič ne trpi; jaz pa moram jezero izprazniti, ker vas bo došla velika čast. Sv. Uršula pride z Jutrovega, hoče se na tej gori naseliti in tukaj ostati. Jaz bom pa moral oditi.«

To je izgovoril in izginil ter ni več prišel po vola, ker je bil jezero že izpraznil. Pač pa ga večkrat zvečer slišijo, kako uka na svojem domovanju.

Ljudje so potem čestokrat videli tik izpraznjenega jezera ljubeznivo visoko žensko podobo, ki je sedela na pečini in molila. Zato so postavili na vrhu gore cerkev, ki so jo posvetili sv. Uršuli. Pečino, na kateri je sedela svetnica, kažejo še dandanes.

II. Nedaleč od Št. Lovrenca pri Ivnici se dviga v raztoku Mure in Drave precej visoki Rtenjak (Jezerca). Vrh gore je močviren kraj, ki je bil, kakor pravijo, nekoč jezero. V njem je bival Povodni mož, ki pa ni nikomur nič prizadeval in bil zadovoljen, če je smel mirno ždeti v svoji vodi. Le eno ga je moglo ujeziti: če so fantje, ki so pasli v bližini jezera, metali za zabavo kamenje v vodo. Vselej namreč, kadar so pastirji to počenjali, je začelo deževati, jezero pa naraščati, da je bilo v nadlego Povodnemu možu samemu. Zato je sklenil, prestaviti se odondod in odpeljati vodo kar s seboj. V bližini jezera je pa živel kmet Pomažičan (»Pomaschitzer«), ki je imel baš tedaj prekrasen par črnih volov. Nekega dne gre na

pašnik pogledat, kaj se tam godi — toda žalost! svojih volov ne najde nikjer. Prehodi vso okolico, a volov nikjer! Nazadnje se domisli: »Kaj pa, če bi šel vprašat Povodnega moža?« In res tako stori. Ko se prebije skoz grmovje do vode, strme zagleda tam, kjer je prej pljuskalo temnozeleno vodovje, samo majhne mlakuže. Seveda tudi Povodni mož je zginil, ki je sicer čepel na štorih in se razgledaval. Drugo jutro je vse privrelo na vrh hriba gledat to strašno čudo. A glej! Sredi mlake stojita v globokem mlaju, vsa trudna in mršava, kmetova vola; na rogovih pa sta jima bila privezana dva rejena mošnjička. Pomažičan spravi živino na varno in odpre mošnjička; bila sta polna samih dobrih starinskih zlatnikov, kakršnih tod še nihče ni videl. Sedaj so se Lovrenčani domislili, kje so bili voli in kaj so delali.

Nazadnje so pa ljudje vendar zvedeli, kam je pobegnil njih Povodni mož. Odtod hodijo namreč na božjo pot na Pohorje. Pot dovede romarje mimo nekega jezerca, za katero so jim domačini pravili, da je nastalo šele pred kratkim in da ga prej ni bilo. To je bilo baš Ribniško jezero. Ogledujejo si ga, ležečega med kržljavimi borovci, in eden pravi, kažoč proti sredini jezera, kjer se je solnčila moška postava: »Kaj ni to naš Povodni mož?« »Sem, sem!« se odzove prijazni Vodnik — štrbunkne v vodo ter se ne pokaže več.

212. Ukleti tolmun v Drnovem pri Kamniku.

V Podgorju blizu Kamnika je bil svoje dni uklet tolmun. Ako se mu je kdo približal, je klical že od daleč mladenič, na bregu sedeč:

»K vodi, k vodi
sem ne hodi!«

Ako pa bi kdo ne poslušal mladeničevega svarila in se dotaknil vode, bi pri tej priči okamenel. Obenem bi se še prigodila druga nesreča. Ta mladenič, ki je sedel ob bregu, je bil sin imenitnih staršev, pa strašno svojeglav in nagle jeze. Nekoč je v svoji trmi ubil tovariša. Mati ga je zato ostro karala. Mladi trmež je ubil tedaj še svojo lastno mater, ko sta šla na obiske k njenim staršem, in vrgel truplo v tolmun. Od tega dne je bila voda v tem kotlu začarana. Vsako jutro se je iz uklete-tega groba čul žalostni materin jok. Sinu pa, ki je zagrešil ta strašni čin, je bilo za kazen naloženo, da bo sedel na bregu in žaloval, dokler ne pride mimo oče in reši ženo in njega.

Nekega dne pride do tolmuna mlad ribič in vrže, ne meneč se za mladeničevo svarilo, trnek v začarani tolmun. Pri tej priči začne voda grgrati, vreti in se vzdigovati. Prestopi bregove, celo drevesa zginejo v valovju, ves dol zadobi na hip podobo velikega jezera. Ribič pa okameni ter obstane stebru enak na bregu.

Ta ribič je bil pa sinovec nekega gospoda, ki je iz daljne dežele prišel v te kraje. Ta gospod je bival pri očetu okamenelega ribiča; in ko je dečku umrl oče, se je on zavzel zanj. Ko sínovca ni bilo domov, se napoti ga iskat. Pot ga zanese k ukletemu tolmunu. Tudi njega svari mladenič že oddaleč:

»K vodi, k vodi
sem ne hodi!«

A gospod se ne zmeni za klic ter zajame v roko vode iz tolmuna. In glej! Nastal je iz nje prstan njegove žene. Začudi se in vnovič zajame vode: v rokah drži svetinjo, ki jo je njegov sin nekoč nosil okrog vratu. Zajame tretjič in iz vode postane list, na katerem je zapisano: »Mladenič, ki

stoji pred teboj, je tvoj sin; objemi ga trikrat, da rešiš njega in mene!« Gospod, ki je bil oče ukletega mladeniča, stori, kar mu veleva list. Ko hoče mladeniča tretjič objeti, se spremeni v ostudno žival; toda očeta to ne prestraši, temveč ga še enkrat objame. Vsi so rešeni in hvaležno obstopijo očeta. A še nekaj drugega se je zgodilo: Voda je hipoma splahnela; le kamenje je ostalo, ki ga je prinesla, ko se je razlila. Ker je ta dolina kamenitna in raste po njej dosti trnja, se imenuje Trnovo ali Drnovo.

213. Odčarana močarina.

Svoje dni sta šla dva dijaka, ki sta se učila za mašnika, o šolskih praznikih vbogajme prosit, ker sta bila revnega stanu in sta se le s tem preživljala, česar sta si tako pri dobrih ljudeh izprosila. Prideta tudi na Brezno (tako se imenuje neki kraj na Kozjaku blizu Vitanja). Tukaj pa je bilo vse močvirno in kmetom je poleti vse seno segnilo, ko so ga sušili na travnikih. Ko torej tudi tu poprosita za miloščino, jima kmet tako odgovori: »Ako nam pomagata, da ne bo več močarine pri nas, vama damo dovolj najlepše pšenice.« — Dijaka, ki sta morala že v več krajih kaj takega storiti, obljubita svojo pomoč. Vzameta vsak svojo knjigo iz žepa ter jameta delati čire čare čez močarino. In res se je vlaga zgubila. Prebivalci te okolice pa so pozabili, izgovoriti si studence, da bi imeli doma vode za hišno potrebo; a bilo je prepozno, ker je vsa voda, zarotena od dijakov, pobegnila iz hribca. Dijaka dobita svoj zaslužek in gresta svojo pot. Čez nekaj dni šele se domislijo vaščani, kako neumni so bili, da si niso vode izgovorili. Morali so sedaj daleč v dolino ponjo hoditi in hodijo še dandanašnji. — Nekaj let nato pa je privrelo izpod hribca iz

skalnatega pečevja pri vitanjskih fužinah 72 krvavih studencev. Sedaj še izvirajo trije ali štirje in se izlivajo v brzi vitanjski potok. Krvavi pa niso več.

214. Nevarno jezero na Kukovi gori.

I. Vrh Gorjancev, blizu Sv. Miklavža, se nahaja nekaj presihajočih virov, ki presihajo navadno po četrt ure, včasih pa po ves dan. Zemlja je tam vedno močvirna in blatna. Na tem kraju naj bi bilo pod Kukovo goro nevarno jezero, kamor ni varno hoditi, ako človek noče imeti neprilik.

Sodnik iz Novega mesta se je napotil nekega dne proti večeru v Gorjance, da bi užival razgled z Vrha — tako imenuje Vlah Sv. Jero. S sodnikom je bil še njegov sin in neki škric. Okrog enajste ure so prišli do cerkvice sv. Miklavža, zanetili ogenj in se nekoliko okrepčali za nadaljno pot. Nato so vstali in šli dalje. Mesec, ki jim je svetil ves čas, je zginil za oblaki in nastala je popolna tema. Mladi škric je svetoval, naj se vrnejo nazaj k ognju, oba sodnikova sta bila s tem zelo zadovoljna. Medtem je legla debela megla na zemljo. Dolgo hodijo, a nikakor ne morejo zadeti mesta, kjer so imeli ognjišče. Nenadoma pravi sodnik, da ne more več dalje, ker se mu je jelo pod nogami do kolen vdirati. Nič bolje se ni godilo sinu in škricu. Drevje je popolnoma zginilo, steze je zmanjkalo in le tu pa tam so naleteli na brinjev grm. Dotipljejo se končno do nekih skal in sklenejo tu prenočiti. Kmalu je prasketal skromen ogenj. Stari gospod kmalu zadremlje, ker je bil zelo utrujen; škric se pa odloči, da gre nabirat suhljadi. Medtem je pa pošel ogenj in tako se ni mogel več vrniti na tisto mesto, temveč je blodil okoli... Nazadnje se stisne k nekemu deblu in stoje čaka, kdaj bo zopet napočilo svetlo jutro.

Ob prvem svitanju se poda škric na pot, kjer je mislil najti sodnikova. Hodil je že dolgo, pa vendar ni prišel iz gozda na plano. Naposled pride na slabo uhojeno stezo. Krenil je po tem gozdnem potu in dospel po kratki hoji do votline. Premišljeval je, kam sedaj, kar stoji pred njim častitljiv mož v slabi, strgani puščavniški obleki... Bil je puščavnik Iguman, ki je pobegnil tu sem pred svetom in iskal miru med golimi stenami pod zemljo. Starec prijazno ogovori tujca in mu postreže z kozjim mlekom in suhim kruhom. Pisar mu nato pove, kako je zašel k njemu.

Tudi sodnikova dva sta dočakala jutra. Gosta megla je ležala nad krajem. Sodnik se hoče razgledati, kje je, in stopi nekoliko naprej. Toda skoro ne bi več mogel nazaj iz globoke vode, v katero je bil zabredel. Odkod neki ta voda, ki je še sinoči ni bilo tod? Zato skrbno preiščeta s sinom vso okolico in se prepričata, da se nahajata na skalnatem otočiču sredi globokega jezera. Obupno začneta klicati škrica — toda samo jek jima odgovarja.

Medtem pa je škric že dopovedal puščavniku, kaj bi rad. Starec vzame v roko kratko palico in črne bukve in podasta se proti kraju, kjer sta bila sodnikova. Po dolgi hoji dospeta do jezera, zavitega v globoko meglo. Nemirno je butala voda ob skalne bregove. Puščavnik odpre bukve in začne iz njih prebirati nerazumljive besede. Končno mahne trikrat s palico po zraku in naredi križ čez vodo. Sledil je strašanski pok in grmenje, tla so se začela majati in tresti; voda je kipela v svoji kotlini in neznane zveri so dvigale glave iz zakletega jezera. Škric je padel od strahu na kolena pred čarovnika, ki je zakričal, vihte palico nad njegovim hrbtom: »Poberi se in ne moti ponoči duhov vrh hriba!« Tu je potegnil

hud veter in odnesel škrica v dolino. Ko se zbudi v neki grapi iz nezavesti, ugleda poleg sebe še sodnikova dva, ki sta tudi doživela kaj groze na svojem otočku, dokler ju ni spravil veter na pot. Ker je trojica povsod pripovedovala svojo dogodbo, imajo od tistega časa duhovi »Nevarnega jezera« mir pred nadležnimi hribolazci.

II. Pod cerkvico sv. Miklavža na pobočju Gorjancev je gradič Oštras (nem. Hochstraß). Ob vznožju griča, na katerem stoji, je ob bistrem studencu, ki tamkaj izvira, nekoč sameval star oglar. Pripovedoval je o jezeru, ki se je nekoč nahajalo onstran cerkve sv. Miklavža. Tu so imele Gorske vile svoj vrt, ki je bil pravi raj na zemlji. Vile so pomagale ljudem in preskrbovale pastirjem zdravilna zelišča. Neki pastir je bil nepreviden in je izdal ljudem, kje je bivališče Gorskih deklic. To se mu je kruto maščevalo. Ko je nekoč pasel pri jezeru svoja voliča, se je naenkrat pogreznil v globočino, voda je pljuskniła ter pogoltnila pastirja in njegova voliča. Obenem je uničila tudi Vilinji dvor. Jezero je izginilo in sedaj je tam močvirna košenica. Mnogo let pozneje je voda prinesla ob hudem deževju pri omenjenem studencu dva volovska roga na dan: to so bili ostanki voličev, ki so morali poginiti radi pastirjeve zgovornosti.

215. Cerkniško jezero.

Ob bregovih Cerkniškega jezera sta nekdaj stala dva gradova, karlovški in šteberški. Prvi se je dvigal zraven Male Karlovice nad Svinjsko jamo, drugi pa na nasprotni strani v znožju Križne gore. Graščaka sta si bila smrtna sovražnika. Do tega pa je prišlo takole. Neki Šteberčan je namreč iz ljubosumnosti ubil pri viteških igrah Karlovčana v dvoboju, v katerem sta se poskušala.

Od takrat je izviralo sovraštvo med obema rodovinama in se predajalo od kolena do kolena. Drugače je bilo kesneje pri otrocih obeh graščakov. Šteberski mladi in karlovška hči sta se ljubila. čeprav sta si bila njuna očeta velika sovražnika. Prvikrat sta se videla na izprehodu, kjer sta se sešla po naključju. Zatem sta se večkrat shajala v dolini, nazadnje sta si zarekla drug drugemu večno ljubezen in zvestobo. Nekoč pove mladi Šteberčan svoji izvoljenki, da hoče prositi očeta njene roke. Deklica mu to odsvetuje, a on se ne da pregovoriti. Tudi oče Šteberčan, ki je dobro poznal srd in jezo svojega nasprotnika, ni bil za to, da gre sin snubit; ali njegove besede niso nič zalegle. Naslednji dan vidimo mladega Šteberčana v pražnji obleki in na iskrem konju na potu k sosednemu gradu. Takrat se je še razprostirala med obema gradoma rodovitna planjava. Mladi vitez odda konja hlapcu, sam se pa napoti pred očeta svoje izvoljenke. Karlovški gospod mladeniča ni sprejel tako nemilostno, kakor bi pričakovali; njegovo sovraštvo proti Šteberčanom pa ni bilo zato nič manjše. Ko mu je vitez povedal, kaj ga je dovedlo pred njegovo obličje, mu odvrne z navidezno prijaznostjo, ki je pa bila zgolj prevara: »Pozabiti hočem staro sovraštvo in ti dati svojo hčer za ženo, a izpolniti se mora, kar zahtevam. To dolino, ki se razprostira med mojim in tvojega očeta gradom, mora zaliti voda, da boš mogel svojo ženo v čolnu pripeljati odtod na svoj dom. Ako se to zgodi, podam tvojemu očetu roko v spravo in tebi pa hčerko svojo. Ali poprej mi ne hodi več pred oči!« Karlovčan je mislil pri sebi, da se je s tem za vselej odkrižal neprijetnega snuboka.

Mladi vitez se je vračal v trpkih mislih domov, ponavljaje si stokrat to, kar mu je povedal stari

Karlovčan; jasno mu je bilo, da mu je stari le zato naložil tako težko delo, da bi ga na lahek način odpravil. Ko jaha proti domu, se iznenada dvigne iz jame, v katero so se stekali studenci in potoki bližnje okolice, velik kosmat mož in ogovori zamišljenega popotnika z bučnim glasom: »Zakaj se vračaš, mladenič, tako žalosten od svoje deklice?« »Kaj ti bom pravil, ko mi ne moreš pomoči,« odvrne vitez. »Morebiti pa vendar,« pravi Povodni mož. Nato mu vitez pove, kako ga je odpravil stari Karlovški. »Če ni nič hujšega,« pravi Povodni mož, »se da pomoči in svoje dekle moreš še vedno dobiti. Poslušaj me in stori, kakor ti svetujem. Pojdi domov in daj si skovati omrežje iz močnega železa, pa ga povezni na to požiralno jamo in jo še dobro zasuj in zadelaj s kamenjem in prstjo. Potem se studenci in potoki ne bodo več mogli zgubljati v jamo, kakor doslej. Voda se bo razširila po dolini in nastalo bo jezero. Izpolnila se bo na ta način graščakova želja in ti boš dosegel svoj namen: združen boš s svojo deklico!«

Mladenič, vesel dobrega sveta, hiti domov, ukaže napraviti močno omrežje in da z njim pokriti požiralno jamo ter zasuti z obilim kamenjem in prstjo. Z radostjo je mogel nato opazovati, kako se izpolnjujejo besede Povodnega moža. Dan na dan narašča voda in se razliva po vsej dolini, ker nima odtoka. Za nekaj časa je pokrilo jezero vso planjavo. Tako je torej prišel težko pričakovani dan, ko je mogel mladi vitez stopiti v čoln in se odpeljati po vodi tja pred karlovški grad, da ponovi snubitev in odvede drago zaročenko. Ko stopi pred Karlovčana in mu pove, da je spolnil njegovo zahtevo, se je mahoma skazalo, da je bilo vse skupaj le prazen izgovor. Stari vitez ni utegnil poslušati mladeniča do

konca, ko izbruhne iz njega grozen bes in malo je manjkalo, da ni napadel Šteberčana z rokami.

Spet se vrača mladenič v temnih mislih domov. Da bi se odpovedal ljubezni, na to niti najmanje ni mislil. Vendar, kako se bo izteklo z njegovo ljubeznijo, kdo ve? Mogoče se bo dal oče kesneje omehčati. Kaj stori mladi vitez? Svojo deklico začne skrivaj obiskovati na gradu, in sicer seveda ponoči, da bi njen oče kaj ne zvedel. Deklica se boji zanj, da ne bi v temi zapeljal čolna h kaki požiralni jami in se ponesrečil. Zato mu vsako noč postavlja na južni strani gradu svetiljko, da ve, kam mu je veslati. — Lepota karlovške hčere je slovela daleč okrog. Vedno in vedno so se oglašali snubači, a ona jih je po vrsti odbijala, ker je sklenila, da ostane zvesta svojemu izvoljencu. V grad je večkrat zahajal tuj plemenitaš. Kmalu se je zaznalo, da snubi graščakovo hčer. Starega hitro pregovori, da mu zagotovi njeno roko, pri deklici pa ne opravi ničesar, vedno se ga brani. Ko jo povprašuje, zakaj je tako mrzla do njega, mu pove po resnici, da ljubi mladega Šteberčana. Ljubosumnost ostri oči in tuji plemenitaš je kmalu razkril tajnost nočnih obiskov in tudi dognal, da nastavlja deklica mladeniču luč na okno. Takoj se rodi v srcu tujega plemenitaša maščevalen naklep.

Nekega večera se napravlja mladi Šteberčan na svojo navadno vožnjo po jezeru. Močen veter je pripodil od juga črne oblake, ki so se kopičili okoli Slivnice, kjer so imele Vešče svoje domovanje. Plamteča znamenja nad hribom so oznanjevala, da rajajo Vešče v burji in nevihti. Zvesti sluga opominja in svari mladega gospodarja, naj ne hodi nikamor v tej temni noči. A v tem trenutku zasije na karlovškem gradu luč, svetla ko nikoli. »Kaj se mi more zgoditi,« pravi vitez, »ako

mi ta luč kaže pravo pot.« S temi besedami zavesla v razburkano jezero. Vrnil se ni nikoli več. Pač so našli kesneje čoln, ki ga je gonila struja nad jamo Karlovico, a trupla ni bilo nikjer; gotovo ga je potegnil vrtinec v požiralnik. To je bilo delo tujega plemenitaša, ki je bil skrivoma prestavil svetiljko nad karlovški požiralnik. A kaj mu je pomagal ta hudobni čin? Ko sliši deklica, da je poginil mladi vitez, skoči raz grajsko ozidje v jezero in utone. Tako sta se združila dekle in mladenič, kakor je bil napovedal Povodni mož.

216. Divje babe izkopljejo Soči novo strugo.

Velike izpremembe v obličju zemlje so po mislih ljudstva vselej delo bajnih bitij, Velikanov. Tako pripovedujejo na Tolminskem, da je Divja baba prekopala z veliko plevelnico jez pri Sv. Luciji in naredila Soči novo strugo.

217. Drava, Sava in Soča.

Drava, Sava in Soča so sestre. Nekdaj so se med seboj menile, katera bo prihodnji dan prva pritekla v morje. Zvečer Sava in Soča zaspita, Drava pa se le potuhne in kmalu spusti na tiho svoje vode v tek. Ko se Sava zjutraj prebudi, opazi, da se Drava že vali proti morju. Zato se tudi ona jezno spusti v urnem teku proti morju. Ko pa se poslednjič tudi Soča prebudi in vidi, da je od obeh sester prekanjena, predere na nasprotni strani s silovito močjo gorske stene, se srdito zažene skozi skalnate soteske in prva dospe v morje. In tako je še danes: Drava se vali tiho in potuhnjeno, bistra Sava dere; a obedve napajata Črno morje. Soča pa urno bobni skoz ozke skalnate struge goriških gora v Jadransko morje.

In odtod narodni pregovor: »Drava se je po dolini vdrla, Sava je vodo po ravnini vsula, Soča se pa proti jugu suče.«

218. Krvava stena v Zilski dolini.

V sedaj nemškem delu Zilske doline se vzdiguje visoka pečina, »Krvava stena« po imenu. Odkod ime, pove tale povest. Na vrh te pečine, ki se na eni strani polagoma zgublja v dolino in redi veliko sladke paše, priženeta nekega dne dva pastirja svoje ovčice. Ko se približa poldne, se usedeta pod košato smreko, potegneta iz torbe kruha in skledico, kakor jih pastirji radi pri sebi nosijo, da kako ovčico v njo pomolzejo in si tako napravijo južino. Tako storita tudi naša pastirčka. Jameta južinati, kar jima udari milo zdihovanje in stokanje na ušesa; od strahu se srepo spogledata. »Bogme,« povzame mlajši, »to so Vile! Moja mamka so mi že večkrat pripovedovali, da prebivajo v tej špilji Vile. Kaj neki ubožicam manjka, da tako milo vzdihujejo? Slišiš, kaj je rekla: ‚Kadar bosta pastirčka zjužinala, gremo drobtinice pobirat.'« Brž vzame usmiljeni dečko skledico, jo napolni z ostalim kruhom, prilije še nekaj mleka ter jo postavi pod brino. Drugi dečko pa ni bil tako usmiljen: »Beži,« pravi sodrugu, »ti in tvoje Vile! Mar bom z božjim kruhom te potepuhinje redil, sam pa s praznim trebuhom okoli hodil? Naj si svoj kruh pridelajo, če ne, naj pa kamenje zobljejo, saj ga je zadosti tukaj.« — S temi besedami postavi svojo skledico polno kamenja k skledici svojega tovariša.

Nato gresta za čredo. Na večer se vrneta pod ono smreko. Pa glej čudesa! Mlajšega skledka je bila kopata rumenega čistega zlata. Trdosrčnikova pa, kakor jo je bil pustil, polna kamenja! Mlajši poskakuje od veselja, ne ve, ne kaj ne kam s toli-

kim denarjem. Pa ne tako njegov tovariš! Temno gleda izpod čela na radost svojega tovariša. Nevoščljivost in lakomnost se združita in on vzdigne roko k bratomorstvu. Brez usmiljenja porine mlajšemu nož v mlade, nedolžne prsi. Rdeča krvca se zlije po skalnati pečini. Ne vreme ne ploha še ni mogla izprati tega znamenja strašnega hudodelstva. Od tistega časa so tudi Vile izginile iz teh krajev. Samo stena še znamenuje njihovo stališče pa tudi strašno zločinstvo. Narod od tistega časa imenuje to pečino Krvavo steno.

219. Baba nad Kočno.

V starih časih je živela tam pod Belščico v starem gradu, ki ga je dandanes komaj še nekaj zidovja, tuja, pa mogočna rodovina. Daleč okrog je gospodovala. Kmet ji je bil suženj, kakor daleč je segala njena roka. Zidati, pota delati, kamenje lomiti, črni gozd trebiti, zemljo orati ji je moral kmet, za plačilo pa je moral dostikrat sedeti v temni ječi, ki je sam zanjo pesek presejal in apno žgal, ter stradati črnega kruha in celo vode. — Kakor kamen je bilo srce velikašev doli pod Belščico. Gospa in gospod sta bila oba neusmiljena, a njuna hči edinka ni bila kaj drugačna. Bili so na lovu v jeseni na svetega Mihela dan in kmetje so morali priganjati zver z gosposkimi psi. Lovci so bili postavljeni po gozdu in dobro zavarovani, da se jim ni bilo bati divje zveri. Kmetiči so pa gonili. Tudi graščakova hči je bila na lovu; tam gori je stala, kjer stoji še dandanes.

Na skali stoje je videla, kako je blizu nje divja zver zgrabila že ranjenega starega gonjača in ga vsega razmesarila. Mogla bi ga rešiti, ali njej je tako ugajal pogled, kako je žival trgala kmeta, da se ni zganila z mesta, a tudi sluga, ki je stal z orožjem poleg mlade ženske, ni smel na pomoč.

Tedaj jo je doletela kazen. Okamenela je v tistem hipu, kakor je imela okamenelo srce za ljudi. Tam še dandanes stoji in bo stala, dokler se ne bo rodil njen rešitelj. A prej bodo na Mužaklji vse smreke devetkrat posekane in bodo devetkrat druge zrastle. — Njeni starši so pustili grad in kraj ter odšli daleč, daleč, da nihče ne ve kam.

220. Grozka. Govče.

I. Pol ure od kozjanskega trga, ob cesti proti Bučam, je tako velika jama, da bi mogel stati v njej cel trg. Pravijo, da je bila tukaj nekoč lepa, cvetoča dolina in sredi nje lep trg. Temu kraju so pravili Grozka, kakor je tudi še danes jami ime. Prebivalci so bili jako bogati, a v svojem preobilju razuzdani ljudje. Petek ali svetek, to jim je bilo vseeno. Ko so baš nekoč na veliki petek ves dan in dolgo v noč pili, plesali in razsajali, pride mednje starček in jih opomni, da naj se spomnijo svetosti dneva. Ali bilo je zaman! Ljudje so se starcu posmehovali in se niso dali motiti pri svojem prešernem rajanju. Kar se strese drob zemlje in ves trg se pogrezne. Vse, kar je bilo živega v tem kraju, je v istem hipu okamenelo.

Pravijo, da so sklenili pred nekaj leti štirje možje iz okolice, da gredo gledat jamo. Toda stene, ki delajo brezno, so preveč strme, zato niso mogli v globino. Tedaj se domislijo nečesa drugega. Enega so privezali na vrv in ga previdno spuščali v luknjo. Bil je pol ure v votlini. Ko so ga potegnili nazaj, je povedal, da je videl ves trg pred seboj. Ko je stopil v bližnjo hišo, je našel za mizo še ljudi pri pijači — vsi pa so bili okameneli. Istotako je videl tudi kamenito kuharico v kuhinji, živino v hlevu. Vse je stalo tam in tako, kakor je bilo, ko je prišla nesreča nad Grozko.

II. Na levem bregu savinjske Ložnice stoji sedaj osamljeno selo Govče. Takrat, ko je bob še zorel v klasju in pšenica v stročju, je bilo ondi vse drugače. Lepa vas z župno cerkvijo je krasila bližnjo okolico. Toda stanovniki so bili brezbožni in so ravnali z ljudmi liki z živino. Zato jih je Bog strašno kaznoval. Bil je baš semanji dan, a na semenj niso prignali živine in ne pripeljali in prinesli raznovrstnega blaga, kakor je sicer navada, ampak bil je »babji semenj«. Ženske so imeli v vrečah in jih prodajali kakor drugje blago. Zavoljo takega početja se je pogreznila vas s cerkvijo vred. Zvonik je sprva gledal še iz zemlje in pogumni Godomljani so si prisvojili majhen zvon, ki je bil neki iz čistega zlata. Celjski zvonar jim je baje ponujal drugega iste velikosti in še toliko starih dvajsetic povrhu, kolikor bi jih držal. Pa niso hoteli!

221. Kamenita krava na Kumu.

O kameniti kravi na Kumu pripovedujejo, da začne silno mukati, kadar se približuje velika nesreča, vojska, bolezen ali kaj drugega. Pravijo, da je hotel neki graščak, ki je bil krivoverec, ustaviti božjo pot na Kum in da je postavil pod hribom straže, ki so vsakega romarja preiskale in mu vzele kruh in drugi živež, ki ga je prinesel s sabo. Ta graščak je zabavljivo govoril: »Kdor hoče na Kumu kaj jesti in piti, naj pomolze kamenitno kravo v skalovju.« Pobožni romarji so šli na goro tudi brez hrane. Ko so prišli do kamenitne krave, kapljalo ji je iz sescev mleko. Romarjev je bilo veliko, pa je imela krava vendar za vse dosti mleka. Ko je graščak to zvedel, poslal je na hrib hlapce. Ti so kravo naložili in jo prenesli v grajski hlev. Na potu se ni genila, v hlevu je pa tako rogovilila, da je vso živino

pomorila, potem ušla nazaj v skalovje, kjer je prej stala. Graščak se je ujezil in zapovedal hlapcem, da naj kravo razbijejo. Ko so se hlapci kravi približali, je začela strašno mukati, iz gobca pa ji je začel sukljati moder plamen, da se je niso drznili lotiti.

S to kravo pa je bila prvotno menda takale stvar: S kmetiškimi ženami je šla na Kum tudi grajska gospa. Ker ni bila vajena hoditi, so jo kmalu začele noge boleti. Sčasoma se je tako utrudila, da ni mogla več dalje. Tedaj je poklicala kmetice in jim velela: »Kmetiške krave, nesite me! Ali ne vidite, da sem opešala?« Še tisti trenutek je baba okamenela in se spremenila v kravo.

222. Čestitke v Opatovi gori.

Po jarku, ki se razteza od Ravne gore pod Mirčevim križem, Polomom in Štembuhom, je nekdaj žuborel potoček, čist kakor kristal. V tolmunih so švigale postrvi in na vodni gladini so se zrcalile skale, drevje in nebo. Pod Štembuhom pa, kjer preide dolinica v divjo sotesko, je tvoril potoček krasne slape. Voda, v gorenjem toku tako mirna, se je tu penila in besno zaletavala v skalovje Čestitk. Nekoliko niže je padala voda čez skalovje v Mačkovcu in se pomirila šele tedaj, ko je zopet dospela v ravnino. Ob prekrasnem slapu se je nahajala naravna podzemeljska jama in v njej se je nastanila trojica zlih čarovnic. Te so bile zapravo gorske Rojenice, ki so jih posestrime radi njihove zlobnosti izobčile iz svoje srede. Odslej so se pajdašile samo še z Besi, ki imajo bivališče v Pripeklu, in s Škrati, ki jih je polna vsa gora.

To je bilo v tistem času, ko so začeli zidati kostanjeviški samostan. Čarovnice so ugledale nekega dne v dolini novo nastalo jaso, ki so jo izsekali

delavci kot prostor za stavbišče. Z največjim začudenjem so zrle Čestitke na množico ljudi, ki je kopala štore, izravnavala zemljo, lomila kamenje in ga dovažala na mesto. Najstarejša se urno spremeni v črnega krokarja in zleti v dolino, da bi videla, kaj vse to pomeni. Kaj uzre? Sredi prostora je bilo postavljeno veliko razpelo, pod njim pa je klečal starikav menih in opravljal pobožne molitve. V srdu se zakadi Čestitka v meniha, da bi mu izkljuvala oči. Toda ta pograbi lok, položi pšico na struno in sproži v gavrana, ki se je hotel znova zagnati vanj. Gavran nato odleti v hrib in pove tovarišicam v Mačkovcu, da pride v te kraje hiša Zveličarjeva. Sklenejo, da tega nikakor ne pripuste. Že prihodnjo noč, ko so delavci v utrujenosti trdno spali in so samo nočne straže korakale krog delavskih koč, je prišel ponoči na stavbišče trop zlih duhov in razdrl rastoče zidovje do tal. In to se je ponavljalo vsako noč; kar se je zgradilo čez dan, je drugo jutro ležalo razbito in razdrto na tleh.

Menih, ki je vodil stavbo, je nekaj časa to gledal, a nazadnje se je domislil nečesa posebnega. Poslal je urnega sla v Kostanjevico, da mu pošljejo v pomoč na delo vse, kar le more gibati. Drugi dan ob zori se je že trlo na stavbišču tlačanov ko mravelj. Povelje je bilo dano, da naj dela vsakdo s podvojeno silo, samo da zgrade zvonik tako visoko, da bo mogoče vanj obesiti zvon. Delavci so se kakor brezumni ves ljubi dan gnali z delom. Ko je jela zlata krogla zahajati za vodeniškim hribom, so zidarji baš pritrjevali v linah zadnji povprečni tram, ki naj bi na njem visel zvon. V tem času pa je že pripeljalo četvero volov zvon iz cerkve svete Neže v Kostanjevici; treba ga je bilo le še obesiti na tramovje. Tudi to se je zgodilo in ko so oblivali zadnji solnčni žarki

dolino, je mogel menih blagosloviti zvon in zbrano ljudstvo. Tedaj je prvič zapel zvon in njegov mili glas se je razlegal daleč v Gorjance.

V tem trenutku se je zaslišal iz sten Mačkovca in Čestitk strahovit polom, kakor da se je zrušila gora. Nastal je silen vihar, ki je lomil orjaške bukve kakor šibe. S strahom je zrlo ljudstvo proti gori, kjer so se rušili kameni skladi in grmeli v dolino. Vse se je v strahu razbežalo. Ko so šli ljudje kesneje gledat, kaj se je zgodilo, so jedva še prepoznali te preje toli prijazne kraje. Zginil je potoček in z njim slapovi; podsule so ga skale in kameni plazovi. Orjaška debla so strta ležala križem po tleh in ovirala pot. Plaz je razkril tudi jamo Čestitk. Ko so se ljudje razgledovali po njej, so odkrili tri kamnate kipe, stoječe tam nepremično za veke: bile so okamenele Čestitke! Glas zvona jih je doletel baš v trenutku, ko se je ena njih česala, druga mesila kruh, a tretja vsajala hleb testa v peč. V vseh kotičkih so pa še stali raznovrstni lončki in piskerčki, polni čarobnih mazil. Izpod stropa so pa viseli svežnji raznih zelišč. In vse to morete videti še dandanes, ako se povzpnete iz Orehovca v hrib.

223. Škratkovica.

V Hribarnikovem jarku v Mežiški dolini je živel star čevljar, ki so mu hodili ponoči Škratki pomagat dreto vleči. Bilo je navadno ob kvatrnih sobotah, da je imel takšne pomagače. Nekoč sta na tak večer sedela pri delu čevljar in Škrat. Gospodar je dal pomagaču čevelj in dolgo dreto, sam si je vzel pa kratko. Poizkusila sta se s Škratom, kdo bo poprej dogotovil svoj par čevljev. Zmagal je čevljar. Zato je Škrat razjarjen rekel čevljarju, naj se gre z njim pretepat. Vrag je vzel dolg bič,

čevljar pa kratkega. Čevljar je stopil tik k Škratu in ga močno zbil. Ta si ni mogel pomoči, ker je imel bič s predolgim ročajem. Ko sta pa menjala biče, je čevljar odskočil in oddaleč udrihal z dolgim ročajem po svojem pomagaču, ki mojstra s svojim kratkim bičevnikom ni mogel doseči.

Nazadnje pa povabi čevljar svojega pomočnika, da naj se gresta zibat na vejo nekega dreves. Čevljar se je usedel na debelejši konec veje, Škrat pa na tanjšega. Ko sta se prvič zazibala, se je tanjši del veje odčesnil, Vrag pa je telebnil čez skalo v jarek in se ubil. Pritekla je velika voda in ga odnesla. Voda, ki je še dolgo nato smrdela, se še dandanes imenuje Škratkovica.

224. Hudičkov gozd.

Visoko na Záplati nad Kokro sredi zelenih travnikov in pašnikov je majhen štirivoglat gozd, ki se prav lepo vidi iz ravnine. Imenujejo ga Hudičkov gozd. Zakaj ga tako imenujejo in kako je prišel sem gori, uči sledeča povedka.

Hudičkov gozd nekdaj ni bil na gori, temveč je stal na prijetnem kraju blizu Loke in je bil dobro zarastel. Dva kmeta sta se jela zanj pravdati. Pa pravda malokdaj kaj dobrega stori; tako je bilo tudi takrat. Eden od kmetov se zaroti: »Če gozd ni moj, naj ga Hudič vzame in odnese na vrh Grintovca.« Ker gozd res ni bil njegov, ga je Hudič opolnoči zgrabil, da bi ga spravil na vrh gore, kakor je kmet želel. Pa preden je dospel vrh gore, je pri Sv. Jakobu dan zazvonilo. Ko zvon zapoje, zgubi Hudič vso moč in moral je gozd tam pustiti, kjer še dandanašnji stoji.

Pozna se še jama, kjer je gozd poprej stal in odkoder ga je Hudič odtrgal.

225. Še o Hudičevih delih v naravi.

I. Po dolinah mogočnega Krna je nekoč popotovala Marija, da bi našla primeren kraj, kjer bi mogla skazovati svoje milosti. Hudič, ki je bival nedaleč v hribu Prestelniku, je zvedel za to in si je z enim mahom pesti udrl prosto pot skozi skalne čeri ter pohitel v dolino, da bi preprečil njene namene. Toda komaj jo je uzrl, se je moral vrniti in je spet zginil v svoj hrib.

II. Bilo je to v starih časih, ko so se Mariborčani nekako izpridili, zanemarjali božje postave in živeli, kakor da ni nad njih glavami nikogar, da bi jih upognil. Bog jih je nekolikrat skušal spraviti k pameti, pa bilo je vse zaman. Zato jih izroči Hudemu duhu, da naj naredi z njimi, kar hoče. Nikomur to ni bilo bolj všeč in pogodi ko temu staremu sovražniku človeškega rodu. Nekaj časa pomišlja, kako bi zagodel Mariborčanom, nazadnje pa odloči sam pri sebi: »Utone naj golazen.« To izreče in zleti na Pohorje, kjer si odkrhne cel vrh hriba in ga zadene na rame, da bi ga vrgel pod mestom v Dravo in jo tako zajezil. A to delo je moralo biti dovršeno pred dvanajsto uro ponoči; kesneje bi izgubil oblast nad mestom. Nekako pred mestom ga pa sreča veličastna Bela žena in ga vpraša, kaj dela v tej kesni uri tako obložen? Hudi duh se prestraši Bele žene, vrže breme s pleč in zbeži z mesta, kar le more.

Še danes stoji tisti odkrhnjeni vrh, kjer ga je povrgel Hudi duh; ljudje mu pravijo Pekarski vrh ali Slovenska Kalvarija; diči ga cerkvica Matere božje. V Pohorju je pa nastalo tam, kjer je Hudobec odkrhnil vrh, takozvano Črno jezero.

226. Cvetnik.

Nekje visoko gori na Gorjancih kipi črno pečevje. Med pečevjem pa se širi Cvetnik, prav maj-

hen vrtec, ves poln najlepših in najblagodušnejših rožic. To pečevje se težko najde, še teže pa se pride čezenj v čudoviti vrtec. In to je dobro! Kdorkoli je še zablodil v Cvetnik, zamaknila in prevzela ga je krasota in dišava rožic tako neskončno, da je nehal misliti na jed in pijačo, na spanje in tudi na povratek in je poginil, ne čuteč nobene boli od predolgega bedenja in stradanja. Blagor pa si ga tistemu, ki dobi po sreči ali naključju cvet teh plemenitih rožic! Ako se ženi, naj ga dene svoji nevesti v venec in živel bo z njo v krščanski spravi in ljubezni do groba. Že eno samo peresce utolaži zakonsko zdražbo, ako se položi razprtima zakoncema pod zglavje. Kdor nosi tak cvet s seboj, ga ne obhaja nobena jeza in nobena žalost, ga ne premaga noben sovražnik, ne predere nobena krogla.

Toda ta raj na zemlji ni bil vselej tak. Prej nekoč je bila tu navadna gorska kotlina, kjer je rastlo trnje, osat, koprive. Tukaj se je bil naselil Vlah Elija, da bi sklenil v pobožni molitvi in pokori svoje življenje. Nekoč sta ga obiskala na večer dva trudna, bolna popotnika in prosila za jed in prenočišče. Dobri samotarec je storil vse, kar mu je bilo mogoče. Zaklal je svojo kozo in jima spekel meso; še celo čutaro vivodinca, ki ga je hranil za bolne dni, jima je postavil na mizico. Zvečer se uležeta v njegovo posteljo. Puščavnik se zadovolji z ležiščem v nastelji. V sanjah se mu prikažeta popotnika, obdana od nebeške slave! Eden je bil sam gospod Bog, drugi njega veliki svetnik Peter. Gospod Bog mu veli: »Ker si bil usmiljen do naju, dam svoj blagoslov tebi in kraju, kjer bivaš.« — Puščavnik se prebudi in ne ugleda popotnikov nikjer več. A kraj, ki si ga je bil izbral za bivališče, je bil spremenjen v raj. Sam puščavnik, ki so ga že težila leta, se je po-

mladil. Živel je še mnogo let, a nato sklenil svoje življenje na tem svetu... Bela kapelica, ki je toliko let v njej prebival in Bogu služil, se je zdavnaj porušila; tudi neznane ptice in zlate ribice so zginile brez sledu. Edini Cvetnik je ostal, da še dandanašnji spričuje božjo slavo in milost.

227. Zvon na Čreti.

V zapadnem kotu Slovenske marke onstran Braslovč se dviga na samotnem grebenu cerkvica Device Marije na Čreti. V zvoniku te cerkve je nekoč visel zvon, ki ga je za časa velike suše Devici darovala pobožnost okoličanov. Ta zvon je pel tako milo, da se je vsakomur, kdor je slišal njegove glasove, širilo srce v neskončnem hrepenenju. Ako ga je potegnil kdo počasi in lahno, je bilo čuti kakor odmev nebeških spevov, ki so jih nekoč slišali pastirji na polju v sveti noči. Če pa je kdo krepko potegnil za vrvi, so glasovi bučali, kakor če prihaja v šumenju viharja pomlad v deželo. Čez hribe in doline, pač sto in sto milj daleč, so odmevali glasovi po svetu, tako da so na najdaljnejših morskih obalah obstajali ljudje in se vpraševali, odkod pač neki prihajajo ti čudoviti zvonki glasovi. Tudi sam sultan v Carjem gradu je zaslišal te čudežne glasove in tudi njega je zajelo hrepenenje in radovednost. Poreče svojemu vezirju: »Zahotelo se mi je po tem glasu; hajdi, oboroži mi spahije, da nemudoma odrinemo v slovensko deželo, odkoder prihaja glas!« In tako se je zgodilo. S silno vojsko se je odpravil turški car z doma in hodil čez hribe in doline; in čim bolj se je približeval naši domovini, tem glasneje in lepše se je oglašal zvon, tem bolj je vžigal hrepenenje v duši vladarjevi. »Zvon moram imeti, da bo oznanjal Alahovo slavo po vsem svetu.« Že je stal ob vznožju hriba in zrl

s poželjivimi očmi k cerkvici, ko se naenkrat oglasi kakor k zadnjemu pozdravu mogočni glas zvona iz belih lin in nato utihne.

»Torej te imam!« vzklikne veselo sultan in nažene svoje vojščake navzgor; tudi sam se napoti navkreber in dospe k cerkvi. Dasi so preiskali cerkev do zadnjega kotička, zvona vendar niso mogli najti — bilo je, kakor da se je razpustil v svoje glasove. Mesce in mesce je ležala turška vojska pred hribom, zvona pa ni bilo več nazaj in nejevoljen je moral sultan odriniti.

In tudi kesneje se zvon ni več prikazal, kakor da se je hotel za vselej skriti nesvetim očem. Toda če se kdaj zgubi pobožen vernik v hladnem gozdu in misli z vdanim duhom na Boga, se morda zgodi, da spet zasliši nad seboj glasove v zraku, lahne in mile, kakor odmev pobožnih pesmi, ki jih je nekoč slišal od matere.

228. Vhod v Spodnji svet.

I. Bil je neki Kadunjčar, stiški podložnik, ki se je bil tako zameril menihom, da so ga hoteli spoditi iz hiše. Ujezil jih je bil pa prav po nedolžnem. Imel je namreč na vrtu prav lepe hruške. Nekega dne baš gnoj iz hleva kida, ko pride mimo opat, ki se je sprehajal. »Kako je pa ime tem lepim hruškam?« vpraša Kadunjčarja. »Pokusje,« pravi ta, kajti hruškam se je zares dejalo »pokusje«. — »Kako jim je ime, pravim?« reče opat nejevoljen, da ga kmet tiče, mu noče povedati ime hruške, ampak pravi, da naj jih poskusi. — »I, pokusje,« pravi v drugič Kadunjčar. — Tako se nista pobogala. Opat je odšel jezen proč, rekši: »To je pa vendar odveč, da me moji podložniki tako grdo tičejo in povrh še ne povedo, kar vprašam.«

Kmalu nato pride Kadunjčarju pisanje, da mora s kloštrske pristavice, pa naj gre, kamor hoče; v kloštru ne marajo za takega pristavnika, ki opata ne spoštuje, temveč z njim prevzetno govori. Ne dolgo za tem pridirja Kadunjčar v samostan, da poizve, zakaj ga gonijo po svetu. Toda vratar ga ni pustil pred opata, pa tudi povedal mu ni ničesar. Kmet gre žalosten domov. Prav v istem času se je pa bilo razglasilo, da menihi obetajo veliko denarja tistemu, ki bi se dal po vrvi spustiti v Brezovščkovo jamo, o kateri se je pravilo, da vodi na drugi svet. V vsej okolici se nihče ni upal noter; vsakdo se je bal skrabáca, ki stanuje v takih podzemeljskih luknjah. Kadunjčarju pride na misel, da bi se on za to ponudil. Mogoče dobi v globini denarja, da si bo mogel lastno streho napraviti, ali pa se bodo dali kloštrski omehčati in mu bodo pustili hišo, kakor jo je imel dotlej. Boljše se je srečati s Hudirjem samim, kakor pa hoditi po svetu z ženo in otroki brez domovine. Zopet spodveže stremena in jo prasne čez mejo in čez plot v klošter. »Nič ne bo, nič!« vpije vratar nadenj. »Bo, bo!« odgovori Kadunjčar in pove, kaj bi zdaj rad. Vratar ni rekel ne bev ne mev, ampak šel je opata vprašat. K sreči je bil opat zvedalen mož. Jezen je bil na Kadunjčarja, ali še bolj ga je mikalo zvedeti, kaj je v jami. Popraša druge stare menihe in vsi svetujejo, da naj se kmet za zdaj še v pristavi pusti, ako gre v jamo. Iz vseh zvonikov pobero vrvi po zatiški in po šentviški fari. Zneso vkup poveznike in vse, kar je bilo iz vlakna v tri gube spletenega. Snide se na tisti dan velika množica ljudi in menihov. Ta jama se pa nahaja v Brezovščkovi hosti. Na koncu vrvi privozlajo krepelec; ta krepelec je okobalil Kadunjčar; z eno roko se je držal za vrv, z eno pa za droben motvoz, ki je bil napeljan k zvon-

čku, da bi takoj pozvonil, kadar bi ga zgrabil — Bog nas varuj! — Zlodej za stegno, in da bi ga potem možje tlačanje, ki jim je bilo vrv izpuščati, potegnili na beli dan.

Spuščajo. Kmalu se utopi Kadunjčar v temo. Zmanjkalo je vrvi, dovezali so drugo, tretjo in tako dalje. Poldrugo uro je jama požirala vrvi. Kar je jela postajati lehkà in možje so rekli: »Zdaj je na dnu.« Pol ure so baje čakali, kdaj bo zvonček zapel. Potlej so pa menili, morda se mu je kaj pripetilo. »Vlecite venkaj!« zapovedo menihi in molzli so zopet vrvi iz zemlje. Nazadnje prijezdi Kadunjčar na svojem krepelcu ves bled in upadel, a drugače vesel. »Kaj je, kako je?« pozvedujejo menihi; »zakaj si tako bled?« »I, kaj bi ne bil bled, ko bi bil kmalu ubit. Takole je bilo,« pripoveduje Kadunjčar. »Po vrvi sem prišel na drugi svet. Tam solnce prav tako sije, kot pri nas spomladi. Zemlja je pa še lepša od naše. Videl sem lepe zelene travnike, vrbovje raste ob vodi, ki teče po gladki, krivi strugi, in tako je, da bi človek zmeraj tam ostal. Lepi mladi kosci so kosili; ko so mene zagledali, dali so mi koso in me prosili, da bi še jaz kake tri redí odrezal. Pa kakor sem mahnil, sem zlomil kosje in vsi so me obstopili, da bi me bili našeškali. Pa prav, ko bi bil imel tepen biti, ste me potegnili venkaj.«

Menihi so odkimavali — ni jim šlo v glavo. To je Kadunjčarja ujezilo, ozre se naokrog in reče: »Kdor ne verjame, kar pripovedujem — tukajle je jama, naj gre pa sam gledat; bomo le videli, ali bo prinesel celo polt nazaj.« Nikogar ni mikalo — in Kadunjčarju je ostala pristavica.

II. Vôtenca je podzemeljska jama v tirskih pečeh. O njej je sledeča povest. Neki človek je bil na smrt obsojen. Pa niso ga usmrtili, temveč so ga povedli k Votenci in mu rekli: »Ako prideš

skozi, si prost; če se pa vrneš, že veš, kaj te čaka.« Dali so mu s seboj živež in svetála za sedem dni. Prišel je na skočnike (slape), da je moral skakati. Potem je našel vodo, ki ni imela dna. Tam ga je vodila Bela žena. Šesti dan je prišel na svetlo pri Peci.

229. Peklo.

V Sotli stanuje Povodni mož, njegovo domovje se zove Veliko peklo. Voda je na tem kraju čisto mirna, pa neizrečeno globoka. Okolica je vsa zapuščena, še pastirji tod ne pasejo radi svojih čred. Vsakogar obide strah v tem kraju. Povodni mož se je v prejšnjih časih prikazoval med ljudmi, preoblečen v lovca, ali drugi dan je v vasi vselej koga zmanjkalo in niso vedli, kam za njim. Nekoč so priplavale iz Save navzgor v Sotlo Povodne device, a ko so se hotele vrniti, jim je gospod Velikega pekla zastavil pot. Prignal jih je v svoje domovje in pripel na dolge, debele verige, da mu niso mogle uiti. Vendar jim je dovolil, da se smejo prikazovati na površju. Marsikdo je že čul ponoči njih tožno petje. — Nedaleč od tam je Malo peklo, kjer stanuje Škrat.

II. Vrh Gorjancev nad Štreklovci leži Gluha loza, kraj brez božje milosti. Tukaj bivajo Vražje vile.

III. Uro hoda od žalskega trga proti severovzhodu je Peklo, jako dolga in pri vhodu zelo visoka jama; njene navpične stene zapirajo kratko dolinico. Iz nje teče potok, ki si je izdolbel svojo pot v apnencu. Dobivajo se tam prav lepi kapniki. Tudi tukaj prebiva Hudobec, kakor se je prepričal neki hribovec, ki ga je v svoji pijanosti klical.

IV. V Veliki jami pod Martuljkom je bival Črni vrag. Videli so ga okrog polnoči, kako je s ploščnato vevnico mešal po razgrnjeni rjuhi same zlate cekine. Leta 1776, na dan male Gospoj-

nice, je poginil tu ponoči Omanov Jozlej, potepuh in baje tudi pesnik, ki se je pa razlikoval od drugih slovenskih pesnikov v tem, da je imel zmerom v žepu kaj okroglega, ker mu je Vrag nosil denar. Na mrtvecu so videli znamenja živega Vraga. Glava mu je bila zasukana nazaj, obraz ves počrnel. Mesto tolarjev je imel v žepu rdeč podlesek, znamenje peklenskega vladarja. In tako je na Slovenskem veliko krajev, ki se kličejo Peklo.

230. Konec sveta.

I. Pripoveduje se, da prebiva Škratec v visokih gorah. Vsaka taka gora ima prostorno votlino. V njej je kamnita miza, pri njej sedi Škrat, ki ima pred seboj srebrne in zlate novce. Pod mizo izvira močan studenec, ki se bo pred sodnim dnem razlil po deželi. Antikrist, ki bo sejal denar, bo namreč ljudi zapeljeval h grehu; tedaj bo pa Škratec tako zakričal, da bo počila gora in se bo studenec raztekel. Gora bo zasula vasi in mesta, kar jih je v bližini, prebivalci bodo potonili. Vse to se ima zgoditi, preden dojde tisti strašni vek, ko bo zemlja videla krvave boje s kraljem Matjažem.

II. Ko se bo približal sodni dan, bodo Begunjci dobili srebrno rudo. Ne vem, ali jo bodo kopali v Dragi za Jamerskim vrhom, ali za Luknjo. Ščasoma bodo tako obogateli, da si bodo hiše krili z bakrom. Kegljali bodo s srebrnimi kroglami in podirali srebrne keglje. Vobče bodo neizrečeno ošabni, prešerni in prevzetni. Tedaj pride vdova z otročičem v Begunje in bo prosila vbogajme; ali namesto daru bo zgrabil Begunjec nje otročiča, mu odrezal glavo ter jo zakotalil med keglje. V tem hipu bo bušila voda iz rudne jame. Jamerski vrh in Begunjščica se sesujeta in pogrezneta. Begunje in bližnje vasi do Blatne lese se bodo potopile in jezero bo zagrnilo vso okolico, tako da

se bodo v čolnu vozili na Rodine in na goro pri Sv. Petru.

III. Pod Sv. trikraljevsko goro sta skrita, pravijo Pohorci, zlat plug in srebrna brana. Vsako leto zlezeta za palec iz zemlje. Ko prideta na svetlo, nastopijo boljši časi, zemlja bo rodila obilno živeža.

IV. Sedem let potem, ko se vzbudi kralj Matjaž, ki sedaj spi v Budinski gori, bo konec sveta.

V. Na sodni dan bo svetilo devet solnc.

231. Praprotno seme.

I. Neki gospodar je imel hlapca. Ves dan sta kosila na travniku ter se trudna vrnila domov. Bil je baš kresni večer. Po večerji ukaže gospodar hlapcu, naj žene vola na pašo, ker pojdejo drugi dan po seno na najbolj oddaljeni travnik. Hlapec posluhne, dasi ne prerad, ker bi šel rajši spat. Komaj pa pride na travnik, kamor je oba vola zagnal na pašo, sede truden na kamen in zadremlje. Vzbudivši se, ne vidi več volov. Hitro skoči ter ju gre iskat. Dolgo je hodil zastonj, poleg tega je bil ves utrujen zaradi kratkega spanja in slabega pota. Misleč, da sta se mu vola skrila, je klel in jima strašno grozil z bičem. Kar opazi ves vesel, kako sta v neki dolinici mirno ležala in prežvekovala med praprotjo. Tiho se jima bliža, da bi ju iznenadil z bičem. To je bila njegova sreča, kajti če bi ga bila opazila, ko sta se pogovarjala, bi ga raztrgala. Ko pride namreč bliže, se nemalo prestraši, ker zasliši glas starejšega vola, ki je govoril mlademu: »Blagor tebi, tovariš, ki boš dolgo živel in si pri gospodarju služil dobro klajo; meni bo pa poginiti že v jeseni, a moje meso bodo pojedli, kakor jim je navada.« Po teh žalostnih besedah mu je privrela — prav zares! — debela

solza iz oči. »Na pomlad,« pravi dalje svojemu tovarišu, »boš ti oral z novim tovarišem za repo, ali ko izorjeta že nekoliko brazd, se bo prikazala izpod brazde velika in strašna kača. Udrla bo za gospodarjem, ki bo tedaj plužil, ter ga smrtno pičila v nogo. A živa duša mu ne bode mogla pomoči razen hlapca, ki bi ji moral, čim se prikaže, z gorjačo razbiti glavo. Pa vstaniva in pojdiva domov, hlapec naju že išče. Gorje nama, če naju dobi!«

Potlej vstaneta ter gresta proti domu; hlapec pa je šel pohleven za njima in še dotakniti se ni drznil nobenega. V jeseni je gospodar res prodal starega vola mesarju. Na pomlad, ko so orali repo, se je zgodilo natanko vse, kakor je vol govoril tisti večer. Kača je prilezla izpod brazde in jo udrla za gospodarjem. Ali hlapec je verno pazil nanjo ter ji z gorjačo raztolkel črepinjo. Ko vidi gospodar, kako čudovito ga je rešil hlapec, ga strmeč povpraša, kako je mogel to vedeti. Ta mu zdaj vse pove, o čemer sta se vola razgovarjala; pa vendar sam ni vedel, zakaj je baš takrat slišal razgovor med voloma. Vsulo se mu je bilo brez njegove vedi v škornje praprotno seme; ako bi pa vedel, ne bi slišal ničesar.

II. Pripoveduje se, da na kresni večer od enajste do dvanajste ure praprot cvete in že precej v tisti uri zarodi seme. Kdor dobi tega semena in ga ima pri sebi, razume, kaj se živina pogovarja med seboj. Bil je nekdaj hlapec, ki je dobil praprotnega semena in je potem šel spat v hlev med vole. Ponoči je slišal, kako je rekel vol svojemu tovarišu: »Škoda, da mora najin dobri gospodar jutri umreti; zelen pajk mu bo padel pri jedi s stropa v žlico, on ga bo použil in zato umrl.« Drugi dan sedi hlapec zraven gospodarja pri

zajtrku. Baš so bili žganci na mizi in dve žlici, gospodarjeva in hlapčeva, sta potovali iz ust v skledo in spet nazaj. Z budnim očesom je gledal hlapec, kdaj se bo zgodilo, kar je napovedal vol. In res, baš ko je nesel gospodar žlico k ustim, cebne s stropa zelen pajek vanjo. Pri tej priči mu hlapec odmakne roko in ga reši smrti.

III. Božično noč se živina razgovarja. Neki gospodar je imel hlapca, ki je jako rad imel blago. Gospodar ga je na sveti večer nagovarjal, naj ostane pri družini. Služnik pa ni hotel slušati, temveč je zmerom le silil v goveji hlev in gospodar se mu je vdal. Ko pride hlapec k blagu, začuje, da se vol razgovarja z volom. Vol je volu povedal: »Ali veš kaj? Tebe bodo letos ubili in pojedli te bodo pogrebci, ki bodo zanesli najinega gospodarja na pokopališče.« Drugi vol pa je razodel svojemu tovarišu: »Kaj pa ti! Tudi tebe bodo ubili in pojedli na svatovščini, ki jo bo po gospodarjevi smrti slavila gospodinja z drugim soprogom vred. Ko bodeva spomladi orala prvo brazdo, spremenila se bo gospodinja v kačo in bo umorila gospodarja, držečega za drevo; storila pa bo to, da se omoži z drugim moškim.«

Ko pride pomlad, gredo neki dan orat; a ko hoče gospodar prijeti plug, posvari ga hlapec, naj gre rajši kleščarit. Gospodar se brani, naposled se pa vendar le vda služniku ter prepusti drevo hlapcu, sam pa prime za klešče. Orali so prvo brazdo, kar se iz zemlje prikaže strašna kača; hlapec, ki je nato že čakal, mahne z otiko po njej in jo preseka. Nato veli gospodarju, naj gre takoj pogledat domov, kaj se je zgodilo. Gospodar ga uboga in ko pride domov, najde svojo ženo presekano: polovica je bila v kuhinji, polovica v veži. Hlapec pove gospodarju, kako se je vse zgodilo.

232. Mavričin koren.

I. Ložničani v Savinjski dolini znajo na poseben način priti do vsakega zaklada. Pravijo, da so ptice posebne vrste, ki stanujejo po žlamborih. Hranijo se z »mavričinim korenom«, ki raste tam, kjer se mavrica upira v tla. Ako prideš o pravem času na tako mesto, zagledaš vse živo lepo pisanih ptic, ki pobirajo koren in ga nosijo v svoja dupla. Naberi si ga tudi ti in boš odprl z njim vsako ključavnico, ako se je le dotakneš. Stopi li konj na tak koren, odleti mu podkev in ni je moči spet pribiti.

II. Drugo zelišče je neka korenina, ki nima, kar sem jaz slišal, nobenega lastnega imena. Ima prečudno lastnost, da železo brž odneha, če se ga korenina dotakne. Silno težko je dobiti tako korenino, ker jo le nekateri ptiči poznajo. — Živel je njega dni tat, ki je imel prečudno korenino, s katero je lahko odprl vsaka, še tako okovana vrata. Železo, ki se ga je z njo dotaknil, je brž odskočilo. Korenino je pa dobil takole. Šel je v gozd in je našel votel štor, v katerem so žolne mlade imele. Zabil je štor od zgoraj z železnimi žeblji, da žolne niso mogle priti do mladičev. Sedaj je stara ptica priletela in v kljunu prinesla korenino; kakor hitro se je z njo dotaknila žebljev, so brž odleteli. Ker pa ptič take korenine ne vrže drugam kakor v ogenj, je pogrnil rdeč robec na tla in ptica je korenino vrgla v robec, misleč, da je ogenj. Tako je tat dobil korenino.

233. Srebrna ruda.

Prijezdari v Smokuč Lah. Prosi kmeta, da bi mu pokazal neki kraj za Vrhom pri gori Zelenici. Kmet je precej pri volji, da mu pokaže tjakaj pot. Napravi se in gresta. Prideta na mesto. Tu stopi.

Lah raz konja. Reče kmetu Smokučanu, da naj prime za uzdo. Lah nekako po svoje poskoči in pred njim se nakrat naredi jama, ker je hitro, ne da bi bil kmet to opazil, premaknil neki kamen.

Lah gre v jamo. Hodi ven in noter in vlači rudo srebrno, dokler je ni dovolj. Potlej pa urno, ne da bi kmet videl, lepo s skalico zadela luknjo, da je Smokučan menil, da se je jama sama zaprla. Lah zasede konja in gresta s kmetom proč odtod. Kmetu pa je po potu zapretil, da mu bo gorje, če komu le besedico črhne od tega, kar je videl in česar je bil priča; reče mu tudi, da mu bo slaba predla, če bo sam šel rude iskat na tisto mesto, ker bo gotovo zvedel, če se kaj takega primeri. Dal mu je nekaj plačila, nakar sta se ločila. Kmet je molčal in ni živi duši ničesar tega povedal, kar je slišal in česar je bil sam priča. Dolgo časa se je ogibal tistega kraja, kjer je Lah toliko srebra nabasal. Sčasoma je pa pozabil na strah, ki mu ga je bil Lah nagnal, in je začel iskati. Nazadnje res dobi kos srebrne rude. Pa ker je ni poznal, jo vrže proč. Kesneje ni več hodil srebra iskat. Primeri se pa, da je šel ta kmet na Laško. Pride v neko mesto. Tu hodi gori in doli, sem in tje, kakor so bili opravki. Kar ga pokliče skozi okno neki gospod in kmet koj spozna, da je tisti Lah, ki je takrat nabral srebra. Stopi k njemu. Lah ga vpraša, ali je kaj šel na tisti kraj rude iskat. Kmet pa taji in pravi, da ga nikoli tam ni bilo. Lah postavi tedaj pred njega veliko zrcalo in pravi: »Poglej tu notri! Ali vidiš? Veš, kaj tvoji zdaj doma delajo?« Kmet pogleda v zrkalo in pravi: »Vidim, baš pri kosilu sede.« Lah: »Vidiš svojega psa?« Kmet: »Kako da ne! Pod mizo leži.« Nato pa vzame Lah pištolo, pomeri ter ustreli in pes pod mizo se zvrne kakor ubit. Reče kmetu: »Vidiš, da vse vem; le škoda, da bi tajil. In če se drzneš,

kdaj iti na tisto mesto stikat za rudo, se bo s tabo prav taka zgodila kakor s psom. Zdaj idi in pazi se!« Šel je in ko je v mestu opravil, se vrne domov. Pride domov v Smokuč, pobara po psu in praša, kdaj je poginil. Domači mu povedo dan in uro. On pa tudi pove, kaj in kako. Še večkrat potem so videli Laha, kako je prihajal po rudo. Prišel pa je čas, ko ga ni bilo več. In dandanašnji še zmerom mislijo, da mora blizu tam okrog biti ruda.

234. Zlati vir v Kamniških planinah.

V Kamniških planinah vidijo večkrat kozo z zlatimi parklji. Žival jih je dobila od tega, ker hodi pit k zlatemu vrelu, ki ga ljudje pridno iščejo.

Neki Lah je prihajal vsako leto preko Kamniškega sedla na Okrešelj. Pri planšaricah si je navadno nekoliko odpočil, popil malo mleka, potem pa je odšel naprej in vzel s seboj slatinsko steklenico. Ko se je vrnil nazaj, je prinesel steklenico polno zlata. Vedel je namreč za studenec, čigar voda prinaša s seboj zlato. Pod curek je nastavil steklenico, zlato je padalo na dno steklenice, voda pa se je odtekala. V enem letu je bila steklenica polna zlata. In Lah je prišel vsako leto, vedno ob istem času, vzel polno steklenico, prazno pa postavil pod izvirek. Tako je Lah dolgo prihajal po zlato. Ko pa je opešal in slutil smrt, je izročil, preden je izdihnil, svojima sinoma listič papirja, na katerem je bilo načrtano, kje je studenec. Povedal jima je, da naj iščeta v tretji gori od Matka, kraj stene blizu vode, s ploščo pokrit studenec. Sinova sta se res podala na pot in vse prebredla, a zastonj. Tudi domačini niso imeli sreče.

235. Daritve.

I. Naš sosed, godec in šaljivec, kakor so na splošno naši godci, me je vprašal, ali vem, kaj je to: »Čigar sem bila lani hči, sem letos mati. Zahvali se mi, ti, moj sin, moje matere mož.« Jaz seveda te zastavice nisem mogel uganiti, zato mi jo nazadnje vendar on sam na kratko takole razjasni: Neki človek je bil zaradi nekega pregreška obsojen, da ga živega v zid zazidajo, tako da bi mu samo pred usti ostala v zidu odprta linica. In tako se je tudi zgodilo. Imel je pa dobro hčer, in tej se je oče zasmilil. Da ne bi moral, tako zazidan, še od gladu umreti, ga je vsako noč skrivši obiskovala in ga čez ono linico dojila kakor svoje dete ter ga tako s svojim mlekom ohranila v življenju. Zato si je pela pesmico: »Čigar sem bila lani hči, sem letos mati; zahvali se mi, ti, moj sin, moje matere mož.«

Ta zastavica je gotovo samo eno zrno, a navedeno tolmačenje le neznaten in izpopačen ostanek kakšne stare pravljice, kateri je mogla biti vsebina in vir slična pesmi o zidanju Skadra.

II. Na Meljincih v Prekmurju je Mura nekdaj jako podkapala bregove in se približevala vasi. Meljinčarji so jo začeli »bürati«, pa bilo je vse zaman. Mura je le dalje kopala in je že hotela vdreti v vas. Nato so si »dogolčali« vaški poglavarji, da bodo dečka, starega sedem let, živega zakopali poleg Mure in s tem zabranili, da Mura ne bo dalje podkapala. To so tudi učinili. Blizu Mure so izkopali malo večjo jamo in v njo so med dve blanji deli sedem let starega Džurovega Števeka pa so ga živega zakopali. Siromaček je pre jako brečal, ali kaj, ko pa usmiljenja ni bilo. S tem delom so Meljinčarji zabranili, da jim Mura zdaj več tako ne podkaplje, kakor je podkapala prej. O Džurovem Števeku se pripoveduje, da se

je pred kakimi petdesetimi leti v snu skazal neki pobožni ženski, pa jo je prosil, naj nagolči vaško poglavarstvo, da ga odkopljejo iz groba. Poglavarstvo je to dovolilo, pa so ga že začeli odkapati. Komaj so parkrat zasekali zemljo, že je nastala velika dišava. Nato so pa prišli pandurji in so prepovedali odkopati tega mučenika. Zatem je dolgo vse tiho bilo. Samo zadnja leta je zopet čuti, da se prikazuje svetlost na tistem mestu, kjer je siromak Števek živ zakopan.

III. To je bilo v tistih časih, ko naši pradedje še niso poznali rži in pšenice. Tedaj je živel ob Dravi na Koroškem zelo bogat ribič. Vse svoje premoženje si je pridobil s tem, da je pridno lovil ribe v Dravi. Poln hvaležnosti je vprašal nekega dne Dravo: »Mamica Dravica, s čim naj ti povrnem, ker si mi pomagala do blagostanja?« Drava pa je rekla: »Pojdi daleč po svetu. Tam v daljnem kraju najdeš ljudi, ki imajo bel in ržen kruh; kupi mi od vsakega po en hlebec in mi ga prinesi.«

Ribič se je odpravil na pot in prišel v bogate, lepe kraje. Ljudje so tam jedli, česar on dotlej ni poznal: lep kruhek. Kupil je dva hleba, kakor mu je Drava velela. Ko se je vrnil, je vrgel hleb pšeničnega in hleb rženega kruha v Dravo. Nato je Drava začela naraščati in je poplavila ves levi in desni breg. Ko pa je voda odtekla, jela je zemlja odganjati lepo rž in rumeno pšenico. Tako so ljudje dobili seme in začeli povsod sejati rž in pšenico.

236. Uroki.

I. V semiški gori so pred leti pili možje v cerkveni zidanici (kleti) in se pogajali za neko stvar. Stopila je v zidanico žena in jih prosila, naj ji dado piti. Odgovorili so ji, da ne morejo dati vina zaman, ker je cerkveno, a ona se je obrnila in odšla. Ko je kmalu potem možem pošlo vino, ga

je hotel eden natočiti iz soda; ali vino je teklo gosto ko sukanec (močnik) iz soda. Prestrašili so se možje — malo prej je bilo vino čisto in dobro. Hitro se je domislil eden izmed njih, da je baba vino uročila. Potegnil je s klobukom po sodu in ga vrgel stran. Čez nekoliko časa je zopet pobral klobuk in potegnil drugič po sodu, tako tudi tretjič; klobuk pa je vselej proč zagnal, ker ko bi še kdo nosil tisti klobuk, bi prešli uroki nanj in bi morda umrl. Ko je to dovršil, prerezal je na sodu četrti obroč in storil z njim prav tako kakor s klobukom. Vino je bilo čez nekaj časa zopet čisto kot zlato. (Krupa.)

II. Na njivi je oral dečko. Prišla je mimo žena in rekla: »Kaj, orješ?« »Orjem, da!« je odgovoril, žena pa je pogledala vola in odšla. Vol se je precej zvrnil, baba ga je uročila. Dečko ga je hitro pogladil s klobukom, potem se pa zopet pokril, ali v svojo nesrečo! Uroki so prešli nanj; domov prišedši je legel v posteljo, a v štirinajstih dneh so mu tesali rakev. (Primostek.)

237. Vedeževanje.

I. Neka koroška kmetica je svetovala svoji dekli, da naj nese ob polnočnici hleb kruha okoli cerkve; srečal jo bo mož, ki jo bo kdaj vzel. Dekla je naredila tako. Ko je prišla domov, je očitala gospodinji: »Tako ste se bali za hlebček, da ste mi že na prag poslali gospodarja, ki sem mu morala oddati hlebec!« Gospodinja je bila hudo žalostna in je rekla: »Kadar boš rezala svojim otrokom pogače, ne odreci mojim kruha!«

Gospodinja je še tistega leta umrla, gospodar pa se je poročil z deklo.

II. Neka dekla na Koroškem je slišala, da more zvedeti, kdo bo njen mož, če gre v kresu

plet majaron. Povedala je gospodinji, kaj namerava, in gospodinja ji dovoli, naj gre na vrt in izpleve gredico majarona. Pri tem delu je pa dekla zaspala. Gospodarja tiste čase že teden dni ni bilo doma; črtil je namreč v planini; izsekaval je grmičje na gosposkih pašnikih, ker je bil napovedan »šborn», to je rabota v zadrugi. Pa vendar je gospodar zbudil dekle iz spanja z besedami: »Pusti to delo, saj ni zate!« Ko je prišlo dekle v hišo, je reklo gospodinji, da bo treba hitro kaj skuhati za gospodarja, ki je prišel s planine in jo zalotil, ko je zadremala pri pletvi in baš nekaj lepega sanjala. Gospodinja je postala žalostna, ker je spoznala, da ji bo umreti in da bo mož po njeni smrti vzel deklo za ženo; mož namreč sploh še ni bil prišel s planin. In tako se je tudi zgodilo.

III. Na Lešah v Mežiški dolini je živel rudar, ki ni poznal strahu. Slišal je, da je moči zvedeti, koliko ljudi bo med letom umrlo v hiši, če teče na sveti večer trikrat okoli hiše in vselej pogleda skozi okno. Tako je tudi storil. Videl je v hiši štiri ljudi na mrtvaškem odru. Šel je nato v sobo in močneje privil svetiljko, potem pa je še enkrat tekel okoli hiše. Drugič je razločno videl na mrvaškem odru štiri rudarje, ki so z njim stanovali v hiši. Še na božič se je preselil k drugemu kmetu. Tisto leto se je zgodila v rudniku nesreča — zasulo je vse štiri rudarje, ki so stanovali v hiši in jih je njihov neustrašeni tovariš videl na sveti večer mrtve.

238. Kolomon.

I. Več Vrsenčanov (iz soške doline) je šlo na Koroško trave kosit. Ker so jedli preveč zabeljene jedi — Korošci namreč silno belijo jedi — so bili žejni, a vina ni bilo, vode so se pa bali. Potožili so svojo nadlogo nekemu gospodu, ki je prišel

mimo. Ta pa jim zapiči nož v drevo, a po nožu priteče presno mleko. Ko so se napili, so radovedno vprašali, odkod neki je priteklo mleko. Reče jim: »Vidite li krave tam na pašniku? Vsaki kravi sem odvzel po nekaj mleka, le trem ne, ker njihovi gospodarji trdno verujejo v enega Boga, drugi pa smo si bratje po Kolomonu.«

II. Na Cerkljanskem je nekdo zahteval od Zlodja, ki ga je bil poklical v ris, naj mu ne daje zakladov, ampak »veliki Kalamón«. Zlodej pa mu je rekel, da tega ne more in ne sme storiti in da rajši pove za vse zaklade sveta. Ker ga pa mož ni hotel izpustiti, se mu je toliko vdal, da mu je obljubil pripraviti knjigo, če dobi stavo. Domenila sta se, da dobi stavo tisti, ki prej pride od mesta, kjer sta baš bila, do moževe domače hiše; in sicer naj gre mož prosto po poti, Škratlju pa sme napravljati zaprek, kolikor mu drago; hodil bo po grmovju in kjerkoli mu ukaže. Določita torej dan za to tekmovanje. Do takrat je mož prepregel od risa do svoje hiše velik zavoj preje in jo tako prevezal, da je bil vozel pri vozlu. Hudič naj bi vse te vozle razvezal in prvi do hiše prišel ali pa prinesel Kalomon. Mož je naglo hodil, a tudi Hudič je bliskoma odvezoval vozle. Baš je mož stopil na prag, ko je bil Hudič razvezal zadnji vozel in se ustavil tik njega. Tako se je moglo reči, da je mož dobil stavo le napol. Hudič izvleče Kalamon iz žepa ter mu ga s tako silo vrže v hrbet, da je mož pri tej priči mrtev obležal. Ker je bil Kalamon namenjen edinole njemu, so našli mrtveca samega, Kalamon pa si je vzel Hudič.

239. Desetnik.

Če rodi mati po vrsti deset sinov, tako da ni nobene hčeri vmes, je deseti brat brez prave pameti in uide od doma. Ne ostal bi, pa najsi bi mu

kje še tako dobro stregli; gnalo bi ga vedno dalje. Kdor bi pa desetemu bratu ne dal božjega daru, bi storil velik greh. Isto velja tudi za deklice.

V imoviti kmečki hiši so imeli starši devet hčera pa nobenega sina. Roditelja sta srčno želela, da bi dobila vsaj enega sinčka; ali njune vroče želje in prošnje so bile zastonj. Deseto dete, ki se jima je rodilo, je bila deklica, ljubka deklica, lepša od vseh devet prejšnjih. Roditelja sta ljubila deklico pravtako ali še bolj kakor starejše hčeri. Vendar se je mati večkrat na tihem jokala, ko je pomislila, da bo moralo to dete iti v desetino. Dete je vprašalo mater: »Zakaj so Vam, mati, vselej rosne oči, kadar mi dajete kruha?« Mati pa je molčala. Ko je bila najmlajša hči stara sedem let, prileti ptičica na okno in nosi v kljunu zlat prstan. Ptiček zapoje: »Peci, peci, mati, polančnico, popotnico; deni vanjo ta prstan moj; kolač razreži na desetero; predloži kosce hčerkicam; katera dobode prstan zlat, bo morala v desetino iti.« Mati je storila, kar ji je velel ptiček. Spekla je kolač, porosila ga je s solzami in dejala v sredo prstan. Nato razreže kolač in da vsaki hčeri kosec. Potlej vpraša, katera ima zlati prstan. Vse po vrsti reko: »Jaz že ne!« samo najmlajša hči molči in drži prstan v rokah. Potem pa spregovori in reče: »Prišel je moj čas.« Naveže si culico, sleče svileno obleko in si obleče raztrgano. »Z Bogom oče, z Bogom mati, z Bogom sestrice! Čez sedem let pridem nazaj, ko boste možili najstarejšo hčer.« In se napoti po svetu. Prva noč jo doleti v temnem gozdu. Sede pod drevo, da bi tam prenočevala. Drevo ji pravi: »Nocoj bo strašno treskalo in prva strela udari vame; zapusti me in idi drugam.« Pride k drugemu drevesu in reče: »Nocoj bom tu prenočevala. Dovoli mi to milost.« Drevo ji pa pravi: »Pojdi stran, deklica; ko tresne drugič, bo strela zadela vame.«

Gre k tretjemu drevesu, ki pravi: »Le mirno počivaj, Desetnica, pod mojimi vejami; ne boj se nič hudega.« Čez sedem let se je vrnila v rodni dom. Kako je bilo tu vse imenitno, ona pa bosa in razcapana! Prosi svojo mater prenočišča. Ta ji pravi: »Ne morem te prenočiti. Vidiš, kakšna si, vsa nečedna. Moram gostovati deveti hčeri, a ti ne spadaš med svatovske ljudi.« Desetnica prosi znova: »Ljuba mati, dovolite, da tu prenočim.« A ona je ne usliši. Nato se Desetnica poslovi: »Bog Vas obvarji, mati moja, Bog Vas obvarji devet sestra! Bog te obvarji, dragi dom, da sem te sirota vsaj še enkrat videla, raztrgana, razmršena!« Desetnica gre nazaj po svetu in se ne vrne več. Mati pade, omedli in izdihne dušo.

VI.

JUNAŠKE SNOVI.

240. Pes Marko in Pesjani.

I. Kjer se danes razprostira Svetsko polje, je pred davnim, davnim časom stalo veliko mesto. V njem so prebivali Ajdi. Vladal jim je mogočen kralj, ki se mu je na stara leta rodil otrok. Jedva je deklica zagledala luč sveta, že pristopi k zibelki Žark žena in izreče trde besede: »Tukaj ni pometeno, kruha ni na mizi: deklica bo največja vlačuga na svetu, v sramoto staršem in v pogubo rojstnemu mestu.« To izreče in izgine. Nekdo je razodel staršem, kaj je prerokovala Žark žena, in lahko si mislimo, da jim je bilo hudo. Da bi preprečil uresničenje teh strašnih besed, je kralj ukazal zapreti hčerko, ko je dorasla, v samoten stolp. Tam je preživela uboga deklica mnogo žalostnih let in ni smela priti z nobenim živim bitjem v dotiko. Posebni služabniki so ji dajali živež skozi zamrežena okna; ostro jim je bilo prepovedano, da bi črhnili pri tem le besedico. Edino kralj sam, ki je hodil tod mimo na lov, ji je rekel včasih kako tolažilno besedo. Hčerka pa se mu je vedno huje in bridkeje pritoževala nad svojo nezasluženo usodo. Videla je druge otroke, kako se na polju igrajo, trgajo rožice, love metuljčke, njej je bilo vse prepovedano. Zaman je prosila, da bi se smela vsaj pridružiti k igram na prostem, ali pa da bi smel priti kak otrok k njej v sobo. Očetovo srce je ostalo trdo. Tako je začela hirati. Nekega dne prosi

vsa v solzah očeta, naj ji da vsaj psička izmed tropa psov v zabavo in igračo. Kralj se je dal pregovoriti in je ugodil njeni želji. Bilo mu je v nesrečo, da je to storil. Deklica je pozabila v družbi te živali na vse drugo in se igrala noč in dan s svojim nemim tovarišem. Povila je nestvor, napol človeka, napol psa. Kralja je novica grozno potrla, vendar se ni upal dvigniti roke proti lastni krvi, saj si je moral očitati, da je nesrečo zakrivil on sam. Nesrečna kraljična je preživljala kajpak žalostne dni; vse jo je zaničevalo, hrano so ji metali samo še od daleč. V solzah je negovala mlado bitje, Pesjana, ki je hitro rastel in se kmalu potepel iz domačega kraja, kjer ga je vse pisano gledalo. Šel je daleč na jug, čez sedem voda in sedem gora in prišel za Gnilo morje v deželo, kjer so bivali Peslajnarji, njemu podobna bitja. Med njimi je kmalu postal vladar. Zbral je silno vojsko ter jo povedel nazaj pred rojstno mesto. Ker se mu pa ni hotelo vdati, ga je s silo zavzel in razdejal do tal.

II. Svoje dni je živel kralj, ki je imel tako lepo hčer, da se je sam vanjo zaljubil. Zato je ni privoščil nobenemu moškemu in jo je vedno skrival pred mladimi vitezi. Kadar je odpotoval z doma, jo je zaprl v samotno, nepristopno izbo. Ali hčeri je bilo silno dolgčas in je zato očeta prosila, naj ji dovoli vsaj malega psička za tovariša. Kralj usliši njeno prošnjo. Ali kmalu je hči rodila strašno bitje, ki je bilo pol pes, pol človek. Zato je dobilo ime Pes Marko. Vselej je trikrat zalajal, preden je spregovoril besedo. Ko je ta nestvor dorasel, je strašno divjal nad beneškimi Slovenci in jih preganjal kakor divjo zverino. Po mnenju nekaterih je bil Pes Marko sam kralj Atila, ki je po svoji grdobi in okrutnosti našemu narodu dobro znan.

III. Ohranjen nam je tudi spomin na junaka, ki se je skazal v bojih zoper Pesjane. V vasici

Zagradom pri Slovenjgradcu je živel nekoč hraber kmet, in sicer v hiši, ki se ji pravi še danes pri Knezu. Postreljal je vse volkove, ki jih je nekdaj bilo dosti v teh krajih. Nato je moral iti še nad Pesjane in se je v vojski tako pogumno obnašal, da mu je kralj podelil plemenščino kneza in ga postavil za varuha gradu. Mogoče kdo ve še kaj več o tem našem rojaku?

IV. V deželo so bili prihrumeli divjaki, Pesjani ali Peslajnarji, ki niso delali drugega kakor požigali in morili. Zvedeli so, da stanuje pod dolenjskim Kumom pobožen in bogat gospod, ki se mu je reklo Jošt. Prišli so ga iskat, da bi ga ubili. On pa je pobegnil s svojo gospo Nežo na Kum. Divjaki so šli za njim. Stoječ na griču je videl, da ga iščejo, in je zbežal z ženo na drugi grič. Ko so ga prišli iskat na drugi grič, se jim je umeknil z gospo na prvi grič. Divjaki so dejali: »Ni ga bilo tamkaj in ni ga tukaj, pojdimo ga iskat v jazbino.« Ta jazbina je bila v dolini med gričema in je šla daleč v zemljo, morda do dna hriba. Ko je Jošt videl, da so šli divjaki v jazbino, je šel za njimi in zametal v jazbino debelo kamenje ter jo zabil. Pravijo, da divjaki še zdaj včasih tulijo pod zemljo v jazbini.

V. Ako potujete iz dolenjske Kostanjevice proti Sv. Križu, opazite kmalu na levi lep obrastel hrib v obliki stožca. Od gradu, ki je stal nekoč vrh hriba, je danes ostal samo še kup kamenja. K temu gradu je spadal tisti kameni lev, ki ga vidite danes v ljubljanskem muzeju. Prvotno sta bila dva taka kipa, a eden ni ohranjen. Grad poznajo ljudje pod imenom Stari ali Visoki grad; čudno je, da ga Valvasor ne imenuje, dasi je moral za njegovih dni še stati. Neki mejaš v Zagradu, vasi pod Gradiščem, mi je pravil, da je živel tod pred šeststo ali sedemsto leti graščak Pes Marko. Prvotno da je imel posestvo v Ravneh (v Opatovi gori), a so ga od tam

pregnali sovražniki, menda kostanjeviški menihi. Grad so baje porušili Turki, ki so z verigami streljali nanj iz Drnovega, kjer je bilo rimsko mesto. Umrl je Pes Marko nasilne smrti in je bil pokopan v stari križevski cerkvi, ki je sedaj podrta, v žarhu pod velikim oltarjem. V zidu so bili trije kamni, srednji je bil Pes Markov. Kostanjevčani še danes pravijo, če kdo od njih zahteva kaj nemogočega: »Kaj misliš, da sem Markov pes!«

Na Kranjsko so prihrumeli Turki in so se zaganjali brez uspeha v Visoki grad pri Kostanjevici. Grad je bil lastnina nekega Marka Psa. Mož je nosil na sebi mrtvaško srajco, ki ga je delala nevidnega. Bil je pa obenem tudi glasovit strelec. S turškim harambašem si je dovolil majhno šalo. Baš ko je turški poveljnik bil pri kosilu, se priplazi Pes Marko, neviden v svoji srajci, pomeri in Turčinu odstreli kapuna z vilic. Ta umetnost butastega Turčina preplaši, da še tisti dan odide spred gradu brez plena in slave.

VI. Četrt ure od Dobrave, vasi v cerkljanskih hribih, se dvigata dva grička. Med njima pa se razprostira prijazna, nekoliko viseča dolina. Narod jo zove Pri ajdovskih deklicah. V časih, ko so molili prebivalci teh krajev še poganske bogove, je stal ponosen grad na enem onih gričkov, zvanem Na ogradi. Bil je trden, prostoren in višji od najvišje sedanjih cerkva. V gradu pa je prebival jaki in orjaški Ajd in dve hčerki njegovi. Ajd sam je bil velikan, pa tudi hčerki njegovi sta bili po rasti vredni svojega očeta: bili sta jačji od marsikatere hoje, obraza očarljivo lepega, oči svetlih kakor zvezde. Njuni krasni lasje, zviti v rumene kodrce, so bili prepleteni z dragocenimi biseri.

Daleč v svojo deželo, ležečo za devetim morjem, je zvedel Pesjanski kralj o krasnih Ajdinjah na

Gorenjskem. Zarotil se je, da ne bo prej miroval, dokler ne dobi deklic v svojo oblast. S silno vojsko se poda na pot. Povsod, koder je hodila ta kruta drhal, je požigala, plenila in morila. Šele čez več let je dospela na Gorenjsko. Tudi tukaj je vse razdejala, kar se ji je stavilo na pot. Čudni so bili ti ljudje, namesto človeških so imeli pasje glave. Če so se bojevali, so spuščali glasove, podobne lajanju. Ko pridejo pred Ajdov grad, ga takoj naskočijo. Ujamejo nesrečnega očeta ter ga razsekajo na stotine kosov. A glej čudo! Vsi deli njegovega života so takoj okameneli. In še dandanes leže okoli Ograde bele skale, ki so, tako pravijo ljudje, zemeljski ostanki jakega Ajda.

Srečnejša je bila usoda njegovih hčeri; deklici sta se srečno rešili in zbežali visoko gori v planine, kamor jima niso mogli slediti Pesjani na svojih konjih. To je pa divjake tolikanj razsrdilo, da so razdejali krasni grad do zadnjega kamna. Dolgo časa sta deklici živeli na planinah. Visoko gori na Krvavcu sta sedeli noč in dan in zrli doli v nižavo na razdejani grad in na truplo očetovo; bridko sta jokali in točili krvave solze v taki množini, da je z vrha Krvavca pritekel krvav potok solza. Odtod ima gora še dandanes svoje ime!

Ko sta deklici naposled uvideli, da Pesjanov ni več v deželi, sta prišli nazaj v nižave. Nastanili sta se v koncu že imenovane doline v votlini pod sivo pečjo, izpod katere izvira bistra vodica. Narod ju je rad obiskaval, bodisi iz radovednosti, bodisi iz potrebe. Bili sta jako darežljivi in prijazni. Bolnike sta ozdravljali s čudežnimi zelišči, kmeta sta učili delati, svetovali sta mu, kdaj naj seje ali žanje. Tedaj so pa prišli v deželo možje, ki so oznanjevali novo vero v edinega Boga. Tudi do ajdovskih deklic je prišel glas o novi veri, vendar

Narodna in univerzitetna knjižnica Ljubljana

sta bili tako prevzetni, da nista hoteli ničesar čuti o edinem Bogu. Zato pa ju je Bog kaznoval in morali sta umreti. Še dandanes se vidita v Ajdovi dolinici dva gričkа, na katerih ne raste nobena trava. Gričkа sta ukleta, ker pod njima ležita nevernici.

241. Kristjan uteče iz pesjanskih rok.

Nekdaj so živeli onkraj Mure, na jugovzhodni strani od nas, Pesjani. Bili so male postave, pa silno močni. Usta so imeli podolgovata kakor psi. Najrajši so jedli naše krščanske ljudi: kupovali so jih za drag denar in ob priložnosti so jih tudi siloma jemali. Imeli so svojo vero in svoje templje; v njih so mučili kristjane. Morali so skakati s prižnic na tla, kamor so Pesjani nastavili britve in nože.

Nekoč so Pesjani ujeli pobožnega moža. Bil je z verigami k postelji privezan, a nad njim je visela brana, pripravljena, da jo spuste nanj, kadar pride njegova ura. Drugače mu pa ni šlo slabo, ker so ga pitali z mlekom in orehovim jedrčjem. Ta mož je pa neprestano molil na čast brezniški Devici Mariji (podružnica hočke cerkve), da bi ga rešila Pesjanov. In res mu je šlo po sreči. Mož je sklenil prijateljstvo s pesjansko deklo, ki mu je stregla. Iz usmiljenja in ljubezni mu je povedala, da bodo še tistega dne brano nanj spustili. Mož je podnevi molil, proti večeru pa mirno zaspal. Ponoči je prišla k njemu Bela gospa in mu je velela vstati. On se je dvignil in bilo je o pravem času, kajti koj nato je padla brana na tla. Tista Bela gospa je zginila, on je pa stal, da sam ni vedel kako, za velikim oltarjem v cerkvi Matere božje v Brezju. Železje, s katerim je bil okovan, je še sedaj za oltarjem v spomin na to prigodbo.

242. Kralj Pesoglav.

Kralj Pesoglav je bil, pripovedujejo hrvaški Podgorci, vražje pasme, je imel pasjo glavo, človeški trup in kozje noge. Pridivjal je s svojo vojsko v Podgorje in tamkaj strašno pustošil, a nihče ga ni mogel z orožjem nadvladati, dokler ni prišel nadenj neki svet škof. Ta mu je stopil nasproti na čelu vojske. V roki je držal sveti križ in ga je preklel ter nagnal vragove, ki so mu bili na pomoč. In ko je svetnik to opravil, tedaj so Hrvati ubili Pesoglava in mu uničili vso vojsko. Nadalje pripoveduje povest, da je škof dal izkopati v sedanji Večki kuli (na podnožju Velebita) devet in devetdeset sežnjev globoko jamo in jo obzidal z živim debelim zidom, kakor za kakšen studenec, pa je pometal vanjo Pesoglava in njegovo silno blago, ki je bilo prokleto in si ga nihče ni smel prisvojiti, da se ne pregreši in ne zgubi dušo. Nekoliko sežnjev povrh tega pa je dal zakopati blagoslovljeno razpelo, da Pesoglav ne bi kdaj izšel iz groba in se vrnil na svet ter znova započel svoja kriva dela. A dokler je tam sveti križ, se tega ni bati, ker Pesoglav se mu ne sme približati.

243. Atila.

I. Četrt ure od kapelske cerkve blizu Radgone je proti jugoizhodu kraj, ki ga ljudstvo imenuje Gradišče. Leži na majhni višini, je obdan z jarkom in obrastel z mogočnim bukovjem. O tem Gradišču pripoveduje narod, da je bil grad, ki je stal na tem mestu, prvotno last grofa Kocijana ali Kacjana, ki je gospodoval tej okolici. Ko je grof Atila prilomastil v te kraje, se je Kocjan, videč, da ni moči ubraniti se silovitemu Hunu, skril in sicer skoz skrivna vratca v votlino, ki jo je imel nalašč za kako silo pripravljeno poleg svoje spalnice.

Atila pride v grad, pa grofa ne najde. Slutil pa je, da ni daleč; zato se umakne z gradu v bližnji gozd in čaka, da bi grofa dobil z zvijačo v pest. Nekoč nenadoma pridrvi pozno v noči na grad. Grof je imel komaj toliko časa, da je skočil s postelje ter zbežal v svoje skrivališče. Atila pride v sobo in najde posteljo razpravljeno; ko jo potipa, je bila še topla. Sedaj je vedel, da je grof nekje v bližini; začne preiskovati grad in končno zasledi grofa v njegovi votlini. Ubije ga in se polasti gradu. V tem gradu je potem bival in tudi umrl. Pokopali so ga med Muroj in Dravoj v zlati, srebrni in železni krsti; a da nihče ne bi vedel, kje počiva hunski vladar, so poklali vse pokopiče. Od gradu ni nikakega sledu več, le v zemlji se še nahaja opeka in kamenje. Še danes na tem groblju straši.

II. Nedaleč od Kapele stoji precej vzvišen hribček, ki mu ljudstvo pravi Gradišče ali Šutjov gaj. Pravijo, da je tu stal nekdaj lesen grad, v katerem je stanoval Atila, kralj Hunov. S svojo nešteto vojsko je ropal in požigal daleč naokrog. Kogar je ujel, je moral z njim v sužnost. Na veliko žalost njegovih vojakov je Atila nagloma umrl. Njegovo truplo denejo najprej v zlato trugo ali krsto, to v srebrno, obe pa v železno ter ga pokopljejo med tremi hrasti v Šutjovem gaju. Atilov duh pa ne more najti miru, ker so ga ujeti sužnji zakleli. Na njegovem grobu gorita vsako noč dve beli sveči in Hudič suši na beli rjuhi denarje. Atila jih mora sipati v podzemeljsko klet, ki je globoko pod grobom, napolnjena s samim srebrom in zlatom. Opolnoči prilezejo iz zemlje grozovite kače ter nastane strašen šum in hrum. Hudi duh naglo spravi vso ostalo srebrnino in zlatnino, ki si jo namah naloži Atila. Z njo izgine v podzemeljsko klet, kjer tako rjovi, da mimoidočega človeka obide strah in groza. Kdor bi pa zašel o tej uri h

grobu, bi ga Atila raztrgal na solnčni prah. Tudi podnevi nima Atila pokoja; prikazuje se ljudem kot lepo opravljen lovec. Oblečen je v zeleno obleko, na glavi pa nosi črno kapo, koje ščit je tako svetel, da Atili ni moči dolgo gledati v obraz. Kogar sreča, gre molče mimo njega, a nikomur ne stori nič žalega.

III. Kralj Atila je znan tudi beneškim Slovencem. Po Furlanskem je razdejal vse cerkve, gradove ter dve stari mesti, Čedad in Oglej. Tudi Gronumberg, kjer so bivali krvoločni plemiči, je zrušil v prah. Le čedadska slovenska kraljica se je pred njim rešila v Landarsko jamo. Dočim so morali njeni ljudje stati noč in dan na straži, je ona phala žito v stopi in pripravljala testo za kruh. Že so mislili Huni, da so oblegance izstradali, ko je vrgla kraljica vrečo zrnja mednje, rekoč: »Če me oblegate še toliko let, kolikor je zrn v tem žaklju, mi ne morete do živega.« Nato so Huni zgubili pogum in odšli. Tako je slabotna žena ugnala Atilo, bič božji.

IV. V starih časih je stalo na kraju sedanjega Virja (četrt ure od Stične) veliko mesto. Tam, kjer še današnji dan stoji gaberje, se je sprehajala virska gospoda. Ob gomilah, ki leže tam in so sedaj prerastle s hrasti, je imela gospoda vrtiče; napravljala jih je pa zato tako okrogle, da je plesala po travniku okoli njih starinski ples »ovrtenico«. Nad Virjem, kjer stoji zdaj cerkvica na Gradišču, je pa stala trdnjava in vojvoda virskega mesta je imel zmerom štiritisoč in še več mož v orožju, da se je branil sovražnikom. Poslednji vojvoda se je razprl z nekim sosednim knezom, ki mu je bilo ime Artulja. Le-ta je prišel z veliko vojsko nadenj ter jo razpoložil okoli in okoli virskega obzidja. Hud boj se je vnel med Vircem in Artuljo. Nazadnje so pa Virci obnemogli,

ker jih je Artulja nepretrgoma nadlegoval iz svojega taborišča na južni strani. Morali so zapustiti trdnjavo in so pobegnili v Metnajski gozd. Artulja je mesto razsul in razdel do tal, prebivalce pomoril in poklal ter uničil še vojsko virskega vojvode v metnajskem gozdu. Ostanki virske vojske so se naselili v Metnaju, vasi, ki je danes prav majhna. Artulja je odrinil naprej, v svojem taboru pa zapustil nekaj ranjenih vojakov in izmed teh so si postavili oni, ki so okrevali, hiše in so imenovali kraj po svojem poveljniku Artižo vas; to ime ima vas še dandanašnji. Pozneje so na Virju stavili hiše in podirali v ta namen ostanke prejšnjega mesta. Kar je ostalo lepega rezanega kamenja, so ga bržkone odpeljali stiški menihi in porabili za razne zgradbe.

244. Prihod Slovencev.

I. Očetje naši so stanovali nekdaj v izhodnih deželah, tam kjer sije in greje solnce leto in dan, kjer je zlata obilo in bogastva brez mere. Toda sčasom so se ljudje v onih krajih do čuda pomnožili in naši očetje se napote iskat drugih selišč. Ker so bili miroljubni, so rajši zapustili kraj obilne sreče, ko da bi se rvali in pobijali. Boginja, ki jih je ljubila zavoljo miroljubnosti, da popotnim zrno, rekoč: »Koderkoli boste potovali, vsadite to zrno; kjer ozeleni in zraste, tam ostanite. Ako pa ne ozeleni v treh dneh, ga izkopljite in pomaknite se dalje.« Nikjer ni ozelenelo zrno: ne na bregu Črnega morja, ne po planjavah poljskih, ne po gorah nemških, le v zemlji slovenski je ozelenelo in se razcvetelo vse belo ter prineslo sad prijeten in obilo koristen. — In še dandanašnji seje Slovenec ajdo. Če jo suša pritisne ali slana popari, je slabo za našega kmeta.

II. Domovina starih Slovencev je bila Panonija. Pri mestu Krapini so živeli na treh hribih trije slovenski glavarji, Leh, Čeh, Meh (tako so rekli v tistih časih namesto Rus). Ti vladarji so se borili z Rimljani in bi si kmalu pridobili neodvisnost, da jih ni izdala sestra Vylina. Za kazen so jo ubili in ustanovili tri kraljestva: leško, češko, meško ali rusko. Še danes se imenujejo one tri gore: Krapina, Psarji, Čabac; pod krapinskim hribom kažejo v neki votlini grob izdajalske sestre.

III. Slovenci, ki so se naselili v Karantaniji, niso vsi ostali tamkaj, nego so šli proti severu. Vodil jih je knez Krak in postal leški ali poljski vladar. Njemu je sledila v vladi njegova hči Vanda.

IV. Slovencem v beneški ravnini je sprva vladala slovenska kraljica v Landaru.

V Brdih pri Skolah je gomila, v njej počiva knez Svetoslav.

245. Vurberški Kresnik.

I. Bilo je pred davnim vekom, ko so prišli Slovenci v svojo sedanjo domovino. Silni gozdovi so se razširjali takrat po hribih in dolinah; v šumah so bivale Rimske deklice, ki so po božjem povelju učile naše pradede koristnega dela; živeli pa so tam tudi vsakovrstni sovražniki človeškega rodu. Zlasti je bila pradedom v nadlego zmajska zalega, bivajoča v globokih gorskih vodah. Iz svojih skrivališč je često pridivjala na dan in pustošila polja in ugonabljala ljudi in živali. Proti jutru Slovenske dežele se je razprostiralo kraljestvo Kačje kraljice; od tam so prihajali zločesti čarodeji odnašat blagoslovljeno žetev iz dežele. V takih stiskah je obudil gospod Bog slovenskemu rodu zaščitnike, ki so vladali poedinim plemenom; imenovali so jih Kresnike. Pripovedovati vam hočem življenje Kresnika, ki je vladal njega dni v gradu Kačjaku ali

Vurberku. Še danes si pripovedujejo hvaležni potomci o tem svojem starem vladarju čudovite dogodbe, kako je branil in čuval svoj rod.

Ta grad, ki je bil kesneje središče onega slovenskega plemena, ki ga zovemo Doljance, so začeli staviti leta 111 pred Kristovim rojstvom. Najprej so ga mislili sezidati na hribu imenovanem Grmada. Pa kolikor kamenja so podnevi spravili na Grmado, toliko so ga drugo jutro našli na nasprotnem bregu. Pravijo, da ga je Hudi duh znosil ponoči tjekaj, ker ni maral, da bi se kdaj naselil v njegovi bližini blagoslovljeni Kresnikov rod. Zato so postavili grad nazadnje tja, kjer še dandanes stoji. S svojega strmega hriba zre daleko čez širno Ptujsko polje in čez solnčne Slovenske gorice. Ljudje, ki so stavili grad, so bili še hajdi. V strašnih grajskih ječah so imeli dva jetnika obsojena na smrt. Ko so baš zastonj iskali izvir za grajski studenec, so se spomnili teh dveh nesrečnikov. Obljubili so jima življenje, če najdeta v gradu vodno žilo in izkopljeta studenec. V veseli nadi, da si rešita življenje, se podata nevoljnika na težko delo. Kopala sta v globino, Bog zna koliko časa, in res dospela do žive vode. Tako sta si priborila življenje in svobodo. Toda eden je v studencu nekaj pozabil; spustili so ga po vožeh v globino in je v vodi utonil; a tudi drugemu sreča ni bila milejša: vsled pretežkega truda je umrl čez tri dni.

Ko so se kesneje naselili v teh krajih Slovenci, se je v tem gradu rodil knezu, ki je takrat vladal tej zemlji, deček, ki ga imenujemo v povesti Kresnik. Toda vedeti morate, da to ni bilo njegovo pravo ime; tako je marveč narod imenoval neke vrste junakov, ki so bili odlikovani že od rojstva s posebnimi vrlinami in prednostmi. Kresnike so jih pa zato imenovali, ker so jih čakale baš ob pomladnem kresu težke naloge, bitke s sovražniki

človeškega rodu. Tudi naš deček je postal Kresnik, dočim nam pravo ime tega junaka ni znano. O njegovem rodu pa vam moram povedati, da je izhajal od samega nebeškega vladarja. Pradeda te vladarske hiše nazivajo Slovenci še vedno »Boga na zemlji«. Doznal sem tudi, da ga je mati nosila devet let pod srcem in ga ni mogla poviti. Ko mu je pa dala življenje, je opazila poreznica na njem neko znamenje: pravijo, da so to bila konjska kopita. Po tem znamenju so modre ženske presodile, da bo iz dečka postalo nekaj posebnega. Da bi odvrnili od deteta vse hudo, so ga dali starši devetkrat krstiti.

Tisti, ki so prerokovali, da bo iz dečka postal velik junak, se niso motili. Bil je v svoji mladosti sicer tih in skoro boječ, toda »vidovit«: to se pravi, skazalo se je, da zna več kakor drugi ljudje; tako je znal čarati ali bajati in se spreminjati v vse stvari. Ali se je naučil teh umetnosti sam, ali so ga naučile Božje deklice, Vile, nam povest ne razodeva. Ko je dorasel, je svojo vednost uporabljal le v prid naroda, ki mu je bil vladar. Ni bilo podobe, v katero se Kresnik ne bi mogel pretvoriti; kadar se je, recimo, boril s sovražnimi duhovi za žetev, je imel kamenito obleko. Zgodilo se je tudi, da so ga videli kmetje v podobi svinje s konjskimi kopiti, kako je letel čez polja. Sicer je pa bil malokdaj doma; hodil je, kakor vsi vitezi tedanjega časa, v druge dežele »v žaud«.

II. To je bilo v tistih davnih časih, ko so še knezi pasli svoje črede. Kresnik je imel dosti krav, ki jih je najrajši sam pasel in tudi dojil. Mleko njegovih krav je tako dišalo, da se je bila kača večkrat skrila v hlev in izsesala kravam mleko. Nekoč je knez zaspal, kar pride velikan iz Velenja (menda Vouvel?) in mu pokrade čredo. Odvede jo daleč v pohorske hribe in jo zapre v globoko vo-

tlino. Dolgo je Kresnik iskal svoje blago, pa ga nikjer ni mogel najti. Imel pa je psa s štirimi očmi in tega pošlje po svetu iskat. Hitro je pes izvohal kravice. Zbeži nazaj, poročat svojemu gospodarju, da je čredo našel. Kakor ptič zleti Kresnik čez planine. V globoki tišini pohorskih gozdov je bila votlina, iz katere se je čulo mukanje. Kresnik potrka na vrata. Tolovaj, napol pozoj, napol človek, mu noče dati krav. Kresnik ga ubije s streli. Popolnejši konec ima povest o Vouvelu. Velikan Vouvel ima globoko v votlini pohorskega Turjaka skritega dosti blaga, ki ga je ukradel Kresniku. Kresnik pride pred votlino in z debelim železnim kladivom udari na vrata. Bela žena se oglasi od znotraj: »Bodi si, kdor si, ne bodeš mogel odpreti! Pa če vouvelico najdeš in rečeš: Hajd, krava, nazaj h Kresniku, zemlji je treba dežja! tedaj se bodo vrata hitro odprla.« Iskal je dolgo trave vouvelice, pa je ni našel. Tedaj zagleda črno meglo, v kateri je Vouvel jahal domov. Vname se boj. Kresnik ubije velikana in reši blago.

III. V času, ko je bil Kresnik daleč nekje v tujih deželah, je prišla odnekod strašna kača. Ko se je spustila v Dravo, da bi prelezla vodo, se je reka zajezila in poplavila polje; tako velika je bila nakaza. Nato se je kača vlekla proti gradu in ga je oklenila s svojim truplom, rep v gobec potegnivši. V gradu je živela zaprta lepa kraljična Vesina (sestra Kresnikova?). Šest mesecev je pred grajskim zidovjem prežal zmaj na Vesino. Na Jurjevo je pa prišel lepi grof Kresnik s svetlim mečem in stopil na kačo. Ta pa je imela peroti in je zletela v zrak. Pa tudi Kresnik je znal bajati — zrastla so mu krila in v zraku sta se Kresnik in Ses hudo vojskovala. Ko kača vidi, da je slabša, ogovori junaka: »Ne bo ti v prid, da mi jemlješ devico, ker je tvoja sestra! Ne bo ti v prid!« Junak odvrne:

»Kar mi je usojeno, se mora zgoditi; zastonj se je temu upirati« in zamahne z zadnjim silnim udarcem po njej. Kača telebne ob tla; on jo kesneje vrže v grajski studenec in jo priklene s silnim lancem ob pečino (kjer še dandanašnji leži). Ko je Kresnik premagal Sesa, padala je sama zlata pšenička na zemljo. Kresnik si je Vesino vzel za ženo in je srečno živel z njo.

IV. Ko so gospodovali Kresniki, je vladala Kačji deželi Kačja kraljica, ki ji je bilo mnogo kač podložnih. Kraljica je imela čudodelno krono: kdor jo ima, bo zmeraj enako bogat ko takrat, ko jo je dobil, če bi tudi kaj vstran vzel. Kresnik je bil bogat, a vzbudi se mu pohlep še za krono kraljičino. Kaj ima človek, ako nima vsega; kaj pomeni bogastvo, ako ni stanovitno? Sklenil je, polastiti se krone. A to je bilo jako težavno, ker je kraljica zelo skrbljivo čuvala svojo dragocenost. In če bi se je že kdo polastil z zvijačo ali silo, bi jo vendar težko unesel, ker bi ga kmalu došla truma kač, poslanih od kraljice. Kaj si je zmislil naš Kresnik? Nekega dne ga vidimo, kako zapušča svoj grad na čelu nepreglednih vrst konjenikov. Konj za konjem je zapuščal grajske staje. In kaki konji so bili to! Takih ne vidite več na širnem Ptujskem polju. Vsak jezdec je še gnal po enega konja s seboj. Tako se je pomikala ta četa s Kresnikom na čelu proti Dravi. Ko so jezdili kako uro, se obrne molčeči gospod h hlapcu, ki mu je bil najbližji, in reče: »Tukaj razjahaj in glej, da bosta konja čila in pripravljena ob mojem povratku!« Hlapec se loči od čete, ostali pa nadaljujejo pot. Drugo uro nato spet odkaže Kresnik drugemu hlapcu postajo. In tako nadaljuje pot, dokler ne dospe do hriba, na katerem stoji grad Kačje kraljice.

Kjer se znižuje zagrebško hribovje proti Savi, je stal v starem veku Medved grad. V njem je

vladala v onih časih črna kraljica Mara. Še danes pojo povsod kmetje o tej kneginji, ki ji pravijo tudi Žalostna kraljica Mara. Žalostna pa je bila zato, ker ji je Kresnik odnesel največjo dragocenost sveta: čudovito krono. Izmed grmičja, ki raste ob vznožju, se je dvigala čudovita, kakor zmajeva glava, z velikim rdečim grebenom. Ostalo truplo je bilo prikrito v grmovju. To je bil Kačec ali Kačji pastir, ki čuva Kačjo kraljico. Kresnik razjaše in dvigne velikansko golido mleka, ki jo je bil privlekel s seboj. S to posodo krene proti mestu, kjer se je premikala glava in ga ogledovala s svojimi zelenkastimi očmi. »Zdravi, žlahtni gospod porkolab!« ga ogovori. »Z Vašim dovoljenjem bom obiskal gospo kraljico, tukaj sem Vam pa prinesel tole v darilo.« In postavi predenj golido. Kačec je sicer nezaupljivo gledal prišleca, toda sladko mleko Kresnikovih krav je bilo darilo, ki se mu ni mogel odreči. Kmalu se je nagnil čez rob in začel srebati. Toda pustimo Kačeca in krenimo za Kresnikom v notranjost gradu! Kamor si se ozrl, same kače, po cestah, po drevju in grmovju; tudi vhoda niso krasile prijazne vejice divje loze, ampak so ga opletale kače. Ta kačji svitek se je pa umeknil pred vitezom. Nihče mu ni branil, ko je vstopil v grad in korakal gor in dol po tihih hodnikih, dokler ni našel v dvorani kraljico, velikokrat okoli mize ovito. Krono je nosila na glavi. Nedaleč od kraljice je bil črn vran, ki se je besno zagnal v Kresnikovega psa Videža. Kresnik je bil navajen raznih pošasti, vendar se je zgrozil, ko je ugledal strašno kačo. Toda ohrabri se, stopi prednjo in reče: »Zdravo, slavna kraljica Mara!« in se ji prikloni z viteško dostojnostjo. Tedaj spregovori kača z rahlim glasom, ki je pa izražal nejevoljo: »Kdo si, vitez neznani, ki si se drznil vstopiti s takim spremstvom?« Gledala je proti psu, ki je nejevoljno renčal. Kres-

nik ji pravi: »Tole je moj ščit. Vladar sem slovenske zemlje, kar je leži na vzhodni strani. Slišal sem veliko slavnega o Vas in Vaši deželi in prišel sem, da Vam ponudim svojo službo, ako jo rabite.« Nato ona: »Poznam tvoj ščit, znamenje tvojega rodu; bodi pozdravljen v naših dvorih, ako prinašaš mir.« V tem hipu je stala pred njim krasna gospa prebele barve, a črnih las, ki jih je krasila krona. Povabila ga je, naj sede. Začela sta kvartati. Nekateri pravijo, da sta igrala za kraljičino krono, ki jo je gospa položila predse na mizo. Kresnik je imel pri sebi psa, ki mu je karte pobiral, če mu je katera padla na tla, kraljica pa si je morala karte sama vzdigovati. To je Kresnik izrabil. Stresel je njene karte nalašč na tla in ona se je sklonila pod mizo, da jih pobere. Kresnik pri tej priliki pobere krono in jo vtakne pod plašč. Kraljica ni ničesar opazila. Sedaj je premišljeval, kako bi ušel s svojim plenom. Skončal je igro, se kraljici lepo priporočil in hitel, kar je mogel, na dvorišče do svojega konja. Ko blisk zdrvi proti prvi postaji. V tem je pa kraljica že opazila tatvino in zagnala strašen krik po deželi. Na mah privrši od vseh strani nebroj kač. Vsa truma se zažene za Kresnikom, da bi mu odvzela plen. V tem je pa že dospel z razpenjenim konjem do prve postaje, kjer je razjahal in stopil na svežega konja. Že so vršele kače v bližini, toda na hrbtu novega konja jim je utekel. Tako je hrumela ta gonja od postaje do postaje, čez hribe, vode in gozdove. Kače so vriščale in sikale, konjiči rezgetali, vode so bučale, drevje pokalo. Kača za kačo je opešala na potu in padla na tla. Že so ga pozdravljali od daleč beli zidovi domačega gradu, že so se odprla grajska vrata, da ga sprejmo in rešen je bil. Eni kači je pa vendar uspelo med potom, da se je vpičila v Kresnikov ščit, ki ga je za obrambo pred kačami nosil na hrbtu. Tičala

je v pestu okroglega ščita in že dvigala glavo, da piči viteza v vrat. On jo zapazi ter otrese na tla. Ko prileze kača do vrat in jih najde zaprta, tresne z repom po njih, da se je ves grad stresel; ležala je odslej vedno pred gradom in so ji morali vsak dan dajati vedrico mleka.

V. Nekoč je Babilonska kačja kraljica poslala krivega Kresnika. Bil je vražji čarovnik (Vidovina!). Kraljica mu reče: »Dam ti pol kraljestva in še svojo zlato krono, če mi ugonobiš Kresnika.« Čarovnik zleti po zraku do Vurberka, Kresnikovega gradu. Komaj se je približal gradu, že ga je izvohal Kresnikov pes. Na njegov silni lajež pogleda gospodar skoz okno. Iz Drave se kadi črna megla, iz megle pa gleda črn bik; v to podobo se je izprevrgel Vidovina. A tudi Kresnik se spremeni v bika in poleti v zrak sovražniku nasproti. Z močnim čelom buši v črnega bika, ki premagan telebne v vodo. Začelo je dežiti. Kmetice so držale skoz okno roke in na polje je kapala sama zlata pšenica.

VI. Nekoč je povabil Morski kralj Kresnika na gostijo. Oženil se je z najlepšo Vilo, ki mu je za doto prinesla devet sto devet in devetdeset gradov. Knez je zapustil vurberški grad in stopil v zlato ladjo. Za trideset dni je prispel k Morskemu kralju. Tam so pirovali, da je bilo kaj. Jedli so povrtele, pili pa samo forežino. Kačja kraljica, ki je gojila srd na Kresnika, je zvedela, da ga ni doma. Hitro zleti v vurberški grad in mu vzame lepo ženo Alenčico. Knez se vrne domov in zve žalostno novico, kaj se je zgodilo. Nemudoma se poda na pot, da reši ženo. Sedem mesecev je moral hoditi. Slišal sem, da je prehodil dvanajst dežel, doživel na tem potu najrazličnejše dogodke in se imel boriti z mnogimi velikani in nestvori, preden je dospel do Kačje kraljice. Vname se huda bitka. Kresnik je pokončal vse so-

vražnike in njihovo vojsko. Toda Kačja kraljica se je skrila v globoko gorsko votlino. Semkaj je spravila tudi Alenčico in jo priklenila ob pečino; grda kačja pošast jo je stražila noč in dan. Kresniku se je posrečilo, da je vdrl v tisto duplo, zaklal kačjo pošast in rešil svojo ljubo Alenčico.

VII. Nekega dne je začel Vurberški gospod od ure do ure postajati slabši in bledejši. Ko je žalosten počival v svojem dvoru, ga vpraša zvest kmetič: »Kaj ti je, svetli knez, da tako bledíš?« Kresnik reče: »Kaj ne bi bledel, ko prihaja nadme sovražnik, proti kateremu sam ne morem ničesar. Ti pa mi moreš pomoči, ako te je volja. Danes nastane strašna nevihta in hlišč. Na polju se bosta klala dva neresta ali pera. Eden bo slok in mršav, drugi pa strašno debel. Debelemu ne smeš pomagati, on je že itak močnejši.« Zgodilo se je, kakor je Kresnik napovedal. Ljudje so videli, kako sta se dva neresta med seboj rvala in sekala. Tedaj je priskočil neki moški s polja, pa je slokega neresta trikrat udaril po hrbtu in precej je začel debeli zmagovati. Ko se je boj tako neugodno obrnil za slokega neresta, je priskočil kmetič in pahnil s kidalnimi vilami debelega neresta od zadaj v istesa in nato je takoj podlegel debeli nerest. V tem hipu se je vsulo z nebes na polje preobilo pšenice, da so je naši kmetje imeli še preveč. Sloki nerest je bil Vurberški Kresnik. Kesneje je pokazal kmetu svoj hrbet; na njem se je poznal trikratni udarec s šibo in grof mu je nejevoljno rekel: »Vidiš, kako si me!«

VIII. Na svojih pohodih po svetu je Kresnik ugledal prekrasno hčer Kačje kraljice. Hodila se je s svojimi tovarišicami igrat na neko livado. Knez se je zaljubil v mlado črnolasko — svojo zvesto Vesino (ali Alenčico) je pa nekako pozabil. Toda bilo mu je v pogubo. Razmišljati je začel, kako bi prišel v bližino ljubljene deklice. Na dvoru Kačje

kraljice se ni smel prikazati, ker ga je kraljica sovražila, odkar ji je odnesel krono. Slišali smo pa, da se je mogel spremeniti v vsako podobo. Tedaj se je sprevrgel v palčka in se napotil proti kraljičinemu gradu. Ko je stal pri vratih, je zahteval od straže, naj ga spuste v dvorano, ker hoče zasnubiti mlado kraljično. Vse se mu je smejalo, vendar ga povedo v dvorano. Tu je bila zbrana vsa gospoda, ki se je prisrčno smejala, ko je začel pritlikavec snubiti kraljevno. Minister dvora ga je hotel nagnati in je zamahnil proti njemu s palico; ali palček se mu zakadi pod noge in ga spodnese. Nato se je zatekel pod zaščito same kraljične. Zvečer je poskrbel za to, da ga niso nagnali iz dvorane, temveč je smuknil v njeno sobo. Smel ji je sezuti pisane čeveljčke. Pri tej priliki ji je pripovedoval, kako imenitnemu gospodu služi. Ona se zasmeja in mu odgovori: »Če je tvoj gospod takšen pohabé kakor ti, ne more biti kaj posebnega.« V tem hipu pa stoji pred njo v postavi ponosnega junaka. Vpraša jo, ali hoče z njim. Ona privoli. Zunaj pred oknom je hrzal in teptal zemljo konj krilatec. Sedeta nanj in zletita v zore Vidove ... On jo vprašuje, če jo je kaj strah? Deklica odgovarja: »Kaj me bo strah, kak me bo strah, saj si pri meni fantič mlad.« Ob jutranjem svitu sta dospela do nekega njegovega gradu. Tam jo je nastanil in potem obiskoval.

IX. Nekoč so prišli sovražniki od vzhoda in so se utaborili pri Sv. Lovrencu na Dravskem polju. Njihov glavar je povabil vurberškega kneza na obed. Kresnik je odgovoril, da ne pride. Opoldne, ko je sedel sovražni glavar pri obedu in je baš prišel kopun na mizo, se je Kresnik napravil nevidnega in je v istem času, ko je v Vurberku počil kanon, vrgel zeljnato glavo skoz okno. Kopun je zletel iz sklede, notri pa je ostala zeljnata glava.

Sovražnik se je začudil nad prebrisanostjo oblegancev in zgubil pogum.

X. Tako je vladal Kresnik svojemu narodu v dobrih in zlih časih. Ker je bil vedno zmagovalec v bitkah in junaških pohodih, je v teku let očistil svojo deželo sovražnikov. Ni mu pa bila sreča vselej zvesta! Zgodilo se je, da sta se nekoč naš in tuji Kresnik poskusila za žito. Vzela sta snop žita in se počela zanj trgati; našemu je ostalo samo vezilo v rokah, vse drugo je pa tuji odnesel. Tedaj je rekel domači knez kmetom, naj delajo debele pase, ker v njih bo dosti žita, drugo latovje bo pa prazno. In res so iz pasov največ namlatili. Vendar je pa bila letina bolj slaba.

Truden se je nekoč vračal Kresnik domov, ves razsekan in zdelan. Bilo je proti jutru, ko se je spustil na grajsko lino. Žena je opazila, da ponoči vstaja in nekam izginja. Tudi tokrat ga je pogrešila. Ozira se po njem in ga ugleda bledega in krvavega na lini. Tedaj je Kresnikova žena storila nekaj, česar ne bi smela: ne vem, ali se je odločila k temu iz ljubosumnosti ali svojevoljnosti. Pokliče svoje dekle in vzklikne, kažoč proti lini, tako da jo je slišal mož: »Glejte, naš Kresnik gleda dol iz lin!« Nihče razen samega Boga na nebu pa ne sme vedeti, da ima kdo Kresnikovo naravo, sicer mora Kresnik v istem hipu umreti. Ko sliši knez, da ga njegova žena naziva za Kresnika, se zdrzne v smrtni grozi, se slaboten skloni čez ograjo ter pade na tla. Mrtev je bil knez vzhodne slovenske zemlje!

Jojme! Kako so narekali vsi povprek, ko so nesli starega vladarja čez grajski most k pokoju: »Umrl je naš oče! Kdo bo ščitil nas in našo deco pred Besenjaki in Franki? Vzeli nam bodo dežele in nam naklonili sužnje dni!« Ko se je tako pomikal žalni zbor, se zasliši naenkrat iz grajskega jarka strašen vrisk. Kača, ki je že toliko let oklepala

grajsko zidovje, se je bila odvila od svojega mesta, švignila v zrak in se nato vrgla proti Farovšaku in Logu. Kjer se je pomikala, je bilo videti, kakor bi kdo s plugom brazdo rezal. Kmalu je bila v Dravi: voda se je jezila in zajezila, ko se je vleklo strašno truplo čez valove. In dalje in dalje je hitela zmija nazaj v kraljestvo tmin. Po Kresnikovi smrti se je začela nagibati moč slovenskega imena k zatonu. Prišli so od vzhoda Besenjaki, poteptali zemljo in vzeli narodu svobodo. Grad Kačjak si je zasvojil tuj plemič. A nikoli ni pozabil Slovenec svojih starih vladarjev in nikoli ni prestal upati, da se vrne Kresnik in z njim zlata doba.

246. Nadaljnji odmevi Kresnikove povesti.

I. Med Lembahom in Trstenico se deli Drava v dva rokava, ki oklepata lepi in tajinstveni Felberjev (kačji) otok. Visoki hrastje in lime se širijo v krasnih vrstah, ostanki starih poslopij dokazujejo, da so nekoč morale tukaj stati imenitne stavbe. Ljudstvo pa pripoveduje, da biva v skalni duplini na obrežju velikanska kača, ki čuva Kačjo kraljico. Kraljica nosi na glavi krono iz dragocenih kamenov. Luskine njenega telesa so iz zlata. Samo ob določenih dnevih prileze na svetlo in se prijetno solnči na pečini. Kdor je tako spreten, da zvabi proč veliko kačo stražarico s tem, da postavi prednjo golido mleka in razprostre pred spavajočo kraljico bel prt, temu se posreči, da se polasti dragocene krone, ki jo kraljica za hipec strese na prt. Ako se dovolj urno ne umakne, prihite na kraljičin žvižg vse druge kače v strašanski množini in uduše predrzneža s svojimi penami. Ako jim pa zbeži, razgrizejo kače lastno kraljico.

II. Kronico si je zaželela lepa hčerka limbuškega graščaka. Ko jo nekoč vpraša mlad vitez, bi li

hotela biti njegova žena, odgovori krasotica: »Hočem, ako si dovolj pogumen, da vzameš kači na Felberjevem otoku dragoceno kronico in mi jo prineseš.«

Pogumni vitez takoj opaše meč in odide k Dravi. Srečno preplava deročo vodo in dospe na otok. Na solnčni trati najde Kačjo kraljico, ki je baš spala. Kronica je ležala poleg nje. Vitez potegne meč, ga zavihti in razkolje kači glavo, da je bila namah mrtva. Potem pobere kronico in hoče z njo oditi. Pa o joj! Strah in groza! Na pobrežju so ga čakale vse kače in stezale proti njemu svoje dolge vratove ter glasno sikale. Da bi jim utekel, skoči v Dravo in hoče splavati na ono stran. Ali kače se splazijo za njim, se mu ovijejo okrog telesa in ga opikajo do smrti.

III. Nekoč je kmet na Murskem polju videl Kačeca, ki je imel krono na glavi. Rad bi jo dobil, a ni vedel kako. Hodil je tako dolgo za Kačecem, da je našel torišče, kjer se je kopal. (Pri kopanju je snemal krono z glave.) Toda vendar se ni upal vzeti krono. Mož se napoti k neki stari ženski, ki je bila čarovnica. Vpraša jo, kaj naj učini. Čarovnica mu pravi: »Sezidaj dolg hodnik, ki bo segal do Mure. V njem napravi tri zelo močna železna vrata. Na vsakih vratih mora biti taka vzmet, da se vrata takoj odpro, čim pritisneš nanj, in se potem sama zapro. Pri vsakih vratih pa si pripravi po enega bistrega konja. Na četrtem konju jaši k hrastu, pa hitro vzemi krono in oddirjaj k prvim vratom. Tam skoči na drugega konja. Samo pazi, da se ne ozreš nazaj!«

Kmet je vse to storil. Znal je, da se gre Kačec vselej ob dveh kopat. Neke odvečerke, ko je bilo že vse v redu, odjaše proti Muri k tistemu hrastu. Na zelenem hrastovem listu je ležala zlata krona, ki je imela na sredini svetel kamen. Kmet jo hitro

pobere in skoči na konja. Dodirja do prvih vrat. Vrata se na pritisk odpro in zapro za njim. Za vrati stoji bister konj. Hitro na njegov hrbet in že zdirja dalje. A že se sliši pri vratih strašno brlizganje. Kačec je opazil, da mu je nekdo ukral kamen. Takoj je zletel na hrast, se razgledal okoli ter opazil kmeta, bežečega na konju. Kakor blisk je šinil za njim. Strašno so zahreščala prva vrata, ko je bušil vanje; tako je pritisnil, da so se zdrobila v male trske. A kmet je že jahal dalje. Pri drugih vratih ga je spet čakal bister konj. Komaj ga zasede, že vdere Kačec s strašnim truščem skozi vrata. A kmet brzi že proti tretjim. Jedva so se zaprla tretja vrata za njim, že lopne Kačec z vso silo obnje. Kmetič je mislil, da je izgubljen, a Kačeca ni bilo več videti. Pri tretjih vratih je obležal mrtev. Kmet je prodal krono za drage peneze. A ni mu dosti pomagalo, kajti za leto dni ga je pičila Bela kača, da je bil takoj mrtev.

IV. Kjer je veliko kač, tam imajo skupno stanovanje pod zemljo ali v pečinah. Ena med njimi je kraljica in nosi zlat obroč okoli vratu. Kače imajo tudi zlato jabolko in ga včasih prineso na svetlo pa se z njim malo poigrajo. Nekdo je bil tako pameten, pa je vzel kolo od voza, šel na hrib in ga spustil navzdol. Kolo brzi mimo kač in vse se zakade v dir za njim, a jabolko puste. Človek vzame zlato jabolko in ga shrani. Drugi dan je bil toliko nespameten, da je šel pobirat kolo. V pestu je bila skrita kača. Ko si zadene kolo na vrat in se napoti domov, ga piči kača v tilnik in človek se namah zvrne mrtev. Zlatega jabolka pa nihče več ni našel.

V. V Polšinah, mlaki pri Godomlju (ob sav. Ložnici), živi v svojem dvoru Kačja kraljica. Zvita je trikrat okrog kamnite mize, na kateri blesti dragocena krona.

247. Kralj Matjaž (novejša sporočila).

Kralj Matjaž je bil dober vladar. Dajal je same zlate kovati. Drugega denarja sploh niso poznali, zato so bili takrat zares zlati časi. Pod košatimi lipami so naši očaki vsak dan rajali in v svetle kozarce natakali rujno vince. Bil je kralj Matjaž slovenski kralj, naše gore list. Izbralo si ga je ljudstvo na Gosposvetskem polju in v strmem krnskem gradu je imel svoj prestol. Noč in dan so bila odprta grajska vrata in vsak siromak si je mogel izprositi milosti in pravice. Ker pa je bil Matjaž bogat vladar, so mu drugi kralji zavidali in kakor gosenic na repišče je nekoč iz onega kraja, kjer zahaja solnce, prišlo sovražnikov nad Matjaža, ki so v krvavem boju pokončali njegovo vojsko, tako da mu je ostalo le še sto zvestih junakov. Vendar, ker je bil kralj pravičen, ni bil ubit, ampak, ko ga na begu sovražnik že misli zajeti, se odpre skala v Pečicah, do katerih je bil pobegnil, pa ga skrije pred sovražnikom. Tam sedaj počiva s svojimi junaki in kadar mu bo brada devetkrat zrastla okoli mize, ga bo dala gora nazaj, da srečno vlada slovenski rod. Kakor smo slišali, se izvoljenim večkrat posreči, da pridejo do njega. Zlasti na starega leta dan se vidi duplo, v katerem počiva stari vladar.

Dokler je hodil kralj Matjaž po zemlji, je imel tudi imenitnega mojstra za vojno orodje. To ni bil nihče drugi nego kovač s Pasjega brda. Tudi ta je sedaj pri njem v votlini in čaka, kdaj bo mogel njegov gospod spet rabiti njegovo spretnost.

248. Junaška deklica.

I. Ta čas, ko so bili še Pesoglavci po naših krajih, je neki dan plela lepa deklica sama na njivi. Kar zagleda, da jih gre veliko krdelo mimo. Ker je

vedela, da so hudi in so bili zavoljo svojih pasjih in kosmatih glav strašni videti, je zbežala s polja. Pesoglavci vidijo, da je mlada, in pravijo: »Ujemimo jo!« Brž se vse krdelo spusti za njo v dir. Deklica je vedela, da ne uide njihovim urnim petam, zato spleza na gosto smreko in se skrije med vejami. Pesoglavci pa imajo pasjo glavo in v tla obrnjene oči, zato ne morejo pogledati navzgor. Tako niso mogli videti, na kateri smreki čepi deklica skrita. Bodli so torej tako dolgo s svojimi dolgimi sulicami ob deblih, od smreke do smreke, da je pritekla po skorji nekega drevesa rdeča kri. Obstopili so tisto smreko in jo izrvali; tako jim je prišla deklica v pest.

Potem so jo zaprli v visok grad, ki ni imel nič vrat. Tam notri ni videla žive duše, razen Pesoglavce, ki so prihajali na noč domov, podnevi pa so odhajali in zaklepali njo in neko mačko v samotno izbo. Samo lino so ji puščali odprto, da je sijalo solnce skoznjo. Tam notri je neprestano jokala in prosila Boga, da bi prišla še enkrat k očetu domov. Večkrat je mislila zlesti skozi odprto lino na streho in s strehe skočiti na tla. A vselej, kadar je vzdignila nogo, je skočila mačka na lino in začela tako jezno renčati in brusiti kremplje, da je bilo deklice strah. Nekdaj posebno joka in prosi Boga. Kar zagleda pred seboj postarnega dedca. »Kaj ti je, mlada,« jo nagovori dedec. »K očetu bi rada šla,« pravi deklica. »Kako pojdeš? Ali ne veš, da pesoglavski grad nima vrat?« reče dedec. »Vem; ali jaz bi šla skozi lino, pa me ne pusti ta mačja žival,« pravi ona. »Zato te ne pusti, ker ima mačka v repu devet peklenskih Vragov, ki so vsi zmenjeni s Pesoglavci. Daj mački kos mesa, in kadar ga bo pobirala, ji odreži rep, ga vrzi čez ramo devet komolcev daleč skozi lino, in nič več ti ne bo branila.«

Tako je dejal mož in izginil, da deklica ni vedela, ne kdaj ne kam. Storila je po njegovem svetu: dala je mački mesa, v hipu ji je odrezala rep, ga vrgla devet komolcev daleč čez glavo, in huda žival se je tiho potuhnila v kot. Deklica spleza precej v mraku skozi lino na streho. Ko ne ve, ne kod ne kam dol ob zidu, zagleda kosorepo mačko, kako počasi in klaverno leze po vrhu slemena na drugi konec poslopja. Zleze za njo in pride do drevesa, ki se je s svojim vršičkom dotikalo strehe. Ko vidi, kako gre mačka po drevesu na zemljo, spleza še ona in srečno uteče.

Medtem se je bila storila noč. Pesoglavci pridejo domov in zagledajo kosorepo mačko. Brž uganejo, kaj se je zgodilo, in dvanajst njih poišče sled in steče za ubežno deklico. Medtem pa je bila ona pritekla skoro že do očetovega doma. Njen oče je imel kovačnico, zidano pri vodi. Tisto noč ga ni bilo doma, ker je bil šel iskat izgubljeno hčerko. Zato vodno kolo, ki je ponavadi gonilo kovaški meh, ni klopotalo, ampak je bilo vse tiho. Vrata so bila zaprta in okno z železno mrežo prepreženo; zato ni mogla noter. Dolgo je klicala ter klicala, pa očeta ni bilo. Zato premišlja, kako bi prišla noter. Nazadnje ji pride v glavo, da lehko sname vodno kolo in pride pri luknji v kovačnico. In res stori tako. Komaj se oddahne in naredi luč, kar zasliši zunaj govoriti Pesoglavce. Po sledu so bili prišli za njo. Brž podpre vrata še bolj z železom, zasloni okno, v roke pa vzame široko sekiro, ki jo je bil naredil oče baš prejšnji dan, in se vstopi k lini, skozi katero je bila sama prišla noter. Kmalu izvohajo Pesoglavci to luknjo, in eden pomoli svojo pasjo glavo v kovačnico. Deklica mahne in mu jo odbije. Potem potegne njegovo truplo popolnoma noter. Drugi so menili, da je sam zlezel v kovačnico.

In skoro se je prikazal še eden in zopet eden skozi luknjo. Vsakemu se je primerilo tako kakor prvemu.

Ko je prišel drugo jutro oče kovač žalosten domov, je našel hčer in na kupu v kovačnici dvanajst Pesoglavcev, ki jih je bila potolkla hčerka.

II. O junaški deklici imamo s slovenske Koroške še drugo povest, ki je mogoče le nadaljevanje prve. Deklica (Mlinarjeva Jera) je sama v mlinu, kar opazi, da rije nekdo pri odprtini z glavo naprej. Zunaj je bilo dvanajst roparjev, a deklica jim odseka glave in potegne trupla v mlin. Tudi dvanajsti dobi globoko rano v glavo, vendar pa jo živo odnese. Kesneje pride snubit to deklico v podobi zalega viteza. Oče mu jo da in on jo odvede proti domu. Med potjo sname pokrivalo in praša, kažoč na strašno brazgotino: »Me li poznaš? Sedaj sem ti prišel vračat, kar si mi storila!« V gozdu jo ukaže privezati k drevesu, da bi jo ponoči raztrgale zveri. Toda neki hlapec je imel z deklico usmiljenje in ji je pritrdil vezi le narahlo, tako da se je mogla rešiti. Ko pride drugo jutro tisti vitez oprezovat na cesto, se skrije deklica na voz nekega usnjarja, ki jo pokrije s kožami. Vse kože mora obrniti pred roparji, samo zadnje mu ni treba. Tako se deklica reši.

III. Kajkavska povest pripoveduje o deklici, ki je šla na mlado nedeljo lešnike brat, pa jo ujamejo »Pajšćoglavci«. Odvedejo jo domov in jo pitajo z jedrci. Nekoč sklenejo, da jo speko v peči, ali posreči se ji, da sune staro »Pajšćoglavko« na vozičku v peč. Nato zbeži do vode in se prepelje čeznjo v veliki buči. Pesjani jo zasledujejo do vode.

249. Devin skok.

I. Poleg starodavne potvinjske cerkve (Tiffen, na Koroškem) pada pečina strmo proti mlinskemu potoku. Ta stena se imenuje »Devin skok« in narod

si pripoveduje o tem sledeče: Ko so še živeli potvinjski gospodje v svojem gradu, je prišel nekoč ubog tkalec s svojo hčerko v vas, ki se je razprostirala pod gradom. Deklica je bila mlada in lepa in je vsakemu ugajala. Posebno mladi graščakov sin se ji je dobrikal s sladkimi besedami, kjer jo je videl. Ali deklica, poštenega srca, se mu je upirala. Nekega dne je šla po griču navzgor k stari cerkvici, da bi tukaj malo pomolila. Nato stopi k prepadu in zre v globino. Naenkrat stoji nekdo poleg nje in ji začne prišepetavati zaljubljene besede. Bil je mladi grajski. Deklica ostane hladna kakor vselej. Vse bolj tišči vanjo, ona se mu pa umika. Nenadoma sta ob robu. Mladenič jo hoče objeti, ona pa, ki se mu ne more nikamor ogniti, zakliče: »Bog in njegova pomoč!« ter skoči v globino. Ves prepadel zre mladenič za deklico. Vidi, kako se je lepo dvignila in šla dalje svojo pot. Dečko se je nato poboljšal spričo čudeža, ki ga je doživel.

II. Vzhodne pečine tistega hriba, ki nosi ostroviški grad, se zovejo Devin skok. Tod se je strmoglavila neka lepa hišna v grozno globino, da bi ušla zalezovanju svojega gospodarja. Sam čudež božji, da se ni ubila, ko je priletela na tla! Kmetič, ki je imel ob hribu posest, je našel deklico ležečo v nezavesti in jo je naložil na voz stelje, s katero se je baš peljal mimo. Odslej je služila pri kmetu za deklo. Vitez je blodil v strašnem obupu okoli, misleč, da je zakrivil dekletovo smrt. Sklenil je, v globoki samoti nekje skončati svoje življenje, kar sreča deklico v gozdu. Ona mu je že odpustila in ga začne tolažiti. Vitez sklene, da pojde na božjo pot v Sveto deželo. Kmetu, ki se je bil zavzel za deklico, je dal pismo, s katerim mu je naznanil, da je prost gospodar zemlje, ki jo obdeluje.

III. Med Doljami (Dellach) in Dobrjem (Döbriach) pada strma stena k Milštatskemu jezeru.

Tukaj je skočila deklica v jezero in se rešila. Njen zalezovalec, nevreden duhovnik, pa se je vrgel v obupu nad svojim činom v vodo in je utonil.

IV. Na hribu pri Globasnici na Koroškem stoji cerkvica sv. Rozalije. Nedaleč od cerkve je hrib močno razoran. Tam se nahaja večja odprta jama. Na stropu te jame se vidi okrogla odprtina, ki meri približno meter v širino. O tem mestu si ljudstvo pripoveduje naslednjo zgodbo. Neka zala deklica iz bližnje okolice je ponoči srečala fanta, ki jo je že dlje časa zalezoval. Deklica ga ugleda in se spusti v tek proti vrhu hriba, ki nosi danes ime sv. Rozalije. Toda fant ji je bil koj za petami in jo je mogel vsak hipec zagrabiti; kar opazi deklica tisti žleb in se s pobožno molitvijo vrže v brezno. Tedaj se je zgodil čudež, ki jo je rešil smrti. Svetnica sama jo je prestregla v naročje in rahlo posadila na tla. Deklica je tako utekla fantalinu in se mogla mirno vrniti domov. V spomin na ta dogodek so postavili na tem mestu v votlini oltar, in ljudje si hodijo še dandanes izpirat bolne oči z zdravilno vodo, ki izvira izpod oltarja.

V. Pri Pečah (Peggau ob Muri) se neka navpična stena zove Devin skok. V bližini tega kraja je živel gospod, ki je bil posestnik srebrnih rudnikov pri Nemški Bistrici. Prihrumeli so v deželo Huni s kraljem Atilo in gospod je moral na vojsko. Dočim se je gospod boril zunaj po svetu, je prispelo v ta kot zemlje krdelo Hunov in eden izmed njih je začel nadlegovati ženo odsotnega gospoda. Žena se vrže raz skalo v Muro, ki teče spodaj, in valovi odneso nezavestno gospo na drugi breg, kjer spet pride polagoma k zavesti. Kmalu najde tudi svojega soproga, o katerem je mislila, da ga ni več med živimi — in še dolgo sta mirno živela v zatišju svojega gradu.

VI. V Tremerju južno od Celja je Peč, kakih dvajset metrov visoka skala, ki strmo pada v Savinjo. Nasproti nje se dviga onstran vode strma Vipota, noseča na svojem sedlu kmečki dvor, čigar posestnik ima priimek Hudiček. Med Vipoto in Dostom je poleg tega še Hudičev graben. Tudi ta kraj je pozorišče naše povesti. V Vipoti je namreč dolga votlina, čarovniška luknja, ki se baje razteza skoz ves hrib. Neki pastir je zašel globoko v to votlino in našel tam na kamniti postelji ležečo podobo ženske, ki čaka svojega odrešenja. To je začarana kraljična. Odrešena bo takrat, ko pride črnošolec, ki bo razvozljal črke napisa na navpični steni ob vhodu v votlino. — Vrh Vipote je stal nekoč, pravijo, grad in hud potres ga je spravil v prah.

VII. Pred davnim vekom je živel na devinskem gradu na morju zloben vitez, ki je zelo slabo ravnal s svojo tiho, pošteno ženo. Toda ona mu je odpuščala vse žalitve in mu skušala ublažiti trdo srce z dobrimi besedami. Pa mož se je nazadnje svoje žene tako naveličal, da si je izmislil strašen načrt, kako bi se je znebil. Nekega večera jo je zvabil na ozko pečino pod grajskim zidom, da bi jo od tam pahnil v morje. Ko jo pograbi, se žena ustraši in hoče zaklicati k nebesom za pomoč. A jedva rahel vzdih se ji izvije iz prsi. Nato pa onemi. V svoji silni boli se je grajska gospa spremenila v kamen.

Od tedaj se vsako noč ob uri duhov prebudi bela gospa iz svoje otrplosti in nastopi svoj nočni pohod po gradu. Trikrat se pokaže, trikrat izgine v mračnih grajskih sobah. Skozi odprta vrata koraka od izbe do izbe, dokler ne dospe do kamrice, kjer je nekoč ležal njen otrok v zibelki. Tukaj stoji žena v globokem molku in zapusti zibelko ob zori, da se neslišno spet povrne k skali, kjer jo bol znova spremeni v kamen. — Drugi spet vedo, da se pre-

mika vsako noč po grajskih sobah rimski svečnik z gorečo lučjo pa da se vrata pred njim sama odpirajo. Ta svečnik baje nosi bela žena, ko nevidna hodi po gradu.

250. Lamberžan, gospod na Kamenu.

I. O tem vitezu pojo slovenske narodne pesmi, da se je boril na Dunaju z nekim velikanom in rešil cesarja in cesarstvo velikih neprilik. Povest slove takole. Na Dunaju sedi cesar pri mizi pod košato lipo, poleg njega velikaši. Cesar se ozre naokrog in reče: »Ampak to se že mora reči, da našemu kraljestvu ni pod nebom ne vrste ne primere.« Gospoda ne vedo na to kaj drugega povedati, kakor da modro prikimajo: »Res je tako, cesarost!« V tem hipu pa pride cesarju sporočilo, da stoji pred vrati mož orjaške postave s tremi glavami na ramenih pa da hoče z njim govoriti. Kmalu nato stoji orjak pred cesarjem, se ozre zaničljivo po vsej družbi in začne ošabno besediti: »Ali imaš junaka pod seboj, da bi se izkusil z mano?« — »Imam ga, pa je daleč ramen, pri Kranj' na belem kamen'.« — Pegam je dejal: »Če je daleč, piš', če je pa bliz', pa pošlji.« — Nato pride pismo Lambergarju, graščaku na Kamnu. Ta se ga zelo prestraši, toda mati ga tolaži, češ, da ima takega konjiča, ki že sedem let ne dela nič drugega, ko da zoblje rumeno pšenico in pije sladko rezoljo. Potem mati opominja sina, kako se mora boriti. Naj ne gleda ne na sprednjo ne na zadnjo glavo, ampak naj mahne na srednjo. Sprednja in zadnja glava sta pravzaprav dva Hudiča, s katerima je velikan v zvezi. Lamberžan je zajahal konjiča in oddirjal čez drn in strn proti Dunaju. Ko je prišel tjekaj, so letele šipe iz oken, tako trdo je jezdil. Velikan se ga je ustrašil pa je

prašal, kje se bosta borila, ali na dvoru ali pa na javnem trgu. Lamberžan mu je odgovoril:

»Na dvor' se svinje koljejo,
na plac' se babe bijejo.
Midva bova šla na ravno polje,
da naj' bojo vid'li vsi ljudje.«

Potem zdirjata drug proti drugemu in se s sulicama nekoliko oprasneta. Pegam svari svojega nasprotnika, naj se umakne, ker sicer mu bo joj. Vitez se ne zmeni za to in naskočita se drugič. Spet ni nobeden resno ranjen. K tretjemu potegneta meče. Lamberg pomeri na sprednjo glavo, a seka po srednji. Glava zleti po tleh in on jo nabode na meč. Nato se vrne domov, bogato obdarovan od cesarja.

II. Mladi Lamberžan se ženi z lepo »poljsko« deklico Alenčico. Še prej pa je imel rad Marjetico, pa ji je postal nezvest. Mati ženinova opominja svate, naj ne razsajajo, godejo in vriskajo preveč, da tega ne čuje zapuščena Marjetica, ki je čarovnica. A Marjetica je kljub temu zvedela, da jo je vitez izdal. Mati ji mora dati ključ od kleti in tam skuha za nezvestega viteza začaran koren. Tako mu je zavdala. Lamberg pride domov in začne tožiti, da ga glava boli. Tretji dan se resno razboli in umre.

251. Lepa Vida (novejša oblika).

Nekje v našem Primorju je stal ponosen grad, last imenitnega, že nekoliko postarnega gospoda. S svojo mlado ženo, ki ji je bilo ime Lepa Vida, je imel otroka, bolehnega sinčka. Zakon radi prevelike razlike v letih ni bil srečen. V tistih časih so še hodile tudi imenitne gospe same izpirat perilo. Tudi Vida je često hodila na morje prat. Iskala je pač tudi samoto, kjer se je mogla na tihem izjokati, ne da bi jo kdo videl in slišal. Po morju

se približa barka, v njej stoji črn zamorec. Zamorec pristavi in vpraša gospo, zakaj ni več tako cveteča kakor svoje dni. Ona odgovori: »Kako bi mogla imeti cveteča lica! Doma imam bolnega sinčka in starega moža. Sinček ves dan joče, bolni mož pa vse noči prekašljuje.« Zamorec jo povabi, da naj stopi v ladjo in se odpelje z njim čez morje: »Postala boš pestunja španskega kraljeviča; tam ti bo dobro.« Lepa Vida stori tako in ladjica se odmakne od kraja. Kmalu pa se pokesa svojega čina: »Komu sem pustila starega moža in bolno dete?«

Za tri tedne dospeta na Špansko. Vsako jutro stoji nesrečna Vida ob oknu in čaka belega solnca, da bi jo potolažilo v njeni boli. Povprašuje solnce za svojim detetom... Kraljica opazi, da Lepa Vida tuguje, in hoče vedeti, kaj ji je. Vida ji odgovori, da je žalostna, ker ji je padla kupa iz čistega zlata v morje. Kraljica jo potolaži, češ, prekrbela bom drugo kupo in pomirila kralja. Vendar je stala Vida vsak dan pri oknu in jokala za vsem, kar je zgubila.

Tukaj prestane slovenska pesem. Kočevci, ki si tudi pripovedujejo to povest, naj nam povedo, kako se je vse končalo.

Sedem let je bila Lepa Vida v tem kraju. Ko je preteklo sedem let in sedem dni, se nekega jutra ozre iz okna in — kaj vidi? Črešnjevo drevo, ki je stalo vsa leta suho in golo, je naenkrat posuto z belim cvetjem. Ta čudež je Lepi Vidi porok, da bo še enkrat videla svoje dete. Poda se na ladjo, ki jo odpelje proti domovini. Ko prispe v domače kraje, zagleda na bregu tri pastirčke. Dva sta vesela, eden pa žalostno poveša glavico. Vpraša zanemarjenega dečka, kaj mu je. Odgovori, da je otožen, ker matere že sedem let ni nazaj. Tedaj ga dvigne v naročje in se mu da spoznati.

252. Miklova Zala.

Nekoč so prišli divji Turki do Št. Jakoba v Rožu. Prebivalci so se zatekli v tabor; tako so imenovali v tistem času prostore okrog cerkva, ki jih je obdajalo zidovje, za katerim je ljudstvo našlo zavetje v času turških napadov. Prebivalci so se branili sicer hrabro za svojim zavetjem, a vendar se je Turkom posrečilo vdreti v tabor. Domačine so pobili ali pa jih odvedli v sužnost, vas pa požgali. Med številnimi ujetniki se je nahajala tudi mlado poročena lepa žena iz Serajnikovega roda. Ker se je hiša zvala pri Miklovih, je bila kmetica znana pod imenom Miklova Zala. Turki so odvedli Zalo globoko v Turčijo in jo prodali nekemu paši. Tako se je prikupila svojemu gospodarju, da jo je hotel poročiti pod pogojem, da prestopi v turško vero; toda Zala v to ni hotela privoliti. Tako je živela sedem let v ujetništvu. Nekoč si je zapela milo pesem v svojem slovenskem jeziku. Stari vrtnar, ki je bil istotako ujetnik in rojen baš v Rožaku, je slišal pesem in razumel vsako besedo. Tudi v njem se je vzbudila želja, da bi še enkrat videl svojo drago domovino.

Na nekakšen način je dosegel, da je spregovoril z Zalo med štirimi očmi. Ona je prepoznala v njem svojega starega ujca, ki so ga bili odvedli Turki pred davnim časom s seboj. Domenila sta se, kako bosta pobegnila. Res se jima posreči, da zapustita Carigrad, ne da bi vzbudila pozornost. Šla sta proti severu in dospela do Donave. Naenkrat opazita, da ju zasledujejo Peslajnarji. To so bila bitja človeške podobe, ki so imela samo eno nogo in oko sredi čela. Dano jim je, da že od daleč zavohajo kristjana in ga izslede kakor lovski psi zajca. Begunca sta šla vedno navzgor ob Donavi, kakor je Zali svetovala neka stara Turkinja. Hodila sta

samo ponoči, podnevi sta se skrivala v vodi pod koreninami dreves, rastočih ob bregu. Na glavo sta si še devala zeleno rušo, da jima Pesjani ne bi prišli na sled. Nekoč sta tako čepela skrita, kar prihrume Pesjani in slišala sta jih govoriti:

»Tu je b'la, tu je ni,
krščanski duh diši.«

Končno sta le dospela do Št. Jakoba.

Sedem let je čakal Zalin mož na ženo. Nazadnje je pa sklenil, da se zopet oženi; ni namreč mislil, da se žena še kdaj vrne. Bilo je baš v nedeljo, ko so šli svatje v cerkev. Zala in njen ujec, ki je bil preoblečen kot berač, sta se postavila pred cerkvijo. Ko ugleda Zala svojega moža ob strani druge žene, odvrže ogrinjalo in zakriči: »Stojte, gostje! Jaz sem Zala, njegova zakonska žena!« Po poročnem prstanu je mož spoznal svojo ženo; namesto gostije sta slavila zakonca veselo svidenje.

Isto povest pripovedujejo nekoliko drugače: Leta 1492 so prihrumeli Turki pred Železno Kaplo. Tukaj je živela Zala, ki ni marala uslišati kmečkega fanta. Turške čete so ugrabile deklico. Toda fant, ki je imel deklico močno rad, se je podal na pot za Turki. Ubil je čuvarja, si oblekel njega obleko in se splazil v šator. Tukaj je pobil vse Turke in osvobodil ujetnico. Med potom so jih zasledovali Peslajnarji in begunca sta se zatekla v neko votlino. Deklica je srečno zbežala, rešitelja pa so raztrgali Pesjani.

253. Sovražna brata.

I. V smrečju na Kolu pri Mozirju je stal silen grad. Njegove razvaline pa dandanes niso več vidne. Tukaj je gospodoval nad vso okolico vitez Kunibert, močan in pobožen mož. Ko je umrl, je zapustil

dva sinova, po poli brata, in vdovo, vrh tega pa še zaklad dragocenih kamenov, zlata in srebra. Starejši teh dveh sinov je bil mladenič junaškega in bogaboječega duha; sin druge žene pa je bil potuhnjen malopridnež. Po Kunibertovi smrti se brata zmenita, da bosta skupno in po bratovsko oskrbovala očetovo dediščino; toda kmalu je začel mlajši razmišljati, kako bi se polastil vsega premoženja. Začel je torej bratu streči po življenju in njegova hudobna mati ga je v tem početju podpirala. Skovala sta načrt, kako bosta starejšega brata na lepem spravila s poti. Mlajši brat se poda v zlobni nakani v gozd na lov; starka pa se naredi bolno, pokliče pastorka k sebi in mu hinavsko pravi: »Čutim, da se mi bliža zadnja ura; ali vem tudi, da bi ozdravela, ko bi mi kdo prinesel nekaj vode iz Vidovega studenca. Vendar ni nobenega tako milosrčnega človeka, da bi se podal zame na pot.« Dobrosrčni pastorek jedva zasliši željo svoje mačehe, že vzame kozarec in se napoti brez vsega orožja k potoku. Baš se je sklonil, da bi zajel vode, kar prifrči iz bližnjega grmovja ostra puščica in se mu zasadi v prsi; curek vroče krvi mu bruhne iz rane. V tem trenutku se prikaže izza grmovja on, ki je storil ta zločin — in to ni bil nihče drugi kakor njegov brat. Zadovoljno se smehljaje, se približa umirajočemu. Starejši brat, ležeč v svoji krvi, ga opazi in ga že v smrtnem boju prekolne. »Hudobnež! Vem, da se hočeš polastiti vsega zaklada in da si me zato umoril. Ali vedi, da se ne boš veselil. Preden zaide solnce, se pogrezne grad z zakladom vred. Tebi pa ne bo prej moči izdelati oporoko, dokler tebe in mater ne poškropi deklica rdečih las z roso. Njen bo tudi zaklad.« To spregovori in izdihne.

Mlajšega je spreletela groza, ko je slišal te strašne besede. Ali kmalu se otrese težkih misli in

se napoti proti domu. Pa osveta se je urno bližala. Prej tako jasno nebo se je mahoma prepreglo s črnosivimi oblaki. Začelo se je bliskati in grmeti. Nagnal je konja, da bi čimprej dospel domov. V trenutku pa, ko prestopi grajska vrata, prešine silen blisk nebo in poči oglušujoča strela, ki spremeni grad v razvaline. Zidovje pokoplje pod seboj viteza in njegovo mater, ki se je spremenila v ostudnega zmaja, in z obema vred pa tudi zaklad.

Čez sto in sto let je zašla v ta kraj pastirica, ki je zgrešila svojo kravico. Hipoma zasliši izpod razvalin ženski glas, ki je takole prosil: »Deklica, usmili se in reši naju!« Pastirica sledi glasu in dospe v votlino, kjer zapazi pri marmornati mizi črnega viteza, pišočega oporoko. Oporoke ne more dodelati, ker ne pozna dediča. Poleg njega je ležal kup zlata, srebra in dragih kamenov; nad zakladom je pa čepel grd zmaj. Črni vitez je ogovoril deklico z besedami: »Deklica, poškropi naju z roso in rešila naju bodeš!« A njo je postalo pred zmajem strah in zbežala je. Še je slišala na begu, kako je vitez obupno zaklical: »Nesrečnica, kaj si storila, sebi in nama si uničila srečo! Ves zaklad bi bil tvoj in midva bi bila rešena, da si storila to, kar sem ti rekel. Tako pa morava čakati, da pade ptički iz kljunčka seme, iz semena zraste drevo, iz drevesa pa narede zibelko za deklico, ki ji je namenjeno, da naju reši.« Nato je prikazen izginila, deklica pa spet stoji na prostem, kjer ji pride nasproti izgubljena kravica.

II. Med južnim pobočjem Pohorja in Kozjakom vidiš na dveh sosednih hribih razvaline nekdanjih vitanjskih gradov. Potok Hudinja in cesta na Celje ločita ta dva hriba. Pripovedka o vitanjskih bratih pravi: Živela sta v teh dveh gradovih svoje dni brata, ki sta se silno sovražila. Starejši je namreč zavidal mlajšemu njegovo lepo ženo. Bil je grozno

hudoben človek in mu je hotel ženo zapeljati; a njegovo prilizovanje je bilo zastonj. Sklenil je torej njeno smrt. Ukazal je nabiti dolge žeblje v sod, nato je zvabil ženo k sebi, jo dal vreči v sod in ga zadelati. Vse skup so vrgli njegovi hlapci raz pečino v potok. Hudinja se je odprla in pogoltnila ženo. Pravijo, da se še dandanašnji čuje njen mili glas izpod pečin, pod katerimi leži nekaka mlaka.

254. Hrastovski gospod.

V Hrastovskem gradu je bival svoje dni jako hud gospod, ki je ravnal s svojimi tlačani kot z živino. Včasih je zbral svoje kmete in jim napravil čudno gostijo. V dvorišču je obesil na steber pečenega vola, nato pa nagnal kmete, da so morali jahati okoli vola in si z zobmi trgati meso z vola. Kdor se je pri tem poslu pokazal nespretnega, je bil neusmiljeno tepen. Zgodilo se je tudi, da je vrgel kakega kmeta ribam v svojih ribnikih za živež. Ko je umiral, je postal ves črn, a iz ust sta mu zrastla dva velika čekana kakor divjemu nerestu. Tulil je pa tako strašno, da so ga čuli do Drave. Vse je v grozi pobegnilo iz gradu. Ko so se ljudje vrnili, so našli grofa mrtvega sredi hiše: bil je čisto črn. Med pogrebom je nastal strašen vihar. V trugi so čuli ropotanje; odpro jo in najdejo v njej samo škornje, truplo so pa odnesli Hudi duhovi. V sobi, v kateri je grof umiral, še danes straši.

255. Vitez Krutogvava.

V žlemberškem gradu je gospodaril svoje dni vitez Krutogvava. Kmetje njegovega gospostva so preživljali hude čase, ker jih je mož trpinčil in izžemal do mile volje. A ne samo to, vitez je nadlegoval tudi žensko mladino. Nekoč je zasledoval pred njim bežečo preprosto deklico. Pri tem je

padel čez strmo skalo v globok prepad in se ubil. Kmetje prihite na mesto nesreče in najdejo gospodarja mrtvega, okrog vratu pa mu je bil ovit pisan gad. Njegova žena, bogaboječa in dobra gospa, je dala čitati sveto mašo za dušni blagor rajnkega. Toda med obredom nastane v cerkvi strahovit hrušč in trušč: sam Hudi duh je dognal v cerkev Krutogvavo, vsega od kač ovitega ... In niso mogli odpraviti Hudega duha, dokler niso poklicali svetega puščavnika, da je opravil molitve in zarotil prikazni.

256. Pirniški gospod.

Ob vznožju Šmarne gore, ob poti, ki drži v vas Pirniče, je še dandanes velik kup razvalin. O teh razvalinah si pripovedujejo ljudje tole povest. Pred mnogimi leti je stal tukaj krasen grad, last imovitega, a trdosrčnega gospoda. Da je bil požrešen na denar, še ni bilo največje zlo; grja napaka je bila, da je imel posebno veselje, če je mogel svoje tlačane prav trpinčiti. Neke muke, ki si jo je bil izmislil ta trinog za svoje podložnike, ljudje ne morejo pozabiti. Imel je namreč močnega kozla, ki so ga dičili posebno močni rogovi. Kadar se je graščaku zljubilo, je pozval enega izmed tlačanov, ki se je moral trkati s kozlom. Kogar je to doletelo, se je moral plaziti kleče proti živali. Kozlu se je zdelo, da ga oni s tem kliče na dvoboj, pa se je z vso močjo zaletel proti dozdevnemu sovražniku in ga obdeloval s svojimi velikimi in močnimi rogovi. Konec te igre je bil vedno tak, da je kmet obležal s krvavo glavo, zbit in zdelan do smrti. Graščak se je pa pri tem zabaval.

Graščaku se je rodil deček. To dete je bilo čudovite lepote, le na čelu je imelo majhen, komaj viden izrastek. V začetku se za to nihče niti zmenil

ni, a ko je postajal izrastek vsak dan večji, je graščaka obšla skrb in je začel klicati zdravnike na pomoč, da naj ta izrastek odpravijo. Pa kaj, ko nobeden ni mogel pomagati! Tista bunka je rasla in se vedno bolj razvijala vkljub vsem mazilom. Ko je bil sinko star dvajset let, je imel na čelu pravcat rog, ne manjšega in slabšega kakor graščakov kozel. A tudi narava se je mladeniču izprevrgla na živalsko. Uhajal je na Šmarno goro in tam objedal vršičke mladega drevja. Tlačani seveda niso imeli z očetom usmiljenja, tembolj pa z nesrečnim sinom, ki so ga radi tega nenaravnega okraska imenovali Kozoroga.

Prigodilo se je pa, da je nekoč na Šmarni gori brala jagode nedolžna deklica, po imenu Matjaževa Micika iz Zavrha. Pri poslu zasliši mil jok izpod vrha Šmarne gore. Urno vzame košarico z jagodami in gre za glasom. Kaj kmalu najde za skalo sedečega Kozoroga, ki je tu v samoti pretakal bridke solze in oplakoval svojo usodo. Deklica stopi brez strahu k njemu in ga začne usmiljeno povpraševati, ali mu more s čim pomagati. »Dobra deklica,« je začel Kozorog z žalostnim glasom, »prešibke so tvoje moči, da bi me mogla rešiti nadlege, ki mi jo je poslal Bog. Glej, če bi hotela, da bi bil jaz kakor drugi ljudje, bi si morala tu doli pri znamenju Matere božje odrezati svoje zlate lase ter jih oviti Mariji okrog nog. Nato bi morala sezuti svoje čevlje in jih podariti prvemu siromaku, ki ti pride naproti. Zatem bi morala iti v pirniško cerkev, zajeti s periščem iz kropilnika blagoslovljene vode in jo v perišču prinesti sem gori ter razliti na mojo glavo. Ako bi se to zgodilo, potem bi bil rešen.« »Nič drugega nego to?« je vzkliknila Micika radostno in kakor bi trenil zbežala navzdol. Ustavila se je šele pri znamenju Matere božje, ki še dan-

danes stoji ob vznožju Šmarne gore. Tam je darovala Materi božji svoje lepe lase, si sezula čevlje in jih podarila neki ubogi ženski; nato je stekla v pirniško cerkev, zajela tam vode in jo nosila s krvavečimi nogami na Šmarno goro. Tam jo je še vedno čakal Kozorog. Deklica mu kane blagoslovljene vode na glavo in rešen je bil prokletstva. Sramotno znamenje na čelu je zginilo in radostno je objel mladenič svojo rešiteljico.

257. Frankovska doba.

I. Nedaleč od stare Teurnije proti Dravi stoji na Lurnskem polju kapela sv. Magdalene. Dalje gori so tri ponikve, imenovane Krvave krnice. Tukaj so baje Franki potolkli Slovence in razdrli žrtvenik njihovega malika. Umirajoči Mike, to je višji duhoven, je izgovoril sledeče maščevalne besede: »Kadar bodo lipe trikrat zrastle iz posvečenega zemljišča, bodo Slovenci poiskali tam zakopani dremelj (buzdovan, batog) in v krvavem boju bo žena v bližini stanujočega Partuša ubila z burkljami edinega pri življenju ostalega nemškega vojvodo. Vendar bodo Slovenci zmagali in zopet bo vstalo Borutovo kraljestvo.« — Lipe stoje še dandanašnji. Ko so se leta 1736 spuntali milštatski kmetje proti gosposki, so iskali dremelj (pravtako tudi v francoskih časih), a ga niso našli. Našel ga bo pa sin kmetice Partušice, ki ga bo rodila baš na Krstnikovo opolnoči. In tedaj bo tudi vstal kralj Matjaž iz gore.

II. Ko so bili pogani v Korotanu že povsod premagani, so pobegnili zadnji preostanki v skrite gorske doline. Tudi v Stankovo dolino so se rešila nekatera krdela. Tukaj so baje shranili v Skriti dolini svoje zaklade. Zmagoviti kristjani so zasle-

dovali pogane tudi semkaj. Na neki planini blizu Kremenice se je odločila usoda s tem, da je obležal skoro zadnji nevernik mrtev na bojišču. Mrtve so pokopali v imenovani Skriti dolini na mestu, kjer kažejo še dandanašnji Ajdovske britofe; planina, na kateri se je to zgodilo, se pa zove Krvava planina. — Kjer stoji danes na Kremeniški planini cerkvica, je bila nekoč poganska veža božja, ki so jo po poboju ajdov kristjani razdejali. Jasovski grof, ki je bil sprva tudi malikovalec, a je kesneje sprejel sveto vero, je pretvoril to svetišče v krščansko cerkev. Knez je baje v tej cerkvi tudi zakopan in slika iz 1587 predstavlja menda tega gospoda.

III. V Zilski dolini nad Dvorom je Krvava pečina. Imenuje se tako, ker se je tukaj izvojeval boj med staro in novo vero, in sicer s tako krutostjo, da so metali ranjence in mrliče ob steno. Kri je pri tem kar brizgala od sten in neurja niso mogla izprati krvavih madežev.

IV. Na Visokem Goliševju (Hoch - Gosch) nasproti Milštata stoje razvaline nekega gradu. Tukaj je vladal v starih časih knez slovenskega rodu, ki je prišel v osmem stoletju od vzhoda. Prvotno je bil pogan, a se je kesneje spreobrnil k pravi veri in dobil ime Domicijan. Kjer stoji danes milštatsko mesto, so imeli malikovalci svoje svetišče. En takšen kip opisujejo takole: Bili so trije balvani: eden je nosil levjo glavo, stranska dva sta nosila jarčevo in kozlovo glavo. Te malike je dal knez pometati v jezero. Ustanovil je red vitezov sv. Jurija.

V. Na mestu, kjer stoje na Malem gradu pri Kamniku pod eno streho tri cerkvice — ena vrh druge —, je bil za poganskih časov tempelj, v katerem je stal velik enook malik, ki je prerokoval ljudem, ki so mu od blizu in od daleč prihajali žrtvovat.

258. Veronika.

Na visokem hribu pri Kamniku, kjer stoji sedaj podrtija, nazvana Mali grad, se je nekoč vzdigovalo poslopje slovenskega vojvode. Ta vojvoda je imel zalo hčer. Prisegel je, da jo da v zakon onemu, ki bi se v prihodnjem prvem boju najbolj junaško obnašal. Boj je bil blizu. Rathis, lombarški kralj, je spravil veliko vojsko na noge in privihral v deželo. Vse se vzdigne, da bi pahnilo sovražnika nazaj. Pri Trebižu se vname bitka, v kateri po dolgem boju zmagajo Slovenci. Prvi junak bitve je bil mladi Črtovit. Temu tedaj obljubi vojvoda svojo hčerko. Vzame ga s seboj, da bi ju poročil. Ali novi sovražnik se vzdigne. Komaj so bili potolčeni Longobardi, že začno od onkraj gora pretiti Nemci. Zato odloži vojvoda zakon na konec vojske in se poda z mladim junakom zopet na bojno plan. Med tem časom, ko so se vršili ti boji, je prišel na vojvodov grad neznan star mož. Bil je krščanski menih. »Ali sem varen tukaj?« pobara hčerko. Ona: »Ste. S čim Vam morem postreči?« On: »Menih sem, tvoji rojaki me preganjajo. Ali mi daš zavetja?« Deklica se sicer prestraši, pa vendar ukaže, da naj spravijo služabnika božjega na varno.

Čez pol leta se vrne Črtovit v grad. Prišel je sam. »Kje so oče?« ga vpraša v zli slutnji devica. Mladenič: »Pri očetih in dedih so, obdani z nevenljivo slavo. Prva bitka jim je vzela življenje. Njihove zadnje besede so bile: Črtovit, v tvoje roke polagam usodo svoje hčerke; odmenil sem jo tebi. Prišel sem iz lastne ljubezni, in da izpolnim željo pokojnega.« Nato pravi deklica: »Ne morem, ne morem! Obljubila sem vedno devištvo. Vedi, jaz sem krščenica.« Črtovit: »Čuj dalje, kar so rekli oče. Dejali so z umirajočim glasom: Ako te pa noče v zakon, naj jo zadene očetovo prokletje. Po-

koja naj nima ne v življenju, ne v smrti!« Devica se ustraši, pa vendar noče prelomiti obljubo. Črtovit žalosten odide. Deklica je še nadalje živela na gradu in ostala — zvesta svoji zaobljubi — devica. Po smrti jo je pa zadelo očetovo prokletje. Spremenila se je v kačo in še dandanes se plazi po grajskih zidovih. Tri kadi denarja so skrite v kleti in so namenjene rešniku. Rešiti jo more le otrok, ki je star manj kakor sedem let. O kvatrnih večerih pa zadobi ukleta Veronika svojo deviško postavo. Takrat se pride umivat v bistriški potok.

259. Peter Klepec.

I. O tem junaku si pripovedujejo Slovenci in Hrvati. Slovenci pravijo, da je bil Peter Klepec doma iz Osilnice pri hrvaški meji. Rodil se je kot nezakonski sin revne matere. Bil je šibkega telesa in prav malo močan. Pastirji, s katerimi je pasel, so mu večkrat sponašali njegovo rojstvo in ga zasramovali s pankrtom. Tepli so ga in marsikako goslali (mučili). Nekoč ni mogel več prenašati njihove nadležnosti in zato odide domov. Baš na kresni dan je bilo, ko imajo voli navado, da se bore. Tu sreča vola in njemu potoži deček svoje gorje in hudobije tovarišev. Vol mu odgovori: »Odlomi šibico, ki je v enem letu zrasla, in pojdi z menoj. Nad mene pride vol, ki se bo hotel z menoj boriti in je močnejši od mene. Ti mi moreš pomoči v boju s tem, da nasprotnika udariš s šibo. Tako mi pomoreš k zmagi, koristil boš pa tudi sebi, kajti postal boš tako močan, da ti nihče ne bo kos.« Tako se je tudi zgodilo. Prišel je močan vol in se zagnal v šibkejšega. Klepec pa ga je ošvrknil s šibo in njegov vol je zmagal, ko sta se rogala. V tem trenutju pa je prešinila tudi dečka nenavadna moč. Neki glas mu veli: »Peter, moč ti je dana, poskusi jo!«

Prime za grmiček in ga izdere kakor nič s korenino vred. In spet mu pravi neki glas: »Peter, moč ti je dana, poskusi jo!« Peter prime za brezo in breza gre iz tal kakor spodjedeno žito. Še enkrat mu veli glas: »Moč ti je dana — izderi hojo!« Peter se ogleda, kje stoji hoja, in že leži staro debelo deblo pred njim kakor bilka slame.

Ko se je Peter spet sestal s pastirji na paši, so ti hoteli začeti staro igro, pa so grdo naleteli. Peter jih je po vrsti premlatil. Prijokajo domov in začno tožiti, kaj zdaj z njimi počne tisti Klepec, ki so mu prej vedno bili kos. No, Peter ni bil zloben ali maščevalen in jim je odpustil vse burke, ki so jih z njim počenjali, in je rasel in moč božja je rasla z njim.

II. Hudi časi so prihajali. Velika drhal sovražnikov je prihrumela na Hrvaško in zasledovala nekega kralja, ki je s svojimi vojaki ušel na hrib, ki ga od tistih časov imenujejo Kraljev vrh. Sovražniki so se utaborili onkraj Kraljevega vrha v neki dolini, prav nasproti šatorom ubežnega kralja. Iz sovražnikovega tabora je sleherni dan prihajal izzivat čvrst korenjak, ki je mislil, da mu ga ni para pod solncem, in je na vsa usta zabavljal kraljevcem ter jih klical na »korajžo«. Domači in tuji kralj sta se domenila, naj bi se posamez pomerila dva moža, namreč oni orjak in pa en mož, ki si ga izbere kralj. Ubežni kralj privoli, ali kje najti do obroka takega moža, ki bi bil kos turškemu goljatu! Peter Klepec čuje doma v Osilnici o tem domenku in se poda na pot proti Kraljevemu vrhu. Kralj je baš sedel zamišljen v svojem šotoru, ko stopi predenj ponižno oblečen mladenič in mu razodene namen svojega prihoda. Blagi knez se bridko nasmehne, ko si ogleda mladega in šibkega mladeniča, ki mu je prihitel na pomoč. Najprej mu ukaže prinesti jedi in pijače. Peter popije merico

vina in poje za groš hleba; to mu je bilo zadosti. Strežeti se posmehujejo ubornemu mladeniču, češ, kaj bo to šemešče proti orjaku, saj nam ga bo ta pošast snedla v capah, kakor je. Tako mu iz porogljivosti prinesejo staro konjsko podkev in ga prav lepo prosijo, naj jo zlomi, če je res tako močan, da si upa na boj. Klepec se jim pa tudi zaničljivo posmehlja, kakor oni njemu, in jim veli, da naj prinesejo sedem podkev, pa nove da bodo, in vse po vrsti jih zdrobi v eni roki, kakor kakšen cesarski fant kos kruha. Vsi so se mu čudili; kralj sam, ki je to gledal, je začel upati. Klepec se je pa medtem urno spravil spat, ko je bil povečerjal. Tako se je na boj pripravljal Klepec, dočim je njegov nasprotnik pohrustal celega vola.

III. Drugo jutro povede domači kralj svojega viteza pred taborišče, kjer naj bi se vršil dvoboj. Vsa vojska se je vsula za njima. Tam je že čakal orjak na čelu sovražne vojske. Ko zagleda orjak našega Klepca, hej! toliko da ni počil od smeha, da si drzne ta nihče začeti dvoboj z njim. »Dobro jutro, stric!« ga pozdravi Klepec, oni pa: »Da si mi zdravo, milo momče!« in si sežeta v roke. Klepec mu jo kar na lepem izpuli. Oni strašno zatuli in se vrže na nasprotnika. Začela sta se rvati in Klepec je tako stresel svojega nasprotnika, da je tisto vino, ki ga je mož prej užil, takoj spuhtelo iz njega. Ko tuji knez vidi, da z njegovim bojevnikom ne bo nič, zavpije nad Klepcem in pravi: »Zgrabi ga in trešči ob zid!« Klepec to stori. Nato pravi tuji knez: »Radi smrti enega strahoprdljivca še nisem premagan!« in ukaže vojski, naj pomandra Klepca in tudi ostale sovražnike. Toda Klepec si dolgo ne pomišlja. Zgrabi in izdere prvo bližnjo hojo, pa jih opleta in treska in bije, da sovragi padajo kakor dež. Tako je klepal Peter Klepec,

vreden svojega imena, klepal natešče zjutraj zarana.

Pravijo, da je gnal sovražnike do Belega grada. Kralj je v zahvalo za vse to podaril Petru, kar je želel: prostost, da sme zveri loviti, svoboščino od davkov in še več drugih reči; pravijo celo, da je dobil Peter in vsa Osilnica plemstvo, ki so ga pa potem naslednji rodovi po nemarnosti zapravili. Klepec si je potlej napravil leseno hišo in vsako steno napravil le iz treh brun, ki so bila položena drugo na drugo in tako široka, da je bila stena dosti visoka. Tam še stoji hiša. Če pridete v Osilnico, vam pokažejo tudi hlod, kakršne je Peter pulil z eno roko in v butarah prinašal z gore domov. Klepec je bil mož, da malo takih!

260. Martin Krpan.

Zgodovino notranjskega velikana Martina Krpana pozna vsak Slovenec iz znamenite Levstikove povesti; zato bo zadostovalo, ako jo tukaj le omenimo. Ako pridete na Notranjsko k Sveti Trojici, vam domači še danes pokažejo rojstno vas Krpanovo, namreč razvaline Vasišče v vasi Loči na Vačnem.

Viri in opazke.

1. I. O starših Kresnikovih glej Predg. VII. »Mati ga je nosila devet let«: prim. Šašelj, Bisernice I, 216. — Zla čarodejka je Mokoška (podoba zimske narave) št. 201. Povest sporoča: Fr. Pohorski (D. Trstenjak), Novice 1858, 374. Babilon je bil v srednjem veku sedež krivih ver in domovina raznih zmajevskih nakaz (Radetić, Pregled hrv. trad. knjiž. 118). Prim. Hercules in Cacus ter slične povesti. Goveda so dobrodelni oblaki. — II. M. Valjavec, Slov. Glasnik VI, 1860, 139 (Varaždin). Ta »cesar« je Kresnik, kakor vidimo iz št. 86 in 246, IV. Prava lastnica krone (cimêrja) je Kačja kraljica, ne pa Kačec (Wasserlibelle), ki je samo kraljičin varuh (Ophiuchus, to je kačji čuvar, ozvezdje). Kajkavska povest je v splošnem zelo pomanjkljiva: druge povesti pravijo n. pr., da ima tisti, ki krono poseduje, zmeraj enako premoženje: dolgost dneva (ali solnčnega) leta je neizpremenljiva. — III. Pajk, Črtice, 57. Kresnik osvobodi sestro etc.: prim. št. 8 in 246, III. Prva in prava nevesta junakova je božjega rodu, kakor on sam. Junaku postane kesneje usodno, da se ji izneveri v prilog črni nevesti (hčeri Kačje kraljice). V povesti o Trdoglavu in Marjetici Trdoglav odide, ne da bi se mu kaj zgodilo, v vurberški povesti pa ne. — IV. Trstenjak, Slov. Glasnik III, 1859, 25; prim. Novice 1858, 374. Glej naše povesti o Vedomcih, Vidovinih št. 30 s. — V. Šašelj, Bisernice I, 215 (iz Bele Krajine); v Šašljevi povesti je Kresnik false imenovan Vidovina, ne pa Vedogonja; on namreč goni Vidovine, simbole suhih letnih vetrov, iz dežele in rešuje prirod. Prim. srb. pregovor: »Leti kao vjedogonja«, Vuk. — VI. Šašelj, Bisernice I, 216. Povest je simbol solnčnega mrka; glej št. 30 in št. 246, VII. Razna sporočila o »solncu jedenem« (mrku): glej Pajk, Črtice 114. — VII. Fr. Pohorski, Novice 1858, 374. Po Trstenjaku (Novice 1864, l. 14) je koza simbol megle; vendar je mišljeno ozvezdje Kozla. — VIII. Fr. Pohorski, Novice, 1858, 374; prim. Krek v Kresu 1886, VI, 183—5. Glede »Trota« prim. št. 202. Nebeško znamenje Dvojčkov. — IX. Trstenjak, Let. Mat. Slov. 1870, 21; Slov. Glasnik 1859, 173. Nebeško znamenje Bika. Sklepne opazke: R. Razlag, Zora 1852, 100 (Radislavci). »Žena ne opazi odsotnosti moževe« je umeti v prvotnem

smislu tako: njen mož je »zduhač«, bitje, ki mu uhaja duh, dočim leži truplo kje v nezavesti. Čakavska tradicija pravi, da mora dotičnik takoj umreti, ako se zve o njem, da je Kresnik; prim. Zbor. za nar. živ. I, 224 s. — X. Kresnik ugrabi hčer Kačje kraljice, Zoro: glej št. 11, II. povesti o kralju Matjažu (6, I; 248, II) in vurberškem Kresniku (246, VIII). — XI. S tem zaključkom cikla se strinja povest o Zori, št. 11, II; tudi v neki pesmi o smrti kralja Matjaža (Štrekelj št. 11) pove ranjeni junak: »Obsekov me je španski kralj, obbodu me je princ mlad« (in bodljaji so smrtonosni!). Sicer glej št. 2, III. Prizor se je pripovedoval pač na različne načine. V povesti o Devi (št. 8), o kralju Matjažu (št. 6), vurberškem Kresniku (246) spravi soproga junaka v pogubo. — »Vesnik«, ki je tudi podoba solnčnega junaka, umre od bratove roke.

2. I. Koloman Mulec, Novice 1858, 253. V tem sporočilu vidimo važen prehod: iz plemenskega boga je postal Kresnik plemenski mitični vladar Slovencev. — II. J. Pajk, Kres II, 1882, 581. Ista tradicija v Središču l. c. 578. — III. R. Razlag, Zora 1852, str. 100. — IV. Kocjančič, Slov. Bčela IV, 157. (Dvanajsti bratje so pač mesci v letu?). — V. Valvasor XI, 456. Prim. P. Radics, Let. Mat. Slov. 1877, 282.

3. I. Fr. Simonič, Kres 1883, str. 536. Obilnjaki so v dobrem smislu Kresniki, v slabem Vedomci. — II. D. Trstenjak, Novice 1857, 119 in Slov. Glasnik, IV, 1859, 172. Kaj pomeni to ime, je nejasno; toliko pa je gotovo, da so mišljeni tukaj tudi Kresniki, kolikor je njih delovanje blagodejno. Kolikor so pa škodljiva bitja, ker odnašajo žetev iz dežele, so pa istovetna z Vedomci. — III. D. Trstenjak, Novice 1857, 220; weriand, wergand, stvn. borec, vojščak: odtod slov. lastno. ime Bergant.

4. I. R. Razlag v Zori 1852, 98 (Radislavci). — II. M. Valjavec, Slov. Glasnik 1866, 309 (Hum pri Ormožu). Prim. kajk. povest l. c. 450. — III. Pajk, Črtice 89 (Pavlovci pri Humu). Prim. Slov. Glasnik 1866, 451. Prekmurska sporočila: Čas. zg. nar. VIII, 51. Prim. še Pajk Črtice 87 (Duh učenika od čarne šole). — IV. Valjavec, Slovenija 1849, 52.

5. I. A. B. v Besedniku 1871. Stara dobra poteza je, da dobi Groga čarobni dar od Vil: enako tudi Kresniki (vedogonje). — II. Kuhar, Nar. blago, Čas. zg. nar. VII, 33, XI, 41. Ime tega čarovnika (Križanič) je samo slov. prevod hrv. Krstnik (Skrstnik), sto(l)nica, f., v Plet. Tischlade; bolj bi se prilegel pomen: Tischtuch. — III. Graber, Sagen, št. 295.

6. I. J. Freuensfeld, Kres 1884, 141—2 (Sv. Tomaž pri Ormožu). Nekatere podatke k temu poročilu ima D. Trstenjak, Slov. Glasnik III, 25. To Vilo imenuje Trstenjak

»Alenčico«. Poleg te bajne verzije o kralju Matjažu obstoja še neka druga; eden njenih prizorov je bil, kako skuša K. M. rešiti svojo ženo iz rok podzemnega vladarja, s tem da igra na gosli. Rešitev se mu ne posreči, ker Matjaževa žena prehitro spregovori. O tem imamo že pesmi legendarnega značaja (Štrekelj št. 64—5); kralj Matjaž je nazvan, kar je zelo važno, »deveti mož«; prim. Fr. Ilešić, Čas. zg. nar. XIV, 102. — II. J. Freuensfeld, l. c. 143. L. c. št. 4 je omenjeno, da je Budimska gora najvišja med Sv. G. — III. M. Majar, Slovenija 1848, str. 44; ista povest v Slov. Gosp. 1882, str. 6 (Frankovci). Voznik najde kralja Matjaža v tem zapisku spečega v neki ogrski (Budimski?) gori: to nam kaže, da je povest prišla k nam od Kajkavcev! — IV. D. Trstenjak, Novice 1857; str. 6; Kotnik I, št. 83. — V kovaču iz Jüterboga (Bechstein, Märchenbuch) je pravtako napovedan prihod Barbarosin. — V. S. Rutar, Dunajski Zvon 1879, 218. Skleda, v katero kaplja kri, spominja na gralsko pričo; obledel spomin nanjo imamo v neki štaj. povedki: kralj Matjaž ima pred sabo »talir«, okrog njega raste brada (Kres 1884, 143). — Kralj Matjaž gre nad Boga, po neki goriški povedki: poteza iz Aleksandrove priče! — Kralj Matjaž v Dobraču: Kotnik, Storije I, št. 84. — VI. Graber št. 125. Prim. še Freuensfeld, Kres 1884, 143—4 (Runeč). Kovač, ki najde pri K. M. svojo srečo, je močni kovač Kurent (glej št. 17). — Dragoslav, Popotnik 1884, 204. Iz šmarskega okraja: majhni možek, stoječ pred Podgorsko suho votlino, je pač Kurent, podoba meseca (?).

7. Trstenjak, Novice 1857, 90. Beseda »Rabolj« pomeni najbrž isto kar sicer rabelj: Scharfrichter in strašilo. Beseda je mogoče madžarska (Zupaničev Etnolog I). — Izmed legendarnih povedk o sv. Juriju, zmaju in Marjetici opozarjam na kajkavsko v Slov. Glasniku XII, 202.

8. I. Narodna pesem, priobčena v Nar. prip. s soških planin, III, str. 84 (Kobarid); Štrekelj št. 86—9. Ime Marjetica je legendarno; zajeta deklica je Deva; reši se s skokom z gradu: ta motiv ponavljajo napol zgodovinske povesti o »Devinem skoku«, št. 249. »Centov pas«: pas, težak en cent; »križna voda«: voda, blagoslovljena s svetim križem? Prvotna je pač mišljena voda življenja (št. 1, III). Rešena deklica (Deva) postane nato kraljičeva žena, toda on se ji izneveri, Deva pa mu za kazen zavda. — II. Nar. pesem, Štrekelj št. 204—5. Isto snov imamo v bajki o kralju Matjažu (št. 6) in v povesti o Lamberžanu (št. 250). — III. Graber, Sagen št. 186.

9. I. Drobnič, Novice 1847, 24. — II. Trdina, Spisi I, 57. — III. Kocbek, Sav. Alpe, št. 86. Prim. še M. Cilenšek, Lj. Zv. 1887, 537 (Ložnica); Življenje in svet, III, 1929, št. 8, 12.

10. D. Trstenjak, Slov. Glasnik IV, 1859, 17. — Toriti: ausstreuen, verzetteln. Prim. Kombale, ki pobirajo megle.

11. Nar. pesem, Štrekelj, št. 71—2; l. c. št. 114.

12. S. Rutar, Tolminsko, 21. R. misli na karnijskega boga Belena, ki je imel v starem Ogleju svoje svetišče; mogoče je pa vendar Běl-bog: prim. Nov. 1879, 409 (Běl, Běljanin, ime mesca). Prim. Nov. 1864, 185.

13. I. J. Pajk, Črtice, 198 (Z Dravskega polja). Srednji odlomek (Kurent gode hudirju), l. c. iz Slovenskih goric. — II. A. Gaberšček, Nar. prip. v soških plan., II, 48 (Kobarid). Prim. povest, zap. Cerkvenikov Janez, Novice 1858, 245 (Gorenjsko); J. Trdina, Spisi, št. 36; Strohal, Prip. I, 1, št. 16. — III. A. Zupanc, Slov. Glasnik 1862, 238. Prim. še Kontler in Kompoljski, Prekm. nar. pravlj., str. 89 (Otovci); Kühar, Čas. zg. nar. VIII, 60; A. K. Cestnikov, Nov. 1858, 117; Kres 1885, 562 (Varaždin). Graber št. 428, 429. Prim. še legende o tem predmetu. Št. 14 s.

14. I. J. Freuensfeld Radinski, Kres 1884, 299 (Runeč). Z našo legendo je identična »Nar. povest istrska«, zap. J. Volčič, Novice 1860, 166. Kristus pretvori razbojnika v »tovara« in vrne moža za leto dni v stari podobi njegovi ženi. O zvezi tega razbojnika s Kurentom tu ni govora. — II. Hašnik, Novice 1853, 291. — Prekmurska sporočila: Čas. zg. nar. 1911, 62 (Fajšček).

15. Pajk, Črtice, 99 (Kremberg).

16. Trdina, Lj. Zv. I, 1881, št. 38; ista: Valjavec-Kračmanov, Sv. Kovač Aloj (Eligius): Slov. Glasnik IV, 1859, 73.

17. I. J. F. St(are), Novice 1868, 190. Prim. Bechstein, »Der Schmied aus Jüterbog« (ki zaključi svojo zemeljsko pot pri cesarju Barbarossi v Kyffhäuserju). Prim. Fr. Kotnik, Čas. 1923/4, 217 s. Po vsem tem spadata tudi naslednji dve povesti semkaj. — II. J. Pajk, Črtice, 95 (Ravno pri Zdoleh); prim. D. Trstenjak, Novice, 1857, št. 3 (kovač, ki išče glogovo vejo, pride h K. M. v Pečici). — III. J. Freuensfeld, Kres 1884, 142—3 (Velika Nedelja). Prim. še »Zaklad v Olševi«, Kocbek, Sav. Alpe, št. 72.

18. Glej št. 9 in 255; »Krutova zel«: Graber št. 436. Drugod se brusnice zovejo netečje, kar spravljamo v zvezo z Netkom in glagolom netiti.

19. D. Trstenjak, Slov. Glasnik III, 1859, 98. O tem jezercu (Valvasor, II, 195, 207, piše Mitalu) glej Fr. Kraus, Zs. f. öst. Volksk. II, 146; mišljeno je menda jezerce pod Kumom. Prim. ime močvirja Metava na Ptujskem polju, v katerem pa stanuje zmaj (št. 178).

20. Navratil, Let. Mat. Slov. 1892, str. 130. Kako je prišlo do enačice Sv. Bartolomej: Jernej? Pomni: 1. Sv. Bartolomej

je tudi pri drugih Slovanih zašel v domači Olimp kot strelec: »Kogda padaetъ molnija, to Vrъtolomeja pomogaetъ svatomu Ilii brosatь širъ« (Kopje); Karavelov, Pamjatniki nar. byta Bolg. Moskva 1861, 253. 2. Na god sv. Bartolomeja (24. avg.) se pokazuje pri Nemcih pošastni nočni (divji) lovec Berthold (odkod slov. parkelj!). Berthold je sicer samostojno ime, a se pomeša s klicnim imenom Barthel. Torej je slov. pošastni lovec Jarnik ali »Jurij s pušo« prienačen nemškemu Bertholdu! Ime Jarnik je ostalo tipično za čarostrelca (glej našo štev. 25), nasprotno pa je v solčavski povesti dobil (pomotoma!) miroljubni kmet lovčevo ime Perk (Berthold), dočim je lovec postal Lampret.

21. I. D. Trstenjak, Let. Mat. Slov. 1870, 19 (opazka). — II. Arkiv za povj. VII, 222—4, 239. Prim. Let. Mat. Slov. 1888, 138 (slična sporočila pri Rusih). — Hauffen št. 72.

22. K. Deschmann, Laib. Zeitung 1868, 325 s. Prim. S. Rutar, Goriška, 109 (povest je v soški dolini res razširjena); J. Glonar, Čas. zg. nar. 1910, št. 1—2.

23. D. Trstenjak, Slov. Glasnik III, 1859, 6. Odkod ime Dagana, mi ni znano. V povesti se prikazuje Zeleni lovec sicer kot mitično bitje, vendar njegov značaj ni zloben kakor običajno. Prim. »Zlatorog« in št. 141.

24. Kocbek, Sav. Alpe, št. 93. Povest nam kaže Čarostrelca kot zlohotno bitje in kot bratovega in grofovega protivnika (obojica mogoče prvotno eno ter isto). Tudi grof je čarostrelec.

25. Kocbek, Sav. Alpe, št. 96; (zap. Andrejka, Jezersko, Ljublj. 1921); prim. Graber, št. 289.

26. Valjavec, Slov. Glasnik XII, 1866, 266 (Zamladinec); prim. l. c. 331 (Koprivnica) in opazke v Pajkovih Črticah, 91. — Prim. tudi »Pumphuta« lužiških Srbov, Veckenstedt, 86 ss.

27. P. Schlossar, Sagenkreis der Poštela (Burgstelle), Maribor, 1912, str. 33.

28. I. W. Urbas, Zs. f. öst. Volkskunde IV, 1898, 150; o solnčnem dežju: Kühar, Čas. zg. nar. VIII, 1911, št. 54. »Zgubljena stava«: Möderndorfer, 106; Graber, št. 42; Zelenjuh: Schlossar, l. c. — II. Valvasor XI, 441 (Pleterje, nem. Pleterhof, ni isto kar samostan Pleterje. Glej še sporočilo iz Ložnice Lj. Zv. 1887, 466 (Hudobec).

29. I.—II. Kühar, Čas. zg. nar. VIII, št. 39, 37. — III. Šašelj, Bis. I, 224 (Belokr.). Prim. Gor čez izaro, str. 53, Jurčič I, 204. — IV. Valvasor III. knjiga, 31. pogl., str. 437. — V. D. Trstenjak, Slov. Glasnik IV, 1859, 50; prim. Pajk, Črtice, 226 (Šent je hudi duh s sekiro); Nov. 1857, 115; 1858, 20. Semkaj spada »Vrag žene ‚farco', spremenjeno v kobilo«: A. Gabrščck, Let. Mat. Slov. 1896, 34. Glede snovi prim. Fr. Ranke,

Deutsches Sagenb. IV, str. 259. Isto snov ima slov. nar. pesem, Štrekelj 288 (Zilska dol.).

30. Kühar, Čas. zg. nar. 1911, št. 37, 38. »Krščak na tri kikle«: kapa na tri vogle.

31. I. J. Gebhart, österr. Sagenb., Pest 1862, 142 (Zs. f. öst. Vlk. II, 145—6). Posneto po Valv. IV, 602. Prim. Mailly, Sagen, št. 40. — II. Kocbek, Sav. Alpe, št. 39.

32. Kocbek, Sav. Alpe, št. 39. Prim. za odkup otroka: Štepišnik, Besednik 1869, 115. — Oče zakarta hčerko hudemu duhu, ki jo odnese: Koledar Moh. dr. 1879 (Pri Smledniku).

33. S. Rutar, Lj. Zv. 1882, 536 (Slovenski Faust!).

34. Möderndorfer, Nar. prip. I, 73. Mišljen je vsekakor Vrag, dasi se tu nazivlje škrat. Prim. št. 204.

35. I. Valjavec, Slov. Glasnik X, 1867, 94 (Varaždin). Glej isto povest št. 1, VI in pri vurberškem Kresniku. Japica: kajk. oče, gospodar (madž. apa). — II. Fr. Levstik, Lj. Zv. 1883, 566 (Poljane na Gor.). Letorasel, f.: šiba, vzrastla v zadnjem letu. — III. Jos. Potepan-Škerljev, Arkiv XI, 256—7 (Zemon pri Il. Bistrici).

36. I. štef. Kociančič, Arkiv III, 283 (Goriško). — II. Fr. Erjavec, Let. Mat. Slov. 1883, 335 s (Z nadaljnjimi sporočili z goriških hribov, iz katerih je razvidno, da so se Vedomci pomešali z Morami). — III. R. M. Obalovič, Lj. Zv. 1884, 97—8 (tržaška okolica).

37. Besednik 1871, str. 193. — Take Vedomce poznajo tudi po Murskem polju na štirskem, J. Pajk, 178. Pri nem. Koroščih imenujejo take ljudi der »Vermante«, »Bemante«: Graber, št. 271.

38. Iv. Trinko, Lj. Zv. 1884, 401.

39. A. Müllner, Argo X, 1903, 50 (Z Gorenjskega).

40. Valjavec, Novice 1857, 142; prim. l. c. 106; Let. Mat. Slov. 1894, 189 s; Zbornik za nar. živ. I, 227. Prim. št. 236.

41. D. Trstenjak, Slov. Glasnik 1859, 25.

42. Šašelj, Bisernice I, 216. Belokranjcem je Vidovina obenem tudi Vampir in Kresnik (Vedogonja). Prim. št. 184.

43. J. Pajk, Popotnik 1884, 39. — Graber ima iz Žirnice pri Grebinju in od drugod povesti o prestavljalcih oblakov (št. 308).

44. J. Pajk, Črtice 10 (Središče ob Dravi).

45. I. Štrekelj, Let. Mat. Slov. 1894, 52. — II. Fr. Erjavec, Let. 1883, 334—5. Vas Krn; drgavita, brogovita: dobrovita, Viburnum Lantana.

46. Fr. Erjavec, l. c. 335; ista povest v Kresu II, 577; prim. »Topolovo rebro« v Kresu 1882, 627 (Dutovlje). Povest je razširjena po Alpah; glej Mannhardt, Wald- und Feldkulte

I², 116. Ostale primorske tradicije so naštete v Let. Mat. Slov. 1883; glej tudi Kociančič, Slov. Bčela IV, 1853, 178.

47. Fr. Erjavec l. c. 333 (Sv. Peter pri Gorici). Štrija, f., vešča, čarovnica (iz ital.).

48. Möderndorfer I, 77 (Črna prst, Kor.). Zelo razširjena.

49. Kühar, Čas. zg. nar. VIII, št. 45 (Prekm.). — Povest o »podkovani coprnici«: prim. Kres 1884, 303 (Prekmurje), Kres 1885, 573 (Središče ob Dravi), Valjavec, Nar. prip., 244.

50. M. Slekovec, Kres 1885, 574 (Središče o. Dr.).

51. M. Slekovec, Kres 1885, 574 (Središče o. Dr.), kjer so nadaljnje pripovedke o čarovnicah iz istega kraja.

52. Pajk, Črtice, 26.

53. Majciger, Kres 1883, št. 27. Glej št. 8—12.

54. Razlagova Zora 1852, str. 93—7. Pačiti koga (pri delu): »mit Reden hinhalten«. Take povedke so znane pri severnih Slovanih.

55. I. Kocbek, Sav. Alpe, št. 58 (in sled.). — II. Raič, Poml. cvetje 1871, 203; Let. Mat. Slov. 1885, 151; 1886, 103; »Šepasti mož«, ki je Slovencem sedaj hudič (čotasti hudič!), je po sodbi Navratilovi prvotno Wodan. — III. Pajk, Črtice, 91. Mesto mrtvaške glave običajno prinese lovec »krvavo stegno«, ki je postalo strašilo za otroke: prim. Let. 1883, 241 (Goriško); Dolenjec 1906, 6 (Gorjanci). — IV. V. Bitenc, Jutro 1929, 234. — V. Kocbek, l. c. št. 4. Iz koroških tradicij vidimo, da je Gôrni mož, der wilde Bergmann, isto kar Divji lovec ali Hrust (Graber, št. 92). Ljudska tradicija zamenjuje Hostnika — Divjega moža z Divjim lovcem; prim. Graber, 97; Kocbek, št. 2. — VI. D. Trstenjak, Novice 1879, 383; Graber, št. 63, 3. — VII. Trstenjak, Slov. Glasnik IV, 1859, 171. Po Graberju 103 je »Buggl« neka pošastna mačka, ki se podi z divjo jago.

56. Novice 1858, str. 4. — Semkaj spadajo še slov. povesti o »jezdecu na belcu«, Graber, št. 107; »mladenič, vozeč se na ribežu«, Čas. zg. nar. VIII, 34.

57. Trstenjak, Slov. Glasnik III, 1859, 78; prim. Let. 1886, 104, op. 2. Oblika »Vehtra baba« je pač Trstenjakova. Prim. še »Vehtro babo kotalicati« v Tržiču. — Pehtra otroke krade: Lj. Zv. 1881, 346.

58. Slov. Bčela II, 1851, 106 Koroško. Prim. še Let. 1886, 105. Erjavec Let. Mat. Slov. 1882—3, 222; Slovan 1884, 303.

59. P. Hicinger, Novice 1858, 269. Prim. Obhod Vesen ali čarovnic na Goriškem. Slična Möderndorfer I, 88 (V poljanskem gozdu, Mežiška dolina). — Semkaj spada povest »Dete z vrčem za solze«: P. Košir, Čas. zg. nar. XVII, 1922, 31—2; prim. Šašelj, Bisernice I, 205. Procesija, v kateri

ugleda mati svoje dete, je Perhtina; prim. »Das Tränenkrüglein«, Hans v. d. Sann, 163. Povest ima tudi Strohal, Nar. prip.

60. Graber, št. 116; tam so priobčene še nadaljnje tradicije kor. Slovencev. Prim. Pleteršnik, »Kvatrna baba«.

61. I. Graber, Sagen aus Kärnten, št. 180. Povest o lovcu tudi pri Möderndorferju I (iz Mežiške doline). — II. Möderndorfer, Čas. zg. nar. XXII, 25. Povest o tatu je znana tudi na Brdi v Zili. — III. Möderndorfer, Nar. prip. I, 84 s. — IV. Pajk, Črtice 228 (Sporočila iz pohorskega okoliša: Lobnica, Prežigal, Sv. Ropert, Fram).

62. I. Kociančič, Slov. Bčela IV, 1853, 179; prim. Let. Mat. Slov. 1883, 336. Tigiča: Kürbisflasche. — II. Novice 1860, 27 s. Prim. Pajk, Črtice 196. Naj navedem še izraz frišar »Drudenfusz«, Archiv XXXIV, 57.

63. Möderndorfer, Čas. zg. nar. XXII, 23.

64. I. J. Potepan-Škerljev, Arkiv za povj. XI, 258 (Slabo tiskano.) — II. Trdina, Novice 1859, 315. O »Mraku« imajo Hrvati bogatejšo tradicijo. Prim. Zborn. za nar. živ. I et pass.

65. Dolenjec 1906, št. 4. Z Gorjancev. — V originalu so še nekateri nejasni podatki o »Pasjedlanu«. Isto snov obdeluje Trdina I, 97.

66. M. Cilenšek, Lj. Zv. 1887, 161. — Iz Bele Krajine ima povest Šašelj, Bisernice II, 238; Valjavec, Nar. prip. 240. Prim. še J. Dolžan, Volkodlak (Kol. Dr. sv. Moh. 1869).

67. Fr. Levec, Lj. Zv. 1883, 772. Iz Dolenje vasi pri Ribnici.

68. I. K. Rudež, Lj. Zv. 1883, 567 (Dane, vas pri Ribnici); ista: Jos. Potepan-Škerljev, Arkiv za povj. juž. Sl. XI, 256 (Zemon pri Il. Bistrici); tukaj je dostavek: »ako so kje štirje volkovi skupaj, so zapravo volkodlaki; če jih je več ali manj, pa so pravi volkovi«. — II. Fr. Levstik, Lj. Zv. 1883, 567.

69. I. Sila, Kres 1885, 213 s; (Povesti, vzete po Valvasorju VII, c. 8, 310). Sila opozarja še na istrsko bajko »Sv. Juraj i devet sina«, Glasnik III, 1859, 109. — II. J. Tušek, Slov. Glasnik 1858, 193. Prim. Slov. Glasnik XI, 1868, 31 (povest je iz Zamladinca; v njej je prikazan kačji porod kot kazen za žene, ki odpravljajo plod); semkaj bi smeli privzeti povest iz Möderndorferja I, 78 (Mežiška dolina). — Kačji porod kot posledica zlobnega ukletstva: »Der Zauberfluch«, iz Kranja. Illyr. Blatt 1847, 300, 306. Lepa povest.

70. Kotnik, Storije I, št. 18. Prim. Graber, št. 227 »Die weiße Gemse«. Brška planina v Zilski dolini.

71. Kotnik, Storije I, št. 13, Kanjski grad, nem. Wildenstein; nemška pripovedka o njem Graber, št. 203. Kocbek, št. 27 (v Peklu). Prim. še povest o Malem bregu pri Kamniku, Arkiv za povj. juž. Sl. XI, 236 in 260.

72. Samostal, Dunajski Zvon VI, 1880, 28 s.

73. J. Pukmeister-Vijanski, Novice 1859, 404 (Kocbek, št. 28—9, konec). Motiv: »Rosi, rosi« je pogost: Bernekerjev grad pri Cerkljah na Gor. v Vodnikovem Spomeniku 195; »Strelec in zakleti gospodični«, Nar. pesem, Štrekelj, št. 80; »Razvaline gradu v hočki fari«: Šetinec v Popotniku 1884, 187. V zadnji povedki je pa ta motiv tako obrnjen, da rešitelj zato zgreši cilj, ker se tisto jutro ni umil!

74. Kocbek, Sav. Alpe, št. 29. Prim. Graber, št. 127—8; Ranke, Deutsche Volkssagen, str. 117, razpravlja o tem tipu povesti, ki ga Kocbekova zelo lepo predstavlja. Kdor je bil v tem podzemskem svetu, navadno hitro izhira.

75. Novice 1858, 148 (Pesem: »Ne bom železa več koval«). Prim. povest o Zlatorogu.

76. Tonejc-Samostal, Dun. Zvon 1879, 363 s.

77. Vernaleken, Alpensagen (»Die Kraft der Mistel«) št. 131. Kdo se ne spominja, da si odpre Eneja pri Virgilu z zlatim ključem (omelino vejico) vhod v spodnji svet? Vernaleken, Ferk in dr. so videli v omelini vejici sledove keltske tradicije, ki so jo pridno iskali po Alpah.

78. Scheinigg, Kres II, 1882, 207—8 (Kotnik, Storije I, št. 14), Hodiše, nem. Keutschach na Koroškem.

79. Miha Kokot, Popotnik 1884, 75. Na isti strani priobčuje pisatelj še eno povest o prevažanju zakladov. Majhen možek vozi z mačkami sodček krivičnega denarja v landeški grad (pri Frankolovem).

80. Pajk, Črtice 35. Slična tej: M. Silvester, Domovina 1925 (v okolici kostanjeviškega samostana).

81. Šetinc, Popotnik 1884, 187. Motiv, da mora biti človek, ki naj dvigne zaklad, čist (umit), se ponavlja: prim. l. c. (Razvaline gradiča v Pristavi blizu Zagaja, ponkovska okolica). Hudič, ki straži denar, zavrne ženo, ker je umazana; l. c. 140—1: kmetič, ki pride h Kapelskemu gradišču — glej št. 243, I naše zbirke —, najde tri »Kranjčeke« (škrate), ki suše denar, a ga zavrnejo, ker ni umit; isto ima Pajk, Črtice 229, izpod Huma pri Ormožu (deklina se ni »hmila«). — O pohorskih zakladih glej še: P. Schlosser, Marburger Zeitung 1924, januar, in »Sagenkreis der Poštela« (Burgstelle, Gradišče) Mrb. 1912. — Rešitelj mora biti duševno «čist«: Trdina, Ukleti grad, Lj. Zv. 1882, 180.

82. J. Iskrač, Novice 1859, 292. O istem gradu priobčuje J. Iskrač še druge povesti, Novice 1861, 378; glej tudi št. 79 (op.). Motiv, da se je treba bližati zakladom brez lakomnosti, se ponavlja; prim. Kühar, Čas. zg. nar. X, št. 25 (iz Beltinc); prim. tudi št. 194.

83. J. Tušek, Slov. Glasnik II, 1858, 97 (Martinji vrh).

84. I. Šašelj, Bisernice II, 246 (iz Bednja). Prim. J. Tušek, Slov. Glasnik II, 1858, 97 (Martinji vrh).

85. J. Novak, Slov. Glasnik II, 1858, 112 (Podbrezje). Povest govori o beli kači, a to je pomota.

86. I. J. Pajk, Črtice 67 (Središče). Zapravo je posestnica krone kačja kraljica, ne pa kačji pastir, kačec, njen čuvar. — II. Majciger, Kres 1883, 601 (št. 28). — III. Kühar, Čas. zg. nar. VIII, št. 87. — Cmer ali cimir, »das Zimier«, Helmschmuck. Te povesti so odlomki Kresnikovega mita: junak, ki hodi po kačjo krono, je Kresnik, solnčni junak. — Slične povesti imajo seveda tudi drugi narodi; prim. n. pr. »Der Schlangenkronenräuber«, Krainz, Mythen und Sagen, Bruck 1880, 186.

87. I. J. Freuensfeld, Kres 1886, 268 (Libanja pri Ormožu). — II. J. Novak, Slov. Glasnik II, 1858, 112 (Podbrezje). Sporočena tudi drugod. — III. J. Jurčič, Slov. Glasnik 1861, 142. Varijante: J. Tušek, Slov. Glasnik II, 1858, 80 (Martinji vrh); J. Novak, Slov. Glasnik II, 1858, 113 (Podbrezje); Fr. Cegnar, Slov. Glasnik II, 1858; 73 (Gorenjsko); Fr. Kotnik I, 73 (Koroško pri Osojah). Glej še povest o »Kačji kraljici«, Slov. Bčela III, 211, ki odgovarja Grimmovi povedki št. 221.

88. J. Tušek, Slov. Glasnik 1858, 97 (Martinji vrh); prim. l. c. 193 (nejasno) in l. c. 113 (Podbrezje); Valvasor III, 441. Znana drugod; nem. Siegelstein.

89. I. Valjavec, v Glasniku 1866, str. 228; prim. Graber, Carinthia, 103, 1913, 115. Vovberska okolica. — II. Pajk, Črtice 106. — III. J. K., Slov. Glasnik 1862, 118—21. — IV. Pajk, Črtice 108; Trstenjak, Slov. Glasnik 1859, 45. Vzhodno Štajersko. — V. Pajk, Črtice 108. — VI. Pajk, Črtice 107. — VII. Valjavec, Slov. Glasnik 1859, str. 38. Mogoče isto kar nemška Habergeiß (Nachtrabe, Kozomolza), ki ima pri alpskih Nemcih velik pomen.

90. I. B. S. v Slov. Bčeli 1852, 51 (Vas Križe). Piberc »Steinbibernell«. — Isti motiv v »Kamenitem tkalcu«; glej št. 222. — II. Kotnik, Storije I, št. 59 (Dobrla vas). Prim. Möderndorfer I, str. 21 (Mežiška dolina). Tudi Divji mož opozarja ljudi na piberc kot zdravilo za kugo. — III. Kühar, Čas. zg. nar. X, št. 16.

91. Trstenjak, Slov. Glasnik 1860, VI, 142. Poljsko, rusko kulik: Möwe. »Priletěl kulik iz zamorja, prinĕs vesnu iz nevolja«, Máchal, Nákres 196.

92. Trstenjak, Slov. Glasnik III, 1859, 46; prim. l. c. 65, op. (Moraus). Mogoče je to »Mahrt«.

93. Kühar, Čas. zg. nar. VIII, št. 46.

94. I. l. c. št. 47. Špica: »kol, ki rabi pri merjenju polja«; zakaj rabi džilêr (inženjer) baš deseto špico, ni jasno. —

II. Möderndorfer, Nar. prip. I, str. 85 (kjer pa spravljajo v to zadevo škopneka!). Prim. Pajk, Črtice, str. 97; Kühar, Čas, VII, št. 26. Dostaviti bi se smela: »Goreča roka — vicana duša«, Kotnik, I, št. 21 (Mšivče). — Prim. še M. Cilenšek, Lj. Zv. 1887, 411 (Godomlje).

95. M. Drumel, Carinthia 1890, str. 194 (Graber, št. 184).

96. Fr. Levstik, Lj. Zv. 1883, 565. Ti Vedomci so zapravo vešče ali svečniki (Irrlichter). Ta bitja vrše še neko drugo nalogo: zavajajo ljudi ponoči v močvirje; prim. povest »Goreča roka« (Kotnik, I, št. 20). Iz Napolj v Zilski dolini.

97. I. Fr. Wiesthaler, Lj. Zv. 1883, 703—4; prim. 699. — II. Fr. Erjavec, Let. Mat. Slov. 1883, 228. — III. — IV. Jos. Potepan-Škerljev, kmet v Zemonu pri Ilirski Bistrici, Arkiv za povj. juž. Sl. XI (1872), 255—6. V št. III. je treba pripovedovalčeve navedbe v toliko popraviti, da postane dete, ki se narodi »v oblačilu«, za svojih živih dni Vedomec, Vjedogonja ali čarodej; šele po smrti nastane iz njega Vampir (ako njegovi svojci tega ne preprečijo). — V. Šašelj, Bisernice I, 216. Ris: Pajk, Črtice 203. — VI.—VII. J. Gomilšak, Novice 1865, 34. Po obliki striga (zaprav čarovnica) soditi, sta povesti iz Istre. — Dodaj še Valvasorjeve slučaje iz Kringe, it. Corridigo (XI, 316).

98. Kühar, Čas. zg. nar. XI, št. 14. O zlorabi hostije prim. še Kocbek, Sav. Alpe, št. 61—2 (Solčava).

99. Kühar, Čas. zg. nar. VII, št. 21. Motiv, da se mora kdo za svoje grehe sam sežgati, se ponavlja pri Küharju; prim. l. c. št. 27; letnik XI, št. 53.

100. Kühar, Čas. zg. nar. X, št. 5. Prim. Graber, št. 235.

101. Graber, Sagen št. 239 (in 238).

102. I. R. Poznik, Lj. Zv. 1882, 609 (Višnja gora). — II. Kühar, Čas. zg. nar. X, št. 1. Slab odmev: Mailly l. c. št. 3. — III. S. Rutar, Lj. Zv. 1882, 402 (Huda južna, Tolm.). — Pesmi o Anzelju, Štrekelj št. 63; prim. še dve Graberjevi povedki št. 257.

103. J. G. Seidl, Sagen aus Steierm. (hrsg. v. A. Schlossar), 79, Das Glöcklein im Walde.

104. I. J. G. Seidl l. c. 74 (Der Totenhügel). — II. M. Cilenšek, Lj. Zv. 1887, str. 411.

105. Kühar, Čas. zg. nar. X, 1913, št. 11.

106. Kühar, l. c. št. 4 (mišljeno je menda Podgradje). Zelo slično povest ima Mailly, Sagen aus Friaul und den Jul. Alpen: »Der Erlöser«, št. 74 (slovensko sporočilo).

107. Kühar, Čas. zg. nar. VIII, št. 48. Kaj pomeni beseda »preklesa«, mi ni znano. Prim. »božjo žalost« lužiških Srbov; Mailly, Sagen št. 8. Prim. pa nemški izraz »glottele« za Movje.

108. I. Kühar, Čas. zg. nar. VIII, 42 (Prekmurska). — II. Möderndorfer, Čas. zg. nar. XXII, 25. Za »Wechselbalg« rabi M. Majar tudi izraz »obranov otrok« (Štrekelj, št. 584), a to je pač le samo »verhext«. Dete, ki ga hudoba prinese v legendi o sv. Lovrencu, je podmenek.

109. I. Kühar, Čas. zg. nar. X, št. 21; Pajk, Črtice 206 (Rojenic je sedem). — II. D. Trstenjak, Slov. Glasnik 1859, 5. Glej še štev. 135.

110. I. M. Valjavec, Slov. čitanka V, str. 40. Ista: Novice 1857, 191 (s Kranjskega). — II. M. Valjavec, Slov. Glasnik 1866, 151 (Stara cesta pri Ljutomeru); glej kesnejše povesti o vodnih Vilah.

111. Valjavec, Slov. Glasnik 1866, 151 (Velika nedelja).

112. J. Žurman, Novice 1857, 398; ista: Pajk, Črtice 206; Vijanski (Pukmeister), Novice 1857, str. 238—9 (škalska dolina); L. F. v Besedniku 1871, 103; Novice 1860, 100 (varaždinska okolica, nepopolna).

113. Lovre Stepišnik, Novice 1864, 228 (Slov. Bistrica). Ista: Jurčič, Zbr. Sp. I, 35 (s Prijateljevimi opazkami).

114. M. Valjavec-Kračmanov, Novice 1857, 191 (kranjska); ista: Valjavec, Slov. Glasnik 1866, 152 (Velika nedelja); Fr. Malavašič, Novice 1858, 294 (dolenjska?).

115. I. Valvasor IV, 578. — II. Trdina, Spisi II, 62 (večja povest). Pri koroških Slovencih: Graber, št. 42, 2. — III. Graber, Sagen, št. 20. Tudi ostale povesti, ki jih ima Graber pod naslovom »Baumgeister«, izvirajo iz slovenskih krajev: št. 18—9, 21. Prim. še A. Mailly, Sagen aus Friaul und den Jul. Alpen, št. 20 s. — IV. Kühar, Čas. zg. nar. VIII, št. 37. — V. Trstenjak, Slov. Glasnik 1859, 64, oziroma Novice 1857, 71.

116. I. A. Mejač, Lj. Zv. 1887, 494 s. O »belih štrenah«: slična predstava pravi, da delajo škrati takozvano »vilovino«, Schratelzopf, ptico polonico; pr. Graber, št. 42, 2. — II. Kocbek, Sav. Alpe, št. 36. Prim. Graber, št. 42, VI. — III. Pajk, Črtice 230. Prim. nem. »Teufel einsperren«, Unger-Khull, Steir. Wortschatz, 152.

117. I. Trstenjak, Slov. Glasnik III, 1859, 189. — II. Trstenjak, Novice 1857, 71. Odkod beseda Labus, Laber, mi ni znano; Nendljek: nem. män(d)el. — III. Trstenjak, Slov. Glasnik III, 1859, 183.

118. I. Trstenjak, Slov. Glasnik III, 1859, 172 (straniška župnija); prim. Dom in Svet 1892, 377 (razprava o krajevnih imenih). — II. Mailly, Sagen aus Friaul und den Jul. Alpen, št. 23.

119. I. Möderndorfer, Nar. prip. str. 67 (Graber, št. 49). — II. Valvasor III, 417 (Ex epistula P. Joannis Eisserti apud Kircherum, tom. III). Po motivu spada semkaj: »Podzemelj-

ski škrat« (Gor čez izaro). — Povest o Berkmandeljcu (»To je dobro, to je dobro, da kmetič ne ve, da meni je Berkmandeljc ime!«) je znana tudi med Slovenci; prim. Novice 1864, 201; Popotnik 1884, 172.

120. I. T. Ruttar, Arkiv III, 1854, 225—6. — II. Mailly, Sagen aus Friaul und den Jul. Alpen, št. 26. Ušje »Ulmen« (Ruttarjeva razlaga); prim. malor. vjaz; gor. sorb. vjaz, Ulme, Ruster.

121. Trdina, Slovenija 1850, 40. Ime Hudamos je pač nemško.

122. I. Vernaleken, Mythen, Bräuche str. 24—5; posneto pri Trstenjaku, Slov. Glasnik X, 1863, 151. — II. Möderndorfer, Nar. prip. str. 64.

123. Trdina, Zbr. sp. II, 57. Slična: »Hudobec v Jugorju«, l. c. 58—9.

124. I. Möderndorfer I, str. 70. — II. A. Müllner, Argo X, 50; ista: Andrejka, Kropa, 33 (lepše pripovedovana).

125. I. D. Trstenjak, Slov. Glasnik III, 1859, 189; 1863, 152. — II. Trstenjak, Slov. Glasnik IV, 1859, 115. — III. Trstenjak, Slov. Glasnik 1859, 64. — Koroške tradicije pri Graberju; št. 42 obravnava dolino Molnje (Mölltal); iz oblik Schgratl, Schgratele, ki so tukaj še v rabi, vidimo sledove slovenske tradicije: prava nem. oblika je Schratel. — IV. Peterlin, Novice 1864, 194. Prim. Pajk, Črtice 228 (Negova). — V. Kühar, Čas. zg. nar. XI, št. 53; Möderndorfer, 71; Graber, št. 42 (slovenska).

126. I. J. Potepan-Škerljev, Zemon pri Ilir. Bistrici, Arkiv za povj. XI, 256. — II. Möderndorfer, Nar. prip. I, 55 s. »Črni maček je simbol ‚Kobolda', ki donaša žito«: Mannhardt, Wald- und Feldkulte II, 174. Tudi v prekmurski povesti o Prekleti hiši v Beltincih je govor o črni mački (Čas. zg. nar. XI, št. 53). Srbohrv. pravijo temu bitju »mačić« (mucek).

127. Pajk, Črtice 228 (Mala nedelja). Prim. Valjavec, Slov. Glasnik 1866, 270 (Libanja pri Svetinjah). V vseh teh povestih so pomešani Škrat, Vrag in Škopnik.

128. Šašelj, Bisernice I, 216 s. (Belokranjska sporočila). »Vražje vile« stanujejo po Trdinovi povesti v Gluhi lozi (št. 229).

129. Trdina, Zbr. sp. I, 38.

130. A. B. v Besedniku 1871, str. 20 (Bistriška dolina); ista: Divić, Novice 1852, 396.

131. Novice 1853, 303 (Veprinščina).

132. Graber, Sagen aus Kärnten št. 73 (z nadaljnjimi povedkami). Prim. Kotnik, I, str. VIII in št. 11.

133. Kühar, Čas. zg. nar. VIII, št. 35.

134. I. L. Stepišnik, mlinar p. Slov. Bistrici, Novice 1864, 228. Slične: J. Vijanski, Novice 1857, 239 (škalska dolina);

Tušek, Novice 1857, 139 (z vrha Vancovca); J. Žmavc, Kres 1885, 576 (Radelj). Žar žene so tukaj nazvane »Zavdane žene« ali Rojenice. — Prim. še tudi Novice 1857, 232, zap. Ž. (Predoslje); Kotnik, I, št. 6 (Žalik žene v skalovju pri Svečah). — II. L. Stepišnik, Novice 1864, 228. — III. L. Stepišnik, Novice 1864, 228. — IV. Janko Pukmeister-Vijanski, Novice 1857, 239.

135. R. Andrejka, Kropa in Kamna gorica (Ljublj. 1924), str. 33; ista: A. Müllner, Argo X, 1903, 50. — Novice 1857, 398.

136. Ivan Albrecht, Paberki iz Roža (Ljubljana, 1920), str. 32 s.

137. Razlagova Zora 1852, 91—3 (Pajk, Črtice 248—9). Ista še: J. Tušek, Novice 1857, 139 (z Mladega vrha); Graber, št. 65 (Podrožčica).

138. I. Kotnik, Storije I, št. 7, št. 8 (v Mrakovih pečeh na Selovcu). Sicer še: Žmavc, Kres 1885, 576; Möderndorfer, str. 14. Nekaj primerov še pri Graberju. — II. Iv. Albrecht, Paberki, str. 50. Ta sova je menda »kozomolza«, nem. Habergeiß; prim. št. 89 VII.

139. J. Tušek, Novice 1857, 139 (z Mladega vrha). Prim. Valjavec, Slov. Glasnik 1858, 154, (kajkavska); L. Stepišnik, Novice 1864, 228 (Slov. Bistrica; Rojenica ali Divja žena hodi na posteljo spat in daje za tolažbo klobko); Pajk, Črtice 34 (Kremberg); Šašelj, Bisernice II, 245 (iz Bednja); »Še nekaj od (!) Rojenic«, Novice 1857, 231 (Notranjska); Kotnik I, št. 6 (Skalovje pri Svečah v Rožu).

140. D. Trstenjak, Novice 1857, 174. Naziv »Bele žene« je v rabi v Zilski dolini: M. Majar, Novice 1844, 159; Kotnik, Storije I, 101.

141. D. Trstenjak, Novice 1879, 383. Prim. Graber, št. 41 »Der blaue Tumpf im Maltatal« (Maletinova dolina!). Ta lovec je ista osebnost kot oni v št. 23.

142. J. Pukmeister-Vijanski, Novice 1858, 342.

143. H. v. d. Sann (Krainz) 142 (po J. G. Seidlu). Seidl naziva ta bitja »Duhvilen (!)«; besedo je pač sam skoval.

144. I. Kocbek, Sav. Alpe, št. 14. Prim. Graber, št. 73. — II. Kocbek l. c. št. 23. »Zavrelo je v zraku« pač od žal žen, ki so se dvignile kvišku kakor nem. »Federjungfrauen«, ki so istotako v zvezi s smrtjo.

145. J. Trinko, Lj. Zv. 1884, 229 s.; prim. S. Rutar, Ben. Slov. 91—2. Tudi žalke v Rožu imajo zasukane noge: Graber, št. 63; znakažene so »Billeweis« — Bele Vile v dolini Krčice, št. 132.

146. I. J. Freuensfeld, Kres 1884, 297—8. Iz Runča pri Ormožu. Prim. Trstenjak, Slov. Glasnik VI, 1860, 14 (Morska deklica). — II. D. Trstenjak, Slov. Glasnik III, 1859, 6. —

Dagana (Danica?): prim. št. 23. Ščegetanje omenja Graber, št. 63 (Podrožčica).

147. Šašelj, Bisernice I, 216 ss.

148. Jos. Plahtarič, Slov. Glasnik XII, 1866, 105 (iz Istre). Prim. Novice 1857, 231—2 (zap. Ž. na Notranjskem).

149. I. Kühar, Čas. zg. nar. 10, št. 22. Iz povesti moramo posneti, da tukaj nimamo opravka z Rojenicami, marveč da so to zlohotne vodne Vile; motiv je znan tudi med ponemčenimi Slovani: Ranke, Deutsches Sagenbuch IV, 191. Prim. Bisernice II, 236 (iz Bednja). — II. Valjavec, Novice 1858, str. 222 (iz ormoške okolice). — V Novicah 1857, 178 je priobčena povest z istim motivom, toda s krščansko poanto.

150. Šašelj, Bisernice I, 213 s. Konec je vzet po štajerski povesti iz Raven, Pajk, Črtice 109. — Prim. še zapise v Novicah 1844, 156 (Jurij Sodevski, Metliška okolica); Joh. Kapelle, Die Sage vom wilden Manne, Illyrisches Blatt 1840, 191 s. (hribi nad Črnomljem). Divji mož izhira v ujetništvu in umre, prejšnje blagostanje izgine. — Prim. še: M. Tonejc, Kres 1884, 608—9. V Möderndorferjevi povesti (I, 12—3) iz Mežiške doline se Divji mož tudi osvobodi z zvijačo s tem, da smukne v neko votlino. Prim. še Möderndorfer, I, 8 (kjer je pa »motiv« prenesen na Povodnega moža). — Prim. nadalje: J. Tušek, Slov. Glasnik III, 1859, str. 45, I—II (z Martinjega vrha; »bi vam še povedal, čemu je žica sred orehovega jedra«). Vse to je znano tudi pri alpskih Nemcih, a je prvotno romansko blago. Hudovitina: Viburnum lantana.

151. Zap. M. v Besedniku 1872, 22. Ista: M. Tonejc, Kres IV, 1884, 605 s. (z Gorenjskega). Divjačina, o kateri je v povesti govora, ni divji ali nočni lov.

152. J. Pajk, Črtice, 109 (zapisal M. Strnad); prim. Slov. Glasnik X, 1864, 381 (zap. J. Pajk). — Isto, malo drugače: Hicinger, Novice 1858, 253 (izpod Ljubelja).

153. F. Kocbek, Sav. Alpe, str. 267 (Solčava). K imenu Kanih prim., da se imenujejo pri Ladinih žene Divjih mož »gannes«: Mannhardt, Wald- und Feldkulte I², 113. Prim. Let. Mat. Slov. 1883, 338 (zagovor za zvin), kjer je nazvan sv. Blaž »Kanihov oče«!

154. P. Hicinger, Novice 1858, 252; v povesti L. Tomana, l. c. 4 pa drvar samo rani Divjega moža, ki se zateče k ženi, a ta mu očita, zakaj nadleguje kristjane. Kopišče: Kohlenmeilerstätte.

155. Möderndorfer I, 11. Nadaljnja povest o Divjem možu, ki ukrade deklico... G. Krek, Novice 1858, 85. — Poučnega značaja je povest »Divji mož išče človeka«, Besednik 1871, 14 (Koroška); Möderndorfer I, 12; Valjavec

pripoveduje isto stvar o medvedu in lovcu. Dostavi še: Graber, št. 96, 2 (Rožak).

156. I. Majciger, Niz biserjev, št. 11, Kres III; prim. št. 9 (Savinjska dolina). — II. Valvasor II, XV, Kap. 19; prevzeto v Grimm, Deutsche Sagen, št. 51. — III. Majciger, Slov. Glasnik 1861, 117. Isti motiv: Möderndorfer, Narodne prip. I. (Jezero na Poharci); Kotnik, Storije I, št. 1—3: 1. Povodni mož pri Votli peči v Meži; 2. pri Brusnikovi peči; 3. v obirskem potoku. Prim. tudi Zlogonski, Popotnik 1883, 106 (Sotla); Pajk, Črtice 113 (Drava pri Središču). — IV. Trdina, Zbrani Spisi I, 121 s. — V. Kocbek l. c. št. 1; povest se krije v motivu s Štrekljevo pesmijo št. 81; Obrot, aborat, Aberrante; prim. še Grimm, št. 65. — Slov. Glasnik IV, 1859, 43.

157. Štrekelj, Let. Mat. Slov. 1894, 41. Beseda Salemsonar je tuja, toda izvor še ni poznan. Na Gorenjem Štajerskem sprevajajo neko slamnato figuro, ki jo zovejo »Samson« (Steir. Wortschatz).

158. Majciger, Kres 1883, 560. Muk mogoče onomatopoetska beseda.

159. L. Toman, Novice 1858, 4 (Kamna gorica). Ista: Majciger, Kres 1883, 558.

160. I. D. Trstenjak, Slov. Glasnik IV, 170. — II. Majciger, Kres III, Niz bis., št. 23. — »Kadar ljudje studence kopljejo, pa dolgo ne najdejo vode, pravijo: boš moral Vancašu ofer dati.« Vancati pomeni pri Sv. Tomažu vodo iskati (Pajk, Črtice). — Slov. Glasnik 1860, 108.

161. Trdina, Spisi I, 119 s. Pravi pomen te povesti je, da je pisar močarino na tistih travnikih odčaral; glej št. 213.

162. Möderndorfer, I, str. 9. Isto povest, toda o Škratu, pripoveduje Fr. Peterlin z Dolenjskega, Novice 1864, 201. Vloga, mislim, bolj pristoji Povodnemu možu; isto o Divjem možu, Zs. f. öst. Volksk. II, 146.

163. M. Cilenšek, Lj. Zv. 1891, 741.

164. Tušek, Novice 1857, 139—40 (Ratitovec). Ista: Š. v Novicah 1860, 76 (borba gre med blejskim in bohinjskim Povodnim možem; blejski je zmagovalec); Graber, št. 89, ima slične povedke iz slov. predelov. Prepir med Povodnim možem in Škratom: prim. Kres III, 8—12.

165. Kordesch, Vodnikov spomenik, str. 120 (pesem).

166. I. D. Trstenjak, Novice 1857, 115; prim. Slov. Glasnik XII, 1866, 309. — II. D. Trstenjak, Slov. Glasnik VI, 1860.

167. I. Mailly, Sagen aus Friaul und den Jul. Alpen, št. 36. Stvar se pripoveduje tudi o Repoštevu. — II. Kühar, Čas. zg. nar. VIII, št. 41.

168. I. Möderndorfer, Narodne prip. I, str. 17 s. — II. Tinjska gora in Ajdi (Popotnik V, 1884, 204); Kühar, Čas. zg. nar. VIII, 61 (zidali so v Tišini in Martijancih) itd.

169. Gor čez izaro, str. 56.

170. I. Kocbek, Sav. Alpe, št. 69. Prim. Möderndorfer I, 19 (Mežiška dolina); Zora 1872, 374 (iz Žavneka) in Novice 1857, 239 (Gornji grad). — II. D. Trstenjak, Slov. Glasnik IV, 16. Pravtako opažamo tudi drugod, da postanejo narodna imena istovetna za naziv velikana: Avar: Ober; Spali: Ispolin i. dr. — III. J. Barlè, Let. Mat. Slov. 1883, str. 10—1.

171. Novice 1858, 149 (opazka). Daljšo povest o tej stvari ima Slovenija 1848, 4. str. et pass. Datirana pa je z letom 1650 (iz dobe naseljevanja Uskokov); prim. še Arkiv VII. 1863, 180.

172. Prost. Sekolov, Nar. pripovedke (Ljubljana 1889), str. 11.

173. Slomškovi spisi II, 233; prim. Kres V, 45; H. v. der Sann (Krainz), Sagen aus der grünen Mark 106.

174. I. J. Železnikar, Slov. Glasnik V, 1860, 89. Po nemški tradiciji se dotakne tega jajca čarovnica s čudežno palico, nakar poči samo po sebi. Mladega zmaja vzgoji nato Walburga, kraljica čarovnic. — II. Kocbek, l. c. št. 7.

175. D. Trstenjak, Novice 1864, 111. Kozje, nem. Drachenburg.

176. Valvasor II, 125, 143; III. 428. Prim. Máchal, Nákres 152 (smok) ali zmok odgovarja našemu premogu.

177. Kotnik, I, št. 47. — »Zmaj v Vrbskem jezeru«, Kotnik l. c. št. 26.

178. I. D. Trstenjak, Slov. Glasnik III, 1859, 98. — II. Steir. Volkssagen (Floss XI), 51—2; prim. Kres 1885, 44. Povest je heraldična: grofi Wurmbrandi imajo v svojem grbu žareče poleno; a slov. povesti o Krsniku so starejše. H. v. d. Sann, Sage aus der grünen Mark, 129, ima to povest po Seidlu. Prim. še Puff, Marburg I, 137.

179. Fr. Pohorski, Novice 1859, 86. — O »Grakah« (Grkinje) prim. Nov. 1858, 1. list. Vouvel, pozojen velikan, spada s temi povestmi v Kresnikov ciklus.

180. Trstenjak, Slov. Glasnik III, 1859, 98. Med Korošci je znana pesem o baronu Balonu, ki jo je prevedla Ida v. Dühringsfeld na nemško v Öst. bell. Monatsschrift, 37. letn., 1857 (meni nedostopna). — Upoštevanje zasluži povest o zmaju Vukotinu na Učki, priobč. Trdina, Novice 1859 (Krk).

181. I. A. Müllner, Argo 1910, 168. — II. Trstenjak, Novice 1857, str. 71. — III. Trstenjak, Novice 1857, 71, prim. l. c. 83. Vidino pero: Beifuß, artemisia.

182. I. D. Trstenjak, Novice 1869, 366. Neža pač izkvarjeno iz Jenži baba, Jaga baba. — II. D. Trstenjak, Slov. Glasnik 1866, 401; 1867, 72. — III. D. Trstenjak, l. c. VI, 1860, 142. — IV. D. Trstenjak, Novice 1871, 249. — Mogoče isto kar staror. bereginja.

183. I. J. Majciger, Kres 1884, 401, 448. — II. Kühar, Čas. zg. nar. VIII, št. 44. Ta vera je prešla tudi k štaj. Nemcem, prim. Steir. Wortschatz 555 (Schkrattel).

184. J. Majciger, Kres 1884, 448. Prim. št. 42. Štajerci darujejo nekod vselej, kadar pečejo, »postružnik« vetrovom, da bi preveč ne pihali. Nemški »Windfüttern«, Zs. f. öst. Volkskunde IV, 48.

185. I. Valvasor, II. knjiga, str. 142; prim. Zs. f. öst. Volkskunde II, 144. — II. Dolenjec (tednik) 1906, št. 6. — III. Trstenjak, Slov. Glasnik 1860, 108; v Popotniku 1886, 140 je spojena menda s tem Vetrovnikom pravljica »Kij, bij!« (zap. Iv. Weixl). Ta Vetrovnik biva v »Hudi luknji«! — IV. Štrekelj, Let. Mat. Slov. 1894, 53 (Gora, Goriško). — V. Trstenjak, Slov. Glasnik IV, 1859, 113; Trstenjak opozarja na Pohlina: rarashk »böser Geist«. Vendar je dvomljivo, ali je ta beseda pri Slovencih v rabi. — VI. Valvasor IV. knjiga, 562. Dostavi še Valvasorjevo poročilo »Wetterhöhlen in Crain« II, 245, IV, 540 s.

186. Krek v Kresu II; ista: Kocbek, Sav. Alpe, št. 3 (netočna).

187. A. Kragelj, Lj. Zv. 1886, 226 (Tolm. hribi); prim. Krek, Einf. 707. Zelo razširjena: Graber, št. 37 (Selber tân: »sam sem včinil«).

188. Jos. Potepan-Škerljev (Zemon pri Ilir. Bistrici) v Arkivu za povjest juž. Sl. XI, 257.

189. Kühar, Čas. zg. nar. X (1913), št. 23, 25; sedem si jih strpeti = pretrpeti sedem muk. Semkaj bi še spadala povest Möderndorfer, str. 70 (Predovnikov ded).

190. I. Štajerske pesmi, Štrekelj št. 76—7; snov ohranjena v starejši kočevski tradiciji: Hauffen, Gottschee, str. 98. — II. Nar. pesem, priobčil P. Strmšek, Čas. zg. nar. XX, 93 (Ihan). Nepopolna: Lepo Vido je menda dovedel domov solnčni junak (Solnce) kakor v pesmi, Štrekelj, št. 75. — III. Kocbek, Sav. Alpe, št. 68. Pesem Štrekelj, št. 240 (Nesrečni lovec), pa ne spada semkaj; prim. Čas. zg. nar. XVIII, 48.

191. Pleteršnik, Slovar. Glej Máchal, Nákres (s. v.). Máchal stavi to bitje med gozdne žene. To je pač isto kar »Nachtahnl«. Prim. še izraz »Matice« za morske Vile, št. 146.

192. I. J. Pajk, Črtice, 32 s. (Kremberk). — II. H. v. d. Sann, Sagen, 146 (Gabersdorf — Gaberje). — III. Pajk, l. c. 32—3. — IV. Šašelj, Bisernice I, 218 s.

193. I. Podatke o tem prim. št. 57: Pehtra = kraljica Belih žen; pri dolenjih Avstrijcih je to sveta Walburga; št. 174: Bela žena pri velikanu Vouvelu; št. 202: nese taranbalto v oblake; št. 228: biva v gorski votlini; št. 253, I: je ukleta ob strani svojega sina. — II. Bilc, Novice 1857, 239. — III. Baš, Zora I, 1872, 322. Koroške povesti beleži Graber, št. 266. Samo Slovenci še vedo, da dela božični čudež Bela žena.

194. Fr. Svetličič, Novice 1869, 424 (balada). Glej št. 82. Važno je, da se prikazuje ta Bela žena ob luninem ščipu: mogoče je torej tudi »boginja« mesca.

195. Pajk, Črtice 174 (po Trstenjaku); Kres 1884, 622. Tudi nemška Törin in Perica zrasteta onim, ki ju srečajo, čez glavo.

196. I. Kühar, Čas. zg. nar. 1911, št. 49 (Prekmurje). — II. Trdina, Lj. Zv. 1881, 167, spopolnjeno z Valjavčevo povedko v Slov. Glasniku XI, 1868, 154 (Ljutomersko polje). Prim. Grimm, Märchen I, 44. — III. J. G. Seidl, Sagen und Geschichten aus Steiermark (izdal A. Schlossar, Graz 1881), str. 93 s. Vzhodni Štajerci poznajo »tenjo«, to je senco, kot Smrtnico, ki smukne mimo človeka in ne prinese nič dobrega; v enakem pomenu rabi Čakavcem beseda Tanjac. — IV. Möderndorfer, I, 106. — V. Graber, št. 259, Die Teadin bei der Quelle von Feffernitz; glej še št. 258. Tradicija je slov. Prim. tudi H. v. d. Sann, Sagen, št. 147. — VI. J. Pukmeister-Vijanski, Slov. Glasnik III, 1859, 187—8. Da je ta žena v resnici Smrtnica, spoznamo na njenem vrtu (glej Máchal, Nákres 86). Vse podzemne in smrtne boginje imajo vrt: pri Nemcih »Kriemhilds Rosengarten«. Svetiljki sta zvezdi; kadar kdo umre, se utrne zvezda. — VII. Čas. zg. nar. 1911, št. 50 (prekm.); Möderndorfer, str. 21 (Mežiška dolina).

197. Kocbek, Sav. Alpe, št. 32. Dete, ki ga polijejo s svežo vodo, je pač božanstvo pomladne prirode, Bela žena pa zimska narava. Semkaj še spada povedka iz Graberja, št. 71 (Bela žena išče botro za ukleto dete). Povest je lokalizirana pri Malem šent Vidu.

198. I. D. Trstenjak, Besednik 1870, 36. — II. P. Slov. Glasnik X, 1864, 353 (Gorenjsko?). — III. A. Mejač, Lj. Zv. 1890, 357 (komendska okolica). Tam je priobčena še ena slična povest. — IV. Frančiška P., Novice 1858, 294 (mestna tradicija). — V. Mat. Valjavec-Kračmanov, Novice 1858, 222 (Gorenjsko); enako: Poženičan, Novice IV, 1846, 112 (Tvorka!).

199. I. J. T(oman), Novice 1854, 315. Prim. slično o »Glodežu«, Slov. Glasnik III, 1859, 176 (zap. Tušek z Martinjega vrha). — II. M. Valjavec, Novice 1858, 222. Slična s Huma

(Jož. Pajk, Črtice, 238—9). — III. Jož. Pajk, Črtice, 238. Kolom. Mulec, Novice 1857, 107.

200. Jos. Potepan-Škerljev, Arkiv za povj. juž. Sl. XI, 258. Ista tradicija: K. Štrekelj, Let. Mat. Slov. 1894, 56.

201. I. D. Trstenjak, Novice 1855, 206; glej H. v. d. Sann, 165 s. — II. Möderndorfer, I, 9 s. Prim. Graber, št. 12, in Novice 1860, 76 (Gorenjsko).

202. I. Trstenjak, Novice 1859, 2; prim. Slov. Glasnik V, 1860, 167 ss. O »taranbaltah« piše tudi H. Rešek v Novicah 1860, 27 (iz Žital; nem. Schiltern: v Halozah »ščitarji«). Beseda »taran«, ki pomeni v ruskem »Mauerbrecher«, med Slovenci sicer ni znana: Čas. zg. nar. XXIII, 144; Haložani razumejo pod njo 1. gromske strele, 2. kamena (neolitska) ali bakrena kladiva. Bela žena je soproga nebeškega gromovnika; perunika (jurjevka, boguš), iris germanica, Schwertlilie. — II. Fr. Pohorski, Novice 1858, 374; prim. Krek, Kres VI, 1886, 183—5. Trod, trot, Zunderschwamm, trodovnik ali vuhnjak ali netresk, Hauswurz, Donnerkraut, sempervivium tectorum. Prim. tudi izraz homuljica za isto rastlino in Trstenjakovo razlago v Slov. Glasniku VII, 1861, 48. Glej o tej povesti Ramovš, Archiv f. slaw. Phil. 36, 457 (Der steinerne Himmel). Trot ubije letečo kačo: simbol viharnega oblaka; mogoče je mišljena tudi kot mati Trotova; rabili bi še povest, kjer ubije isti tudi očeta: glej povesti o Iliji in Matiji. — III. J. Freuensfeld, Kres 1884, 384—5 (ormoška okolica). Ta »hüdi düh« je prvotno gromovnik, ki je padel kot običajno na nivô peklenščaka. — IV. Glej št. 257 IV.

203. Šašelj, Bisernice I, 198 (belokranjska); prim. Kühar, Čas. zg. nar. VIII, št. 56, 64 (prekmurske tradicije); Trdina, Lj. Zv. 1881, 224 (Gorjanci). Motiv, da ubije Ilija svoje starše, je zanesljiva sled, ki nas vede k povestim o svetem Matiji.

204. A. G(aberščck), Nar. prip. v Soških planinah I, 13 (iz Kobarida). Povest je prastara, samo da je menda izginil iz nje motiv ubojstva. V Prljekiji pojejo po starodavni melodiji pesem o »Velikem grešniku«, ki je sorodna.

205. F. Peterlin, Novice 1864, 178 (Dolenjsko); ista: Šašelj, Bisernice II, 233 (Matija je dvanajsti sin). Nepopolna je povedka v Graberju, št. 64 (izpod Ljubelja); Kračmanov, Novice 1857, 182; pesem Novakova, Novice 1853, 276; Štrekelj, Nar. pes. I, 608; motiv je prenesen na Lukeža, ki ima pri sebi vola (spomin na Mitro?). Glej Književnik II, 56 (Sv. Matija). Iz te starejše oblike se je razvila vulgatna oblika o tolovaju Mataju.

206. I.—II. Trdina, Spisi I, št. 1—2; prim. Trdina, Neven 1858, 60 (iz Mengša). — III. Trdina, Neven 1858, 60 (Šiška). — IV. Št. Kühar, Čas. zg. nar. 1911, 52 (Prekmurje). Svet stoji na biku: Trstenjak, Slov. Glasnik VI, 1860, 89 in Vukov Rječnik. — V. Archiv XII, 310. Prim. Máchal, Nákres, slov. bajesl., str. 9—10, 142.

207. J. Trdina, Neven VII, 1858, 61 (iz Mengša); »nebeški« petelin je solnce; to nam postane jasno iz kajkavske legendarne povesti »Solnce — bog na zemlji«: nekdaj solnce ni svetilo na nebu; Bog ga je tjakaj postavil šele po grehu Adama in Eve; »ono bo svetilo vama in vajinemu odvetku in vas bo grelo; naznanjalo vam bo mojo voljo«: Valjavec, Slov. Glasnik X, 1867, 79 (Zamladinec). »To so ljudje sporočali drug drugemu in zato še starejši ljudje govore, da je solnce Bog na zemlji.« V drugih povestih se ta petelin prikazuje v obliki zmaja: Graber, št. 75 (Neunbrünnsee, v dolini Molnje).

208. J. Bilc, Novice 1857, str. 67; prim. Trdina, l. c. Trdina pripoveduje še druge stvari o razmerju med Kurentom in prvim človekom, a povesti se zde bolj poučnega značaja.

209. S. Gregorčič, Pesem; Graber, št. 360. Druga koroška jezera so obdelana pri Kotniku I, št. 38 s. (Vrbsko jezero, Jezero na Grebinjskem polju, »izarce« pri Borovljah, Pazrijsko jezero v Žilski dolini). »Jezero v Pesniškem dolu«: J. Pavalec, Novice 1856, 336. Glej tudi št. 169 (»vesoljni« potop na Koroškem). »Pivci v Podgradju pri Ljutomeru«; prim. Pajk, Črtice 185 spada sem. — Nov. 1857, 236.

210. Fr. Vračko, Popotnik VI, 1885, 109—10; Besednik 1870, 115 (kratek posnetek). Frau Hütt okameni za kazen, ker obriše sina, ki je padel v močvirje, s kruhovo mečavo. — Druga povest o istem jezeru pove, da zalije Povodni mož posestvo Jere Hudovoljne, ker ne dobi kruha (Popotnik IV, 1883, 153—4). Isto pripoveduje povest »o Krimskem jezeru« (Slov. Glasnik 1864, 333). Tudi tukaj mu pripelje kmet vodo v sodih kakor v naslednji povesti; skopulja nosi ime Hudournica.

211. I. F. Vrečko, Popotnik VI, 1885, 139. Ista: Mödern-dorfer I, str. 3 s.; Kotnik I, št. 4, 5; prim. opombo l. c. str. 100. — II. Hans v. d. Sann (Krainz), Sagen 123; Popotnik IV, 1883, str. 282. Nepopolna je povest v Kresu III (Niz biserjev, št. 9), priobčil J. Majciger: Povodni mož, bivajoč v izlivu Pake v Velenju (zelen do pasu, spodaj riba) se preseli radi pojemanja hrane (rib in rakov) v Savinjo. Rtenjak: Hartenig, Seeberg.

212. J. Trdina, Slovenija 1849, 60; Novice 1856, 361 (ponatis). Prim. beležko S. Rutarja, Lj. Zv. 1881, 684. Snov ob-

deluje A. Medved, Dom in Svet 1890, 174. Tradicija zabeležena v Arkivu XI, 235, spada pod št. 216. Prim. Prokletnik u Peckom jezeru, Vienac 1869, 25.

213. J. Pukmeister-Vijanski, Novice 1857, 56. Glej št. 161.

214. I. Dolenjec, 1906, št. 1 et pass; prim. Novice 1858, 149 (op.). — II. Fr. Zagorc, Domovina 1924, št. 36. Prim. še Arkiv VII, 178. — O Beli, presihajočem studencu med Vrhniko in Logatcem, poroča Valvasor IV, 594.

215. J. Žirovnik, Cerkn. jezero; prim. Svetličič, Slov. Glasnik I, 1862, 2 (pesem); D. Trstenjak, Novice 1860, list 8—11 (Slovenski Leander).

216. S. Rutar, Lj. Zv. 1881, 686. O strugi Soče v starih časih prim. Czoernig, Görz und Gradisca I, 108. — Motiv, da so se izpraznjevala jezera z umetnimi prekopi, je porabljen večkrat, tako n. pr. v povesti o ustanovitvi Slovenjgradca, Popotnik VI, 1885, 29, zap. F. Vrečko; slično iz Labudske doline, Slov. Nar. 1871, št. 132.

217. J. Levičnik, Novice 1859, 346; Mitt. des hist. Ver. f. Krain 1855, 48 (Pregovor).

218. Zap. J. M., Slov. Bčela III, 1852, 125. Ista: Graber, št. 72, 2. Prim. »Krvavi travnik«, kjer sta se zaklala dva brata: Drobtinice 1862, 244 (Rečica na meji žup. sv. Lenarta). — V Loki pri Zidanem mostu, kjer je ubil Povodni mož svojega sodruga na Mrzlem polju, še vedno teče rdeča voda in je zemlja rdeča: Pajk, Črtice 113.

219. Mat. Samostal, Dun. Zvon 1879, 311 s. »Kočna na Poljanah, koder se gre iz Javornika na Bled«.

220. I. J. P. v Popotniku IV, 1883, 349. Nekoliko drugače pripoveduje o »Gruzki« Novačan, Kmetski list 1927, št. 22. »Grozka« bo pač v zvezi z glagolom »grezniti, versinken«; torej tako ime kakor Ponikva. — II. Cilenšek, Lj. Zv. 1887, 226.

221. Trdina, Lj. Zv. 1881, 535—6. Iz povesti ni razvidno, ali sta obe kravi eno in isto ali ne.

222. M. Silvester, Domovina (tednik) 1925 (To in ono iz nekdanjega samostana v Kostanjevici). Cerkev sv. Neže se je baje pogreznila v Krko. — Častitke so ajdovska bitja, ki ne trpe zvonjenja; prim. Kotnik I, št. 8. — Pehtra baba je v Bučinji vasi pri Pokrčah neki kamen, podoben kravarici; o tem obstoja povest (na dan z njo!): Navratil, Let. Mat. Slov. 1886, 105. — Štorklje so vlekle svoj voz po sesljanskem hribu in se še vedno nahajajo sledovi v kamenju: Let. 1894, 56. — Kameniti tkalec v škocijanski jami, Koled. za Slov. 1856, 39.

223. Möderndorfer, Nar. prip. I, 73. Istotam razlaga, zakaj se zove tisti rov Vražji graben.

224. B. S., Slov. Bčela 1852, 45; V. Jarc, Popotnik 1885, 172 (Hudičkov bošt); Lj. Zv. 1887, 494; Kotnik I, št. 31, 33 razpravlja o Zlodejevem mostu čez Dravo pri Velikovcu i. dr. Skala na polju pri Globasnici: št. 32.

225. I. Mailly, Sagen, št. 100. — II. Popotnik 1883, 202. Prim. »Kako je nastal Holmec« (pri Slovenjgradcu): Popotnik 1885, 44 (Fr. Vrečko).

226. Trdina, Lj. Zv. 1882, 38. Prim. Grimm, Sagen I, 301 (Das Paradies der Tiere). Trstenjak je priobčil povest »Kmetič pred nebeškimi vrati« (Slov. Glasnik 1863, 56; prim. l. c. 1868, 185). Kmetič pride do rajskega jezera in ujame zlato utvo; ta mu da ključ do raja, ki leži iznad visoke gore. Kmetič dospe pred vrata in začne odpirati, a v tem trenutku jame strašno grmeti in bliskati se, tako da se mora vrniti; to je zapravo oklešček neke pravljice, kakor jo imamo v Valjavčevih nar. prip. 152—4 (Patka prinese junaku iz jezera ključe do steklene gore, ključe je vrgla v jezero čarovnica).

227. J. G. Seidl, Sagen und Gesch. aus Steiermark, str. 92; prim. Schlossar, Steiermark im Liede II, 284—6; Möderndorfer I, 40. — Andraševski zvon: Slov. Bčela III, 217. Prim. povest o »Duršju« (cerkev v zemlji), Popotnik 1884, 348 (konj. okraj).

228. I. J. Jurčič (Zavojšček), Novice 1863, 329. Prim. k temu Valvasor II, 245 in IV, 542. — II. Kocbek, Sav. Alpe, št. 67. Dodaj: Virje na sav. Ložnici, Lj. Zv. 1891, 742.

229. I. Majciger, Niz biserjev, št. 26—7 (Kres III). Da je ta povodni mož zapravo Hudi duh, sledi iz tega, ker hodi po svetu kot zelen lovec (enako l. c. št. 1; prim. št. 2). — II. Trdina, Zbr. spisi. — III. M. Cilenšek, Lj. Zv. 1887, 410. — IV. J. Vandot, Jutro 1926, št. 230.

230. I. Fr. Peterlin, Novice 1864, 194 (Dolenjsko). Prim. prerokovanje o bodočem poginu Doljan na Koroškem, kjer bo pa »lintver« povzročil konec (Graber, št. 75). — II. M. Valjavec, Slovenija 1849, 52. — III. Trstenjak, Slov. Glasnik VII, 1861, 61. — IV. Trstenjak, Slov. Glasnik VII, 1861, 61. — V. Kres 1885, 215. Prim. še Kotnik št. 79 (Jezero pod Uršljo goro); Möderndorfer, Nar. prip. I, str. 102.

231. I. A. Benigar, Slov. Glasnik 1865, str. 151—2; prim. Let. Mat. Slov. 1887, str. 97—8 in 1885, 158. — II. A. Umek, Novice 1858, 149 (kranjska). — III. L. Gojko, Kres 1881, 241—2. Ista: Strohal, Nar. pr. I, 2, št. 27. — Prim. še Soteščan, Domovina 1925, Božična priloga, str. 20.

232. I. M. Cilenšek, Lj. Zv. 1887, 226. — II. A. Umek, Nov. 1858, 149 (Belokr.). — Prim. Trstenjak, Novice 1867, 210

(Brglez); Valjavec, Nar. prip. 252—3. — O »jelenski zeli« Novice 1858, 149.

233. M. Valjavec, Slovenija 1849, 52. Prim.: Das Goldbrünnl am Reißkofel, Graber, št. 311; A. Müllner, Die Goldquelle am Mittagskogel, Argo X, 1903, 50 (Kotnik, št. 63); Križnogorski, Rudokop na Črni prsti, Novice 1859, 180 et pass.

234. Kocbek, Sav. Alpe št. 73. Prim. Deschmann, Laib. Zeitung 1868, 325; A. Mejač, Lj. Zv. 1887, 494.

235. I. D. Nemanić, Lj. Zv. 1885, 165. — II. Kühar, Čas. zg. nar. XI, št. 43. Pri Nemcih »das Bauopfer«. — III. Gor čez izaro, str. 6. — O darovih povodnim duhovom prim. Pajk, Črtice (»Vancaš«).

236. J. Barlè, Let. Mat. Slov. 1893, 41. Zgoraj, št. 40, je navedeno, da Vedomci povzročajo uroke! Slovenski glagol »ureči« odgovarja nem. beschreien, vermeinen.

237. I.—II. Möderndorfer, Kor. nar. blago, Novi Čas XIV, str. 59. Z mnogimi drugimi pripovedkami. — III. Möderndorfer, Prip. 106. — Dodaj povesti o »rokomalsih«, rokomalhih: Graber, št. 584; Pajk, Črtice (s. v.). Rokomalh sklepa na bodočnost iz odsekane otroške roke.

238. I. Navratil, Let. Mat. Slov. 1894, 180. — II. Navratil l. c. 180. Druge povesti o tem pri Kotniku in Graberju.

239. Štrekelj, Nar. pesem, št. 311. Prim. Pajk, Črtice. Pleteršnik navaja besedo Rojenica v pomenu Desetnica. Desetniki, Desetnice so postave iz pravljic; naša povest je okrnjena pravljica. V drugem delu bi po pravljičnem slogu morala priti deklica v kraj, kjer bi našla odrešenje in srečo!

240. I. Šašelj, Čas. zg. nar. XVI, 1920, 40. — II. S. Rutar, Lj. Zv. 1883, 252—3. Razširjeno po beneški Sloveniji. — III. D. Trstenjak, Weriand de Graz, 34—5. Ta »knez« je po ljudski veri pač praded slovenjgraških plemičev. — IV. Trdina, Spisi I, 50. — V. Trdina, Lj. Zv. 1882, 733. Pes Marko, ki se more narediti nevidnega in je čarostrelec, se v bistvu sklada s Čarostrelcem (št. 20 s.). — VI. A. Mejač, Lj. Zv. 1890, str. 354. — V Besedniku 1870, 116, imamo sporočeno obliko »Pesajnar«.

241. Pajk, Črtice 160—1 (Sv. Barbara p. Ptuju). Kajkavska »Kako je cura prevarila pajšćoglavce«: Strohal, Hrv. nar. prip. knjiga I, sv. II, št. 41 (iz sela Stativa). Deklica se prepelje v buči preko vode: povest spada k »junaški deklici« (št. 248).

242. J. Radetić, Pregled hrv. trad. književ., str. 70; Vienac I, 1869, 177: Povest prinašamo radi završetka te epske snovi, ki v slovenščini ni ohranjen. Vendar prim. Trstenjak, Novice 1860, 42 s (Boji v Halozah pri Trdobojcih).

243. I. Zapisal »Mejaš« v Popotniku 1884, 140. Prim. še Pajkove notice v Črticah (Atila). Kocijan: mogoče spomin na spodnjepanonskega kneza Koclja! — II. A. Vogrinec, Letno poročilo nar. šole v Ljutomeru 1891. — III. S. Rutar, Lj. Zv. 1883, 252—3. Razširjeno po Tolminskem in Benečiji. Povest o Atili iz Tarčenta, priobčena v Pagine friulane X, 117 (meni nedostopna). Prim. literaturo, navedeno pri Maillyju, št. 143. — IV. J. Jurčič, Zbr. spisi I, 98—9. Artulja je mogoče Atila (pri Hrvatih je zabeleženo ime Atelija!); Artiža vas pa nima z Atilom nič opraviti, ker se nemški kliče Hartwigsdorf!

244. I. J. Bohinc, Slov. Glasnik I, 1858, 27. Prim. povest o Kurentu, ki reši prvega Slovenca iz vesoljnega potopa (št. 208). — II.—III. Archiv f. slaw. Phil. III, 471, 473. — IV. Mailly, Mythen 87. — Dodaj še: Ribičevi (št. 156, IV).

245. I. J. Pajk, Črtice 81—2 (Sv. Barbara p. Vurberku). Prim. Steir. Volkssagen, Floss XI, pg. 51—2: plemič zgradi grad, ko je ubil nakazo (nemška heraldična tradicija); Šuman, Slow. 45. — Na vprašanje, kje se je naučil Kresnik magije, nam naša povest ne da jasnega odgovora. Po čak. in srbski tradiciji zaide deček, ki se rodi pod košuljico (»vidòvito dete«, Sonntagskind), med Vile in te ga nauče raznih umetnosti in pripravijo za njegov bodoči poklic — za pobijanje zmajev. Prim. kajk. povest: Valjavec, Slov. Glasnik XII, 1866, 222 (Zamladinec). — »Bog na zemlji«, prim. povest št. 207. — II. F. Pohorski (Trstenjak), Novice 1858, str. 374. Glede povesti o Vouvelu, pohorskem velikanu, prim. št. 179. — III. Zap. A. Donau, vurb. župnik; prim. Let. Mat. Slov. 1870, str. 21. Vesina (kesneje prekrščena v Alenčico) je bržkone sestra Kresnikova: prim. pesem o španskem kraljeviču in Marjetici. Besedo »ses« ali »sas« ima Trstenjak, Mulec je ne pozna. — IV. K. Mulec, Novice 1858, 253 (Sv. Anton v Slov. Gor.); Trstenjak, Novice 1858, 374; Č. v Popotniku 1884, št. 11—3; Arkiv za povj. juž. Sl. III, 13 s. Grb Kresnikov: solnčno kolo; Kresnik, Jutrobog i. dr. imajo ta grb, ki služi tudi kot motiv hišnih okraskov, Trstenjak, Slov. Glasnik X, 1867, 107. — Mulec in Č. pripovedujeta, da je ena izmed kač dospela do gradu in ga ni zapustila pred junakovo smrtjo. Slabša je tradicija, po kateri pobije Kr. med potom vse zasledujoče kače (Kres 1885, 44). — V. D. Trstenjak, Novice 1858, 374; prim. Slov. Glasnik III, 1859, 173. — VI. D. Trstenjak, Novice 1858, str. 374. Kresnik potuje po dvanajstih deželah (podoba zodiaka): Lj. Zv. 1887, 666 s. — VII. Pajk, Črtice, 80 (Kres II, 581); Sv. Barbara pri Vurberku. — VIII. D. Trstenjak, Novice 1858, 374. D. T. podaja na žalost samo oklestek povesti. — IX. J. Pajk, Pop.

1884, št. 11—3 (Sv. Barbara); prim. št. 240, IV. Kresnik in Pes Marko je eno ter isto bitje od dveh različnih plati. — X. Kresnik zgubi bitko: Mulec, Novice 1858, 253; Pajk, Kres II, 581 (Sv. Barbara), Razlagova Zora 1852, 100 (Radislavci); Popotnik 1884, št. 11—3. Smrt: Pajk, Kres 1882, 581 (Sv. Barbara pri V.). Kresnikova žena ve kot božica za kresništvo svojega moža.

246. I. Steir. Volkssagen (Floss IX.) str. 51—2. — II. Koprivnik, Pohorje str. 11. Iz tega odlomka vidimo, da je bil novejši Kresnikov ciklus lokaliziran tudi v limbuškem gradu. Felberjev otok: Vrbji otok? — III. Freuensfeld-Radinski, Kres 1886, 267 (Mursko polje). — IV. J. Pukmeister-Vijanski, Slov. Glasnik 1859, 182 (Velenje). — V. Cilenšek, Lj. Zv. 1887, 224.

247. I. D. Trstenjak, Novice 1857, št. 3; prim. Poženčan, Vodnikov Spom. 193 (K. M. na Sorškem polju). — Kovač s Pasjega brda: štev. 17, I.

248. I. J. Jurčič, Zbr. Spisi I. Z urednikovimi opazkami. Povest se krije deloma z Grimmovo pravljico Der Räuberhauptmann, I, 144. — II. Graber, št. 586. Očividno tvorita I. in II. celoto. — III. Strohal, Hrv. nar. prip. I, 2 (Iz Stativa); prim. št. 241. Poteza, da preplava deklica vodo v buči, nam razkriva mitično jedro povesti: mišljena je pač luna.

249. I.—IV. Graber, Sagen aus K., št. 594—5. (Kmetič, ki stoji ob vznožju prepada, je slab odmev kraljeviča, ki pride z leskovimi šibami). — V. H. v. d. Sann (Krainz), Sagen, str. 5. (Ta povest je posebno važna, ker nam na nazoren način kaže prehod bajke v zgodovinsko-junaško povest). — VI. Seidl, Sagen 77 (Runenschrift) in 74 (Totenhügel). Ono »Peč« nazivajo Nemci »Jungfernsprung«. Prim. Novice 1855, 195. — VII. Mailly, Sagen aus Friaul št. 134. Za nadaljnji »Devin skok« ob Muri pri razvalinah Gösting (Gozdinje nad Gradcem) prim. H. v. d. Sann, Sagen, str. 4. Na slov. mitološke nazore se naslanja slična povest s Koroškega pri Graberju, št. 297 »Die Hexe von Karnberg«: junakinja pobegne pred nezaželenim vitezom Modrinjakom (Möderndorfer) h koroškemu vojvodi. K tem povestim prim.: J. Peisker, Tvarog, Jungfernsprung und Verwandtes, Blätter f. Heimatkunde 1926, 7—8 in moj referat, Etnolog I. Prim. še Devin skok v Krškem, Illyr. Blatt 1849, 89 (M. Dolenc, nemška pesem). — Prim. še kraj. ime Skoč-devojka v Petrovcu nad Kotorom.

250. I. Štrekelj, Nar. pesmi, št. 13—7; P. Strmšek, Čas. zg. nar. XX, 90. Kamen (Stein) ležeč blizu Radovljice; mišljen je Kaspar I., ki je živel ok. 1462. Zgodovinsko ozadje tega dvoboja, ki se vrši docela po pravilih turnirja, so homatije

Habsburžanov s češkim plemstvom (Pegam, Beheim, Böhm). — II. Štrekelj, Nar. pesem št. 18. Že Štrekelj opozarja na to, da je ta konec identičen s pesmicama št. 204—5, kjer zavda čarodejna Nežica (prim. št. 182 naše zbirke) nezvestemu Ivanu, ki si je izbral drugo nevesto. Deklica skoči v vodo. Ta deklica je prvotno pač identična z Devo (št. 9), oziroma z Vilo, ki zavda kralju Matjažu. Semkaj še spada: pesem št. 339 (Štrekelj) in Hauffen št. 66.

251. Štrekelj, št. 73—5. Slovenska balada konča nezadovoljivo; o koncu ne zvemo ničesar. Pristavil sem konec po kočevskih baladah, ki so nam mogoče ohranile izgubljeni zaključek (Hauffen, Die deutsche Sprachinsel Gottschee, št. 46—50, oziroma str. 405 ss.). Da se je Lepa Vida vrnila k možu, tega nam tudi kočevske balade ne povedo; govora je samo o snidenju z detetom (str. 409). Pogrešamo povest, kjer pohiti mož sam za Lepo Vido, da jo ali dovede v dobrem nazaj, ali pa kaznuje.

252. Graber, Sagen aus Kärnten, št. 487; Sket, Miklova Zala, povest. Kakor kažejo verzi, je morala obstojati o Miklovi Zali tudi epska pesem.

253. I. J. B., Popotnik 1882, 111—2. Vidov studenec: sv. Vid, naslednik starega Svetovida, je pri Slovanih zdravnik za oči; Navratil, Let. Mat. Slov. 1890, 109. Valvasor beleži (II, 247) iz Lauenburga, ki je v ozemlju Kašubov, motiv, da drži ukleti kralj v rokah pismo, ki ga izroči možema. — II. J. Pukmeister-Vijanski, Slov. Glasnik V, 1860, 88. — Povest o sovražnih rajhenburških bratih ima zgodovinsko jedro (Seidl). Dodaj: Carniola I (Goldquelle).

254. Pajk, Črtice 184. Hrastovec, grad sev. od Ptuja; nem. Gutenhaag.

255. Popotnik 1883, 299. žlemberk (Schmierenberg) nad Mariborom.

256. M. Komanova, Pravljice 79. Glej št. 70.

257. I. Trstenjak, Novice 1857, str. 10 (Kotnik, Storije I, št. 50). Glej tudi opazko l. c. str. 106. — II. Franzisci, Carinthia 1868, 318 (Graber, št. 528); Stangental, Stanigojeva, Stankova dolina. — III. Graber, št. 529; prim. naše št. 218. — IV. R. Eisler, Mitt. Inst. f. ö. Gesch. f. XXVIII (Graber, št. 473, 533). — V. Fl. Hrovat, Kr. mesta 31.

258. J. Trdina, Slovenija 1849, 56 (Prim. Valv. XI, 543—4.) — Prim. še njegovo povest: O postanku Mengša, l. c. 1849, 36. — Ajdinja (pod Stolom), zap. Belščičan, Slov. Bčela 1852, 101 (graščak in graščakinja ukleta, ker nočeta sprejeti sv. vere); Bernekerjev grad pri Cerkljah na Gor.: Vodnikov Spom. 195; ista: Zgod. cerklj. fare, 3—4.

259. I. Požencan v Novicah 1847, str. 184. Iz te povedke se da dovolj jasno razbrati mitološki izvor junaka Petra; iz pripovedke A. Š. v Novicah 1860, 244, je prevzeta nadaljnja poteza, ki pa izvira iz prejšnjega: kako močen je postal Klepec. — II. Za podlago je vzeta povest Sevčanova, Novice 1846, 200, 204: sovragi so po verjetni domnevi Sevčanovi Mongoli, ubežni kralj pa Bela IV.; na Grobničkem polju so Hrvatje in drugi Mongole zavrnili. Ostale verzije govore o Turkih. V verziji Požencanovi gre Klepec celo (po nepotrebnem) na Dunaj, a boj se vrši na Hrvaškem. — III. Boj: za podlago je vzeta Požencanova verzija: junaka se zgrabita kar z rokami! — V Požencanovi povesti zasadi Klepec pred Belim gradom meč v zemljo: če se bo dvigal, je dobro znamenje, če se bo pogreznil, naj vedo, da potrebuje pomoči; Novice 1853, 52 et passim, imajo še epsko povest o Klepcu z drugačno tradicijo (nastopa tudi devojka Zora).

260. Argo X, 50, Rojstni kraj Krpanov; vas Krpani je na Hrvaškem. Na Levstikovo povest je vplivala nekoliko pripovedka o Štempiharju, gorenjskem Herkulu iz Olševka: Slovenija 1848, 176 et pass. (M. Valjavec). — Pozor zasluži »Vrtomir in zmaj v bistriški dolini«; povest se naslanja na tradicijo o kamniškem jezeru.

Kazalo.

Predgovor 5

I. del: Duhovi.

1. Kresnik (Stari ciklus) 35
2. Razna spor. o Kresnikih 39
3. Obilnjaki, Kombali, Brganti 40
4. Črne šole dijaki 41
5. Drugi blag. čarovniki 45
6. Kralj Matjaž (St. cikl.) 47
7. Vesnik 51
8. Deva (Stari ciklus) . . 51
9. Netek 54
10. Jutrman 57
11. Zora 57
12. Belin 59
13. Močni kovač, nazvan Kurent 59
14. Kurent uklet v vola 64
15. Mladenič v luni 66
16. Kovač v luni 66
17. Kovač pri kr. Matjažu 67
18. Trdoglav. Krutoglav . 71
19. »Mital« 71
20. Jarnik 72
21. Jurij s pušo 72
22. Zlatorog 72
23. Zeleni lovec in Dagana 75
24. Čarostrelec Lampret . 75
25. Čarostrelec Jernik . . 78
26. Nočni jager 79
27. Nočni lovec odrešen . 81
28. Zeleni vrag ali Hudič 82
29. Hudi duh goni živali 83
30. Vrag hodi ljudi težit 85
31. Hudega duha klicati . 85
32. Otrok prodan Hudemu duhu 86
33. Trentarski študent . . 86
34. Vragov konec 87
35. Vedomci delajo solnčni mrk 88
36. Gor. spor. o Vedomcih 90
37. Koroško sporočilo . . 92
38. Pri ben. Slovencih . . 92
39. Gorenjski Vedanc . . 93
40. Vedomci uročijo z zlim pogledom 93
41. Vidovina 93
42. Belokr. Vidovina . . . 94
43. Čarovnik hodi v megle 94
44. Čarovnik in kum . . 95
45. Vesne, Vešče, Čarovnice na Goriškem . . 96
46. Vešča z bezovo roko 97
47. Vešče in ribič 98
48. Čarovnice delajo točo 99
49. Coprnice gonijo ljudi 99
50. Coprnica pobira pšenico 100
51. Nabiranje rose 100
52. Razne vrste coprnic . 101
53. Coprnice-goske 102
54. Coprnico pačiti 102
55. Divji lovec ali Hrust. Gôrni mož 103
56. Čevljar in divji lov . 106
57. Zlata baba ali Pehtra na Gorenjskem . . . 107
58. Na Koroškem in Goriškem 107
59. Pehtra gre 108
60. Pehtra-Kvatrna baba 108
61. Zmij ali Škopnjak . . 109
62. Mora 112
63. Trotamora 113
64. Mrak 114
65. Volkodlak in deklica 114
66. Povest iz Savinjske doline 116

67. Volkodlak odrešen zakletstva 117
68. Kmet izvleče Volkodlaku grlj iz lape . . 117
69. Dahovina 119
70. Deklica ukleta v belo divjo kozo 120
71. Kraljična ukleta v kačo 121
72. Zavdana deklica za Starim gradom 122
73. Izdana gospodična želi rose 124
74. Gospodična v hribu 125
75. Zlatica v Bogatinu . 126
76. Beli konj na Vršacu 127
77. Zaklad ukletega viteza v Triglavu . . . 129
78. Grad v Hodešah . . . 130
79. Zaklad v celj. gradu 131
80. Zaklad v Orlici . . . 132
81. Ukleti graščak pohorskega gradu . . . 133
82. Zaklad landeškega gradu na Frankolovem . 133
83. Ož čuva hišo 134
84. Kača, ponočni gospodar hiše 135
85. Kača daruje krono . 135
86. Kačec ali kačji pastir. Kačja kraljica s krono 136
87. Bela kača 137
88. žiljštajn ali kačji kamen 139
89. Mavje, Movje ali Žive 140
90. Svareče živali 142
91. Kaliga, huda ptica . . 143
92. Pes Marant 143
93. Brezglavec 143
94. Svečniki 144
95. Lučke v hribih 144
96. Žena vidi Vedomce . 145
97. Vampirji 146
98. Preminoli Ižekovčan 149
99. Žareča čreda v Muzgah 150
100. Dvakrat na svetu . 151
101. Torek in četrtek . . 152
102. Mrtvaški ljubec . . . 153
103. Prelita kri zahteva maščevanje 157
104. Grmade 159
105. Strah v rakičanskem gradu 160
106. Strah v lotmerškem gradu 161
107. Preklesa 161
108. Podmenki 162
109. Sojenice in Rojenice. Prekm. sporočila . . 163
110. Dečku je usojeno, da se bo utopil 163
111. Sojenice sodijo trojčkom 165
112. Sojenice prisodijo nevesto 166
113. Rojenice sodijo dečku, da se bo obesil 167
114. Rojenice sodijo dečku, da bo vanj treščilo 168

II. del: Vilinska bitja.

115. Lesniki 170
116. Škratje v Kamn. plan. 172
117. Dimek, Labus, Laber 174
118. Čatež 174
119. Berkmandeljc 175
120. Kapčeva jama pod škrbino 176
121. Hudamos 177
122. Enooki gorski duh 180
123. Škrat v Hudi peči na Gorjancih 181
124. Škratov konec 182
125. Domači duhovi . . . 183
126. Škratelj, hišni pomočnik 185
127. Škratec ogoljufan . 187
128. Vile. Belokr. spor. . 188
129. Gorska Vila vzame junaka 189
130. Vile zidajo puljski amfiteater 191

131. Vila, kmetova žena 191
132. Pov. iz Krčičke dol. 193
133. Prekm. sporočila . . 193
134. Rojenice, Žalke, Bele žene učé kmete . . . 194
135. Rojenice v Lipljeniški jami 195
136. Kmet in Žalik žena 196
137. Morska deklica si vzame moža 199
138. Žalik žena v postelji 201
139. Klobko preje 203
140. Bele žene kor. plan. 203
141. Žalka in lovec 204
142. Divje žene na Kozjaku 205
143. Vile v Gozdniku . . 206
144. Žal žene na Solčavi 207
145. Divje žene ali Krivjopete ben. Slovencev 208
146. Morske deklice ali Matice 211
147. Belokr. sporočila . . 212
148. Vile obdarijo pastirčka z rogatim blagom 212
149. Ura pride, človeka pa več ne bo 214
150. Divji mož ali Vilénjak 215
151. Divji mož in lovec 216
152. Hostnika preženó s hudo muco 218
153. Kanih 219
154. Divji mož ubit . . . 220
155. Divji mož ukanjen 221
156. Povodni mož ugrabi deklico 221
157. Salemsonar 228
158. Muk 228
159. Povodni mož nese ženo domov 229
160. Gestrin 230
161. Povodni mož se razide 231
162. Povodni mož odvede kozo 232
163. Povodnemu možu odsekana roka 233
164. Povodna moža se borita 233
165. Dekle odide za Povodnim možem . . . 234

III. del: Demonska bitja.

166. Gorski velikani . . . 236
167. Blagodej 236
168. Ajdi v Mežiški dol. 238
169. Ajdovski oltarji na gori pri Dobrli vesi 238
170. Ajdovske ali Rimske deklice. Grki 239
171. Krvavi kamen na Gorjancih 240
172. Orjaška špelica . . . 240
173. Zmaj v Konjiški gori 241
174. Zmaj v Solč. gorah 242
175. Zmaj na Vetrniku pri Kozjem 243
176. Premog 244
177. Zmaj v Peci 244
178. Vož. Metalski zmaj 244
179. Pohorski Vouvel . . 245
180. Baron Balon 246
181. Berbara in slična bitja 246
182. Ježi baba ali Šiška baba 246
183. Vetrovi 247
184. Ne preklinjaj vetra 249
185. Vetrnik 249
186. Pesjan 250
187. Sam 251
188. Podlegaj ali »Vuorek« 251
189. Prekmurske povesti 253
190. Lepa Vida 253
191. Matoha 255
192. Božja deklica. Perica 255
193. Bela žena spreminja vodo v vino 257
194. Bela žena na Hudem polju 258
195. Preglavica 259
196. Bela žena: Smrtnica 260
197. Bela žena z detetom 265

198. Torklja prinaša otrokom železne zobe. Hodi prest 266
199. Razbija na postrešju 269
200. Torklja kuha štrene 270
201. Mokoška 271

IV. del: Nebeški vladar.

202. Perun, nazvan Trot 273
203. Gromovnik Ilija . . 274
204. Lucifer zveličan . . 275
205. Sv. Matija 278

V. del: Svet in njega ureditev.

206. Početek sveta 281
207. Vesoljni potop . . . 282
208. Kurent reši človeka iz vesoljnega potopa 285
209. Rabeljsko jezero . . 286
210. Kaznovana skopulja 287
211. Povodni mož prestavlja jezero 288
212. Ukleti tolmun v Drnovem pri Kamniku 290
213. Odčarana močarina 292
214. Nevarno jezero na Kukovi gori 293
215. Cerkniško jezero . . 295
216. Divje babe izkoplje-jo Soči novo strugo 299
217. Drava, Sava in Soča 299
218. Krvava stena v Zilski dolini 300
219. Baba nad Kočno . . 301
220. Grozka. Govče . . . 302
221. Kamenita krava na Kumu 303
222. Čestitke v Opatovi gori 304
223. Škratkovica 306
224. Hudičkov gozd . . . 307
225. Še o Hudičevih delih v naravi 308
226. Cvetnik 308
227. Zvon na Čreti 310
228. Vhod v Spodnji svet 311
229. Peklo 314
230. Konec sveta 315
231. Praprotno seme . . 316
232. Mavričin koren . . . 319
233. Srebrna ruda 319
234. Zlati vir v Kamniških planinah 321
235. Daritve 322
236. Uroki 323
237. Vedeževanje 324
238. Kolomon 325
239. Desetnik 326

VI. del: Junaške snovi.

240. Pes Marko in Pesjani 329
241. Kristjan uteče iz pesjanskih rok . . . 334
242. Kralj Pesoglav . . . 335
243. Atila 335
244. Prihod Slovencev . . 338
245. Vurberški Kresnik 339
246. Nadaljnji odmevi Kresnikove povesti 350
247. Kralj Matjaž (novejša sporočila) . . 353
248. Junaška deklica . . 353
249. Devin skok 356
250. Lamberžan, gospod na Kamenu 360
251. Lepa Vida (novejša oblika) 360
252. Miklova Zala 363
253. Sovražna brata 364
254. Hrastovski gospod . 367
255. Vitez Krutogvava . . 367
256. Pirniški gospod . . . 368
257. Frankovska doba . . 370
258. Veronika 372
259. Peter Klepec 373
260. Martin Krpan 376

Viri in opazke 377

Narodna in univerzitetna knjižnica Ljubljana

NARODNA IN UNIVERZITETNA KNJIŽNICA
COBISS ®
0000000090775

Rec 64